

KIŞ 07
2013

Dil ve Edebiyat Araştırmaları
Journal of Language and Literature Studies

Dil ve Edebiyat Araştırmaları
Journal of Language and Literature Studies

KIŞ 07
2013

TDED
YAYINLARI

WWW.TDED.ORG.TR

DİL VE EDEBİYAT ARAŞTIRMALARI
Journal of Language and Literature Studies

TDED İstanbul 2013

Sahibi / Owner

Türkiye Dil ve Edebiyat Derneği Adına Ekrem ERDEM
In Behalf of Turkey Language and Literature Association

Yayın Yönetmeni / Editor-in Chief: Dr. Yusuf AKÇAY

Sorumlu Yazı İşleri Müdürü / Managing Editor: Av. Şevket CANKUR

Yayın Kurulu / Editorial Board

Prof. Dr. Hikmet ÖZDEMİR
Prof. Dr. Erdoğan BOZ
Doç.Dr. Enfel DOĞAN
Üzeyir İLBAK
Dr. Yusuf AKÇAY
Dr. Ahmet KOÇAK
Arş. Gör. Fatih TİĞLİ

Teknik Redaksiyon / Redaction: Zafer ÖZDEMİR

Grafik-Tasarım / Graphic-Design: Selçuk ESER

Özetlerin İngilizcesi / English Abstracts: Gülşen TOPLU

Sekreteryası / Secretariat: Güzde TÜRK

Yönetim Merkezi / Management Centre

Türkiye Dil ve Edebiyat Derneği Feshane Cad. Nu : 3
34050 Eyüp / İSTANBUL
Tel : 90 212 581 69 12 Faks : 90 212 581 12 54
www.tded.org.tr
www.dilveedebiyatarastirmalari.com
e-posta: bilgi@ded.org.tr, ded.arastirmalari@gmail.com

Makale Gönderi / Article sending:

ded.arastirmalari@gmail.com dr.yusufakcay@gmail.com

Abonelik: 90 212 581 61 72

Subscription bilgi@ded.org.tr

Abone Bedeli

Yurt içi (Yıllık): 20.00 TL
Yurt dışı (Yıllık) 50 ABD Doları

Yayın Türü / Publication Type

6 aylık, yerel süreli

Baskı / Printed By

Aktif Matbaa ve Reklam Hiz. San. Tic. Ltd. Şti.
Halkalı Cad. Nu : 245 Sefaköy - Küçükçekmece / İSTANBUL
Tel : 0212 698 93 54-55

Basım Yeri / Issue Location: İSTANBUL
Basım Tarihi / Issue Date: Ocak 2013

Danışma Kurulu / Advisory Board

Prof. Dr. Mustafa ARGUNŞAH / Erciyes Üniversitesi – KAYSERİ

Prof. Dr. Mehmet AYDIN / 19 Mayıs Üniversitesi –SAMSUN

Prof. Dr. Erdoğan BOZ / Osmangazi Üniversitesi ESKİŞEHİR

Prof. Dr. Şerif Ali BOZKAPLAN – Dokuz Eylül Üniversitesi – İZMİR

Prof. Dr. Adem CEYHAN / Celal Bayar Üniversitesi – MANİSA

Prof. Dr. Ömür CEYLAN / Kültür Üniversitesi – İSTANBUL

Prof. Dr. Menderes COŞKUN / Süleyman Demirel Üniversitesi - İSPARTA

Prof. Dr. Yakup ÇELİK / Yıldız Teknik Üniversitesi – İSTANBUL

Doç. Dr. Celal DEMİR / Afyon Kocatepe Üniversitesi AFYON

Prof. Dr. Hayati DEVELİ / İstanbul Üniversitesi – İSTANBUL

Doç. Dr. Abdülkadir EMEKSİZ / İstanbul Üniversitesi – İSTANBUL

Prof. Dr. İlhan GENÇ / Düzce Üniversitesi – DÜZCE

Prof. Dr. Gürer GÜLSEVİN / Ege Üniversitesi – İZMİR

Prof. Dr. Abdurrahman GÜZEL / Başkent Üniversitesi – ANKARA

Prof. Dr. Ayşe İLKER / Celal Bayar Üniversitesi –MANİSA

Prof. Dr. Mustafa S. KAÇALIN / Marmara Üniversitesi –İSTANBUL

Prof. Dr. Mahmut KAPLAN / Fatih Üniversitesi-İSTANBUL

Prof. Dr. Mehmet KARA / İstanbul Üniversitesi – İSTANBUL

Prof. Dr. Atabey KILIÇ / Erciyes Üniversitesi - KAYSERİ

Prof. Dr. Zeki KAYMAZ / Ege Üniversitesi – İZMİR

Prof. Dr. M. Fatih KÖKSAL / Ahi Evran Üniversitesi-KIRŞEHİR

Prof. Dr. Cihan OKUYUCU / Yıldız Teknik Üniversitesi – İSTANBUL

Doç. Dr. Hüseyin ÖZCAN / Fatih Üniversitesi - İSTANBUL

Prof. Dr. Saadettin ÖZÇELİK / Dicle Üniversitesi – DİYARBAKIR

Prof. Dr. Hikmet ÖZDEMİR / Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi-İSTANBUL

Prof. Dr. Mustafa ÖZKAN / İstanbul Üniversitesi-İSTANBUL

Prof. Dr. Hatice ŞAHİN / Uludağ Üniversitesi – BURSA

Doç. Dr. Hilmi UÇAN / Afyon Kocatepe Üniversitesi – AFYON

Prof. Dr. Abdullah UÇMAN / Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi - İSTANBUL

Prof. Dr. Alev Sınar UĞURLU / Uludağ Üniversitesi – BURSA

Prof. Dr. Hanifi VURAL / Gaziosmanpaşa Üniversitesi-TOKAT

Prof. Dr. Kemal YAVUZ / İstanbul Üniversitesi – İSTANBUL

Prof. Dr. Emine YENİTERZİ / Medeniyet Üniversitesi-İSTANBUL

Prof. Dr. Bilal Yücel / Cumhuriyet Üniversitesi - SİVAS

İÇİNDEKİLER

Sunuş 5-7

Feridun AĞASIOĞLU

Lemni Yazısı 9-19

Yusuf AKÇAY

Türkiye'deki Hiyeroglif Çalışmaları ve Hurûf-ı Berbâiyye Tercümesi 21-29

G. Marufjon YULDASHEV

Çolpan Eserlerinin Lengiapoetik Özellikleri 31-43

Tuncay ÖZTÜRK

Lebib Mehmed Efendi'nin Tuhfe ve Nuhbe'ye Tazmînâtı 45-80

Ayşe Nur SIR

Eski Anadolu Türkçesi Özellikleri Taşıyan Bir Metin Hikâyetü Ashâbi'l-Kehif 81-112

Ahmet KOÇAK

Ahmet Midhat Efendi'nin Romanlarında Dil Öğrenimi ve Yabancı Dile Bakış 113-134

Şaban ÇOBANOĞLU

Ahmet Midhat Efendi ile Fitnat Hanım'ın Mektuplarında Aşkın Dili ve Üslubu 135-146

Tuba Onat ÇAKIROĞLU

İsmail Hakkı Bursevî'nin Şerh-i Pend-i Attâr Adlı Eseri Üzerine İnceleme 147-160

Yasin BEYAZ

Necip Fazıl Kısakürek'in Hikayeleri Üzerine Bir İnceleme 161-179

İsa KAYAALP

İletişimin Gelişme Evreleri 181-221

Kitap Tanıtımı

Adem KILINÇ

Gerhard Doerfer/Wolfram Heschel, Chorasantürkisch, Wörterlisten, Kurzgrammatiken, Indices, Harrassowitz Verlag, Wiesbaden 1993, 687

s. +Harita, ISBN: 3-447-03320-7 223-227

Özüm SUBAŞI

Ölmez, Mehmet, Tuwinischer Wortschats Mit Alttürkischen und Mongolischen Parallelen (Tuvacanın Sözcükleri Eski Türkçe ve Moğolca Denkleriyle), Wiesbaden, 2007, 507 s.

..... 229-233

Öztürk EMİROĞLU

II. Uluslararası Türkoloji Sempozyumu Varşova'da Yapıldı 235-236

2012 Dizin 237-243

Yayın İlkeleri 245-247

Sunuş

Değerli okuyucular,

Dil ve Edebiyat Araştırmaları'nın yedinci sayısı ile karşınızdayız.

Geçtiğimiz yıl Türk edebiyatının önemli kalemlerinden Ahmet Mithat Efendi'nin 100.üncü ölüm yıldönümüydü. 28 Aralık 1912'de Darüşşafaka Lisesinde ders esnasında hayatını kaybeden Ahmet Mithat Efendi, hayatı boyunca 200'den fazla eser kaleme almış velûd bir şahsiyetti. Bu sayımızda onun hatırasını yaşatmak adına iki makaleye yer veriyoruz. Bunlardan ilki Ahmet Koçak'ın kaleme aldığı "Ahmed Mithat Efendi'nin Romanlarında Dil Öğrenimi ve Yabancı Dile Bakış", ikincisi ise Şaban Çobanoğlu'nun "Ahmed Mithat Efendi ile Fıtnat Hanım'ın Romanlarında Aşkın Dili ve Üslubu" başlığını taşıyor. Her iki çalışma da Ahmed Mithat Efendi'nin romanlarına farklı açılardan bakması yönüyle dikkat çekici.

Azerbaycanlı bilim adamı Feridun Ağasıoğlu'nun kaleme aldığı "Lemni Yazısı" başlıklı makalede ise Lemni adasındaki yazıların kökenine dair açıklamalara yer verilmiş. Eski Türklerin/Türkçenin tarihine ışık tutacak özellikler gösteren yazılar, M.Ö. VI. yüzyıla kadar tarihlendiriliyor. Makalede, Atina Milli Müzesinde bulunan bu yazılar hakkında detaylı malumat ve değerlendirmeleri bulmak mümkün.

Bu sayımızda yer alan diğer bir çalışma ise Marufjon Yuldashev'e ait. Yuldashev, Özbek edebî dilinin gelişmesinde öncü isim olan Çolpan'ın eserlerini, Rus dilbilimine ait languapoetik terimi etrafında değerlendiriyor.

Eski Türk edebiyatı üzerine çalışan genç araştırmacılarımızdan Tuncay Öztürk'ün "Lebîb Mehmed Efendi'nin Tuhfe ve Nuhbe'ye Tazmînâtı" başlıklı

çalışma, Sünbülzâde Vehbî'nin kaleme aldığı Tuhfe ve Nuhbe isimli eserlere Lebîb Mehmed Efendi'nin yazdığı tazmînâtta oluşuyor. Bilindiği üzere edebiyatımızda tazmîn kelimesi başkasına ait bir mısra veya beyti kendi şiirinde kullanma sanatı olarak tarif edilir. Çalışmada manzum sözlük geleneğimizin önemli örneklerinden olan Tuhfe ve Nuhbe'ye yazılan 55 varaklık tazmînâtın transkripsiyonlu metni yer almaktadır.

İran edebiyatının önemli ismi Feridüddin Attar'ın Pendnâme adlı eseri, diğer doğu klasiklerinde olduğu gibi Türk edebiyatını yakından etkilemiş bir metindir. İslam'ın evrensel ahlâkî değerlerini ihtiva eden metin, geleneğe uygun olarak kıssadan hisse mantığı içerisinde uzun yıllar beğenilerek okunmuş, tercüme ve şerhleri yapılmıştır. İsmail Hakkı Bursevî'nin Şerh-i Pend-i Attâr adlı çalışması, Pendnâme ile ilgili yazılmış önemli şerh metinlerinden biridir. Tuba Onat Çakıroğlu, kaleme aldığı “İsmail Hakkı Bursevî'nin Şerh-i Pend-i Attâr Adlı Eseri Üzerine İnceleme” başlıklı yazısında, Bursa Yazma Eserler Kütüphanesinde kayıtlı müellif hattından hareketle, Bursevî'nin şerh metodunu inceliyor.

Ayşenur Sır'ın “Eski Anadolu Türkçesi Özellikleri Taşıyan Bir Metin/ Hikâyetü Ashabü'l-Kehf”, Yasin Beyaz'ın “Necip Fazıl Kısakürek'in Hikayeleri Üzerine Bir İnceleme”, İsa Kayaalp'in “ İletişimin Gelişme Evreleri” ve Yusuf Akçay'ın “Türkiye'deki Hiyeroglif Çalışmaları ve Hurûf-ı Berbâiyye Tercümesi” başlıklı yazıları ise bu sayımızda yer alan diğer çalışmalar

Adem Kılınç'ın *Chorasantürkisch /Horasan Türkçesi* adlı eser ile ilgili değerlendirme yazısı bu sayımızın ilk kitap tanıtım yazısı. Doerfer ve Hesche'in yazdığı eser, halen Horasan Türkçesi ağızlarıyla ilgili başlıca kaynak niteliğinde. İkinci kitap tanıtım yazısı ise Özüm Subaşı ismini taşıyor. Özüm Subaşı, Mehmet Ölmez'in kaleme aldığı *Tuvacanın Sözcüğü Eski Türkçe ve Moğolca Denkleriyle* başlıklı yayını için güzel bir değerlendirme yazısı kaleme aldı.

Varşova Üniversitesinde 12-14 Eylül 2012 tarihleri arasında II. Uluslararası Türkoloji Sempozyumu yapıldı. Şarkiyat Fakültesi Türkoloji ve Orta Asya Halkları Bölümü tarafından “Çağdaş Türkolojinin Başarı ve Zaafları” baş-

lığı altında düzenlenen sempozyumla ilgili Öztürk Emiroğlu bir tanıtım yazısı kaleme aldı.

Bu sayımızda dergimizin 2012 yılına ait dizinine de yer verdik. Yazar ve makale olarak iki başlıkta topladığımız dizini dergimizin son sayfalarında bulabilirsiniz.

Daha güzel sayılarda buluşmak dileğiyle.

Saygılarımla

Dr. Yusuf Akçay

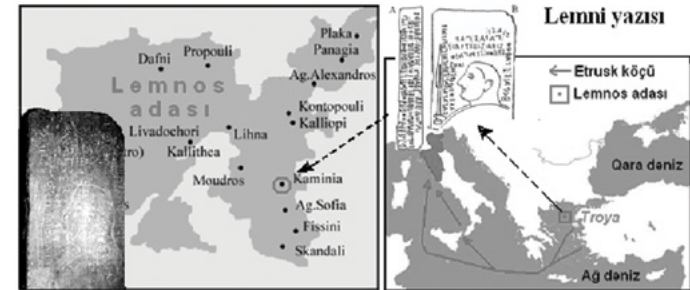
Ocak 2013

Lemni Yazısı

Feridun AĞASIOĞLU*

Adanın güney-doğu Kamini bölgəsindəki kilisə divarında hörgü daşı kimi istifadə olunmuş daşlar arasından 1885-də tapılan “Lemni bəngüdaşı” və onun yaxınlığında üzə çıxan başqa yazılı daş şərti olaraq lemni əlifbası adlandırdığımız yazı növü ilə yazılmışdır. Hazırda m.ö. VII-VI əsrlərə aid edilən bu yazılar Afina Milli muzeyində saxlanır və onların yazılma tarixi adanın yunanlaşmasından öncəyə aid edilir, bu da Lemnosun Afınaya birləşdirildiyi 510-cu ildən öncədir.

Basırıqla bağlı epitafiya xarakterli bu yazılar sağdan sola başlasa da, sətirlərdən bəzilərinin soldan sağa yazılması 2-ci yazıda aydın görünür. Şəkil boyunca yuxarı uzanan üç vertikal sıra sağdan sola, onların ara-sında yerləşən orta yazıda beş horizontal sətir isə hər iki istiqamətdə bustrofedon üsulu ilə yazılmışdır. Belə bustrofedon üsulla yazılmış 1-ci yazıda sıralanma həm də ilk sətirlə sonrakı iki sətirin başayaq düşmə-sinə səbəb olmuşdur:

* Prof. Dr. AZERBAYCAN

A) hopa svss : f oks assa pe : sero nash : evss ho : tove roma ssvas : avss : ssa px vss : **mara** kn : avss : **atmas** rom : harapso : ssvas : ep tessu : **aras** tss : f oke

B) hopase : s : navthth : ssass : **mara** . s : mav : ssa px ves . s : avs : evssth : sero nas th : ssvas : **aker** : tavarssstth : van : **apa** . ssap : sero nas morsnas p

ΒΟΓΑΙΕ:Ν:ΜΑΦΟΘΨΙΑΝ
 ΜΑΡΑΣ:ΜΑΡΞΙΑΥΦΕΙΝ:
 ΑΡΙΝ:ΕΦΙΣΘΟ:ΣΕΡΟΜΑΙΘ:
 ΣΙΦΑΪΑΚΕΡ:ΤΑΡΑΡΣΙΟΡΑΜΑΡΑ
 ΞΙΑΡ:ΣΕΡΟΜΑΙΜΟΡΙΜΑΙΝ

Doğrudur, burada sıralanma düzgün müəyən edilmiş və qara hərfə verdiyimiz *apa*, *mara*, *aker*, *atmas*, *aras* sözlərinin transkripsiyası doğru verilmişdir, lakin bütün əvvəlki variantlarda olduğu kimi yazıların buradakı oxunuşu da gerçək durumu əks etdirmir, çünki sözlərin sınırını bənlirleyen durğu işarəsi (Z) səs kimi sözün tərkibində verilmişdir. Bu qədər fərqli oxunuşları ortaya çıxaran araşdırıcıların əksəri sanki müxtəlif mətnlər üzərində işləmişlər.³

Hər iki yazıda işlənən hərfər əsasında tərtib olunan lemni əlifbası etrusk əlifbasındakı hərfərlə eynidir, yalnız etrusk yazılarında kh [x], i səslərini bildirən hərfər burada göytürk yazılarında olduğu kimi ç, s/ş səslərini bildirir:

Göründüyü kimi, lemni yazısı etrusk və göytürk yazıları arasında olan bir əlifba ilə, həm də etrusk-göytürk yazılarında zəif görünən, lakin lemni yazılarında daha qabarıq olan orfoqrafiya (imla) qaydası ilə yazılmışdır. Belə ki, burada söz və söz birləşmələri birdən üçə qədər nöqtələrlə və Z işarəsilə ayrılmış, hətta bir neçə yerdə bu işarə iki tərəfdən nöqtələrlə : Z : şəklində yazılmışdır. Lakin yuxarıda verilən nümunələr göstərir ki, lemni yazılarını oxumaq istəyənlər bu durğu işarəsini yanlış olaraq sözün bir hissəsi kimi z//s səsilə oxuyurlar, ona görə də etruskologiyada hələ də davam edən həmin metod yazıların şifrəsini açmağa mane olur.⁴ Bu yazılarda yalnız *a*, *e* saitlərinin verilməsi yazıda qeyd

3- Azər xəlqi, 2005, 190.

4- Son vaxtlar lemni yazılarını belə transkripsiya edənlər də var: A) hulaieš : naφuθ : šiaši maraš : mav sialxveiš : aviš evisθu : šerunaiθ šivai aker : tavaršiu vanalasiał : šerunai : murinaił; B. hulaieši : φukiasiale : šerunaiθ : evisθu : tuveruna rum : haraliu : šivai : eptešiu : arai : tiš : φuke šivai : aviš : sialxviš : marašm : aviš : aumai.

olunmayan başqa saitlərin bərpa olunmasını ortaya çıxardır. Deyilənləri nəzərə alanda lemni yazılarının tranckripsiyası və fonetik oxunuşu belə olur:

A) xthpase Z : phthksa Z sape : Z erthna sd : egs Z dth : tthg-erthma Z sgas : ags Z : Z sapçgs Z : mara qm: ags Z athmas rthm : xarapsth : Z sgas : elte Z sth aras : l 41 : phthke .

xətpəşə pitiksa sape eratma sd egis dut tetig eratıma sugas agis sapçı ges mara qam agis atmas ertim harapustu sugas elte şat aras il 41 bitke

B) xthpase : Z : naphthd : Z sap : mara Z : mag Z sapçges Z : ags Z : egs Z dth : Z er athna sd . Z sqas aker : tagar . Z sth . qam. apa Z sap : Z erthna smthrsnasp .

xətpəşə na pitid sap mara mag sapçı ges ags egis dut er atına şat suqas aker tagar şat qam-apa sap ertna smtrsnasp

Adətən dili məlum olmayan yazıların şifrəsini açmaq üçün etimo-loji, ya da kombinator metoddan istifadə olunur. Lemni yazılarını oxuya bilmək üçün hər iki metodu sınaqdan keçirməyin yararı vardır. Bunun üçün kombinator üsulla bir neçə sözün semantikasını müəyən edəndən sonra etimoloji yozuma keçmək gərəkdir.

Yazılarda boy və şəxs adları kimi bəzi onomastik sözlər (*sqas*, *sape*, *aras*, *qam-apa*, *aker*, *tagar*) diqqəti çəkir. Belə ki, *sqas* sözü hər iki yazıda keçir, hələlik bu sözün çuvaş boyadının qədim *sugas* forması [sugaş//şugaş] olacağını ehtimal etmək olar. Çünki çuvaş dilində sugaş > çuvaş fonetik dəyişməsinə baş verən g//ğ > v, s//ş > ç səsdəyişmələrinin bənzəri bağır (baqır) > *pəver* və *baş//bas* > *puç* kimi başqa çuvaş sözlərində özünü göstərir. Əslində etrusk yazısında *sgas* sözü *svas* kimi də oxunur. Bu yozum yazıdakı *suqas aker* (çuvaş Aker), *sugas ags* (çuvaş ağzı), *sugas elte* (Çuvaş elində) deyimlərinə aydınlıq gətirir, buradakı *ags* (ağız) sözünün semantikasını aydınlaşır.

Hər iki yazıda bir neçə dəfə işlənən *ags* sözünü *avs*, *aviš*, *afiz*, *aqas*, *aFiç* şəklində oxuyub ona müxtəlif mənalar vermişlər. Kombinator metodla bu sözün “dil” anlamına uyğun gəldiyini görmək olur: *suqas ags* “suqas dili”, *ags atmas* “dildən düşməz”. Etimoloji metod da *ags* şəklində yazılan leksemin ağız sözü

olduğunu ortaya qoyur. Bu yazılarda dil, nitq, danışiq mənasına uyğun gələn agıs (ağız) sözü bugün də Anadolu da “dialekt” anlamında işlənir.

Birinci yazıda ağız atmaz deyimindən sonra yazılmış *rthm* sözü qədim türk yazılarında işlənən “idi” köməkçi feilinin *ertim* formasıdır: *ağız atmaz ertim* “dildən düşməz idim”.

Hələlik yazılı daş üzərində şəkili çəkilməmiş adamın adının Aker Tagar olduğunu düşünmək olar. Qazaxların soykökü mifində arqın, nayman, kerey, qırçaq, konqrat boylarının soybabası sayılan *Akares Kazak* oğlu bu adla uyuşan bir ad daşıyır.⁵ Məşhur Çanaqqala savaşında 27-ci alay komutanı Yərbay Şefik də Aker adı ilə tanınırdı. Etrusk (Toskana) elindən danışan antik çağ yazarı Ager adını çəkir.⁶ Göründüyü kimi, lemni yazısında keçən Aker adı etrusk və türk şəxs-adları üçün yad deyildir.

Etruskların özlərinə *rasen* (əslində, *araz-en*) deməsi 1-ci yazıda etrusk anlamında olan *aras* sözündə əks olunmuşdur: *xarapusti suqas eltə şat aras*. Yazıdan aydın olur ki, *aras* boyundan bu ərdəmli, cəsur (*sat//şad*) döyüşçü o çağlarda yerini müəyən edə bilmədiyim Suqas (Suvas) elindən imiş. Suqas elinin “qaradumanlı” təyini isə *xarapusti* sözüdür.⁷

Qədim türk yazılarında “kitab” və “yazı” anlamında olan bitik sözünün kökündə duran bit- (bitmək) feili epitaftiyalarda geniş işlənir. Vaxtilə aramey dilinə keçən petqa sözü o dildə “abidə” anlamında işlənirdi. Bəngüdaş yazıları çox vaxt *bitdi*, *bitidim* (bitirdim) sözlərilə yekunlaşır. Lemni (A) yazısı da bitke sözü ilə bitir. Etrusk dilində III şəxsini təkini bildirən *-ke* şəkilçisi ilə işlənmiş *pitke* sözü lemni yazısında “bitdi” anlamındadır. Etrusk yazılarında da *biti* sözü görünür. “Latına Tin (tanrı) yazısı” anlamında belə epitaftiya vardır: (TC 338) LATINA : PITI TINAL (*Latın-a biti Tin-al*).

Lemni yazısında *bitke* sözündən başqa, bir də *pitiksa sape* deyimini keçir.

5- Kazakların soy, damğa ve uranları. Kazak genel tarihi. Urumçi, 1987 (“Türk Dünyası araştırmaları” №118. İstanbul, 1999, 229); Türk dillerinde itle qurdun qarışığı olan ov iti aker adlanırdı.

6- Varro. Lingua Latina. V, IX.

7- Qarabağlı dostum Ovçu Səfərov köndlərində “çən-çiskin” anlamında püsəngi sözü-nün işləndiyini söyləmişdi. Homer yazılarında tapıldığı Lemnos adasının özünü “dumanlı”, “limansız” epitetlərlə verir (II. XXIV, 753).

Buradakı *sape* sözünün hansı anlamı daşması onun pitiklə yanaşı işlənməsi ilə aydınlaşır. Bunu yoxlamaq üçün başqa sözlərə də baxmaq olar. Sevmək sözünün qədim *səb* forması, birləşdirib-bağla-maq mənasında *səp* sözü, sıra, sıralama anlamında *sap* sözü vardı. Antik çağda Lemnosda Trakiya kökənli bəzi boylara *sape* deyilməsi vurğulanırdı.

. p (?) a n s r t h m (?) a n t h r e z :

 : 7 1 A 7 1 9 0 7 0 A 7 0 9 7 7 :

Azər türkcəsində sinonim qoşa söz kimi *söz-sav* deyimini vardır. Qədim “İrk Bitik” əsərində söz, dua anlamında *sab*, xəbər gətirən, sözcü anlamında *sapçı* sözləri işlənir. Lemni yazısında *sap*, *sape*, *sapçı*, *sp* formasında yazılmış sözlərin kombinator metodla yozumunu vermək üçün onların hansı sözlərlə yanaşı işlənməsinə baxmaq gərəkdir: *pitiksa sape*; *sapçı ges*; *qam-apa sap*; *sna sp*. Bu son deyimdə *suna* sözü ilə işlənən *sp* da “söz” anlamı daşıya bilər və ya çuvaşca *sənə sıp* (süngü sapı) deyimini kimi süngüdə tutaçaq hissəyə (*sap*) aid ola bilər, lakin 2-ci yazının bu son sözlərinin transkripsiyasında bir problem var. Belə ki, (Z) *erthna* sözündən sonra gələn və hələlik *smthrsnasp* şəklində transkripsiya olunan hissədə sual işarəsilə verdiyimiz hərflər əlimizdə olan fotokopidə *s* deyil, biri *th*, digəri *l* işarəsi kimi görünür. Bu halda, 2-ci yazının həmin hissəsi *thmthrsn alp* kimi transkripsiya edilir və bəngüdaş üzərindəki yazını yazdıranın *Tursun Alp* adı ortaya çıxır. Lakin bu versiya türk epitaftiyası gələnləri baxımından cəlbədicə görünə də, onun nə dərəcədə düzgün olması son iki hərfin doğru oxunmasından asılıdır. Bu nədənlə həmin sonluğa hələlik yazılışı dəqiqləşdirilənə qədər yozum vermirik.

→
 : 7 1 A 7 1 9 0 7 0 A 7 0 9 7 7 :
 (Z) erathna thm thrsn alp
 adım Tursun Alp

𐌲𐌰𐌹𐌶𐌰𐌺𐌰
 𐌲𐌰𐌹𐌶𐌰𐌺𐌰
 x th p a s e ;z:

Hər iki yazının müqayisəsi göstərir ki, onları eyni adam yazmamışdır, çünki bəzən həm eyni sözün yazılışında, həm də eyni sözlərin sıralanmasında fərq görünür. Belə ki, hər iki yazı eyni sözlə (*xthpase*) başlanır, lakin 1-ci yazıda bu sözün son hərfi və sınır işarəsi aydın yazılmayıb, ancaq o biri yazılışla onu bərpa etmək olur. Daş üzərində cızılan işarələrdə belə hallarla çox qarşılaşırıq.

Yazıların bu ilk sözünü *hulaieš*, *hatapase*, *eolai*, *hopase* və başqa şəkillərdə oxumuşlar. Lemni yazısında çuvaş dilinin qabarıq görüntüləri *xthpase* sözünün çuvaşca *xät* (qut) və *puç* (baş) sözlərindən ibarət olub, qutlu başlıq anlamında işləndiyini düşünmək olardı. Lakin yazıların başında gələn bu sözün tərkibində sami dillərdən alınma *xətt* sözü olacağı da istisna deyil və bütöv sözün xətbəşi deyimi olması mətnə daha uyğundur. Çünki *xətt* sözü “yazı” anamında işlənmişdir. Firdofsinin “Şahnamə” əsərinin Bombay əlyazmasında yabqu (türk) boyunun əlifbası anlamında *xətte yabğu* deyimi keçir. Bu baxımdan, Lemni yazılarının *xətbəşi* sözü ilə başlanmasında bu sözün yönəltici rolu ortalıqdadır.

Lemni yazılarının birində *mara qam*, digərində *mara maq* deyimində *mar*//*maq*//*qam* sözlərinin üçü də “kahin” anlamı ilə Ön Asiyada işlənən sinonim sözlərdir. Azərbaycanda *maq* boylarından çıxan *maqlar* və türk xalqlarında olan *qamlar* bəllidir. Arameycə də din xadiminə *mar* deyilirdi. Dədə Qorqut qəhrəmanları başqa dindən olanlara *mərə kafir* deyimlə müraciət edir, bəzən bu deyimlə özləri də bir-birinə sataşırdılar. Görünür, lemni yazılarını daşa yazan sabçı kahin imiş, çünki sabçıya *mara qam*//*mara maq* deyə xitab olunur. 2-ci yazıda Qam-Apa deyimi də var. Aker bəyə şad titulu onun adından, onun sözü ilə (*Qam-Apa sabı*) verilməsi göstərir ki, *qam-apa* deyimi Suqas elində başqam və ulu xaqana aiddir.

Qədim türklər ada böyük önəm verirdilər, ərəməli igidlər şanlı-şöhrətli ad qazanmaq üçün savaşlarda inadla vuruşur, aldığı adla qürur duyurdu. Qədim türk

yazılarında “*ər adi*” deyimi çox işlənir. Örnəyin, Barık (Yenisey) yazısında keçən “*er ərđəmi atum tabtum*” (ərəməli ər adımı tapdım) deyimi lemni yazısında bir neçə dəfə təkrar olunan “*er atum*” və “*titig er atum*” (anlaqlı ər adım) ilə eyni ovqatı sərgiləyir.

A və B yazılarında söz düzümü fərqlənir və bu, yazıların müxtəlif sabçı tərəfindən yazılmasını ortaya qoyur, hər iki yazıda eyni anlamı 12 sözün sıralanması bunu açıq-aydın göstərir: A) *sape er adıma şad egiz dut sugas agız sapçı ges mara qam...* B) *sap mara maq sapçı ges agız egiz dut er adına şad sugas*

A) ... *sapçı ges mara qam*

A) ... *er adıma şad egiz dut*

B) ... *mara maq sapçı ges*

B) ... *egiz dut er adına şad*

Lemni yazılarının mətni göstərir ki, hər iki yazıda Aker Tagarın bəngüdaşı (başdaşı) üzərinə yazılması epitafiyada ər adına şad titulunun ekiz tutulması (əlavə olunması) vurğulanır. Birinci yazı I şəxsin (ölənin) adından, ikinci şəkilli yazı isə Qam-Apanın sözü kimi III şəxsin adından (Tursun Alp?) yazılmışdır. Görünür, Aker Tagar öləndə əvvəlcə onun adından birinci yazı adı daşa, ikinci yazı isə sonra düzəldilmiş bəngüdaşa yazılmış, həm də bunları müxtəlif sabçılar (söz-çülər) yazmışlar. Lemni yazılarının dili göytürk yazılarının dilinə, üslubu qədim türk epitafiyalarına, əlifbası türk runuk əlifbasına yaxınlığı ilə diqqəti çəkir. Hər iki yazıda *mar* və *xətt* sözündən başqa, sözlərin hamısı qədim türk sözləridir. Tam oxunan 1-ci yazının məzmununu müasir dilimizə belə çevirmək olar:

Yazının başı: *Sıralayıb yaz ər adıma şad, ekiz tut anlamı ər adıma, suqas dililə sözçü oy (kəs). Mərə qam, dildən düşməzdim qaradumanlı Suqas eldə. Şad araz, 41 il. Bitdi.*

Beləliklə, lemni yazılarının “dili açıldı”, ancaq dili açılan bu yazılar ortaya Aker Tagar şadın kimliyi, yazının hansı türk boyuna aid olması kimi bir neçə yeni sual çıxartdı. Bu sualların cavabı həm də yazının yazılma tarixinə uyğun tarixi olaylarla uzlaşmalıdır.

Herodot yunanlardan öncə Lemnos adasında pelaskların (Πελασγοι), Fukidid isə tirsənlərin (Τυρσῆνοι) yaşadığını yazmışdır. O çağın yunan yazılarında *tirsən* və *etrusk* adı sinonim işlənirdi. Görünür, “dəniz xalqları”

sırasında hər iki boyun (plst, trs) adı keçdiyi üçün pelasklarla tirsələr eyni boylar olmasa da, onların qohum boylar olması quşqu doğurmur. Lemni yazısı bunlardan birinə aid ola bilər.

Tövrətdə Yafəsoğulları sırasında qamər (kimmer) və *trs* (tiras) qardaş sayılır.⁸ Təbəri də türk-xəzər boylarının tiras (tires) soyundan törədiyini yazır.⁹ Başqa bir ehtimala görə, lemni yazısı qamər boylarının Anadoluda m.ö.7-ci əsrin ortalarında apardığı savaqlarla bağlı ola bilər. Çünki 8-ci əsrin sonlarından Kiçik Asiyaya gələn qamərlər burada bir neçə bölgəni ələ keçirmiş, 674-də Friqiya dövlətini dağıtmış, 20 il sonra Lidiya çarını öldürmüşdülər. Həmin ildə (654) Asur çarı Aşşurbanipala aid yazıda qamər elbəyi Tuğdamenin oğlu Sandak Şat haqqında belə deyilir: “Mən Tuğdamenin qüvvəsini dağıdacağam, meydana onu əvəz edən, onun belindən gələn oğlu Sandakşatru əzəcəyəm”.¹⁰

Bilindiyi kimi, qədim türk törəsinə görə elbəyin, xaqanın oğulları (teginlər) bölgə və ya qoşun başçısı təyin olunanda onun ər adına *şad* ünvanı (titulu) əlavə edilirdi. Asur çarının yazısında belə bir elbəy oğlu olan *Sandakşat ərini* adı keçir. Lemni yazılarında da Aker Tagarın ər adına *şad* titulu əlavə edilməsindən bəhs olunur. Bu baxımdan, lemni yazılarını qamər boyu ilə bağlayıb, Aker Tagar şadı qamər elbəylərin-dən birinin oğlu saymaq olar, çünki hər iki yazıda onun ər adına *şad* titulu əlavə olunması qeyd edilir. Görünür, 41 yaşında Lemni adasında savaqla ölənlər bu elbəy oğluna *şad* ünvanı həmin savaqlar günlərində verilmişdi. Ona görə, hər iki yazıda mara qam (*mara maq*) deyimlə müraciət olunan sabçıdan ər adıma *şad* ekiz tut (*ekiz tut ər adına şad*) sözlərinin suqas dilində yazılması tələb olunur.

Lemni yazısının yazılma tarixi Aker Tagar şad üçün son döyüş olan savaqlar tarixi ilə bağlıdır. Hər halda, Lemnos adasında bu savaqlar qamər hegemonluğunun ilkin çağlarında deyil, son çağlarında baş vermişdir. Lidiya çarı Aliata yenilən qamərlər 7-ci əsrin sonunda Anadolunun doğu bölgələrinə çəkildilər. Görünür, Aker Tagarın son savaqları təxminən 620-610 arasında olmuşdur.

8- *Təkvini*, 10-11.

9- *Təbəri*, I. 272.

10- *Дьяконов*, 1956, 285.

Beləliklə, qədim türk tarixinə yeni bəlgə verən lemni yazıları Suqas elinin, suqas (çuvaş) dilinin və Aker Tagarın mənsub olduğu araz boyunun da qamərlərlə bağlı olmasını ortaya qoyur. Bu yozum qamər-etrusk əlaqələrinə işıq tutur, etrusk dilinin türk qatında çuvaş dilinə məxsus elementlərin varlığına, özlərini rasen (*aras-en) adlandıran etrusk toplumunda qamər kökənli araz boyunun önəmli çəkisinə aydınlıq gətirir.

Lemni Yazısı

Feridun AĞASIOĞLU

Özet

Bugün Ege dənizində Yunanistan ilə Türkiyə arasında olan Lemni (Lemnos) adası vaxtilə Troya sınırına yaxın idi. Antik çağ yazarlarının qeyd etdiyinə görə burada ellinlərdən öncə Pelasklar yaşamışlar. Balkanlardan, Yunanistan'dan və Anadolu'dan vaxtaşırı gələn işğalçı orduların hücumlarına uğrayan Lemni qədim Aralıq dənizi ətrafına ya-yılmış mədəniyyət mühitində inkişaf edirdi. Adadan tapılan kiçik yazı nümunələri burada m.ö. I minilin ortalarına qədər Finik və Türk əlifbalı ilə eyni mənşəli yazıdan istifadə olduğunu göstərir.

Anahtar Kelimələr: Lemni Yazısı, Türk əlifbası, yazı sistemləri

Lemni Writing System

Feridun AĞASIOĞLU

Abstract

Lemni (Lemnos) Island, currently situated between Turkey and Greece in Aegean Sea, used to be close to Troya border. According to the writers' records in the Antiquity, Pelasqs lived here before. Lemni, attacked by the groups coming from Balkans, Greece and Anatolia, developed around the civilization along the Aralık Sea. Small writing samples found in the Island prove that the same type of writing system as Fenicians' and Turks' alphabets which stem from the same source was used, dating back to 1 BC.

Keywords: Lemni Writing System, Turks' Alphabets, writing systems

Türkiye’deki Hiyeroglif Çalışmaları ve Hurûf-ı Berbâiyye Tercümesi

Yusuf AKÇAY

Giriş

Eski Mısır yazısı olarak adlandırılan Hiyeroglif kelime manası itibariyle Yunanca hieros (kutsal) ve glyphikos (oyuntu) kelimelerinin birleşmesiyle oluşmuştur. Tam manası “oyulmuş kutsal yazı” demektir. Eski Mısır’da söz konusu yazının tanrılar tarafından oluşturulduğu inancı kelimenin anlamını belirleyen birincil öğedir.

Hiyeroglif yazısı sağdan sola, soldan sağa ve yukarıdan aşağıya doğru yazılır. Yazının bu değişkenliği büyük oranda mimari gereksinimler dolayısıyla seçilir. Yazının yönü kullanılan figürlerin yönünden anlaşılır.

Eski Mısır yazısı üç temelde gelişme göstermiştir. Hiyeroglif, Hiyeratik ve Demotik. Piktografik nitelikteki hiyeroglif yazısı, genellikle anıtsal yazıların yüzeysel fakat ustalıkla çizilmiş figürlerini ifade etmek için kullanılır. Hiyeratik (hieratikos: rahiplere ait) yazısı isminden de anlaşılacağı üzere daha çok devrin üst tabakasının kullandığı bir yazıdır. Figürlerin zorlukla ayrıştırılabildiği bu yazı türünde göstergelerin birçoğu stenografi görüntüsü taşır. Hiyeratik yazının kökeni antik çağlara kadar uzanmaktadır. Hiyeratik yazının Mısır’a dışardan göç eden bir topluğa ait olması kuvvetle muhtemeldir. Bu topluluğun Mısırlılar ile kaynaşması sonucu hiyerogliflere hiyeratik formlar eklenmiş ve bu formlar resimlere dönüşerek karakteristik özellikler karşılıklı olarak benimsenmiştir. Bir diğer yazı da Demotik olarak adlandırılan halk yazısıdır. Bu yazı ilk defa M.Ö. sekizinci yüzyılda kullanılmıştır.¹

* Dr., İSTANBUL

1 - Carl Faulmann, Yazı Kitabı, Çev: İtir Arda, I. Baskı, İstanbul 2001, s. 23.

Mısır yazısı bir alfabe yazısı değildir. Anıtlar, tapınak duvarları ve papirüsler üzerine yazılan bu yazı üç farklı işaret türünden oluşmuştur: İdeogramlar, fonetik işaretler ve determinatifler. İdeogramlar bir kelimenin bütünü ifade eden ve fonetik olmayan işaretlerdir. Bunların sözcük okunuşları dikkate alınmaz. Bir varlığın veya bir eşyanın yalnızca temel anlamını ifade ederler. İdeogramların kullanıldığı yazı sistemleri kelimenin okunuşunu değil, onun yansıttığı düşüncüyü öne çıkarır. Bunlar biçim yönünden aynı oldukları için okunuşları değişse bile ifade ettikleri anlam aynıdır.² Fonetik işaretler heceleri ifade eder ve vokal barındırmaz. Determinatifler ise yazıda okunmamakla beraber, yazılan kelimenin bir de şeklinin ilave edilmesi esasına dayanır. Mesela at yazıldıktan sonra bir de at resmi konularak mana ifade edilir.³ Alfabelerine “Tanrının Sözleri” anlamına gelen “medu netjer” ismini veren Mısırlılar, yazılarında vokal kullanmamışlardır. Bu yüzden sessiz harflerden hareketle hangi sözcüğün kastedildiğini tespit etmek zordur. Bu zorluğu gidermek için yazıda determinatifler kullanılmıştır.

Grek ve Roma döneminde hiyerogliflere büyüsel bir nitelik atfedilmiş ve bu yargı uzun süre devam etmiştir. Antikçağ’ın sonlarına doğru Horapollon adlı biri tarafından yazılan Hieroglyphika isimli eserde de söz konusu yaygın görüş maddeler halinde dile getirilmiş ve bu eser yüzyıllarca kanun gibi kabul edilmiş ve hiyerogliflerin çözülemeyeceği inancı yerleşmiştir. Öyle ki modern zamanlarda bile bu yaygın görüşün etkisi kendini göstermiştir. 17. yüzyılda Kircher Sphinks Mystagogica adlı eserinde bu mistik söylemin devam ettiği görülür.

Eski Mısır yazısının çözümü konusundaki sitemli çalışmalar 18. yüzyılın sonlarından itibaren başlamıştır. Danimarkalı arkeolog Zoega ilk ciddi çalışmaları yapmış ve Mısır kral adlarından Ptolemaios adının bir çerçeve içinde yazılmış olduklarını tespit etmiştir. Özellikle Napolyon’un Mısır seferi ülkenin hemen her yanında arkeolojik kazıların yapılmasına zemin hazırlamış ve yapılan çalışmalar sonucunda 1799 yılında Nil yakınlarında (Reşid Kalesi) iki dilli (Mısır dili [hiyeroglif / demotik] ve Eski Yunanca) bir kitabe bulunmuştur. Kral Ptoleme’nin M.Ö. 196 yılında tahta çıkışını anlatan ve Mısırlı din adamları

2 - Johannes Friedrich, Kayıp Yazılar ve Diller, Çev: Recai Tekoğlu, İstanbul 2000, s. 21.

3 - Ali M. Dinçol, Eski Anadolu Dillerine Giriş, İstanbul 1970, s. 39.

tarafından onuruna yazılmış bir kararnameyi içeren bu tablet, hiyerogliflerin çözümünde kilit rol oynamıştır. Rosetta Stone adıyla bilinen bu taş 118 cm uzunluğunda 77 cm genişliğinde olup halen British Museum’da sergilenmektedir.⁴

Hiyerogliflerin çözümü noktasında Zoega, Thomas Young (1773-1829) gibi bilim adamları çeşitli denemeler yapmışsa da bu yazının tam olarak çözümü ilk kez Fransız dilbilimci Jean François Champolion tarafından gerçekleştirilmiştir. 1790- 1832 yılları arasında yaşayan Champolion, 27 Eylül 1822 tarihinde tabletlerin çözümünü başarmıştır. Eski Yunancayı rahatlıkla okuyan Champolion’un mukayese yoluyla okumayı başardığı bu tablet sayesinde, Napolyon’un Mısır seferinde bulup getirdiği onlarca tabletin sırrı da çözülmüş oldu.

Champolion’un vefatından sonra hiyeroglif üzerine yapılan çalışmalar onun koyduğu esaslar doğrultusunda zenginleştirilmiş ve güven verici bir Mısır filolojisi kuruluncaya değin yaklaşık 40 yıl boyunca sürmüştür. İngiliz Budge, Gardiner, Birch, İrlandalı Hincks, Fransız De Rouge, Chabas, Maspero, Alman Lepsius, Heinrich Brugsch, Adolf Erman gibi bilim adamları Mısır yazısı üzerinde çalışan bazı bilim adamlarıdır.

Türkiye’de Hiyeroglif Çalışmaları

Napolyon’un 1789 yılındaki seferinde yanında getirdiği bilim adamları sayesinde Mısır arkeolojisinin temelleri atılmış ve ilk belgeler **Description d L’Egypte** (1808-1825) adlı eserde yayımlanmıştı. Champallion’un hiyeroglifleri çözmesinden sonra ise çok sayıda bilim adamı Mısır tabletlerini okumaya başlamış ve yeni tabletlerin ortaya çıkarılması için arkeolojik kazılar yapılmıştı. Eldeki malzemenin çoğalmasında da arkeoloji müzelerinin kurulmasını sağlamıştır. Ancak Osmanlı Devleti’nin söz konusu çalışmalara yeterli duyarlılığı göstermemesi yabancı bilim adamları için büyük fırsat oluşturmuş ve çok sayıda arkeolojik buluntu yurt dışına çıkartılmıştır. Öyle ki bu durum XX. yüzyılın başlarına kadar devam etmiştir. 1874’te Asar-ı Atika Kanunu çıkarılmasına rağmen söz konusu yağmanın önüne geçilememiştir. Çünkü bu kanun, yapılan kazıları her ne kadar sarayın iznine bağlıyorsa da, çıkan eserlerin üçte birinin kazıyı yapan kişiye verilmesini öngörüyordu. Bu durum çok sayıda

4 - Friedrich, a.g.e., s. 34.

arkeolojik eserin yurt dışına götürülmesine neden olmuştu.

Osmanlı topraklarında çıkan eserlerin korunması için ilk arkeoloji müzesi Fethi Ahmet Paşa tarafından 1846 yılında kurulmuştur. 1874 yılında ise Asar-ı Atika Mektebi adıyla kazı yapabilen ve eski eserleri tanıyan bilim adamları yetiştirmeyi amaçlayan bir arkeoloji okulunun kurulması gündeme gelmişti. Fakat okulun kurulması için 1875'te kanun çıkarılmasına rağmen proje hayata geçirilememiştir.

1877 yılında Osman Hamdi Beyin, önce müze komisyonuna seçilmesi ve ardından müzenin başına getirilmesi ile Osmanlı arkeoloji çalışmalarının daha sistemli hale geldiğini görüyoruz. Kazılara bizzat denetleyici olarak katılan Osman Hamdi Bey, yeni bir arkeoloji müzesi olan Müze-i Hümayun'un kurulmasını sağlamış, 1884'te yürürlüğe giren 2. Asar-ı Atika Kanunu'nun çıkarılmasına öncülük etmiştir. Bu gelişme dolayısıyla Türk arkeolojisi Osman Hamdi Bey öncesi ve sonrası olmak üzere ikiye ayrılmıştır.

Osman Hamdi Bey, Osmanlı topraklarında çıkan eski eserleri hem Müze-i Hümayun'da koruma altına almış, hem de kataloglama çalışmalarını başlatmıştır. Nitekim bu kataloglar daha sonra yayımlanmıştır. Bunlardan biri de **Asar-ı Mısıriyye Kataloğu** isimli eserdir. H. 1317 yılında Mahmud Beğ matbaasında basılan eser, önce Müze-i Hümayun'un Asuriyye ve Keldaniyye bölümlerinin düzenlenmesinde büyük hizmeti geçen Paris Darül-Fünûnu hocalarından Mösyö Şayl tarafından Fransızca olarak yayınlanmış, daha sonra da Erkân-ı Harbiye Kolağası Vahid Bey tarafından **Asar-ı Mısıriyye Kataloğu** adıyla tercüme edilmiştir. Bu eserin giriş kısmında Osman Hamdi Beyin bir mukaddimesi yer almaktadır. Buradan öğrendiğimize göre Müze-i Hümayun'da bulunan çeşitli eski eserlerin kataloglama çalışmaları devam etmiş ve yaklaşık 10 kadar katalog yayınlanmıştır. Bu katalog yayınlarından sonra, Eski Mısır'a ait eserlerin kataloğu önce Fransızca sonra da Türkçeye tercüme edilerek yayımlanmıştır. 116 sayfalık bu katalogda Müze-i Hümayun'da bulunan Eski Mısır'a ait eserlerin Müze'deki kayıt numaraları ve künyeleri yazılıdır. Bu katalogda Hiyeroglif yazısı hakkında sadece üç sayfalık tanıtıcı bilgiye yer verilmiş, daha sonra *Asar-ı Atika-i Mısıriyye Salo-*

nu Dahilinde Görülen Atikalar Hakkında Malumât-ı Muhtasara başlığı altında, Müze-i Hümayun'daki Eski Mısır eserlerinin künyeleri belirtilmiştir. Eserin son bölümünde ise kataloglarda geçen Eski Mısır ve Eski Yunan'a ait birtakım şahıs ve yer isimleri ile ilgili 10 sayfalık bir lügatçe yer almaktadır.

Osmanlı döneminde yapılan başka bir çalışma da 1916 yılında yayınlanan **Sultan Ahmet Parkı ve Asar-ı Atikası** isimli eserdir. Dikilitaşlar hakkında da bilgiler içeren bu eser, Sultan Ahmet meydanı hakkında tanıtıcı bilgilere yer vermektedir. Eser, Mehmet Raif tarafından yazılmıştır.

Cumhuriyet dönemindeki çalışmalar ise Atatürk'ün önderliği ve himayesinde gerçekleşmiştir. Gerek yurt dışına arkeoloji eğitimi alması için öğrenci gönderilmesi ve gerekse –Ahlatlıbel kazısı gibi- çeşitli kazıların yapılması, bizzat Atatürk'ün direktifleriyle gerçekleşmişti. Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'nin açılmasıyla da söz konusu çalışmalar akademik bir çatı altında toplanmıştı.

Hiyeroglif – Hurûf-ı Berbaiyye Tercümesi

Osmanlı döneminde yapılan arkeolojik çalışmaların tamamı, arkeolojik eserlerin bulunması, korunması ve bunların kataloglanması amaçlıydı. Çıkarılan kanunlar ve Osman Hamdi Bey gibi değerli bilim adamlarının kişisel gayretleri de genellikle söz konusu arkeolojik buluntuların yurt dışına çıkartılmasını engellemeye yönelikti. Ancak özellikle Mısır tabletlerinin 1822'de çözüldüğünü dikkate alırsak, bu yazının öğretilmesine yönelik somut bir çalışmanın olmaması oldukça düşündürücüdür. Yukarıda Asar-ı Atika Mektebi adıyla bir okulun kurulması girişimlerinden bahsetmiştik. Ancak hayata geçirilemeyen bu düşünce, en azından Osmanlı topraklarında kısıtlı bir zümrenin bu eğitimi verebilecek bir formasyona sahip olduğunu göstermektedir. Nitekim Hurûf-ı Berbaiyye Tercümesi, bunun somut bir örneğidir.

Cumhuriyet döneminde yapılan çalışmalar ise daha ziyade arkeolojik kazıların sistemli hale gelmesini ve arkeolojik buluntuların değerlendirmesini yapabilecek yetkin insanların yetiştirilmesini sağlamıştı. Gerek Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesinde gerekse İstanbul Üniversitesinde yapılan çalışmalar bu

açıdan önemlidir. Fakat Cumhuriyet devrinde yapılan çalışmalar Hititçe, Luvice, Urartuca ve Sümerce gibi ölü dillere yöneliktir. Bu yönüyle Mısır hiyerogliflerini inceleyen ve bunu müfredatına alan bir kürsü bulunmamaktaydı. Öyle ki Türkiye'de bugün bile Mısır kültürü, dili ve edebiyatını içeren bir Egyptoloji kürsüsü bulunmamaktadır.

Hurûf-ı Berbâiyye Tercümesi adlı eser hiyeroglif hakkında yazılmış bilinen ilk Türkçe eserdir. 1311/1895 yılında yayınlanan eser, Mehmed Muhsin isimli bir diplomat tarafından kaleme alınmıştır. 114 sayfalık eser Kahire'de Bulak Matbaasında basılmıştır.

Eserin yazarı aslen Bandırmalı olan Mehmed Muhsin'dir. Mehmed Muhsin, Mısır Yüksek Komiserliği'nde katiplik yapmış, daha sonra da Divan-ı Hümayun'da görev almıştır. Hakkındaki bilgilerimiz sınırlıdır. Yazarın bu eserden başka Afrika Delili isimli başka bir eseri daha vardır.

Eserin Giriş kısmında yazar, hiyeroglifin birçok dilde çevirisi yapıldığı halde Türkçede böyle bir çalışmanın bulunmamasına değinir ve bu eksikliği gidermek için hiyeroglif üzerinde çalışan Batılı ve Doğulu bilim adamlarının kitaplarından yararlanarak eseri hazırladığını belirtir.

Kitap iki bölümden oluşmaktadır: Gramer ve Sözlük. Yazar gramer kısmına geçmeden önce eserin giriş bölümünde hiyeroglif yazısının çözümü ile ilgili olarak tarihi süreci anlatır. Bu bölümde tabletlerin bulunma süreciyle ilgili olarak ayrıntılı bilgiler veren yazar, başta Champallion olmak üzere yazıların çözümü için uğraşan batılı bilim adamlarının çalışmalarından bahseder. Osmanlı'da ise bu konuda çalışma yapılmamış olmasından yakınan yazar, eserini bu boşluğu doldurmak için yazdığını belirtir:

Kitabın birinci bölümünde hiyeroglif yazısını oluşturan fonetik, ideografik ve determinatif unsurlar detaylı olarak açıklanmış, okunuşları ve anlamları verilmiştir. Bu bölüm dört alt bölümden oluşmaktadır: Basit Harfler başlığı altında 26 adet göstergenin Osmanlı Türkçesindeki ses karşılıkları verilmiş, Harf-i Mürekkebe kısmında ise göstergelerin okunuş ve anlamları 28 başlıkta değerlendirilmiştir. Bu bölümden hemen sonra gelen İhtar başlıklı kısa bölümde ise okunuşlarla ilgili

birtakım ek bilgilere yer verilmiştir. Alâmet-i Mahsûsa bölümünde de hiyeroglif yazısındaki özel kullanımların örneklerle açıklaması yapılmıştır. Eserin Gramer bölümünün son kısmı, Kavâid başlığını taşımaktadır. Bu bölümde isimler, zarflar, sıfatlar, fiiller ve fiil çekimleri, mastarlar, söz dizimi ve tamlamalar gibi 51 başlık altında verilen bilgilerle hiyeroglifin gramer kuralları ayrıntılı olarak açıklanmıştır.

Kitabın ikinci bölümü hiyeroglif sözlüğünü içermektedir. 26 sayfalık bu bölümde toplam 488 kelimenin Osmanlı Türkçesindeki okunuşları ve anlamları verilmiştir. Eserin son kısmında Sultanahmet'teki Dikilitaş'ın Osmanlı Türkçesindeki karşılığını gösteren 4 sayfalık kısa bir bölüm bulunmaktadır. Söz konusu belge Dikilitaş'ın Türkçedeki ilk çevirisidir.

Mısır yaklaşık 300 yıl Osmanlı Devleti'nin yönetimi altında yaşamasına rağmen bu kadim tarihe Osmanlı'nın ilgi duymaması oldukça düşündürücüdür. Gerçi Osmanlı dönemi Mısır tarihi çalışmaları yadsınamayacak ölçüdedir; ancak bu çalışmaların hiçbiri müstakil olarak Mısır yazısını konu edinmemiştir. Bu çelişkili durum izaha muhtaçtır. Çünkü Osmanlı dönemi Mısır tarihi çalışmalarının şu veya bu ölçüde Mısır yazısını da konu edinmesi bu çalışmaların ayrılmaz bir parçasıdır. Bu durum Osmanlı dönemi Mısır tarihi çalışmalarının "siyasi tarih"le sınırlı kaldığı yargısını kuvvetlendirmektedir.

Champallion'un hiyeroglifleri çözmesinden sonra bu yazı üzerindeki gramer ve lugat çalışmaları özellikle Batılı bilginler tarafından gerçekleştirilmiş ve böylece Egyptolojinin temelleri atılmıştır. Aslında Hurûf-ı Berbâiyye Tercümesi'nin önemi tam da burada ortaya çıkıyor. Çünkü bu kitap, hem müstakil olarak ilk defa hiyeroglifi konu edinmiş, hem de bunu sistematik bir düzen içinde vermiştir. Öyle ki kitabı okuyanların hiyeroglif hakkında sağlam bir bilgiye sahip olabileceğini söyleyebiliriz. Bugünün Türkiyesini dikkate aldığımızda eserin bu niteliği çok daha önemli hale geliyor. Çünkü bugün Türk üniversitelerinde Egyptoloji kürsüsünün olmaması bir yana, Mısır hiyeroglifleri hakkında yazılmış tek bir eser bile bulunmamaktadır. 2013 yılı itibarıyla Mısır hiyeroglifleri hakkında yazılmış bilinen ilk ve tek Türkçe eser, Hurûf-ı Berbâiyye Tercümesi'dir.

Kaynakça

Carl Faulmann, Yazı Kitabı, Çev: İtir Arda, I. Baskı, İstanbul 2001

Johannes Friedrich, Kayıp Yazılar ve Diller, Çev: Recai Tekoğlu, İstanbul 2000

Ali M. Dinçol, Eski Anadolu Dillerine Giriş, İstanbul 1970

Türkiye'deki Hiyeroglif Çalışmaları ve Hurûf-ı Berbâiyye Tercümesi

Yusuf AKÇAY

Özet

Kitab-ı Berbaiye Tercümesi adlı eser hiyeroglif hakkında yazılmış bilinen ilk Türkçe eserdir. 1895 yılında yayınlanan eser Mehmed Muhsin isimli bir diplomat tarafından kaleme alınmıştır. 114 sayfalık eser Kahire'de Bulak Matbaasında basılmıştır. Bugünün Türkiye'sini dikkate aldığımızda eserin niteliği çok daha önemli hale geliyor. Çünkü bugün Türk üniversitelerinde Egyptoloji kürsüsünün olmaması bir yana, Mısır hiyeroglifleri hakkında yazılmış bir tek eser bile bulunmamaktadır. Bugün itibarıyla Mısır hiyeroglifleri hakkında yazılmış ilk ve tek Türkçe eser, Kitab-ı Berbâiyye Tercümesi'dir ki, bu durum söz konusu eserin Türk filolojisindeki değerini göstermek için yeterlidir.

Anahtar Kelimeler: Heyeroklif, Kitab-ı Derbâiyye, Mehmed Muhsin, Mısır

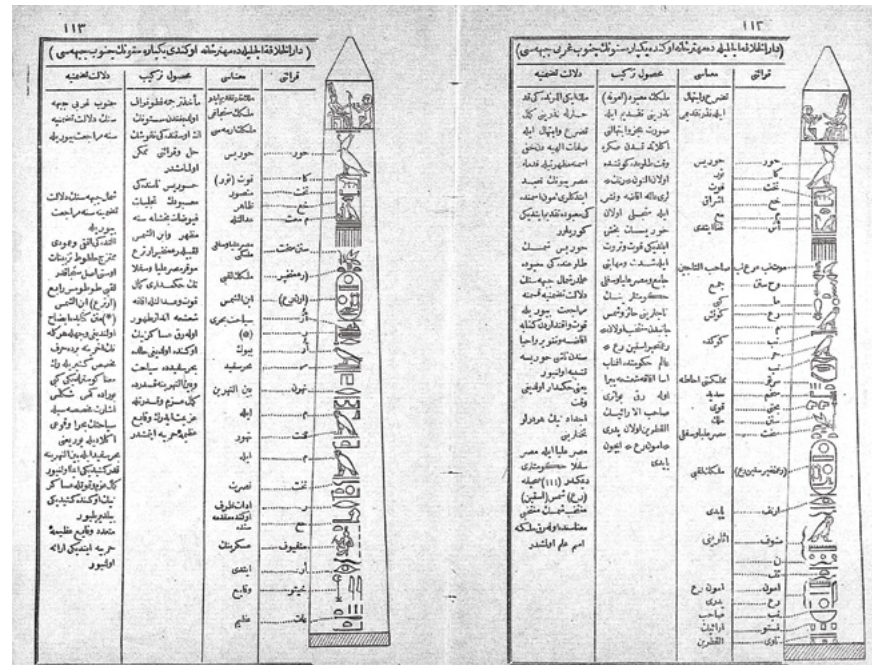
Hieroglyph Studies in Turkey and Translation of Kitab-ı Berbâiyye

Yusuf AKÇAY

Abstract

The named Translation of Kitab-ı Berbaiye is the first known Turkish work which was written about hieroglyph. The work being published in 1895 was written out by a diplomat called Mehmed Muhsin. The work of 114 pages was printed in the Bulak Printing House in Cairo. When we take into consideration today's Turkey, this quality of this work become more important. Today, in addition to the lack of the chair of Egyptology in Turkish University there isn't even any work which is written about the Egyptian hieroglyphs. In fact, from 2007 the first and the only work which is written about the Egyptian hieroglyphs is the Translation of Kitab-ı Berbâiyye, and this situation is enough to show the value of the said work in the Turkish philology.

Keywords: Hieroglyph, Kitab-ı Derbâiyye, Mehmed Muhsin, Egypt

Çolpan Eserlerinin Lengüapoetik Özellikleri

G. Marufjon YULDASHEV

Giriş

Edebiyatın söz sanatı olduğu gerçeği, çok eski zamanlardan beri söylene-gelmiştir. Edebiyatın baş unsuru, söz; bütünü ise dildir. Edebî eserin ebedî eser derecesine ulaşabilmesi, şüphesiz ki onun dilsel birleşimi ve yazarının sanatsal ifa-de yeteneğine bağlıdır. Edebî eserin niteliğini tarafsız olarak değerlendirmek için, öncelikle onun dilsel yapısının özgünlüğü tahlil edilmelidir.

Dil ve yazar arasındaki ilişkiyi bilim adamları eskiden satranç ve satranç oyuncusu arasındaki ilişkiye benzetmişlerdir. Satrançta her bir taşın yeri, seviyesi, satranç tahtası üstündeki hareket kuralları önceden belirlenmiştir. İşte o kuralları eksiksiz bilme sonucunda ortaya çıkan yüksek mahareti ile satranç oyuncusu tama-men yeni ve beklenmedik hamleler yapar, eşsiz kombinasyonlar yaratır. Bu da ona rakibini yenme ve taraftarını sevindirme imkânı verir.

Dilde de her bir unsurun kendi görevi; anlam dairesi; başka unsurlar, birlikler ile bağlanma kanunları vardır. İşte o kanunlardan mükemmel olarak haberdar olan, sanatsal hissi, söz sezgisi ve mahareti yüksek yazar; eşsiz tasvir, beklenmedik ve yeni sanatsal levhalar, söz ışınlarını ortaya çıkarır. Böylece okuyucu yazarın sadece söylediklerini anlamakla kalmaz belki de onun güzel dilinin esiri olur. Bunu yapar-ken yazar, halk dilinden sanatsal tasvire en uygun birlikleri seçer, ayıklar ve kuyum-cu hassasiyeti ile süsleyerek dilin gizemli bedii - estetik anlamlarını ortaya çıkarır.

Öncelikli olarak vurgulamak gerekir ki, edebi eserin dilini araştırmada genel olarak kabul edilen iki temel yöneliş söz konusudur. Bu iki yöneliş H. Daniyarov ve S. Mirzayev'in "Söz Sanatı" adlı kitaplarında şu şekilde tarif edilmiştir:

"Dildeki gelişme ve değişimleri araştırmayı kendine vazife edinen alan lengüistik alandır; yazarın halkın geneli ile olan münasebeti, dilin zenginliklerinden faydalanışı, ustalığı ve sitili hakkında fikir veren alan ise sitilistik alandır." (Daniyarov: 1962)

Dilin bilinen tarihi devirdeki görünüşünü, değişmeyen hususiyetlerini, leksik, fonetik ve dilbilimsel değişikliklerini, dilin şimdiki hali ile müşterek ve farklılaşan yönlerini araştırarak günümüzdeki edebî-bedii eserlerin dilini öğrenmek mümkündür. Edebi metin dili bu amaçla araştırıldığında edebi eser sadece örneklerin bulunduğu kaynak olarak hizmet eder. Dil tarihi ile ilgili araştırmalarda bu yolun en eski ve hala değerini yitirmeyen bir lengüistik anane sıfatıyla yaşamını sürdürdüğü görülmektedir. Özbek dilbiliminde bu doğrultuda birçok araştırma yapılmıştır. Bu konuda ortaya koyulan bir dizi eser arasında ünlü dilbilimci âlimler A. Rustamov, K. Abdurrahmonov, F. Abdullayev, N. Mahmudov, H. Daniyarov, B. Bafoyev, S. Aşirboyev, F. İshakov, B. Turdialiyev, M. Rahmatullayeva, T. Cumayev ve diğerlerinin birçok eserini örnek olarak göstermek mümkündür.

Edebi eserin dilini "sitilistik alan" da araştırmanın esas maksadı elbette bundan farklıdır. Bu noktada dilin çeşitli işlevlere sahip oluşu öne çıkar. Kendi ilmî yazılarının büyük bir kısmını edebi eserin dilini araştırmaya ayıran G. O. Vinokur dilbilimde çok eskiden dilin kommunikativ ve ekspresiv işlevlerinin fark edildiğine dikkatimizi çeker ve görüşlerine delil olarak Alman dilbilimcisi G. fon der Gabelens'in 1891 yılında yazılan kitabındaki şu fikirleri ileri sürer:

"Dil fikrin parçalara bölünmüş haldeki ifadesi, fikir ise düşüncelerin birbirine bağlı olmasıdır. Fakat insan dili sadece birbirine bağlanmakta olan düşünceler ve onların mantıksal münasebetlerinden oluşan bir şey değildir; konuşmacı özeleştirisini de yaparak; sadece bir şeyler söylemekle yetinmeyi değil kendini de ifade etmek ister; böylece dilin mantıksal boyutuna psikolojik boyut da eklenir." (Vinokur: 1991. C. 35)

Edebi eserin dili ile ilgili olarak dilin dört-beş işlevi tespit edilmiştir. Örnek olarak V. A. Avrorin, dilin *kommunikativ* (araç, vasıta) ekspresiv (fikirlerin ifade edilişi), *konstruktiv* (fikirlerin biçimlenmesi), *akkumulyativ* (sosyal deneyim ve bilimsel özelliklerin korunması) işlevlerini fark etmemiz gerektiğini vurgular.

Edebi metin dilini araştırmaya yönelik eserlerde dilin "ekspresiv işlevi" adlandırması ile aynı düzlemde olan "dilinde poetik işlevi", "dilinde sanatsal işlevi", "dilinde estetik işlevi" gibi adlandırmalar da kullanılır. Fakat şunu da söylemek gerekir ki, "dilinde estetik işlevi" terimi filolojik edebiyatlarda diğerlerine nazaran daha fazla kullanılır. Bunun böyle olması gayet normaldir, çünkü estetik işlev kavramı ekspresivlik, sanatsallık, şiirsellik gibi bir dizi düşünceyi de kendi bünyesinde barındırır ve bu özelliği ile onları umumileştirir. Farklı bir şekilde ifade etmek gerekirse, dile getirilen terimler içerisinde estetik işlev kavramı daha kapsamlı ve geniştir.

Bu noktada şunu da vurgulamak gerekir ki, dünya dilbilim tarihinde bazı âlimler dilinde estetik işlevini gereğinden fazla soyutlaştırmışlardır. Örnek verecek olursak, İtalyan filozofu, tanınmış siyasetçi Benedetto Croce 1902 yılında yazdığı ve ilk baskısı 1920 yılında Rusçada da yayımlanan "Эстетика как наука о выражении и как общая лингвистика" adlı kitabında estetik ile dilbilimi adeta denkleştirir. B. Croce'nin amaçlarını devam ettiren Alman filolog Karl Fosler ise söz ve cümlede estetik cilanın dil işlevleri içinde en önemlisi olduğunu vurgular. Elbette, dilinde işlevleri arasında estetik işleve öncelikli olarak bakmak yani dili sadece estetik önemine göre araştırmak doğru değildir. Fakat adı geçen âlimleri bu tür kanaate götüren şey dildeki estetik işlevin her aşamada, özellikle edebi-bedii metinlerde ortaya çıkmasına bağlı olduğu açıktır.

Prag Lengüistik Topluluğu'nun üyeleri tarafından dilinde işlevsel özelliklerini fark etmeye yönelik proje geliştirilmiştir. *Prag Lengüistik Topluluğu*'nun tezlerinde ilk defa dilinde işlevleri ile onların ortaya çıkış şekilleri arasındaki ilişki hakkında kurallar açıklanmıştır. "Tezler" müellifleri bu hususta şunları söylemektedir:

"Dili öğrenme her bir hususi durumda dilinde işlevlerini ve bu işlevlerin gerçekleştirilme şekillerinin çeşitliliğini kesin olarak hesaba katılmasını gerektirir. Aksi takdirde her hangi bir dilin, gerek eş zamanlı gerek art zamanlı olsun vasıflandı-

rılması kesinlikle yanlış ve malûm derecede sahte olacaktır” diye yazmışlardır. Bu fikir yine şu şekilde devam ettirilmiştir: “Konuşma faaliyeti toplumsal bir rol üstlenirken bu faaliyetin dil dışı unsurlar ile olan alâkasına göre farklılık gösterir. Bunda konuşma faaliyeti kommunikativ (iletişimsel) işlevdedir yani alıcıya yönlendirilmiş olur. Ya da poetik işleve sahiptir ki bu durumda kendine yönlendirilmiş olur”

Dil kendine ait olan her işlevi kendine has bir şekilde ifade eder, bunun için “Tezler” müelliflerinin üzerinde durdukları gibi dilin vasıflandırılmasında bu gerçekleşme, ifade etme şekillerini göz önünde bulundurmaya şarttır. Fakat “*Dilin bu iki işlevi birbirinden mutlak bir şekilde ayrılmıştır, tamamen müstakil halde gerçekleşir*” demek de doğru değildir. Zaten kommunikatif işlevin, dilin işlevleri arasında merkezi ve temel işleve sahip olduğunu ispatlamaya ihtiyaç yoktur.

Elbette her tür edebi eserde dilin kommunikativ işlevi de gerçekleşecektir; fakat estetik işlev birinci plandadır ve öncülük teşkil eder. Bunun içindir ki lengüistik eserlerde bu durum ayrıca vurgulanmaktadır: Edebi metin, edebi olmayan her hangi bir metinden farklı olarak, dilin münferit vazifesini, yani kommunikativ işlev ile birlikte metnin kendine has kuruluşunu da belirleyen estetik işleve sahiptir. (Gorelikova: 1989. s. 5). Fakat dilin kendine has olan estetik işlevinin sadece edebi eserlerde söz konusu olduğunu ondan başka herhangi bir konuşmada dilin bu işlevinin gerçekleşmeyeceğini düşünmek de doğru değildir. Bu konuda dilbilimci D. N. Şmelyev’in şu düşüncesi dikkate değerdir:

“Dilin bu işlevi yani estetik işlev sadece edebi eserlere özgü değildir. Biz cümlelerin şekline, fikrin nasıl ifade edildiğine baktığımız andan itibaren estetik işlevin hareket alanına girmiş oluruz.” (Şmelyev: 1977. s. 35).

Şmelyev’in özellikle vurguladığı gibi, konuşmacının kendi konuşmasının dış şekline dikkat etmeye başlaması, dilsel ifade imkânlarına değer vermeye başlaması ile dilin estetik işlevi harekete geçer. Dilin estetik işlevi, konuşmacının neyi ifade ettiği değil nasıl ifade ettiğini değerlendirmeye başlamakla ortaya çıkar. Gündelik konuşma dilinde çokça yapılan güzel şakalar, latifeler, gülmeceler, derin anlamlı söz oyunları ve taklit gibi durumlarda da estetik ifade açıkça belli olmaktadır. Bu hususta D. N. Şmelyev şöyle demiştir:

“Dilin estetik işlevi, elbette konuşmada da daima açıkça görülür ama bu işlev günlük konuşmalarda öncelikli değildir, edebi eserlerde ise önceliklidir. (Bununla dilin bütün görünüşlerini kapsayan kommunikativ işlevinin kısıtlanabileceği düşünülmemesi gerekir, belki de onu kendine has bir şekle dönüştürdüğü anlaşılması gerekir)”

Sanat eserinin dilini araştırmada ikinci yöneliş, yani “sitolistik” yöneliş, dilin söz konusu estetik işlevinin araştırılmasına yöneliktir. Dilin estetik vazifesinin esas olarak ortaya çıktığı yer edebi eser metniyse, dilin bu işlevinin kendine has özelliklerini sadece dilbilim veya edebiyat bilimi çerçevesinde araştırmanın zor olduğunu söylemek gerekir. Bunun için edebiyat kuramı, edebiyat tarihi, edebiyat eleştirisi gibi edebiyat bilimi yönelişleri ve üslûpbilim, dil tarihi, sözlük bilimi, anlam bilimi, etimoloji, gramer gibi dilbilime ait yönelişlerin birbirleri ile iş birliği yapması gerekmektedir. Dilin estetik işlevi meselesi, bu iki fen arasında mürekkep bir problem olarak görülmektedir. Hatta XX. yüzyılın başlarında birkaç dilbilimci ve edebiyat uzmanı bu belirsizliği bilimsel olarak araştırmadan önce fen türünün şekillenmesi gerektiği görüşünü ileri sürmüşlerdi. Örnek olarak, B. A. Larin 1920’li yılların başlarında bu gerçeği “*geç ya da erken, çok kısa zamanda dil estetiği bir fen olarak ortaya çıkacaktır*” şeklinde ifade etmektedir. (Larin: 1974. s. 28)

Rus dilbiliminde bedii eser metnini tıpkı dilin estetik işlevinin varoluş biçimi olarak araştıran alanı “lengüistik poetika” – “lengüapoetika” diye isimlendirmek epeyce yaygınlaşmıştır. Özbek dilbiliminde de bedii eser dilini lengüapoetik çerçevede araştıran çalışmalar bir hayli çoktur. Mesela, N. Mahmudov, H. Doniyarov, S. Mirzayev, Q. Samadov, İ. Qoçqortoyev, H. Abdurahmanov, M. Mirtaciyev ve diğerleri bu konuda dikkate değer bir takım eserleri ortaya koymuşlardır.

Fakat bu doğrultuda yapılan araştırmaların kapsamı gayet geniş olmasına rağmen, bu araştırmalar Özbek edebiyatındaki önemli eserlerin hepsini kapsamaktadır. Özellikle vurgulamak gerekir ki sanatsal dil alanında eşi görülmemiş bir ibret mektebi oluşturan Abdülhamit Çolpan eserlerinin dili şimdiye kadar lengüapoetik (dilbilimsel ve yazınbilimsel) açıdan tam olarak öğrenilmiş değildir. Bu konu ile ilgili az da olsa çalışmaların olduğunu söylemek gerekir, elbette. Örnek verecek

olursak, C. Hudayberdiyev'in "Söz – Özge, Mana – Özgedir" (Taşkent. 1997) adlı kitabında Çolpan'ın kelime seçimi ile ilgili maharetinin bazı noktalarına değinilmiştir. Yine D. Nematova'nın makalelerinde Çolpan'ın dil mahareti meselesi kaleme alınmıştır. Fakat adı geçen eserlerde de ya dilbilimsel yaklaşımın ağırlık kazandığı ya da yazınsal bakış açısının üstün olduğu görülür.

Şüphesiz ki, Çolpan'ın eserleri dilinin lengüapoetik özelliklerini etraflıca araştırmak, Özbek edebî dili nazariyesi için de pek çok şey kazandıracaktır. Özbek dilinin zenginliğini ve Özbek diline ait birliklerin estetik boyutunu gösterme konusunda Çolpan'ın sanatsal dili üzerinde yapılacak olan dilbilimsel ve yazınbilimsel incelemelerin önemi büyüktür. Aynı zamanda Çolpan'ın eserlerinin dilini ayrıntılı olarak araştırmak Özbek edebî dilinin oluşum tarihi hakkında kesin bir fikir yürütme imkânını da verecektir.

Abdülhamid Süleymankuloğlu Çolpan (1897- 1938) kendi eserleri ile Özbek edebî dilinin gelişmesi ve zenginleşmesine önemli derecede katkıda bulunan büyük bir yazardır. Çolpan'ın "Gece ve Gündüz" romanı dil birimlerinin sanatkarane kullanımı açısından günümüz yazarlarına hatta gelecekte edebiyat âlemine adım atacak nice evlatlara bile örnek olabilecek mahiyettedir.

O nazım, nesir, drama ve bilimsel makalelerinde Özbek dilinin zenginliğini ve sonsuz ifade imkânlarını fevkalade güzel bir biçimde ortaya çıkarmıştır. Onun eserleri okunduğunda yazarın halk dili hazinesine ne kadar hâkim olduğundan, bu hazinedeki unsurları kendi edebî amacına ne kadar uygun bir tarzda kullanabildiğinden ve dildeki lisanî vasıtalarla ne kadar cila verebildiğinden yani bu vasıtaları ne kadar ustalıkla işleyebildiğinden ayrıca kelimelerdeki anlam inceliklerinden birçok defa ustalıkla faydalanabildiğinden tekrar-tekrar emin olmak ve bu durum karşısında hayrete düşmek mümkün.

Şiir dili, özellikle, sözün kendisinin bütün ifade imkânlarını, ahengini ve musikisini, mana inceliklerini ve çeşitli ilişkilerini gösterebileceği gizemli bir sahadır. Bu sahanın usta mimarları bin yıllık edebiyatımızda sayısızdır. Onları da kadim Türkistan'ın berrak gökyüzündeki yıldızlara benzetmek mümkündür. Belli ki bu yıldızlar silsilesinde Çolpan'ın da müstesna bir yeri vardır. Şiiri "İpekten gömlek

giymiş dil" diye tarif eden Çolpan'ın şiir dilinin kendine has, mükemmel ve nezaketli bir dünya oluşu onda her bir sözün belli bir manayı karşıladığı mazmunlar ve duru sembollerle oluşturulan canlı anlatımının estetiği ortaya çıkarmak için adeta can atıyor olmasından kaynaklanmaktadır.

Elbette, nazımda sözün ahenk ve mana uyumu için imkânlar sonsuz. Ancak, bilindiği gibi nesirde bu imkânlar nazıma göre o kadar fazla değildir. Buna rağmen, Çolpan nesirde de aynı imkânları mükemmel derecede ve sürekli olarak yakalayabilmiş, bu imkânlardan faydalanabilmiş söz ustasıdır.

Çolpan'ın bütün eserleri içinde "Gece ve Gündüz" romanı sadece ideolojik ve sanatsal açılardan değil belki şiiriyet ve edebî dil yeteneği bakımından da önde yer almaktadır. Yazar, bu eserini yazın hayatının son yıllarında oluşturmuştur. Bu konuda çeşitli görüşler olmakla birlikte yazarın eserlerini derinlemesine incelemiş olan edebiyat bilimci D. Kuronov'un işaret ettiği üzere, romanın 1933 yılında tamamlandığı görüşü gerçeğe daha yakındır (Kuronov: 1997. s. 52). Bundan ötürü Çolpan, o zamana kadar geçen sürede çeşitli türlerde çok sayıda eser verme sırasında edindiği bütün tecrübelerinden bu eserini yazarken fazlasıyla faydalanmıştır. Bu konuda D. Kuronov aynen şu şekilde yazıyor: "Bilindiği gibi birçok uzman, romanın kendisinde her üç edebî türe de has olan özellikleri bir araya getiren karma bir yapı kabul ediyor ki bu görüşün ciddi esasları vardır. "Gece ve Gündüz" romanının başlarında görülen olay örgüsünün gelişme bölümündeki dramaya has şiddet, etkileyici tasvir, roman kahramanlarının psikolojilerini ortaya çıkaran yöntemlerden geniş bir şekilde faydalanılması ve diyalogların ustaca oluşturulmuş olması gibi hususlar fikrimizin delilleridir. Aynı zamanda, Çolpan'ın Rus ve Avrupa edebiyatlarından tercüme yaparken onların üretimlerinden etkilenmesi doğaldır. Bu anlamda "Gece ve Gündüz"e Çolpan'ın şiir, nesir, drama ve tercüme sahalarındaki araştırmalarının mahsulü ve onlarda ulaştığı başarıların kendinde vücut bulduğu eser diye bakmamız mümkün." Bu düşüncelerin sonucunda, "Gece ve Gündüz" romanı için "Çolpan'ın edebî dil yeteneği hususunda mükemmelliğini ve özgünlüğünü gösterebilmiş parlak bir ayna" demek mantıklıdır.

Bilindiği gibi 20. yüzyılın başlarında yazılan Özbekçe eserler dilinde Farsça, Arapça, Tatarca ve Rusçanın etkisi açıkça görülür. Doğal olarak bu durum, her türlü edebî-bedii metnin kolayca anlaşılmasını zorlaştırıyor ve onların etkileyiciliğini azaltıyordu.

İleri görüşlü aydınlar, bu olumsuz durumdan kurtulmak hususunda ciddi emek harcamışlardır. Çolpan “Tilimizniñ İşlenişi” adlı makalesinde “Buhara Ahbarı” gazetesinin dilindeki bu gibi kusurlar hakkında üzülen işte bunları yazmış:

“Lakin, yoldaşımızın (“Buhara Ahbarı” gazetesinin) sürekli göze batan bir tane büyük hatası vardır ki onu dostça söylemeden geçemeyiz. Bizim göstermek istediğimiz eksiklik – dil, şive eksikliği, daha doğrusu dile önem vermeme hatasıdır. Ana başlığının yanında “Edebî Ceride-i Türkiye” diye yazılmış bu gazete, bilindiği gibi, Özbek şivesinde çıkıyor. Buhara Cumhuriyeti’nin resmî dili de Özbekçedir. Buhara gibi Fars-İran tesirine fazlaca maruz kalmış, kendi dilinden uzaklaşıp gitmiş bir ülke için ve yeryüzündeki birçok halk için dilinin önemi çok fazladır. Hâlbuki “Ahbar” yoldaşımızda bu konuya hiç dikkat edilmiyor veya edilemiyor. Onun yarım Tatar ve yarım yamalak Özbek şivesinde basılmakta olan makale ve haberlerinden birkaç örnek göstereyim” diye örnekler vermiştir.

1905–1917 yıllarında Türkistan’da basılan süreli yayınları derinlemesine incelemiş araştırmacılar bu konuda işte bunları yazıyorlar: “Seda-i Türkistan” gazetesini ve “Ayna” dergisini Özbek milli edebî dilinin şekillenmesi ve saflığı için emek verdi. Edebî eserlerin yazımında, anlaşılması zor olan yabancı Arap, Fars ve diğer dillerden alınan sözcüklerin kullanılmasına karşı çıktı. “Edebiyatı vücuda getiren en önemli kural ana dilidir” sözünü slogan edindi. Bunun için de süreli yayınların, edebî eserlerin diline daha fazla önem vererek kendi eserinde Arapça, Farsça cümleleri haddinden fazla kullanan yazarları sert bir şekilde eleştirdi:

“Yeter! Fikir adamlarının bir şeyler yazmaya başladıklarında ibarelerini Arapça ve Farsça kelimelerle doldurmaları ilim ve fazilete asla delalet etmemektedir. En erdemli ve olgun olan insanlar da gönüllerindeki erdemi ve yetkinliği halkın ana dilinde söyleyerek açıklar.” (Türkistan Vilayetinin Gazeti. 1914. sayı. 85).

Söylemek gerekir ki 20. yüzyılın başındaki dil akımlarının durumu da gün-

lük konuşma dili ile basılı eserlerin dili arasındaki ilişki, yazılı edebî dilin şekillenmesiyle ve gelişmesiyle ilgili meseleler oranında karmaşıktır. Çünkü konuşma dili ile yazı dili arasındaki fark belirgin değildi. Özbek dilinin saflığı ve sadeliği için gerçek bir bilimsel mantıkla dinlenmeksizin mücadele eden Abdurauf Fıtrat 1928 yılındaki “Dil ve İmla Kurultayı”nda yaptığı konuşmasında sözü edilen durumun ana hatlarını ve sorunun içeriğini etraflıca açıklamıştır:

“Başka Türk halkları tarafından çıkarılan gazeteleri ve kitapları okuduk. Usul-i Cedit mektepleri de açtık. Daha ileri giderek gazete de çıkardık. Mektep için, gazete için dilimize ihtiyaç duyuldu. Bu açıdan endişelenmeye ve düşünmeye başladık. Bu işleri yapanlar bizim entelektüellerimiz, aydınlarımızdı. Bunların sayıları az ama yaptıkları iş çoktu. Öğretmenimiz, yazarımız, şairimiz, siyasetçimiz, felsefecimiz hepsi bunlardı. Bunlar bu kadar işleriyle birlikte dil ve edebiyatımızı da daha derin ele alıp araştıramadılar. Dilimizin durumunu düşünürken “kepçopsız” gibi bozuk sözlere, yazımıza gelince de az önceki medrese mektuplarına rastladılar. Bunlar elbette boştu, faydasızdı. Hâlbuki bir taraftan dili az çok düzelmiş Tatar gazeteleri ve kitapları yayınlanıyordu. İşte böyle gülünç bir durumda kalmış olan önceki aydınlarımız: “Dilimiz ilmî, edebî bir dil değilmiş” dedikleri gülünç bir görüşe vardılar. İşte bu yapılanların hepsi dilimizi hor görmek, dilimize saygısızlık etmektir. Bunların hepsi dilimizi ve edebiyatımızı iyi tanımamaktan ileri gelmiştir. İşte bunların hepsine karşı çıkmak, isyan etmek, bunların hepsi ile mücadele etmek için genç ve cesur bir güç 18’li yıllarda meydana geldi.”

Bu “genç ve cesur bir güç” Özbek dilini, imlasını, edebiyatını, sanatını ve medeniyetini millî esaslarda zenginleştirmek üzere yüce amaçlarla Fıtrat rehberliğinde oluşturulan ve Elbek, Gazi Yunus, Batu, Saidali Hoca, Sancar Sıddık, Kayum Ramazan, Çolpan, Şarasul Zünnun gibi kendi devrinin önde gelen aydınlarını birleştiren “Çığatay Gürüncü (Çağatay Sohbetleri)” topluluğuydu.

Fıtrat 1919 yılında “Tilimiz” adlı makalesinde Özbek dilinin o zamandaki durumundan çok yazıklanıp, bu duruma çok üzülüp işte şöyle söylemiş:

“Türkçe bahtsızdır. Bin yıldan beri ezile gelmiştir lakin, bitmemiştir. Bitmez, yaşamıştır, yaşar. Nitekim zengindir. Türkçe yaşamıştır. Yaşar, lakin kendini Arap,

Fars dillerinden kurtarabilir mi, kurtaramaz mı? Sözü bu yere getirince parmağımı yaranın üzerine basmış oldum.”

Milli edebiyatın olgunlaştırılması amacına, ilk önce, edebî eser dilini sadeleştirmek yoluyla ulaşmak mümkündür diye kabul etmiş olan Çolpan da Fıtrat gibi Özbek edebî dilinin tabii tarzda, tabiatına uygun şekilde zenginleştirilmesini sağlamak yolunda çok fazla emek sarf etmiştir. Genellikle, G Abdurahmanov'un vurguladığı gibi “*Edebî dil ve onun üslubunu sadeleştirme, konuşma dilindeki zengin imkânları öğrenerek onları edebî dile uygulama akımı 20. yüzyılın birinci çeyreğinde, özellikle, 20’li yıllarda geniş çapta yankı buldu.*” (Abdurahmanov: 1994. 4. 5. 6. sayılar).

Çolpan kendisiyle aynı fikirde olanlarla birlikte geniş halk kesimi tarafından anlaşılır olan Özbek edebî dilini şekillendirmek, bu dili konuşma diline yaklaştırmak hususlarında ciddi derecede emek sarf etmiştir. Özbek edebî dilinin leksik bakımdan zenginleştirilmesi, gramer açıdan cilalanması, mükemmelleştirilmesinde Çolpan'ın hizmetleri gayet önemlidir. Onun bu alandaki hizmetleri kendi devrinde olduğu gibi sadece onu sevenler tarafından değil belki de en acımasız tenkitçiler, daha doğrusu karalayanlar tarafından da itiraf edildiği bilinmektedir. Örneğin, 1927 yılında yazara “*Çolpan yoksul kesimin şairi değil, o memleketçi, bedbin aydınların şairidir*” diyerek tutarsız bir siyasi suçu gerçekleştirmiş olan Âlim Şarafiddinov, onun dil anlayışını överek işte şu şekilde yazmıştır:

“Onun dili sade, her türlü fikri ve duyguları ifade etmekte ise faydalı ve eksiksizdir. Bu günkü Özbek edebî dili, şüphesiz, Çolpan dilidir. Çolpan bununla takdir edilesi, övülesi biridir.”

Büyük söz ustası Aybek de o yıllarda Çolpan'ın eserlerinin dili hakkında işte bu samimi cümleleri yazmıştır:

“Bugünkü genç nesil onun sade dilini, tatlı üslubunu, yazı tarzını çok seviyor. Ondan çok sayıda güzellikler alıyor.”

Görülüyor ki Çolpan, kendisinin bütün nesir ve nazım eserleri, bütün başarılı

faaliyetleri ile şimdiki Özbek edebî dilinin ölçülerinin şekillenmesi ve olgunlaşmasına çok emek sarf etmiş büyük bir yazardır.

Bu şekilde etkili olabilmek için, ilk önce, yaratıcı olan bu dilin tarihi, söz hazinesinin asıl kaynakları, anlam incelikleri hakkında derinlemesine bilgi sahibi olması gerekirdi. Çolpan halkının tabiatını, tarihini, gerçek bir vatansever sıfatıyla da milletin en önemli göstergesi olarak kabul edilmiş dilini yalnız kitaplardan değil, belki de doğrudan doğruya halkından yorulmak bilmeden öğrenmişti. Bunun için de onun eserlerinde kullanılan dil hala okuyucuya eşsiz heyecan vermektedir.

Çolpan'ın nesir türündeki edebî maharetinin zirvesi olan “Geçe ve Gündüz” romanı, sadece yazarın estetik anlayışını değil belki de bütün Özbek dilinin estetik yönünü ortaya koyabilmesi açısından da önemlidir. Bu roman dilinin lengüapoetik özellikleri öğrenilerek sadece Çolpan'ın edebî dil maharetini değil, aynı zamanda usta söz sanatçısının tasarrufundaki Özbek dilinin ne kadar mükemmel bir şekilde kendini sergilediğini de ortaya çıkarmak mümkündür.

Edebiyat bilimcisi Azad Şarafiddinov şair hakkındaki bir kitabında şöyle der: “*Çolpan'ı anlamak onu övmek, onu göklere çıkarmak değil, onu idealleştirmek değil, onun adını sokaklara vermek, onun adına sanat köşkleri yapmak değildir. Çolpan'ı anlamak - söz sanatının kendi iç yüzündeki kanunlarını derinlemesine anlamak ve onların şairin eserinde nasıl vücut bulduğunu anlamak demektir.*” (Şarafiddinov: 1994. s.46)

Roman kahramanlarından Akbaralı binbaşının en genç hanımı olan Sultan Hanım, Zebi'nin türkülerini dinleyince bu çok güzel sesin sahibini ailesine davet eder. Fakat böyle yapmakla kendi başına nasıl bir dert açtığının farkında değildir. Tam bir kadın düşkünü olan binbaşının, Zebi'nin sesini işittiğinde bu güzel kıza görücü gönderme ihtimali olduğunu Sultan Hanım daha sonra anlayabildi. Bundan kurtulmanın yolunu bulması gerekiyordu. Sultan Hanım bundan kurtulmanın yolunu arayarak, evin hizmetçisi Ömrünnisa Bibi'den akıl istedi. Yeni gelin (Sultan Hanım), Ömrünnise Bibi'nin gözlerine gözlerini dikerek: - *Şu anda anam natâb (rahatsız) olsa da beni yanına çağırtsa, üzülmem! – dedi* (41). İşte bu cümledeki ifadede **natâb** sözünün seçilmesi yazarın söz hassasiyetinin göstergesidir. Bu sözün

yerine betob (hasta) veya kasal (hasta) sözünü kullanmak mümkündür. Her üç sözcük de “sağlığı bozuk olan, esenliği yerinde olmayan, hastalanmış, rahatsız” anlamındaki *hasta* sözcüğünün eşdeğeridir. Fakat bu sözlerin boyası, özneyle olan ilişkinin derecesine, anlam inceliklerine göre birbirlerinden ciddi farkı vardır. Cümlede kullanılan *natâb* sözünün *betob* ve özellikle *kasal* sözüne nispetle daha yumuşak, daha hisli bir anlamı vardır. Böylece öznenin anneye olan ilişkisi daha açık ifade edilmiş olur. Bunun için de *notob* sözü konuşmacının ruhsal durumuna, bahsedilenle arasındaki bağa (anne – evlat ilişkisi) uygun gelir. Sultan Hanım’ın “annemi üzmez mi” anlamındaki içrek endişesi ve aynı andaki çaresiz bir hâli bu söze göre çok güzel ve açıkça ifade edilmiştir. (Ne yazık ki, “Gece ve Gündüz” romanı esasında çekilen filmde sözü edilen epizotta *betob* sözü kullanılmıştır. Neticede yazarın *natâb* sözünü kullanmasıyla ortaya çıkan yumuşaklık, endişe, gibi anlam incelikleri yok olmuştur.) Romandan bunun gibi örnekleri çokça göstermek mümkündür.

Kaynakça

- Abdurahmanov G. Abdullah kadiri uslubi hakida, Özbek tili va adabiyati, 1994.
 Abdurahmanov H., Mahmudov N. Söz estetikasi. Taşkent: Фан. 1981.
 Daniyarov H., Mirzayev S. Söz sanatı. Taşkent: Özedebiyneşr. 1962
 Gorelikova M. N. Lingvistiçeskiy analiz hudojestvennogo teksta. Moskova: Russkiy yazık. 1989. s. 5
 Hudayberdiyev C. Söz – özge, mana özgedir. Taşkent. 1997.
 Kroçe B. Estetika kak nauka o vırajenii i kak obşaya lingvistika. Moskova. 2000.
 Kuranov D. Çolpan hayatı ve icadı me’rası. Taşkent, 1997.
 Larin B. A. Estetika slova i yazık pisatelya. L: Hudojestvennaya literatura. 1974.
 Mahmudov N. Özimiz va sözimiz. Taşkent. 1997.
 Şanskiy N. M. Lingvistiçeskiy analiz xudojestvennogo teksta. L: Prosveşeniye. 1990.
 Şarafiddinov O. Çolpanı anglash. Taşkent: Yazuvçı. 1994.
 Şmelyev D. N. Russkiy yazık v yego funksionalnih raznovidnostyah. Moskova: Nauka. 1977.
 Türkistan Vilayetinın Gazeti. 1914. sayı: 85.
 Vinokur G. O. O yazıke hudojestvennoy literaturı. Moskova. 1991.
 Yuldashev M. Bediî metn lengüapoetikasi. Taşkent: Fen. 2008.
 Yuldashev M. Çolpan sözining sirlari. Taşkent: Maneviyat. 2002.

Çolpan Eserlerinin Lengüapoetik Özellikleri

Marufjon YULDASHEV

Özet

Edebiyatın söz sanatı olduğu gerçeği, çok eski zamanlardan beri söylenegelmiştir. Demek ki edebiyatın baş unsuru, söz; bütünü, dildir. Onun için de edebî eserin niteliğini tarafsız olarak değerlendirmek için, öncelikle onun dilsel yapısının özgünlüğü tahlil edilmelidir. Dilbilimde edebî eser metnini tıpkı dilin estetik işlevinin var oluş biçimi olarak araştıran alana lengüapoetika diye isimlendirilmektedir. Bu saha ile ilgili bilimsel açıdan gayet değerli birçok eserler yazılmıştır. Makalede, Özbek şair ve yazarı Abdulhamit Çolpan eserlerinin lengüapoetik açıdan incelenmesinin önemi vurgulanmaktadır. Does Müraca’a a poet called as “I Said-He Said”? Asking to Collected Poems..

Anahtar Kelimeler: Lengüapoetika, dilbilimsel ve yazınbilimsel yaklaşım, edebî metin, Abdulhamit Çolpan.

Lingui-Poetic Features of Çolpan’s Works

Marufjon YULDASHEV

Abstract

The fact that literature is the art of words has been stated since ancient times. This means that the main element of literature is words whereas language constitutes entire body of literature. Consequently in order to assess a literary work objectively, it is necessary to analyze its linguistic structure in terms of originality. The area that explores literary texts as the form of existence of aesthetic function of language is referred as lengüapoetika in linguistics. A number of valuable academic works have been written in this field. Importance of analyzing works by Uzbek poet and writer Abdulhamit Cholpan in terms of lengüapoetika is emphasized in this article.

Keywords: Lengüapoetika, linguistic and poetic approach, literary texts, Abdulhamit Cholpan.

Lebîb Mehmed Efendi'nin Tuhfe ve Nuhbe'ye Tazmînâtı

Tuncay ÖZTÜRK*

Giriş

Türk edebiyatında sözlük yazma geleneği, geçmişi oldukça eskilere uzanan bir gele-
nektir. Bu eserde de olduğu gibi sözlükler bazen başka milletlere dilimizi öğretmek ya da di-
ğer milletlerin dilini bizlerin öğrenmesini sağlamak için yazılmış, bu amaçlarla medreselerde
öğrencilere okutulmuştur. Kolay ezberlenmesi ve öğrenilmesi sebebiyle bu sözlükler manzum
olarak da kaleme alınmıştır. Sünbülzâde Vehbî Efendi'nin Tuhfe ve Nuhbe adlı eserleri de bu
niteliktedir. Tuhfe, 1782 yılında tamamlanmış Farsça - Türkçe; Nuhbe, 1799 yılında tamam-
lanmış Arapça - Türkçe manzum lugatlerdir. 19. yüzyılda yaşamış olan Mehmed Lebîb Efendi,
Sünbülzâde Vehbî Efendi'nin bu manzum lugatlerini tazmin yoluyla bir eser meydana getirmiştir.
Lebîb Efendi eserini 1847 yılında tamamlamıştır.

*Tazmîn, başkasına ait olan bir mısra veya beyti isim tasrîh ederek veya etmeyerek
intihâl veya tevârüd olmaksızın kendi şiirine alma sanatıdır.* Mehmed Lebîb Efendi, Tuhfe ve
Nuhbe'den çeşitli kıt'aları alıp, beyitlerin her satırının altına veya üstüne kendi beyitlerini ek-
lemek suretiyle tazminatını oluşturmuştur. Şu şekilde daha anlaşılır olacaktır:

Vehbî: Kovanıdır haliyye nahl arı şehd ü asel baldur

Lebîb: Cenâb-ı Hakk o hayvâna 'inâyet itmiş isti'dâd

Lebîb: Mezâk-ı ehl-i dilde tatlu söz şîrîn sohbetler

Vehbî: Şekerdür kand u sükker kim şekerçüye dinür kunnâd

Mehmed Lebîb Efendi, Tophâne Rûznâmçecisi Mustafa Efendi'nin oğludur. 1785'te
İstanbul'da doğmuştur. Çeşitli devlet görevlerinde bulunmuş, 2. Mahmud zamanında kurulan
Meclis-i Vâlâ-yı Ahkâm-ı Adliyyede (İlk Danıştay) âzâlık yapmıştır. 1857 yılında Takvîm-i
Vekâyi ve Matbaa-i Âmire Nezâretine nasbolunmuştur. 1862'de bu görevdeyken emekli olmuş
ve 1867'de vefat etmiştir.

* Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Eski Türk Edebiyatı Yüksek Lisans Öğrencisi-MANİSA

Lebib Efendi, zamanının ilim ve irfan ile ma'rif ricâlidir. Meclisine mülâzemet edenlerden Lutfî Efendi, tarihinin basılmayan kısmında Lebib Efendi'nin vefatından bahsederken şöyle der:

“... Şuh-meşreb, pîr-i cevan-nümâ, hüsn-i tabiat ve ülfet ve musahabette yektâ, meclisle iğtinâm olunur bir şâir-i bî hemtâ idi.”

Amacımız metni yayınlamak olduğu için teferruata girmeye lüzum görmüyoruz.¹ Eser toplam 55 varakdır ve kıt'alardan oluşmaktadır. Toplam 660 beyit vardır. Son bölümde bir de tahmis bulunmaktadır². Metinde şairin Tuhfe'den aldığı beyitler *italik*; Nuhbe'den aldığı beyitler ise “ ” işareti ile gösterilmiştir.³

Meclis-i vâlâ-yı ahkâm-ı 'adliyye a'zâsından sa'âdetlü Lebib Efendi Hazretlerinin Nuhbe vü Tuhfe Manzumelerinden ba'zı kıt'a'at-ı belîgâneye nazm eyledikleri tazminât-ı şâ'irâneleridir.

1 - Lebib Mehmed Efendi hakkında ayrıntılı bilgi için bkz: Son Asır Türk Şairleri - İ.M.K. İNAL, 2. Cild Lebib mad.; Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi - Cilt 6 Lebib mad.; Fatih Tezkiresi Lebib mad.

2 - Milli Kütüphane EHT 1946 A 703. Takvimhâne-i Âmire 1263 [1846] no da kayıtlı olan nüshadır.

3 - Tuhfe'den alınan beyitler için: *Türkçe - Farsça Manzum Sözlüklerden Tuhfe-i Vehbî (Metin)* - Doç. Dr. Atabey Kılıç - *Turkish Studies Volume 2/2 Spring 2007*; Nuhbe'den alınan beyitler için : *Türk Edebiyatında Arapça - Türkçe Manzum Lugatlar ve Sünbülzâde Vehbî'nin Nuhbe'si, (Basılmamış doktora tezi), Necmettin Yurtseven, Ankara 2003.* adlı eserlerden yararlanılmıştır.

(Fâ' ilâtün / Fâ' ilâtün / Fâ' ilâtün / Fâ' ilüm)

Tahtı adlı Şîzer ü Şebzâr ü Yezdân u Hudâ

İns ü cinnüñ hâliktür cümle eşyayı odur

Vâsıfıdır Perverdîgâr u Kırîdgâr Âmurzgar

Hâzret-i rezâk-ı 'âlem 'âlemü'l-ğayb-ı vedüd

Görici Binâ vü Dâne bilîci Ulu Büzürg

Emr ü fermân- ı Hudâdur kullarınmü olmas

Rızq ruzî am inşîdirci ruzî-resân

Oı kerîm-i zü'l-celâle her nefes vâcib bize

Teğmî sözlü rast-gü Vâşûr u Peygamber Resûl

Şâdıkı'l-va' dü'l-emîn âlî-şiyem fahr-ı resûl

Yâz nüvis oku be-ğ'ân Kur'ân nevi çalış bi-ğuş

Şeyhinüñ üstâdınun her bâr-ı nuş u pendimi

Merdüm âdemdür civân-merdi şehâret vir bi-celâ

Bâ-ğuş olur ise in'âm u infâk itdigün

Uçıcı perrende olmuştur melek adı süriş

Elzem olan müslümâne emr-i Hakkı dinleyüp

Kış millîtdür şeri'at râh-ı dîn rûze oruc

Hâliki tevhiid ü taşdik iderek peygamberi

Mescide mezzet dînür dağı ezân bang-ı namâz

Beş vakte iktidâ idüp hulûş-ı kalb ile

Câhile nâ-dân müryî şüfye sâlis di

Ârif-i billâh yekseri vâşılın ü kâmilin

Rûsteğîz oldı kıyâmet cennete dirler behîst

Cürmümüñ 'afv eyleyüb hüfz eyleye Rabb-i rahîm

Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün veznidür baht-ı remel

Zâyî' itme ben gibi gaflet ile 'ömrün şakın

Lutfına ihsânna muhtâc yekser mâsivâ

Yaradıcı Âferîhinde Büzüğü Kibriyâ

Qâdir ü Qahhâr u Vâhid ihâlik-i arz u semâ

Hem dağı Pâyende Bâğîdür Hemîşe Dâimâ

Vâhibü'l-âmâl Mevlâ-yı kerîm-i zü'l-'atâ

Merhâmetlü mihr-bân pâdâş u hayr ile cezâ

Bendesin merzûk ider her rûz u şeb şubh u mesâ

Şükri ü hamd oldı sipâs ü râsta medh ü senâ

Gönderir mahtûkma Mevlâ tâ cellü'l-itihâ

Hem Muhammeddür süütte ber-ğüzide Muştafâ

Eyleyüp ahkâm-ı şer'î müctebâ-yı muhtedâ

Dinle bişnev-ânla der-yâb oldı şud lâyıq sezzâ

Hâşlet-i memdühâdur insânda cüd u sebâ

İzedî Hâk yoluna virgi mahtâlinde be-câ

Cümlesi fermâbet emr-i Hudâ itmez hâfâ

Hem inamağ bâveriden lâyıq u câ iz revâ

Emr-i Bâridür şalât-ı penc-gâh eyle edâ

Hem yegâne-guy mü'minür dînüd oldı du'â

Kıl cemâ'atle namâzı bula tâ kalbün cilâ

Di inâna piş-namâz hem uyulmuş pişvâ

İkisi de şeytanet-i pişe-gürüh nâ-sezzâ

'İffet ehtî pâk-dâmen ehl-i takvâ pârsâ

Vâ'fü innâ Rabbenâ erhân-lenâ yüsür lenâ

Düzağ olmuştur cehennem adı kurtulmuş rehâ

Oğu öğren eyleyüb Vehbî Efendiye du'â

Eyle 'ilmüne 'amel tâ olmaya sa'yutü hebbâ

(Mefâ' ilün / Mefâ' ilün / Mefâ' ilün / Mefâ' ilün)

Ulu şulhâna şahenşâh dî hüküm idici dâver
 Hîlafet zâtının ârayışidir haqq-ı mevrüşî
Dinür hem pâdişâha şehryâr u Husrev u Dârâ
 O şehden haqq-ı âlem sü-be-sü gördükce bu rütbe
Sitem zulm u şikâyetçilere hem dâd-ı h'âhân dî
 Behişt-i 'Adne döndü istirâhat buldı bi'l-cüml
Mekân cây u zemîn yiridür kalem-rev eldeki ülke
Sipâh ü hem sipehleşker dinür başbuğa ser-şerde
 Zamân-ı şevketinde kahramanlardan 'ibâretdür
Siper kaļkan zırh cevşen cebe zuñ adtdur cümle
 Tüfenk ü toþ uzaqdan iş görür cümle girü ğaldı
Demür âhen kalây erziz baqr mis rüy tuçdur hem
 Medâr-ı intizâm-ı devlet olan ba'zi şeylerden
Deviz deyrâ ğemi keşti re'isi nâ-ğudâ yıl bād
 Seni işal iden mañtübna haqdur şakin şanma
Yakūn olma meşev nezdiñ sulţânâ selâţine
 Şoqulma ehi-ı câhuñ bezmine şiklet virüb dâ'im

(Fâ'ilâtün / Fâ'ilâtün / Fâ'ilâtün / Fâ'ilün)

“Pâdişâh oldı imâm ol mü'minine muqtedâ”
 Pîşesi 'adl u 'atâ endişesi cüd u şehâ
 “Şâh-ı İslama velî vü hem ğalife dindi kim”
 Emrine fermânna vâcib hemişe inkiyâd
 “Çün ğilâfet şer' ü kânuna muvâfık salţanat”

Cihânü şâhu ğân-ı Abdülmecid merğamet-güster
Dağı evreng tağı u tâc imiş dîhüm hem efsar
 Bu şahenşâha likin nâmanı baļş itdi İskender
 ‘Adâlet dâd itâ 'at idicidir emre fermân-ber
 Bu kân ber-ıaraf itdi cihândan şâh-ı dîn-perver
Cihân ğit're 'âyâ zîr-dest iğlimdir kışer
 Biğamdullahi vel-minneki ma'mür oldı ser-tâ-ser
 Yoluna girdi himmet eyledi şâh-ı kerem-güster
Sipeh-büd dindi ser-dâra sipeh-sâlâr ser-asker
Zamânü geçti bunlar şünci olınaz ğarbe tâb-âver
Ķıtlıç şınşır ü tığ ü nize muzraq deşnedür ğançer
 Bu ma'denlerden 'alât-ı cihâdı yapıtlar ekser
Dimişler ğurşuna üsrüb ğümüştür sîm ü ahün zer
 Ğatırdur olmaz ise 'avn ü tevfiğ-ı Hudâ yâver
Açık yelken küşâde bād-bân bağlu demür lenger
 Du'â-yı devlet-i şahâneyi dâ'im iditib ezber
Uzaqdan gör behün ez-dür dağı bağ dimek binger

Yâ niğân 'Abdulmecid pür kerem-i zıll-ı ğudâ
 “Öyle şahenşâha zıllu'llâh ta'biri sezâ”
 Müselmînedür ki şahânesidür mültecâ
 “Pâdişehlerdir ulü'l-emr-i 'adâlet intimâ”
 Eylemekte ğazret-i şahenşeh-i şâhib-â'tâ

Böyle ğâğân-ı celîlü'ş-şân-ı 'âli himmetün
 “Kencüm ü ğudmüs-ı ğâyette mu'azzam pâdişâh”
 Şâhımız sulţân-ı â'zam şehriyâr-ı baĦr u ber
 “Efsar-ı şahîye dindi tâc u ticân cem'idür”
 Ğüküm-i şer'î Ahmed'i bir ser tutar şâh-ı cihân
 “Tağı sulţânî serir ü cem'i gelmişdür sürür”
 ‘Ömr-i sermedle olan 'Abdulmecid ğana mağâm
 “Dest şadr oldı vezire dinilür düstür kim”
 Lafz-ı düstura diger ma'nâda virdiler selef
 “Pek muğarrablar karâbin ü muşâğibdür ğaba”
 İçlerinden kâm-yâb olanları bi-reyb ü sekk
 “Cenkde şiddet silâhuñ ğiddeti şevket imiş”
 İtmiş Allâh-ı Te'alâ çünki şâhib-i iğtidâr
 “Ķışt u 'adl olmuş mezâlimden teğâşi eylemek”
 Şer' e tañbîğ iledür ol pâdişâhuñ meşrebi
 “Ziver-i fermân olan tuğrâ imiş tevki' hem”
 Ğîn-i naşbında müşîrâ kereme ihsân olan
 “Sikke urulan mağale dindi dârü'ğ-darb kim”
 Dâmen-i ğaşre ğadar zibâyış-i 'âlem olub
 “Ķullar olmuşdur memâlik ü memâlik mülkler”
 Mülket-i İslâmî tevsî' eylesün Rabb-i mu'in
 “CaĦfet ü ceş ü ketibe cünd dimmiş 'askere”
 Revnağdur 'âlemin âsâyış-i şulĦ u şalâĦ
 “Ķâ'idü'l-ecnâd-ı ser-asker ğibi başbuğdur”
 “Ziverin “nasrı min Allâh” naşşuñ itsün müslimîn”
 “Fi sebîlillâh ĦaĦ yolunda ya'ni dîn için”

“Naşş-ı Kur'âni ile emrine vâcib iğtidâ”
 Melce-i 'âlem mu'ayyen bi-kesân keĦfî'l-verâ
 “Hem melik ile mülk oldı şeh-i şevket-nümâ”
 Cedd be cedd irs eylemiş 'Oşmâniyânâ kibriyâ
 “Hem o tâc ikilil kim gevherle oldı pür-zîyâ”
 Şâh-ı 'âlem tâ be-maĦşer fer vire yâ Rabbenâ
 “Hem erîğe taĦtdur kürsi dağı dinmiş aña”
 Ğidmet-i şahâneyi eyler ğulûş ile edâ
 “Asl-ı ma'nâsı kavânin defteridür ğalibâ”
 Anlara elzem olan her bâr-ı âdâb u ğayâ
 “Şiddikle ma'ruf olanlar şadıĦin u aşdıĦâ”
 İtmeli yollu ğumanda 'askeri ceng âşimâ
 “Hem dağı ğudret dimekdür vaşf-ı şâh olmaĦ revâ”
 Şîme-i şahenşeh-i devrân-ı bi-reyb ü riyâ
 “Hem siyâset emr ü nehyün itmek icrâ dâ'imâ”
 Eyles inlâz emrini mânend-i aĦkâm-ı ğazâ
 “Ma'ni-i menşur u fermân itâ'at iğtizâ”
 Ħâsilâtı dem-be-dem müzdâd ola bi-intihâ
 “Nâm-ı şâhi anda naĦdine ola revnaĦ-fezâ”
 FarĦ iden bu iki cem'in beynimi bir ğarf-ı yâ
 “Şehr imiş miş u beled hem köylere dindi ğurâ”
 Leşker-i İslâmî yâ Rabb itme nuşreden cüdâ
 “Ordu ma'nâsı mu'asker ceng imiş Ħarb u veğâ”
 Olması lâzım uşul-i Ħarbde şâhib-i zekâ
 “Dindi râyet hem 'alem bayrağa sancaĦdır livâ”
 Gice gündüz fikrini şarf eylemekte pâdişâ

Âyet-i Kur'an ile mü'minlere fermân-ı Hâkik
 “Şulhî bozmağda muhayyerlikde nebz ü intibâz”
 Hâk muvaffâk eylemiş zât-ı humâyûnuñ senüñ
 “Naşr-ı dâ'imle muvaffâk ide Hâk dâramızı”
 Bu du'âyı eylemek lâzım hemişe bende-kân
 “Yâd-ı evşâf-ı mülûki virdi revnâk nazmuma”
 Kulluğum 'arz eylemek şâh-ı cihân-bâna Lebib

(Fe' ilâtün / Fe' ilâtün / Fe' ilâtün / Fe' ilün)

Boy kıddi toğrı selbi pek yaqışıklı zibâ
 Hele baq kâmet-i cânâneyc de gör ne imiş
Hareket cühbüş ü refîâr şalınmak yürmek
Göñül eğlencesi maqbûba dîlârâm dînür
 Kimseye benzedemem sevdiğim ol mâh-veşi
Dindî sâzendeye râmîşger ü fanbüra setâ
 Hüş şadâ olmasî pek lâzım olur gerçi ki heb
Bezemek mânden ü hem öyle dîmekdür kalmak
 O meññü ay u güneş dinse inannam aşlâ
Bâd olsun ola bâşed ne-şevved olmaz hem
 Ne bu eñvâr-ı teğâfûl bana küsdün mü yine
Rûz güñdüz bugün imrüz geçen gün dîrüz
 Bir vâkt bul kerem et hânemî teşrif eyle
Şüste yıkanmışa haunmâna dînür germ-âbe
 Virmiş ol gül-veşe bir başka tarâvet hamâm
Peşm yün penbe pannaq nerm dağı yunşakdur
 Merhâmet imediñ üftâdeye güyâ kalbün

“Kâfir ile ceng imekdür cihâd u hem gazâ”
 Hâl icâb imedikece nakz-i 'ahd olmaz revâ
 “Sijim ü hem lîm ü tevâzu' şulha dîmişdür şoha”
 ‘Âfîyetlerle mü'eyyed eyleyüb şubh ü mesâ
 “Eyyede 'lâhu binaşrın dâimin sultânena”
 Mây-e-i falır u mübâhât oldı eş'ârım baña
 “Oldı güyâ kim nazîr-i kıssa-i Şâh u Gedâ”

Şekl-i endâm-ı dilârâya söz olmaz aslâ
Şalınub gezme ğurâm u yüce oldı bâlâ
 Yağışık virmede her serv-i ğurâmân saña
 Lîk üftâde-i nâ-kâmına bâ-şarî-ı vefâ
Yâ 'ni bana yalınuz bir eşi yok bî-hemîâ
 Güş kıl sem' -i haķkatle odur rûha ğrdâ
İtlamaq neğme ile oldı süñüd u ğuyâ
 Seg-i dergâhî ile kuy-ı dilârâda dilâ
Mîşlî mânend ğibidür meseledür güyâ
 Dilberün 'ahd-ı vefâsında sebatü kaı' â
Ver ne yoğsa belî âri 'acabâdur âyâ
 Muntazır oldı göñül gelmediñ ey mâhliķâ
Şeb ğice bu ğice imşeb dağı yârın ferdâ
 Tâze-rü olmalı dilâ ki efendim ammâ
Terlemişdür dağı ğoy-gerde vü irâ zirâ
 Ten-i nâzik-ter-i dildârımuñ andan a' lâ,
Seng taş sağıt katı mermere dîrler ğarâ

Oldı âyende gelici vü revende gidici

Gelsün âsar-ı cünün çünki 'aql başımdan

Fâ' ilâtün fe' ilâtün fe' ilün

Pendini tutmalı ol pîr-i Lebibâ dir imiş

(Fâ' ilâtün / Fâ' ilâtün / Fâ' ilün)

“Ol ki 'aşkuñda senün men fî hevâk”
 Sen kaçarken 'aşık-ı nâ-kâmdan
 “‘Aşık oldı şevķıla gören seni”
 Her kimi bih bend-terâ 'aşık-ı şâd
 “Yâ ğalîli ey benim pek sevgilim”
 Muhtemeldür sağı birağursan eger
 “Sen gelür isen bana lev ci'teni”
 Ey benim rûh-ı revânım mehveşim
 “Senden ayrılmak baña oldı ğumüm”
 Şüd merâ gambâ cüdâ geşten zi tû
 “Mâ şehidnâhu biz anı görmedik”
 ‘Aşıkı koğduñ yanundan dîñ ğice
 “Yâ Rabb oldıysa bu kul 'âşi saña”
 Rahmetünle 'afv kıt ilhân buyur
 “Senden özge yok aña Ma'bud u Rabb”
 Mağfiret itmez isen müşkil işi

Dil ser-i kıyûna gâhice ğayâlünde baña

Reft ğitdi gelür âyed hem ayağdaş hem-pâ

Dinse mu'ciz-sühân Vehbi-i şâniyc sezâ

Eyle tahşîl-i hünâr tâ ola kıadrün a' lâ

Hasretünle oldı dâ'im derd-nâk

“Kânda görür ol seni eynye yerâk”

İtmesün mi sinisini çâk çâk

“Kâne şabben bi'l-ğarâmi men re'âk”

Tîğ-i cevruñle beni itme helâk

“Görirem bir ğün seni yevmen erâk”

Luţf u ilhân eyleyüb bî-bim ü pâk

“Saña cânımdur fedâ rûhî fidâk”

İdemem bir şeyle zirâ iştirâk

“Kâne lî'l-ahzânı minke'l-infikâk”

Ki ide râh-ı vefâya insilâk

“Söyle kim geldi saña kul men etâk”

Eyleyüb cürm ü ğunâha inhimâk

“Zâlike'l-'abdu ilâhî lev 'aşâk”

‘Aciz ü nâçâr kuldur rû be-Hâķķ

“Mâ lehu rabbun ve ma'budun sıvâk”

(Fe' ilâtün / Fe' ilâtün / Fe' ilün)	Ma' rifet ile hüner-i ilm ü edeb
<i>Ne güzel ya ni zihî eñîd' aceb</i>	<i>Dağı şeyeste ü şeyân enseb</i>
Eylemek ehl-i kemâle tahsîn	Hayr için şarf olman sim ü zehab
<i>Oldı çesbân u münâsib dîmeğe</i>	<i>Yaraşıklı dîme melhûmı sebeb</i>
Serv-i ta' birime kâdd-i yâre	Olmur ya ni ifâde mañlab
<i>Fâriside dağı müsta' meldür</i>	<i>'Arabide çerçe altı gâğgab</i>
Orasın öpme diler ki gönülüm	Dehen-i yârda zîbâyış-i leb
<i>Oldı teb-hâle giriven ü uçuk</i>	<i>Ditremek lezze dînür sıtmaya tebb</i>
Yâri gördükce gelür bendeñize	Vehbî Efendi sözi idüb ağreb
<i>Heme dîmse dükeli dir Etrak</i>	<i>Esrü dir Çâgatây yâ ni heb</i>
Didi lâzımlı degilken bu sözi	Cümle güftârı hilâf-ı meşreb
<i>Herze-gü ol ki sözi saçma ola</i>	<i>Lâf ma'nâsi güzâf u dağı keb</i>
Bilür erbâb-ı süñhan oldıgım	Mordüm-i 'âkıla olmaz mañlab
<i>Duğt-ı rez duğter-i rez bâde dîmek</i>	<i>'Arabî tercümesi bint-i 'ineb</i>
Dulğter-i bâde-fürüşun adımıñ	Buñatır gayb ider her müzehheb
<i>Sa y u güzış okumaktadır f'ânden</i>	<i>H'âce üstâd debîstân mekteb</i>
Oğu öğren hüneri hazir iken	Hıfz kıl sehv ü hañadan yâ Rabb
<i>Fâ' ilâtün fe' ilâtün fe' ilün</i>	<i>Sebeb-i rif'at olur 'ilm ü edeb</i>
Bum tasdiğ ider heb ' ukalâ	

(Müstef' ilâtün / Müstef' ilâtün)

“Olmuş yanağ had yüzdür muhayyâ”
 Olmaz müyesser 'uşşâk-ı zârâ
 “Ebkâr dîmek cümle kız oğlân”
 Refâr iderler nâz u edeble
 “In cî'te leylen gıcc gelürsen”
 Şahbâ müheyyâ meclis müzeyyen
 “Buşrâ lenâ çün müjde bizimçün”
 Cânn virirse 'âşık sezâdur
 “Oğlân gülâm u hem kul dîmekdür”
 ‘Âşık olanlar sen dil-sitân
 “Hâmır oldı bâde lâ-teşreb içme”
 Bed-nâm olurlar rûsvây olurlar
 “Hem 'arf ü nûkhet koquya dirler”
 Fâik degil mi nûkhetde perçem
 “Añmaq karıya ra' nâ dînürmiş”
 Lâyık degilken bu güne ta' bir
 “Yâ leyte şî' ri kâşki bileydüm”
 Âdet idersin cevır ü cefâyı
 “Yüksek 'aliyy ü alçaq demî hem”
 Şâhib-i hünerler kadri dem-â-dem
 “Toğduñ felekde mânend-i pervin”
 Çeşmimi tenvir itdi kudümün
 “Müstef' ilâtün ayıttım kalemden”
 Bu çeşme-sâr bağ-ı hünerden

Gül gibi dil-cü gâyetle a' lâ
 “İtañbîl ü tel'im öpmekdür ammâ”
 Bi'l-cümle zîbâ mânend-i hürâ
 “Düşize kızlar olmuş 'azârâ”
 Ey mâh-ı tal'at şüh-ı dilârâ
 “Fe'l-beytu hâlim hem oda tenhâ”
 Vâ'd itdi vaşl-ı yâri dilârâ
 “Hem müjdeciye bañış huzeyyâ”
 Olursa a' lâ hem kâdd-i bâlâ
 “Olmuş esirin cem' i usârâ”
 Men' itdi zirâ Naşş ile Mevlâ
 “Sarhoş olanlar cümlesi sekârâ”
 Ey hâli 'anber ey zülf-i büyâ
 “Pek tîb olana di fîh u reyyâ”
 Sülpelik eyler her bâr zirâ
 “Mañbûba dîmek bilmen ne ma' nâ”
 Yârin vefâsı varmıdur eyâ
 “Aşlı ne bunun mâ aşlu hâzâ”
 Ehl-i ma' ârif nâdân-ı ednâ
 “Yüce seni vü pek yüksek esnâ”
 Afâkı tezyin idüp ser-â-pâ
 “Aflâ'te sa'den mişlü' ş-şürcyyâ”
 Üstâd-ı kâmil Vehbî-i dâna
 “Âb-ı hayâtı yârâna icrâ”

(Müfite' ilün / Müfite' ilün / Fa' ilün)

Baňa merâ saňa turâ siz şunâ
Ağlayarak yalvararakdan didün
Sen tu merev güme vü büşün otur
Yolda koma didelerim şimdicek
Böyle çünün öyle çünün çün gibi
Cevr ü cefâ eylemeden maşsaduñ
Kağrı kudüm üst odur in budur
İstemem ağıyarı şorub kimseye
Nice çi-sân mişli besân bil bičan
Hectün ile çekdiğim endütlar
Düşkün olan 'aşka üftâde di
Duht kaza bekiye pervâk di
Ehl-i tabî' at hareme girse de
Zengün olan şalışa tırânger dinür
Sâ'ili redd itmeyüb ihşân kıl
Aşçıya aş-pez di yinek çörceni
Maıbañ-ı tağdırden alur nasib
Pek evü hevâ imiş efrîşe hem
Şehrîlere müjde virün haız ider
Diñler iseñ iderem ben saña
Bana kulağ tutmaz iseñ söylemem
Müfite' ilün müfite' ilün tã ilün
Verziş idüp 'ilm ü hüner kesbine

Eylediñüz va' de-i vaşl-ı ibridâ
Ben men ü biz mâ vü aña merverâ
' Ahde vefâ eyleyüb ey dil-rübâ
Er birevi gider iseñ gel biyâ
İşte begim hâl-i dil-i gam-fezâ
Çişt nedir ân o niçün pirâ
' Aşık olub sevdiçeğim dil-rübâ
Kişt dinmek kimdür o kıanda kuçâ
Eylediğün nâz u edâyı baña
Bes yetişür nice besî vü besâ
Bilmez iseñ nâmuñ ey nev-edâ
Bağş iderem istek idersen saña
Ûâdım ağadur dağı l'âce-serâ
Vay aña kim olmaya ehl-i selâ
Behre neşib oldı dilenci gedâ
Neylemeli olmayıcağ işthâ
Sür toğ ac gürsine ve nâ-şihâ
İt' ame-i leyle-i vaqt-i şitâ
Şule lapa teşîredür bağlavâ
Şarf idemem şöbnetimi nâ-becâ
Çer şinevi pend kunem men turâ
İtme telef vaqtünü bād-i hevâ
Ehl-i ma 'arîfte görüş dâ imâ

(Mefâ ilün / Mefâ ilün / Mefâ ilün / Mefâ ilün)

“Telazî o alevlenmek alevlendirmedir ikâd”
Bu âhlar kim nümâyan oldı âteş-zâ resinemden
“Çovamıdır haliyye nañl arı şehd ü 'ascl baldur”
Mezâk-ı ehli-i dilde îatlu söz şirin şöbnetler
“Tarağkubdur taraşud-veş gözetmek intizâr ile”
Güzer-gâh-ı belâ-yı ibtilâ küy-i dil-ârâya
“Elük hem elüke elçilik olmuş sefâret-veş”
Gönül hâlün saña nağl eylerem ey şeh zevâl olmaz
vüftud evfâd”
“Şebâk avcı duzakları şuruk hem ipleri olmuş”
Senün ey şüh dâm-ı zülfiñe murğ-ı dil-i zârım
“Esirlerdür sebâyâ sebî vü istirkâk esir imek”
Saña ey Yüsuf-ı Mısr-ı melâhat yekser 'âşıklar
“Gulâm u zen getüriciye ehl-i fişk u bed-kâre”
Gürüh-ı nâ-sezâ eşhâş-ı kâr-sâz-ı bed-ñuya
“Muqayyed oldı bağlanmış dağı bağlamadır takyîd”
“Şebel ve şibh ikisi benzemek teşbih beñzetmek”
Miyân-ı hûb-rüyânda saña beñzer mi var gerçi
cem' idür endâd”
“Dimişler miñe toğmağa haft u bekk ü dakk kaçmak”
Kaızık kaçkıd raķib ey şüh bezm-gedene pek beñzer
“Egerçi nefd u isbâğ oldı ma' nâda bitürmek hem”
“Muhağkağ ol Kerimullah hic va' dinde hâlef itmez”
Muvahhid kullarım yağmam didi düzahda âmennâ
“O kim zemem ide hâlkı sürmek ile ol râğ andan”
Zemimü' l-hulk olur zemâm olanlar itiftâf itme

Murâduñ cevrden süz-ı dil-i 'uşşâkı ey bî-dâd
“Şuvâz u hem leheb yalñ yalılancıdır vağkâd”
Cenâb-ı Hakk o hayvâna 'inâyet itmiş isti' dâd
“Şekerdür kand u sükkar kim şekerciye dinür kunnâd”
Zamân-ı va' d-i vaşl-ı yârî dâ'im 'âşık mu' tād
“Raşad yol gözlenen yerdür ulu yola dinür mirşâd”
Niğârün güşına sük-ı figân ü nâle vü feryâd
“Dinür elciye vefd ü cem' i gelmişdür
Senün zülfiñ ile tär-ı niğâh 'âşık-ı nâşâd
“Kanaş o şayd ma' nâsında avcı kâniş u şayyâd”
Beni ey şâh-ı ' işve maılabımdur her çi bād âbâd
“Raķık ü kım u ' abd olmuş kul i' tāk eylemek âzâd”
Şaķın kim i' tibar idübde olma nefsiñe münkâd
“Mü' enneş ise kavvâde dinür erkek ise kavvâd”
Kemend-ı zülfiñe 'uşşâkı yâre tab' -ı mâder zâd
Hâtağur rüy-ı yârî mihr ü mâha hâme-i Bihzâd
“Dinür her nesnenün mişline nidd ü
Murâdım başına ağıyarın itidiğün idüp irâd
“Çiviye kağıza dindi veted cem' i gelür evtâd”
Değil mümkin zamân-ı firqâti her dem olur müzdâd
Nice ihşân ü in'âm ile eyler kulların dil-şâd
“Huve' r-rabbu' l-kerim innehu lâ yuħlifu' l-mî' ad”
Ki zîrâ öyle âdem nâm u nâmûsı ider berbâd
“Femen kâne yezummü' n-nâse cennib ' anhu bi' l-itrâd”

(Fâ' ilâtün / Fâ' ilâtün / Fâ' ilâtün / Fâ' ilün)

Âsmân gökçüdür güneş hürşid ü mihr ü âftâb

Âftâb-ı rüyuna nisbette hübân-ı diğer

Uyanık bidâr muzganmış ganüde vıķu h'âb

Pek sevindim gördüm ol meh-pâreyi çeşmim biraz

Heybet ü haşmet şükûh a' lâ dîmek vâlâ imiş

Devlet ü imânila hatm olmaķ ' âlemede büyük

Tâb fakat piç bükümüdür çolaşıkdur dağı

Çâkûl-ı efkâr ile her bâr bu gönlümdeki

Fâş zâhürdür haber ma'nâsı peygâm u peyâm

Lâyık olan ' aşık-ı dil-zâmmuñ ahvâlini

Bulaşık alâyiş âlûden buluşmaķdur dağı

Sîne-şâfân-ı muhâbbetden su' âl itidüm didi

Âremîden dîn/enüp eğlenme şabr oldı şekîb

Kârî taķdîre havâle itmeyüb kâr-ı ' abeş

Âb-gîr oldı şü cem' oldıyî yir tal-âb hem

Gerdîş-i gerdüne diķkat olsa güyâ mihr ü mâh

Dest-i hoşumdur getürdüm Hittâ-i İrândan

Gevher-i ' âlem behâ-veş Rûmda buldı revâc

Eyler ey mihr-rü senüñ tâb-ı cemâliñden hicâb

Yıldız aķter mâh ay aydınlıķıdır mâh-tâb

Gözüme girmez ğam-ı ' aşkım ' acâyib bir ' azâb

Uyanmış h'âbide dînki gece dîş u dîş de h'âb

Bâ-huşuş olur ise ' ilm ü ma' ârifden nişâb

Câh-ı mañşıbdur murâdına İrendür kâm-yâb

' Aķlu fikri ' aşıkın zülfüñ gibi bî-irtiyâb

İştilâh olmuş dînür fikr ü telâsa piç ü tâb

Kem olunmaz hâlimiz ey dilber ' âli cenâb

Oldı pürsîden su' âl itmek dağı päsülh cevâb

Çirk-i dünyâdur viren ehl-i kulüba ızırâb

Hâlîş ü şâif vü h'uşuñ oldı hep meñhümü nâb

Her bir işde İbtidâ lâzım olan kâr-ı şevâb

Pek yitip gezmek tek-â-pû ya' ni İvmeķdür şitâb

Ağlamaķdan dîde-i aşüfte hâsret-me'âb

Aşvâgerdür değirmenci değirmen âşyâb

Tuhfe-i Vehbî Efendi dimilen â' lî-kitâb

Kâle-i mülk-i ' Acemdür bu kitâb-ı müstetâb

(Fâ' ilâtün / Fe' ilâtün / Fe' ilün)

“Laķab-ı hâzret-i Yunus Zü'n-nün”

Cümle envâ'ı bize oldı helâl

“Şalkımuñ kök dibi olmuş ' urcün”

Her bir ezâsı anuñ kullamlıur

“Zü şucün oldı karşımış sözler”

Va' dîñ encâzı için saña düşen

“Dâ'im olmaķ dîmedür deymüme”

Cevrinüñ ismi olub lafz-ı müdâm

“Len terânî beni sen görmezsin”

Seni öpsem didim ol şüþa didi

“Rûkn her nesnenüñ aķvâ şarâfı”

' Ar idermiş bize ol mâh-likâ

“Perdedür kenn ve ekinne cem' i”

Tuşuş şü' le-i âh ile gönül

“Eski mâla dimilürmiş ' âhin”

Sîncede ' ilme de' fime dimilür

“Dindi şandıķa şivân ile şuvân”

Lutf-ı Bârî ile her tehlikeden

“Âyin ol kim yaramaz gözle baķar”

Baķmasıyla kör olası hâsid

“Şe' nu buğz ' adâvet dîmedür”

Munşafa ' afv u keremdür dâ'im

“Reyb-i şekk itme dağı bu dehrün”

' Aķlı irişmez bu fenâ dünyânüñ

“Sırrını faş idicidür ' alene”

Hâşlet-i devletidür şabr u sükün

“Cem' i envân balığıñ adı da nün”

Nahlden tâkdan olur birün

“Hürmanuñ orta budadı da ' uhün”

Zülfünüñ vaşfına dâ' ir mazmün

“Hâcete dindi şecn cem' i şucün”

Kâkûl-ı efkâr ile serde cünün

“Hem dağı geldi o ma' nâyâ vutfün”

Didi âğyâr ile oldum memnün

“O nice olabilür keyfe yekün”

Sebeb-i vuşlat-ı yârın altün

“Dağı meyl itmege de dindi rukün”

Kâm-ı erbâb-ı kemâlâta fünün

“Olmuş âteş yaķacak yer kânün”

Vâr ise mâluñ olandur Kârün

“Hem hâzine adı kaytün yaķtün”

Tolsa envâ' -i ma' ârifle derün

“Dağı şaķlanmış olana di maşün”

Dâ' imâ hâsid olan şaşı-ı zebün

“Bed-nazar değmiş olandur ma' yün”

İki zehr ile mürekkeb ma' cün

“Haþbu u şe' n emre dinür cem' i şü' ün”

Reng ü nîrengi bütün buķalemün

“Hâdisâtına dinür raybu menün”

Bu þişâl eyler anı pek mağbün

“Aşk her kimde olursa ‘âdet
 “Dil-i gam-nâk ile kıl Hakk’a niyâz”
 Hakk kabul eyler o demde elbet
 “Ser-nüvişt-i güher-i pâk-ekser”
 Adı da çıksa hüner ile çi süd

(Mef’ülü / Mefâ’ülü / Mefâ’ülü / Fe’ülün)

Teşne şuşanmış kaanmış olandır dağı sıf-âb
 Sînemde olan şerha ile hün-i sirişkim
Şîre di üzüm şuyına hem bekanze dîş-âb
 Sükket lebinün lezzetine uymayup ancak
Gülzâr u gülîstân güli çok yir dağı gülşen
 Seyr it çemen-i vaqt-i bahârî ne güzeldür
Şeh-vâr dînür-pâdişehre lâyiğ olana
 Dürc ü dehen-i çeşme-i la‘imde nigârün
Cüy ırmağa di âb-i revân ya ‘ni akar şa
 Dağ-i dili lebriz iden kanlı sirişkim
Ser-geşte başı dönmüş di dönmeğe geşten
 Çeşminden akan göz yaşına beñziyor elhağ
Âteşde o hayvân ki gezer adl semender
 Ol yannmaz ise âteşe bu şuda boğulmaz
Mâhî balğünü adl şinâver dağı yüzgeç
 İnsana olur menfa‘atı yaz gününde
Dâreşkene ma‘nâsı Süleymânî dîmekdür
 Kimyâyoya aldanma hemân kac yanından
Göz yaşına di eşk ü sirişk âğılana giryce

“Aşkâr olma ‘alen gibi ‘alün”
 Niyyetün ola hülûşa mağrûn
 “Ud‘ullâhe bi kalbin mahzûn”
 Olamaz hañt elimden me‘mün
 “Hâtemün nakşî gibidür vârvün”

Hün-i dilime ‘aşkıñ ol şul‘-ı kamer-tâb
Ferkend siltüü yarıdğı yer sil şuyı seyl-âb
 Şabr ide idik bâde olurdu o da yâb yâb
Bal şehd dînür şerbete şehd-âbe vü şehd-âb
 Pek zevka gider tab‘a muvâfık ise ahhâb
Di çeyıra meğ u ter ü tâze ise şâd-âb
 Dürdâne-i eşkime nazâr it de bi‘l-icâb
Lezzetlü şa hüş-âb iyü inci dürr-i hoş-âb
 Gibi dökiver göz yaşını ‘aşk-ı bî-tâb
Tîre bulamktur dağı havzân dibi pây-âb
 ‘Ahdinden o pâyân şiken ara yüz esbâb
Deryâda şuyân dönmese çevrindisi gird-âb
 Erbâb-ı zekâyı bu rivâyet ider i‘câb
Dîrler şa kuşundan kaza bañt örteğe murgâb
 Pek tehlikede bulunur olsa dağı reh-yâb
Çavta şuya ıtalmaq şuların talğası hüz-âb
 Añlar ‘amelin var ise iksirde erbâb
Firâr güñzende enva jive vü sîn-âb
 Hasret ile ‘uşşâkı iden rüz u şeb it ‘âb

Mağsüd saña didemi göstermeden ey şüh
Mef’ülü mef’ülü mef’ülü tâ ulün
 Rengin nümâyişlere aldanma Lebîbâ

(Fe‘ilâtün / Fe‘ilâtün / Fe‘ilâtün / Fe‘ilün)

“Kişinün zevce-i menkûhasma dindi firâş”
 Koca karı giceler gözler iken kâbil mi
 “Telli dîbâ dağı istebrâk ü sündüs atlas”
 Hîl‘at-i ‘ilm ü hüner benim ‘indimde hemân
 “Ağtaş cyledi muhlîm dîmedür ma‘nâda”
 Rüz u şeb ma‘şiyet itmekle derünün işm
 “Nem kapup celb-i rutubet iden olmuş merşüş”
 Dindi yârân-ı hevâ gerci derünümde henüz
 “Sağ iken danku ma‘işet dîmedür tar dirlik”
 Bu sefâhatları terk eyler isem mümkündür
 “Didiler mâl bekâyâsına gerçi hünüş”
 Mücrimin tevbesi mağbûl olurmuş var iken
 “Nâsdan muhtelif encâs dîmek vebş olmuş”
 İltifât eyleme kuyûndaki âğyâra begim
 “Luşş u sârîk dimilür hürsıza ammâ ki anuñ”
 Mef‘anektâr cihânda çoğ olur anlardan
 “Fâhişe oldı zinâ hem yaramaz işe dînür”
 Mütেকেbbirlikden aman eyle telâşî zirâ
 “İllet-i za‘f-ı başarla gice gören ahfeş”
 Câhilün çeşmi gibi şems-i kemâlî göremez
 “Kıl hülûsıyla ma‘âşûnda tevekkül Hakkâ”

Giryân dîmek âğlayıcıdur kanlı şa hün-âb
 Feryad idüb yârı şakım eyleme ağzâb
Beñzer o nuğuşa bu ciñân kim ola ber-âb

Eskidikce oluyor âdeme pek cân-ıhrâş
 “Yatağa alma dağı cârıycıyı istifrâş”
 Bulunur cennet-i a‘lâda her envâ-i kumaş
 “‘Âbkarî kâle-i vâlâ iyü eşvâb riyâş”
 Olarak kalbime envâ‘i ma‘âsî pādâş
 “İtmödür hem dağı öyle kârañluluk iğtâş”
 Getürir cüz‘î şey erbâb-ı dile külli telâş
 “Dağı serpindisi şa gibilerün oldu reşâş”
 Bizde olmağdan ise düşmene tarh olsa bu kâş
 “Bolca dirlikle dirilmek de ma‘îş ile ma‘âş”
 Sağlûğunda anı sen ‘âkil isen şarfa şavaş
 “Fâlet-i nez‘de rûhñ dağı bākîsî haşâş”
 ‘Âlim ü câhil ü zâhid ile rind kallaş
 “Ol dirinti süfehâ zümrestür hem evbâş”
 Câna kaşd ideni düzd ide nigâh-ı hün-pâş
 “Kâti mef‘ûmî kefen şoyıcı ya‘ni nebbâş”
 İfşâş eylemedür fâşık olan fışkıñı fâş
 “Öyle iş idici bed söyleycidir fâhşâş”
 Gündüzün görse dağı aña bakılmamış yaş
 “Yarasa kuşu da vatvâi imiş hem huffâş”
 Cân u dil ile koyub dergeh-i teslîmde baş

Arama başka mahallerde şakın erzâkûn
 “Böyledür Yûsuf’a hem pend-i cenâb-ı pederi”
 İ’timâd olmaya şâyân degildir zinhâr

(Müstef ilâtün / Müstef ilâtün)

Hübân güzeller gülicî hândân
 Vâ’ d itmiş idün üftâdegâna
 Şalınıcıya dîrler çemân hem
 Beñzer mi serve ol yâr gerçi
 Bînenâ mârâ bizi görürler
 Ağyâra zirâ pek mültezemdür
 Rândîd ez-der sürdi kapudan
 Her bir gelişde bâbın rakîbe
 Rânden ne dîseñ sürmek dîmekdür
 Şavdı başından ‘uşşâkı zülfi
 Kerdem rütûse itdim günâhu
 Bîçâre ıaldım dest-i hevâda
 Gizlî nihân ü bellü hüveydâ
 Ben gizlesem de dildâre hâlim
 Aldâyıcıya dîndi fîrîbâ
 Ağyârı şorma bilimem rakîbi
 Şîbâ-zebân di sözi fâsihe
 Ben gibi böyle söyler mi saçma
 Ağz ol işe başlamağdur
 Hayr ide Bâri bi’ l-cümle kân
 Ağır girân u yeyni sebûk hem

“Fe’ alallâhi tevekkel bi ihlûşin li ma’ aş”
 Sözüümü dînle şakın kimseyi itme sirdâş
 “Râz-ı pinhânümü ihvânüna da eyleme fâş”

Eylerler ammâ ‘uşşâkı giryân
 Bîsîden öpmek ‘ahd oldı peymân
 Seyr it geçerken ol şülh-ı fettân
 Öyle dîmekdür dağı hürâmân
 Tenhâda cümbüş itsek de bir ân
 Bağnağ niğâh u gözci niğeh-bân
 ‘Uşşâk-ı zârı encâm-ı cânân
 Begsüd acdı kapıcı der-bân
 Budur başı şor benden cy cân
 Olmuş sinek/lik adı meges-rân
 Nefsime uydum azdırdı şeytân
 Hem nâdim oldum eştem peşimân
 Yârnuñ dehâm ‘âşıkda efgân
 Görincîdür ya ‘ni nümâyân
 Turmaz sözinde vâ’ d itse lübân
 Dîv çhremen hem cinnile şeytân
 Erbab-ı tab’ a tahsine şâyân
 Söz bilen âdem merd-i sulhan-dân
 Ammâ gerekdür bâ-nâm-ı Yezdân
 Soñuna dîrler encâm u pâyân
 Ahvâl-i zâhid etvâr-ı rindân

Şâyân-ı redde lâynık kabüle
 Yeksân nebâşet olmaz berâber
 Çamzenle gönliüm vaşında dîrler
 Girâter ol kîm pek itucîdur
 Kurtuldu elbet kayd-ı sivâdan
 Müstef ilâtün bañr-ı recezdîr
 Âdâb-ı nazmı sen de Lebibâ
 (Fe’ ilâtün / Fe’ ilâtün / Fe’ ilün)
 Âb-yâr oldı şıvareci şıusuzdur bî-âb
 Dideden döküdüm eşk-i ter ile sinemdür
 Hağ kuşu muğ-i şeb-âviz ayâğından aşlar
 Â fitâb-ı rûhunuñ pertevin inkâr iden
 Giceden kalma şebâne gicelik oldı şebî
 Taldığım bañr-ı tefekkürde işitdüm didiler
 Reh-revân yolculara dîndi dî-esbe ulağa
 Da’ vet-i hazret-i dildâra gönül hazırdur
 Nâ-bedîd oldı belirsiz yoğ olandur nâ-büd
 Kâm-res olanı erbâb-ı hünerden şâyed
 Mağazan dîndi mezâr adına hem güristân
 Mağfîret itmese Hağğ müşkil olur iş gerçi
 İyü söz cümlesi de dîtle çevirme yüzünü
 Mesnevide didigi hazret-i Mevlânânun

Anlardur ânâ bunlardur işân
 Ehl-i hünerle ‘âlemde nâdân
 Pür-dîl bahâdur kırkağ hürâsân
 Pend ü naşîhat olmaz perişân
 Şol kîm kaçıcı oldı girizân
 Bil de du’ â et Vehbi’ye her ân
 Öğren biyâmüz kolaydur âsân

Teşne-i ‘aşkuñ ider çeşme-i la’ lûñ sırâb
 Şu ağıp toldığı yer dağı sitâhr u gul-âb
 Şubha dek yâ Hağ diyerekden yâb yâb
 Yârasa şeb-pere yıldıız bövegîdür şeb-tâb
 Mâl-i hulyâ ile yat yogise hâzir esvâb
 Uyğunun evveli ma’ nâsına olmuş ser-i ş’âb
 ‘Âşıkân eyler iken küy-ı dîlârâya şitâb
 Yâ ‘ni ayâğı üzengide dîmek pâ-ber-rikâb
 Hüner erbâbına işsân u kerem bü’ l-icâb
 Bulunur ise de pek az bulunandur nâ-yâb
 Cümleye rahmet ide hazret-i Rabbü’ l-erbâb
 Kaba yapılmış olan türbeye dîrler gürâb
 O rivâyet ki bize cyledi âl ü aşhâb
 Hemeği nûk sühan guş kuv u rüy metâb

(Fe' ilâtün / Fe' ilâtün / Fe' ilün)

Rede vü reste zede cümlesi şaf

Derd-i aşkım idüp ifşa ey dil

Zend ü âteş zene çaķınmak aduttur

Şerer-i âh ile gönlüm anımak

Şâhîb-i baht humûk dâhı şovuk

Yaş döker ak şaķalma vâ' iz

Oldı yannak erimek sız u güdâz

Göñle baķ âteş-i aşkı gör de

Saķsınû' adı sıfâl amnâ ki

Kaķeķ-i ehl-i harâbâta dinür

Ķurbaĝa ĝük di arĝa kâniz

Alur âhestelik ile menzil

Hem süür oldı bînek hayvânı

Lâzım etmek gibi her dâ' ireye

Müşterek cümle lisânda şâbün

Her ne şeyden olur ise olsun

Eb ü cedâtü' gibi cüdd üzre olup

Faķat ecdâdın ile faķır itme

Oldı aşıklar idüp şür u şığaf

Sû-be-sû her yannadur süy taraf

Disem ey seng-i dil âhim ne tuhaf

Gül kiĝulcum dimekdir kavdur haf

Şaķş-i bâridler olur kâm be-kef

Senkeç di tolyu kara şasef

Âteş-i aşkla uşşaka şeref

Süñte yannısa di yalnâ tef

Ķırlınca buķalâ ider esef

Müşterekdir Arabî ile şazef

Oldı âgâzeleri bî-ney ü def

Dindi Ķaplumbaĝaya dâhı keşef

Yemini şuyımı vir itme telef

Dâhı hayvân yiyecek nesne alef

Başka bir ad dimemiş âna selef

Fâriside köpüĝe dirler keff

Olima tenbellik ile ta' na hedef

Eyle kesb-i hüner ey hayr-halef

(Mef' ülü / Fâ' ilâtün / Mef' ülü / Fâ' ilâtün)

Boşdur tehi tolu pür şü âb u küze bardaķ

Ķanlı yaşım la çeşmim gördükece dir o ĝüni

İşnarlamak siperden gönderdi hem firisâd

Ķaķılların mizâci kâr-i şevâbı her dem

Ķapmaĝa di rübûden yelmek dâhı devîden

Sermâyesi felâhın nefis ü hevâdan ey dil

Bân kınseye di küden ferüt hem butâmış

İķbâle aldanup da kim i' timâd iderse

Pirâñe zîb ü zîver ârâyış oldı zînet

Lâyık olan vücûdi zibâyış-i hünerle

Âbisiten ü siterven yüklü Ķışır dîşiler

İlmez vefâ bu âlem bir kimseye egerçi

Urnaķ zeden teked-zen tepme urcı ya' ni

Âlâm-i cevri-yârı feryâd ü âh-i zârı

Oynarken yutulmak ma' nâsı bâĝten hem

Müştef' ilün fa' ülün müsteft' ilün fa' ülün

Her karuñı ciĝanda eyle Ĥudâya tefvîz

Rindâna ancaķ âdet sâĝarla bâde çaķmak

Tire şuden bulânmak hem cüy-bâr ırnak

Tâ sine-gâhâ cânân tî-i ceľâyı elĝak

Secmek güzîñten oldı dâhı sitâden almak

Fi' lünde olma zinhâr mânend-i murĝ-ı aylak

Ķacmak güzîñten hem püyiden oldı Ķoşmak

Ķimdir diyü şorarsın işte benim muĝaķaķ

Şeydâ deli dimekdir kâlîve şaşķan aĝmak

İlm ü hüner ma' ârif-i ehl-i kemâle ancaķ

Ârâsten bezetmek pirâsten fonatmak

Merdânelik degildir avratlara Ķul olmak

Toĝmaĝa dindi zâden hem zâsten toĝurmak

Uşşaka gerçi cânân aĝyâra lâkim eşfaķ

Çekmek keşiden oldı enĝîñten Ķoparmak

Bâzigeĝ-i ciĝanda bî-mâyelikle Ķalmak

Sa' y eyle kim olasın ehl-i kemâle müĝlaķ

Ĥaķķa tevekķül iden dâ'im olur muvaffaķ

(Fâ' ilâtün / Fâ' ilâtün / Fâ' ilâtün / Fâ' ilüm)

Şiveğerdür cîvelî nâzûk güzeldür, şûlî u şeng
Yâr ile hem-bezm olunca meclisüñ arâyışı
Bîve'îl gerimide kızmışdur zıbıçkı sa' terî
Didi bir sahhağa rûsbî karıya ta' rif idüp
Kân-cinâ'u âlet-i ma' hûdeniñ adı nere
Bu lugatdur çäre vâri mi bilme lâzım oldıgım
Kür-nâ-bînâ u dağ-ser başı tâzîlâk ke/keçel
Kimden iştimiş aşımken koca Vehbî bunları
Kırmızı surh sıyah kara yeşil sebze ak sefid
Çeşm-i ağıyar ile beñizimden olur pek aşikâr
Müne ü zenbûr arıdur kend u kağan bâl engçbîn
Yarunñ âzârıyla güftâr-ı raķib-i bed-sülhan
Hıs ayu püzine maymün seğ köpekadür gurk kurd
Korķar insândan anıñçün üstüne eyler hüçüm
Kurbagaya di vezağ kaplumbağaya seng-püş
Eyler istikrâh elbet her kim eylerse nazâr
Kebeğ keklik atmaca başe foğan şeh-bâz hem
Talışma dünyâ cifesine oldı çün murdâr lı'âr
Yây kemân u zih kirîş peykân demren nevk uş
Sîne-gâhımla senüñ tîr-i müjeñ ey kaşı yâ
Düzd hursız ip resen âver getür âviz aş
Nefs-i emmâre ile şeytân la' indür bilmiş ol
Fehm ü dânişe olur akırân içinde ser-firâz
Bu benim terdfîmî idüb nişân-ı iftîhâr

Sevdiğim şûlî-ı dilârâ güller olmaz aña deng
'İşve nâz u bîs öpüşdür şerm utanmağ 'âr neng
Pîrezen menfûrdur tab' imda mânend-i neheng
Hem zıbıç adı meçâçek dindi dağı çiz çeng
Bum terdf eyledi âyime-i efkârı jeng
Fere kûs hem âb-ı püşt olmuş meni'ergen meleng
Gördigim dellâkler şehbâde ba' zısida çeng
Ker sağır dirler çolâğa çeng di topala leng
Hün-i eşkim târ-ı zülfiñle hat-ı ruhsâre deng
Gök kebûd şarî zerd boyâ fâm u güne reng
Zahım ururlar yaķlaşan insâna mânend-i meşeng
Tadlu nişîn acı telh ü zehr niş ü hem şereng
Râst gelürse bunlara şahîrâ olur insâna teng
Şîr arslan dilki rûbâhî dağı kaplân peleng
Pek zârarsızdur iderler ekşeri şuda direng
Yengeve har-çeng ü kîrpi har-püşt pençe çeng
Aldanur murğ-ı za' if bunlar ile eylerse ceng
Çaylağunî adı galivâj u zağan turnâ keleng
Bunlan pâ-mâl itdi şadme-i toğ u tüfeng
Hem nişân âmâc oğdur nâvek ü tîr ü heçeng
Târ-ı zülfe 'aşık-ı nâ-kâmı ey şûlî-ı fereng
Yol kesici râh-zen şöhrvîsî şeng ü meşeng
Çalışup tahşîl-i 'ilme tûrmayan mânend-i seng
Kim oğursa bu kitâbr başına taşsun çeleng

(Fe' ilâtün / Fe' ilâtün / Fe' ilâtün / Fe' ilüm)

Çok resâ çoğ yime bisyâr meñor endek az
Râhat-ı kalb ile imrâr iden evķâtin
Genç-i nâdir pürâsa sîr şarimsâğ çoğu büy
Zürefâ bezimine sıklıtle te' affün virme
Oldı pervend kurumsâğ ki dimekdür püzvenk
Ehl-i dil zümresi yannda olurlar rüsvâ
Mül oynâş dağı deyyûsa dinür kerdengel
Kaķbeye meyl idemez merd-guşâde meşreb
Yâssı pehn ince de bârîk sıçbr oldı kalın
İtme endişelere şarf eyle 'ömrünü amel
Kaş yeni çine vü yavru beçe lâne yuvadur
Sen hümâ-yı hüneri şayda çalış dınse dağı
Fâ'ide sîd u gezend oldı zârar şadı fırlıht
Naķd-i câna virilür ise metâ'-ı vuşlat
Seng-i dillikle omuzdan bizi lâyıķ mu beğim
Gerim ü serdine baķılmaz bu fena dünyânıñ
Redd idüp de sözümi soñra peşimân olma

Öyle hayvân gibi ekl itmeği terk eyle biraz
Oldu hursend kanâ'at idici hırsa di'âz
Böyle bed-râyhâlar tab'-ı selime uymaz
Hem dinür kokuşsa çendide soğan oldı pîvâz
Bize lâzımlı degil öyle le'im nâ-sâz
İlanğânî vü şulân-pürveye dirler beçe-bâz
Bunlanuñ hâlini setr eyleyemez perde-i râz
Rûşbiye câr u celeb di başı açık ser-bâz
Bu mezâyaları terdfîf mizâca uymaz
İnlü pehnâ kıssa kütâh u uzun dağı dirâz
Olma 'âlemde 'abeş-kâre düşüp de kuş-bâz
Murğ kuş bâl kanatdur dağı uçmağ pervâz
Kâle-i 'ömrümüzü müftene bu 'aşk-ı mecâz
Râyğân di ucuzâ müfte hem ortağ enbâz
Atmağ endâhten taş atıcı seng-endâz
Nev-bahârı da geçer şayfı da dâ'im kalmaz
Eyleme vaktünü zâyî' dime kış yaz oğru yaz

(Fâ' ilâtün / Fâ' ilâtün / Fâ' ilâtün / Fâ' ilün)

Kola bâzû dîndî ma'nâsî Arabca oldı bâ'
 Kârgâh-ı dehrde kâlâ-yı kâma iktîşâd
İçmek âşâmîden ü hem iktîbâ' u iktimâ'
 Her hîşâliüñ ahseni insâna gayz u kinimi
Oldı nev-peydâ vü muhdes yeni icâd olunan
 Nîk-nâmîlîkdur güzel iş işleyüp hayrâtlar
Şîd olmuşdur güneş âch anuñ gibi zükâ
 Âftâb-ı rüyunuñ 'aksiyle bu gönlümdeki
Şimşeğe dîrler dîrahş olmış hem ol ma'nâda berç
 Şem'-i dağ-ı sinemüñ 'aşk âteşyle 'âdeti
Dîndî kırkıtmâğa bâkânîden ü terhîb hem
 Eyleyüp lüfün recâ lâzım olan Allâhdan
Aldamağ oldı firîbîden ki'ğâbn anuñ gibi
 Nefs ü şeytân eyledi izlâl seni şad hayf ile
Oldı puşâmîden örtmek tesettür gibidür
Hâkdür ancak râzî olmağa hem uymağa sezâ
 Bâtilı efkâra düşüb kec-revlik itme zinhâr

Kullarında Hakk yaratmışdır lâ cellî'l-intifâ'
Gez dağı arşun dîmekdür kim murâdîdür zîrâ'
 Ekl ü şurbe düşme pek 'âlemde mânend-i sabâ'
Yutmağa dîndî firî bürden dînür hem ibtîlâ'
 Şeylere ol emirde eylemezler ittîbâ'
Dağı peydâ kerdem icâd eylemek hem ihtirâ'
 Parlıyamaz ol kadar sen mehle itse ictimâ'
İşğe aydınlaşa pertev dînür dağı şu'â'
 Yakışur dirsem ki buldı tâb-ı âhim irtifâ'
Parlamağ oldı dîrahşîden nazîrî itimâ'
 İtmeye a' dâ-yı dîn ü devleti merd-i şücâ'
Har'itmekdür hirâsîden me'âl irîyâ'
 Pek fenâ şeydür bu kâr-ı nâ-becâyı iştinâ'
Di'firîbânîden aldamağa ya'ni inşîdâ'
 Hîl' at-i ihlâsîdur fâhîr-i libâs intifâ'
 Emr ü fermânu'l-lâhu mü'mine dâ'im-i muftâ'
İnneme'l-hakkâ hakkıkun bi'r-rizâ ve'l-ittibâ'

(Fe' ilâtün / Fe' ilâtün / Fe' ilâtün / Fe' ilün)

Câne eşvâba dî tonluk tene ten dağı beden
 Ten-i gül-gümüñ örtüb bize faş eylemeyen
Postın kürk girîbân yağa kahtân kabâ
 Eski zaımmıdan ağan hün-ı gâma âlüde
Hîl' at-ı fâhîre eksün u perend ağılasdur
 Bu sehi kâmetüñe zinet ü ziver olıcak
Kiş semmüña dağı pek iyü kürke dînîlür
 Kürk dimiş kişe lûgatler yazan erbâb-ı kemâl
Çeşn bayrâma ziyâfet gününe dîrler hem
 Mevlevî sikkesine hem-ser olur mı gerçi
Hâtemüñ adı nigün yüzüñüñ engüşter
 Bâna eşvâb dîkerken düşüyor destinden
Dez yiv bahye nigende yamalıdır jende
 Yâre agyar yamandıgımı gördükce didim
Pîne-düz eskr dikici vü küñâde eskr
 O emeller 'abeş efkâr ile şevb-i ye'si
Ber-negâz u dağı fegyâz dîmek şerbetlik
 Az olursa yaramaz işine olsun çokça
Der-jor-ı ân ki neyem oña ki lâvîk degülüm
 Bu mahâretleri eş'âr-ı dil-efzâde Lebib

Her ne giyseñ yakışur kaddüñe ey gonce dehen
Jona şalvâr dînür gömtege hem pirâhen
 Hâzîr ey şüh eger hânemi teşrif itsen
Âstîñ yeñ yeni nev oldı etekdür dâmen
 Saña 'ıydiyö müheyvâ olan ey serv-i semen
Per-nîyân nağış olannev'a dînür ağılasdan
 Biltirem kâşki olsaydı bahâsî ehven
Lîk Şîrâzda hîl' at dîyü güş itdim ben
 Yârsız hiç biri 'ındimde degil müştâhsen
Çok cevâhîrî olan tâca dînürmiş gerzen
 Dehen-i yâr-i hemân hâtem-i güyâ dinlesen
Derzîñüñ yükşügi engüştene igne süzen
 Fuğarâ zümresinüñ giydiği eşvâb kühen
Yannanuñ âch veyeng annuñla dî düğmege sen
 Küberâ yanına da' vâ-yı huğuk ile giden
Düñten dîkemek imiş dağı bürde kesilen
 Çocucuk istek ider söylemez ammâ ki sühan
Yâ'ni bahşış dîyü şâkirdüñ eline virilen
 Kerem ü lüfî ile hâzret-i Rabb-ı zî'l-men
 Virdi Allah bâna bâr-ı Hudâ dâd-ı be-men

(Fe' ilâtün / Fe' ilâtün / Fe' ilâtün / Fe' ilün)

Açıcı oldı küşâyende 'Arabca fethâh
Tur tevekkül kapusunda kerem-i Mevlâyâ
Tâîrî adî ile bâ-nân-ı Hudâ bismillâh
Zekân-ı yârı alub ağza hayâlimde bu şeb
Parlayan nesneye tâbende vâ lâimî' dînîlür
Pertev-i âh bırakmaz ana hâcet gerçi
Vâ'd-i vaşl eyleyüb âşüfte-i hasret-keşüni
Şaklatağ oldı nühtüften ki me'âlî ihlâ
Nâleden aşt-ı garağ. hâl-i dili dildâre
Güşe-i çeşm di göz ucına hem gâzuvâ' l'-ayn
İstegim şebah-i şev düzdide nigeh çeşminden
Çovcuya dîndi suhan-çîn dâhı nemmâm öyle
Cehlânunü hüner erbâbına dahl u zemmi
Şâyegânî di ucuzluğa ritâğa gibidür
Dem-i hüzn ü elem vaqt-i gam u guşşa olur
Eylügün ile baña ac kapuyı ey açıcı
Dest bir halka-i dergâh-ı tevekkül şüde âm

(Müfte' ilün / Fâ' ilün / Müfte' ilün / Fâ' ilün)

Huşk kuru yaş ter otlağa dîrler gıvâh
Kârını toyub çâr-pâ râhat ider dâ'imâ
Gıccıyî ihyâ iden şalışa di şeb-zîndedâr
Cebr-i nefis eyleyüb feyz bulan dem-be-dem
Eyle tevekkül dîmek oldı penâ-reh bikun

Bâb-ı maşûd küşâde oluyor billâh
Di anahtar dıyecek yerde meşeng ü miftâh
Her bir ef'âlde müsellimler ider istiftâh
Sîb hor-dem yîdüm elnâyı ekehtü t-tüftâh
Âftâb-ı ruş-ı yâr itdi bu kavli izâh
Şem'-i izân çerâğün adtdur hem mişbah
Şâd kerden di sevindirmege ya'ni iftâh
Mümkün olur mı gönül hâlini mânen-d-i şabâh
Âsîkâr eyleme vâ kerdem imiş hem izâh
Fîme cavlakda gözüñ olmadı gitti işlâh
Nîşeriden dînîlür bakmağa ya'ni ilmâh
Bu tabî'atda olan bulmadı 'âlemde felâh
Köpeğün ürmesi lâyiden-i seg ya'ni mîbâh
Öyle demlerde hâfflenmede bâr-ı ervâh
Huşk-sâl ol sene kîm kaht u glâ ola külâh
Yetişür oldıgum cîrâf-ı cihânda seyyâh
İftâhu' l-bâbî bi-ikrâmüke l'ya' Fethâh

Halkımı hem terbiye itmede dâ'im ilâh
Kuru çvrâ kâh imiş oldı şamân âdi kâh
Gâflet ile geçmede vaqtimiz eyvâh u âh
Hem dâhı şeb-jîz odur vaqt-i şeher bâm-gâh
Hâzret-i Hakkâ müdâm ister isen intîbâh

Hîfz-ı Hudâdur hemân iki cihânda bize
Kûlbe küçük hücredür muhtaşan hâne-ves
Tev'em olursa sezâ hâne-i cennet eyle
Kâşid-i zerdî berât ad ne tugrâ nişân
İtdiğün âzârı ben cân u gönülden yirim
Şarpa güre ve di yol gösterici reh-nümün
Vâdi'-i âmâlde râh-ı cehâlet gibi
Virne medeh çek bekeş koma dîmekdür menüh
Semt-i nîzâda bulan gönlün ala' aşıkım
Ansz olan neğehân hem dâhı nâğâh imiş
Başka zamân hiçdür yâr ile birlikdeki
İster iseñ ma'rifet yanuma gel de dile
Gütmе uzaga şakım îalib-i' irfan isen

(Fe' ilâtün / Fe' ilâtün / Fe' ilâtün / Fe' ilün)

Şerm-ğün utancı oldı kadındur bânû
Şâhib-i keyd-i' azîm olduğuna şübhe mi var
Birî bürne karışmuş dîmekdür piç-â-piç
Başına dert olan üftâde-i sevdâ-zedenün
Pehlîvâna yel ü alp güreşe küştü di
Nefs-i emnâreye gâliblere dimse şâyân
Câvidânî ile câvid ebedî vâ dâ'im
Küy-ı yâra gidebilseydüm iderdüm orada
Sîb elmadur iyü bâh dâhı beh ayvâdur
Baña şeftâlû gerek bağ-ı ruñunda gerçi
Aşma tâk u üzüm engür koruğdur güre

Şaklanacak yer kemün dâhı sığınmak penâh
Sevğ ider öyle yere sevdiğini hayr-ıh'âh
Hâk yolına yapılan tekye gibi hânkâh
Haşlu ruñuñla senün kaşlarun ay yüzi mâh
âdşehün virdiği dîrlik imiş nân-ı şâh
Küyuna ey dîlrübâ itdigim âh-ı siyâh
İştek olan ulu yol adı imiş şâh-râh
Rîze-i elması dil-i yâresine gâh gâh
Al bisitân iste cüy isteme dirse meş'âh
Uğradıgum dert ü gam-ı' aşk ile bî-iştibâh
Vâkte di hengâm gâh u gâhice dîmek de gâh
Pür hünerim bendeniz gerçi ki bahtım siyâh
Ger tu biğ'âhî hüner nezdi men-i av bi-ğ'âh

Anlaşılmaz ne dîmek ma'ni-i lafz-ı ebû
Pîre-zen koca kartı sîhr idicidür câdü
Zülf-i dîldârda vaşf eylediğim her bir mü
Mây kıl şâne parağ şac bôlîgidür gîsü
Eski metruk hünerlerden idi ancak bu
Güvüdi karvetli tûvânâ dâhı karvet nîrû
Böyle bilmek gerek Allah Te'âlâ'yı kulu
Râhat âşâyış cennet gibi hemçün mînû
Zâkan-ı yâr ile bu lehçe-i zerdim yâ Hü
Nâr enâr ü erik enra'ina dîrler âlû
Bâğda seyr ü temâşası olur pek dil-cü

La'î-i rengîmüne taqlîd idelden beridür
Eberud u lîkel enberd' dînür emrâda
 Yüzünü gerdemini öpme yanında birdür
Bâr u ber meyve vü turtânda yemiş nev-bâve
 'Aşıka şefkat iden şulş-ı cihânda güzelin
İn sühanrâ bu sözi nîk şinev dâile iyü
 Ne kadar olsa dahî nâdire fenn-i devrân

(Mef'ülü / Fâ'ilâtü / Mef'ülü / Fâ'ilün)
Kâtib'ê dâbir ü hâne vü kîlk oldı hem kalem
 Çalıp hemân kitâbete herkes bilir bunı
Gizlîk kalem-trâşa vü 'aynek di gözliğe
 Andan olur hüner-vere ser-rîşte-i kemâl
Devhem odur ki burtsa karış buruş ola
 Seyrânda rakîb ile ol mehlikâ gibi
Dîvân-hâne adt da tâlâr imiş dahı
 Gönllümde tıtdığım ser-i kuy-i niğârdur
Olmuş pürîste besleme 'avret ma'külesi
 Ey şâh-ı şivekâr kapuında gönül müdâm
Pek kıtu lu nesne oldı hünyâyün hünnâ gibi
 Hengâm-ı vuşlatuñ gibi ey mehlikâ senüñ
Hum küb dîmekdür egri ham u keş dînür dahı
Pâ-bûşa pây-dân u dahı keş ü süir dînür
 Kış günlerinde tağda bayırda lüzümü var
Mef'ülü fâ'ilâtü me'fâilü fâ'ilün
 Bayrakda gösterir ise câhil çi fâ'ide

Oldı gül-nâr kırâz vîşnedür âlü-bâlû
 Ki anuñ pek iyüsin tağda yermiş ayü
Şeftereñg ile hüllü ikisi de şeftâlû
 Lezzeti tâze müzâmin kadar olmaz iyü
Bihîterâ pek iyüstdür dahı nîk ü niğü
 Rızkuñ Allah virir eyleme aşlâ kaygü
Fârsî bitmeyen âdem olamaz nâdire-gü

Olmak gerek ma'ârifte verzişle muhterem
Mekûbuñ adt nâne yazılmış nürîşte hem
 Keskince kâtib olmaya baqın ki budur ehemm
Peşm-i devât gerçi dînîş liğâyâ 'Acem
 Mânend-i târ-ı turre gîsü-yı ham-be-ham
Birbirine yanaşmış olana dînür be-hem
 Vâsî' olan konakların içinde mültezem
Şeb-hâne-i pâd-şâh sarâyındaktî harem
 Nazmında zen ma'külesi oldıgün istemem
Çâker kul oldı dahı perestâr imiş hacem
 Sevdâ-yı târ-ı perçemi başında dem-be-dem
Vâkt-i mübâreke dînîlür hem şuceste-dem
 Gönllün genişçe tüt viremez kec mizâc-ı gam
 Anuñ ile muhâfaza olur hemân kadem
 Hem cizme müze vü çarığıñ adıdur şemem
 Ekşer bu vezmile dimilen şî'r olur etemm
Râyret-keşân-ı 'ilm ü ma'ârif olur 'alem

(Fe'ilâtün / Fe'ilâtün / Fe'ilâtün / Fe'ilün)

Gâze gül-güne kızılca ki ider ruhları âl
 Saña lâzım degil ey kaşı kemânım gerçi
Bir vilâyet adt Ferhâl ki dilberleri çok
 İtdi âvîhçe 'aşık larınmuñ gönllüni yâr
Çeşm-i zağm oldı nazâr degme ne'üzü bilâh
 Kendü başına gelir 'âkıbetinde bi-şekk
Kayrevân göklerinü etrâfî sitâre yıldız
 Kaşımı zülfi miyânında görince şandım
Çeşm-i süzen dime mefhumudur igne deliği
 İnce fikr itmege vâbeste degildür bilüriz
Adt 'anķâ kuşunuñ var ise sînuğı imiş
 Murğ-ı dil kırtulamaz bağı iken kâkülüne
Hâksâr ol ki toza tobrağa buluşmuş ola
 Kim diyü şorar isen zülfüñ ile bendenizim
Dündü annuñten öğrenmege kesb eylemege
 Farķ u temyiz olunur hüküm-i şer' atle hemân
Saçnaķ eşşânden ü riñten olmış dökmek
 Derd-i hecrüñle gam-ı 'aşkıñ ile gönllümdür
Oldı kâlîçe nihâl ü kecyenüñ adt nemed
 Lâf u sözlerle töludur dehemi ağıyaruñ
Yaşda kim olsa berâber âna hem-zâd dînür
Guşşadan iñleme fikr eyleme şükr it Hakk'a
 Peñdimi dînler iseñ sen de Lebibâ her dem

Olmaz hüsn-i hudâ-dâd gibi zib-i cemâl
Vesme kaşa çekilen râstığa dîrler beñte hâl
 Görmiyen şehr-i Sitâbul'ı ider böyle hayâl
Her farâdîdan şahnan saça dînüñmiş fer-hâl
 Nazâr-ı hâsed bed-pîşe olur 'ayn u bâl
Düşmenüñ dahı fenâ yorması şanusı şikâl
 Emr-i Bârî ile devrân ider her meh ü sâl
Yeni ây mâh-ı nev oldı 'Arabî adt hilâl
 Oradan seyr ider 'âlemleri erbâb-ı kemâl
Hem o ma'nâda dahı ok gezi olmış süfâl
 Söz açub vara yoğa kendimi itmem işgâl
Ķanaduñ ucları şeb-per dahı dînîdî şeb-bâl
 Ķâk-i dergâhına 'uşşâk olurken rü-mâl
Ayaķ altında süñümüñ depelemmiş pâr-mâl
 Sa'y idüb 'âkıll olan eylemez aşlâ ihmâl
Hem harâm oldı şütür u dahı misrâd helâl
 Saña 'aşık larınmuñ kınamı re'sü'l-â-mâl
Pür-sude tolmuş olan pek töludur mâl-â-mâl
 İtmeli vâkt-i şîta geldiği dem istiñşâl
Heghe har-çîn garâr imiş o kıl kara çuvâl
 Gözedüñ birbirini eylemesünler izlâl
 Luţf u ihsân ider kullara Rabb-ı müte'âl
Şükr üzed kun ez-endüh miyendîş ü menâl

(Fâ' ilâtün / Fâ' ilâtün / Fâ' ilâtün / Fâ' ilâm)

Di müsâfir kındğı ev şâhbine mizbân

Buldığım ekl eyleyüp umduğımı bulmaz imiş

Birbirt ardınca pey-der-per sekîr iz dâhu pey

Rinde duğluñ zâhidâ pek nâ-sezâdur söytemem

Ez-berây u dâhu annuñ içün ürâ añu

Cevr-i dilber-i 'aşk' aceb bir derd imiş ben görmedim

Anşân o anlaruñ hem nîşân o bunlaruñ

Mâlikân-i mülket gene-i kana'ât lâ-cerem

Çetr çadır oba hatgâh u otâkdur bâzgâh

Pek yakışur çubbe-i gerdün-i dün sertkeşe

Gök sipîhr olcî zühâl keyvân' utârîd tîr imiş

Cümlesi mahkûm emr-i hâzret-i bi-çündür

Müşterî Bereş ü Merrîhûñ ad Behrâm hem

Tâîr'ün yâverse eyle kudret-i Hakk'a niğâh

Merz-i bûm olmuş vâtan ser-şad sınırdur dâhu

Yekdür Allah yek ile bekle Hüdânun bâbını

Pâs hîfz itmek dâhu bir rub'î imiş gicenûâ

Rân uyulûk çakşıra şalvâra da râñn dînür

İşte hâzîr bende cevclân it efendim câ-be-câ

Bilêgü taşî fêsâne sihr efsûn u fîsûn

Yat uyu ey tîfl-i nevres ben saña nakl ideyim

Bîhîe olmuş elemmiş nesne pürvîzen elek

Serzenişle hürd olur dâ'im derün-i ehl-i dil

Akrîc cüyân çekiden tamlannaç bâred yağân

Eşk-i çeşmim mâcerâsın açmadan kaşdım saña

Zîrâ ikrâm eyler aşhâb-ı mürüvvetden olan

Hem misâfir mi'z ü mihmân dîndî dâhu mihmân

Derd ü gam ta'kîb ider aşhâb-ı 'aşkı nâgehân

Hem senüñcün ez-pey-i tu annüñcün behr-i-ân

'Aşkı olmuş dâ'imâ giryândur üftâde-gân

Bunclayın zînsân u anclayın âncünân

Bizlere bir hişsecik yokdur bu 'âlemde hemân

Pâdşâhârdur keyân kinler dîmek dâhu kyân

Eyler âsâyîş bu yerlerde hemîşe kâmrân

Pek büyük çadır dîmek hem gölge/lıkdür sâye-bân

Yogısa 'ağluñ eger ahlkâmuña sen de inân

Ülkere pervân dîrler 'aş-ı a' lâ gerzmân

Dâ'imâ eflâke devrân iderler bi-gümân

Zühre nâhîd ü şaman uğrısı olmuş kebkeşân

Rûz u şeb mahfûz olsun mülket-i İslâmîyân

Merz ser-şad adtdur ser-şad ağası merz-bân

Vaşfını tetâvül iderler 'aşkla hâsret-keşân

İç yüzünden şolbet açmaz bunlaruñ ehl-i beyân

Kula at yek-rân binîlmüşden kinâyê zir-rân

Taş başına köca karılar iderler her zamân

Dâhu efsâne hikâyet hem dînürmiş dâsitân

Diğkat eyler her bir emrinde gürüh-i nüktedân

Döğmedür kabîden ü mîhrâs ma'ânâsı havân

Eşk-i çeşm-i 'aşkı giryân-ı zâr u nâtüvân

Mîçeked tamlar dîmek kan tamlayıcı hûn-çekân

Bismil olmuşdur boğazlanmuş büriçen kesmedür

Cevr ile kanım kurduduñ var mı cânım fâ'ide

Yara zağm u yâreñ zağmîñ dâhu zağm-nâk

Ol tîbîb-i cânâ şordum gönlümüñ zağmın didi

Bel miyân olmuş vasañ ma'nâsına dâhu gelür

Şarmuş ol nâzik teni ağıyar zevkünden dimiş

Fârsî öğendim oldum böyle fatlu dîlî ben

Ben de bilseydim Lebibâ dir idim Vehbî gibi

(Mefâilün Mefâilün Mefâilün Mefâilün)

Mübârek ferruñ u ferhunde vü ma'mürdur-âbâd

Dil-i 'uşşâk gâhi iltifât vü gâh cevrunile

Di peyker şürete Erteng bir şüret krâbdur

Çıkardı anların da nağşım encâmda gerdün

Siyeh-çerde di esmer çehreliye yâ'ni gendüm-gün

Bir aşub-ı cihâmî sevdim 'âlemde neme lâzım

İçinde ay görümmüş bir kuyudur çâh-ı Nahşeb hem

Derünümde gören 'aks-i kamer-tâb-ı ruhuñ şandı

Direş-i Gâvâyânî şol derî bayrağ ki itmüşdür

Kâzârâ ol 'ilimde vefk-i şaddur şad olub itdi

Muhâba iştirâz oldı dâhu pervâ o ma'nâda

Kapusında niğârüñ âh u feryâd itmeden kaşdım

Keder olsa gönülide hâr hâr u suk-ı mâtemdür

Nigâr her görüñde 'aşkı-ı rüsvâlâra mişvâr

Beşik gehvâre mâñ-nâf'cbe karı dâhu bâ-zâc

O tîfl-i nevreside 'aşkı bâziçe şanur güya

Dest-i cevriñde tutar ol şüh tığ-ı bi-amân

Muñh ilik ma'nâsına gelmiş kemikür üstüñ-ân

İtdi gönlüm hâncer-i nâhüt ile bir cânitân

Di teşennîc olmuşa bäsür u pür-fün tolu kân

Var mı yok mu bilmem ammâ aşlı ey nevres-i civân

Kuşağâ dîrler kemer hem ince belli mü-miyân

Öğredür tîflilere sükket gibi nuğkum lisân

Fârsî annühem geştem çünün şîrin-zebân

Muvahhidler derüñi dâ'imâ yâ Rab mübârek bâd

Sevimmüş furreñ ü dil-şâd hem mahzundur nâ-şâd

Velikün eylemez şüret-perestlik merdüm-i âzâd

İki meşhür nağkâş adtdur Mâmî ile Bihzâd

Güzeller zümresini eylemek ister isen ta'dâd

İki mahbûbî çoğ şehre dînürmüş fâlluñ u Nev-şâd

Benim gönlüm ki eyley mihr-i rüy-ı yârdan istimdâd

O aydur mâh-ı Nahşeb ibn-ı Muğanna' eylemiş icâd

Humâyün-ı Fâl ile İrânîyânun kuvvetün müzdâd

Demire'î Gâve Dehşâkî annûla eyledi ber-bâd

Fenâ işlerden erbâb-ı zekâyâ dâ'imâ mu'tâd

Dîmekdür her ne olur ise olsun her çî bâd-â-bâd

Sürür-ı kalbimiz itüsün Cenâb-ı Hakk hemân müzdâd

Çağırmaç âh çekmekdür figân u nâle vü feryâd

Hudâ hayrû'l-halef İhsân ide bi'l-yemin ve'l-es'âd

Çocuk küdek yeñî içmiş olan nev-zâde vü nev-zâd

Niyâzım senden ey mehpâre ancak tıymadan hüssâd
Sitenger dîndî zâlim kimseye zulme dînür bî-dâd
 İder 'âkîl olan 'ilm ü hünerle dâ'im istisâ' âd
Bilici kimsedir dânende dâniş 'ilm ü isrî' dâd
 Rahmsizlikle yârûn gönlü dirsem olmaz istib' âd
Dağı dîvânû adî lâd u dîvânû dîbi bîir-lâd
 'Abeşdür nazm u şî'ri eylemek câhillere inşâd
Küçâyî kağıyî yirdensinî tûyî bîgâne sensinî yâd
 Bu deryâ-yî kemâlî eyledi Vehbî fakat icâd
İştâdüm hâceden bir bir şimîdem yek yek ez-üstâd

Esb-i nâz u 'işveye olmuş o mehpâre süvâr
Pek levâfctlü tarâveltü dîmekdür âb-dâr
 Kendüye düşünmen şanur üftâdesin ammâ niğâr
Bâbîrine râst gelmek dü-çihâr ile dü-çâr
 'Âkîl eyler her işinde i' tidâli ihtiyâr
Furşat u 'aşr u zaman dağı herâdur rûzğâr
 Bilürem ammâ nedür çâre rîzâ vîmmezse yâr
Hem kenâr olmuş kucak almak kucâğa der-kenâr
 Kûy-ı yâre 'azm iden 'aşıklar için âh u zâr
Muntazamdur sâzımd ü pek muvâfîk sâz-kâr
 Tatlu tatlu çok ta'âm itmeklige olur medâr
Hem gûvârden süürmek hazm âsân hoş-gûvâr
 Kâvl u fi'le ibtidâda 'âkîle lâzımlı kâr
İşde te'şîr vâ te'enni eylemekdür bürd ü bâr

Teraflıhum mîhrbânî vü nevâziş oşşamağdur hem
 Sonüü gibi cefâ vü cevri ü nâz ü fitneye mâ'il
Celâlet oldî nâ-dânî ma'âzallah dîmek bir kes
 İki 'âlemde elhak kâm-bîn ü kâm-rân olmuş
Di taşlu yüre sevgîstân taşlık sevgîlâş olmuş
 Bu mişra' gelmiyor terdife yükseldi gibi mazmûn
Çi mişâyî ne sôylersenî nemdânenend bilmezler
 Tecâhül eyleyüb dirdi beni gördükde ol meh-rû
Meşâ'îlün mefâ'îlün hezedür bahrinüü adî
 Bîhamdillâh ve'l-mine Lebibâ 'ilm ü 'irfânî
 (Fâilâtün Fâilâtün Fâilâtün Fâilün)

Rağış at parlayıcı rağışende parlağ tâb-dâr
 Âb u tâb u hüsnüü vaşf itmeden mağşudumuz
'Aşkın ma'nâsı olmuş döstâr u döstâr
 Kâbil olsa hâlimi sôylerdî 'aşık yârına
Dâd-ger 'adî idicidür cevri idici zür-kâr
 Felek mağşudî iden sâhil-i res mülk-i emel
Kocmaya dîndî der-âğûş u dağı âğûştên
 Yan çizer benden dilârâ varmidur bir fâ'ide
Sâhîten düzmek dağı yol taçkımdur bezg ü sâz
 Üflet idüp yâr ile her rûz u şeb hâl-i rakîb
Şol ki me kulâtdan meyhuş ola huş-hôr dînür
 Servet ü sâmanuü fâş itme kim güleşmesin
Oldî fikr itmiş nehîden hem sigâliş öyledür
 Eyleme ef'âlde te'cîl zîrâ hayr olan

Herkes ile merdüm-i dâne dile dâ'im şî'âr
Çenk imiş pür-ğâş ü rezim ü gir ü dâr ü kârzâr
 Yâr u yâver 'aşık-ı aşüfteye ey gül-'izâr
Kalbi mağzûn hâşır mecrûha dîrler dil-fığâr
 Hâtur-ı vîrânî ta'mîr iden ehl-i iktidâr
Yâz evi taşkem dağı muşkem dîmekdür üstüvâr
 Sîne-i 'uşşâkı gam-keş kakül-i müşkin târ
Hurd-müür utâğ te'fek ya'ni tağlîmiş târ u mâr
 Hayra sa'y it ki olur her kâr-ı encâm aşikâr
İş tutıcı kâr-dâr iş güc dîmekdür kâr [u] bâr
 Şayd-gâhında turur muğ-ı dil-i 'uşşâk-ı zâr
Süvgün avı çerge vü dağı nağret ü şikâr
 Bedegânun matlabın ihsân eyler Girdğâr
Her çî miş 'âhî bicü hem-vâre ez-Perverdğâr

Şulh ma'nâsındadur ya'ni barışmak âşî
 'Âktbet mechtüldür itme heves dilerse de
Tasalu endüh-gün u fâsa olmuşdur feyim
 Başka bir nâm istemem çünkü firâk-ı yâr ile
Dâz mehtûmî binâ-dâzâr hem mi'mâr imiş
 Dil tutuşdu germî'-i hasretle sömmez güyiyâ
Rîze rîze pâre pâre taçtağandur tert-mert
 'Aşıkla dîvâne oldum şimdiki 'aqlım benim
İş feyâr u işleyicîye feyâr-âver dînülür
 İbtidâdan intihâsın fikr ider 'âkîl ise
Arılamak oldî şikârden hem demîden öyledür
 Kûy-ı dilberden çıkarken gördüm ağyârı didüm
Her ne ister isen iste dâ'imâ Allâhdan
 Herkese 'arz eyleme dil-îj'âhüm ancak Lebib
 Tahmîs-i Muhtarraf

- (Fâilâtün Fâilâtün Fâilün)
- 1 “Oldı yardımcı mu’âvin hem mu’în”
Bî-kes ü nâ-çâra Rabbü’l-âlemîn
Eyleyüb dâ’im tazarru’la enîn
Haqq Te’âlâyâ gürüh mü’minîn
“İsteriz yardım dimekdür nesta’în”
- 2 “Hep içenler oldı lezzet-yâb hem”
Çeşm-sâr-ı lutf-ı Haqqdan dem-be-dem
Teşnelik görmez hemişe lâ-cerem
Vaşf-ı pâkînde anuñ gâyet ehemm
“Dimmek olmuş lezzeten li’ş-şâribîn”
- 3 “Cennete dinmiş cinân kalbe cenân”
Bâğ-ı cennetdür külub-ı mü’minân
Anlara tevhid-ı Haqq vird-i zebân
Haqlarında dinse lâyıq her zamân
“Kalbe taşdıq idenler mükinîn”
- 4 “Huld imiş hem cennetün bir adı da”
Dâhil idüb Haqq bizi dilşad ide
Vardur anda dürlü dürlü mâ’ide
Kismet olmaz ilk şahş-ı faside
“Ehl-i takvâ câyi meşva’l-muttaîn”
- 5 “Cennet-i a’lâda maşûşa dağı”
Bir selâmetle geçübde berzahı
Görmez iseñ lutf-ı Haqq’la düzağı
Rabbimiz ilşân iderse ey âhî
“Beyt-i hamd olmuş mağâm-ı şâbirîn”
- 6 “Siz girün ey mü’minîn aña ebed”
Böyle fermân eyledi Rabb-i şamed
Nass-ı Qur’ân ile müsbedür sened
Sermedi zevk eyleyün bî-hadd u ‘add
“Sakin oluñ fe’dhulühâ hâlidîn”
- 7 “Pür-ziyân olmağda ancağ kâfirân”
Râh-ı lüsrâna dâ’im divân
Mağfret bulmaz aşla müşrikân
Naşş-ı Qur’ân ile olmuşdur beyân
“İnneme’l-küffâru kânü hâsirîn”
- 8 “Çuşşalanmazlar dimekâ lâ yahzenün”
Cennet-i a’lâda aşla müslimün
Olmaz anlar da küdürât-ı derün
Zevk u şadıda olurlar dâ’imün
“Cümlesi emniyet üzre âminün”
- 9 “Hem yedinci gökde ‘illiyyin mağâm”
Çün odur ser menzil-i dârü’ s-selâm

- Kim varsa olur anda şad-kâm
Kısmet itsün cümleye rabbü’l-enâm
“Şâ’id olur aña rûh-ı mü’minîn”
- 10 “Çünkü gılman oldı huddâm-ı âdem”
Her birisi nür-ı mañz u muhterem
Mü’minine eylemiş Bârî kerem
Hem dağı düşize vü ferağ şeyem
“Anda cennet kızlandıur hürî’in”
- 11 “Şol melekler ki yazar a’ mâlimiz”
Kârumuz e’tvârumuz a’hvâlimiz
Olur ol defterde heb ef’âlimiz
Eyleyen tahîr cümle kâlimiz
“Anlara dinmiş kirâmen kâtibîn”
- 12 “Şâhidiz Haqq Tañrısı her ‘âlemîn”
‘Arş u kürsünin ü cinn ü âdemîn
Derk olunmaz zâtu Haqq-ı ekremin
Biz deriz vaşfında Rabb-ı erhamin
“Neşhedullâhe ilâhe’l-‘âlemîn”
- 13 “Ehl-i küfrün kağır ile ol hâlikî”
Müselminün nâsırı hem mâlikî
Yarlığar râh-ı Hudâyâ sâlikî

“Kahr ider tevhidini her târiki
 “İnnihü bi’l-ııızi muhzi’l-kâfirin”
 14
 “Âdeme şeytândur haşmu mübîn”
 Cümleyi ihfız ide Rabbü’l-âlemîn
 Aldadur insânı ol kâfir-i la’în
 Emrini ıtıtan olur düzağ karin
 “Mekr ü şerrinden amân olma emîn

(Fâilâtün / Feilâtün / feilün)

“Mi’ zefe çalgıcların sazi”
 Hüb şadâ zevka gider başlıcak
 “Hem güzel şara teda’ub dimeçür”
 ‘Âşık-ı dil-şüdenün maılıbü
 “Oldı nuhbe vü nekâve şolkim”
 Gönlüm ey yâr saña eşyâdan
 “Gazv imiş düşmen ile uğraşmak”
 Harbden kaçmak günahkârlıktır
 Bu sözi kâfiye itdi icâb
 “Mervezi belde-i Merv’e mensüb”

Hüş olursa ne güzel avâzi
 “Tağniye ırlamağa âğâzi”
 Mağşadım vasıfıdan ol ıannâzi
 “Dil-berün eylemesidür nâzi”
 Dilber anuñ ola nâm-ı efrâzi
 “Ola şey’ün seçilen mümtâzi”
 Eyleyüb me’ar gede ser-bâzi
 “Kâfire cenge gidendür ğâzi”
 “Dir ‘Acemler ‘Arabıye Tâzi”
 Aslınuñ gerçi değıl dem-sâzi

“Dindi ifhâm büyüklendirmek”
 Kimseyi eyleme tahkîr çalış
 “Henber at kişneyicidür şahil”
 Tab’-ı yekrâne söz olmaz nazmım
 “İki kâhin idiler Şakğ u Saıığ”
 Bunlaruñ vaqt-i cehâletde ‘aceb
 “Tercememde sözümi gizleme yok”
 Bilinür neyse me’âl-i maılıüb
 “Nazmımız ol hitâme nezdiğ”
 Bu kadar eyleyebildim terdif

Saklamak her ne olursa râzi
 “Âdeme eylemege i’ zâzi”
 Pek mübârek olur esb-i tâzi
 “Hem şahil olmuş anuñ avâzi”
 Didi nağl eyleyen efsün-bâzi
 “Şöhreti var dağl kâhin-i hâzi”
 İltizâm oldı fakat icâzi
 “Leyse fı tercemeti eığâzi”
 Gösterüb kâ’ide-i i’ câzi
 “Çoğa ıtısun zurefâ bu azi”

İşbu terdifât-ı şâ’irâneyi hâvi mücle-i faşihâne taqvımhâne-i ‘amirde tab’ u temşil
 kılınmışdur. Fi 9 zâ sene 1263

Lebib Mehmed Efendi'nin Tuhfe ve Nuhbe'ye Tazmînâtı

Tuncay ÖZTÜRK

Özet

Manzum sözlüklerin bir kısmı yazıldıkları dönemlerde ve daha sonralarında okullarda ders kitabı olarak okutulmuş, bazılarına şerhler, tazmînâtlar yazılmıştır. Lebib Mehmed Efendi 1785'te İstanbul'da doğmuş, çeşitli devlet görevlerinde bulunduktan sonra 1867 yılında vefat etmiştir. Lebib Efendi, Tuhfe ve Nuhbe'ye yazdığı tazmînâtını 1847 yılında tamamlamıştır. Manzum bir sözlük olan bu eser toplam 55 varaktır. 660 beyit ve bir tahmisten oluşmaktadır. Bu çalışmayla amacımız bu manzum sözlüğün metnini bilim âleminin istifâdesine sunmaktır.

Anahtar Kelimeler: Lebib Mehmed Efendi, manzum sözlükler, tazmînât, Tuhfe-i Vehbî, Nuhbe-i Vehbî, metin neşri.

Lebib Mehmet Efendi's Explanation of Tuhfe and Nuhbe

Tuncay ÖZTÜRK

Abstract

Some of the verse dictionaries have been educated as lesson books at the schools in the school periods that they have been written and explanations have been added to some others. Lebib Mehmed Efendi was born in 1785 in İstanbul and after he had done various governmental functions, he died in 1867. Lebib Mehmed Efendi completed the explanation which he wrote to Tuhfe and Nuhbe in the year of 1847. This work that is a verse dictionary is totally 55 foils. It is to occur from 660 beyit and 1 tahmis. Which this work, our aim is to present the text of this verse dictionary to the benefit of world of science.

Keywords: Lebib Mehmed Efendi, verse dictionaries, Tuhfe-i Vehbî, Nuhbe-i Vehbî, text publishing.

**Eski Anadolu Türkçesi Özellikleri Taşıyan Bir Metin
Hikâyetü Ashâbi'l-Kehif**

Ayşe Nur SIR*

Giriş

Ashâb-ı Kehf kıssası; geçmişi yüzlerce yıl geriye giden ölümden sonra dirilişin misalini sunan dinî içerikli bir hikâyedir. Kutsal kitaplarda, bazı dinî metinlerde ve mitoslarda -Hint kutsal kitaplarından Mahabharata'da, Çin mitolojisinde, Yahudilik'te Talmud'da, Hıristiyanlık'ta "Efes'in Yedi Uyurları"nda, İslâm dininde Kur'an-ı Kerim'deki *Kehf Suresi*'nde ve diğer dinî içerikli metinlerde- anlatıla gelmiştir.

İslâmiyet'in kabul edilmesinden sonra Türk Edebiyatı'nda Ashâb-ı Kehf'in yaşadığı olağanüstü hâdise, *Kıssa-i Ashâb-ı Kehf*, *Hikâye-i Ashâb-ı Kehf*, *Menâkıb-ı Ashâb-ı Kehf*, *Hikâyet-i Ashâb-ı Kehf* ve *Takyânûs* ya da Dâstân-ı Ashâb-ı Kehf adıyla kaleme alınmıştır. Yaygın olarak işlenen bu kıssa, Kur'an-ı Kerim'in 18. Suresi olan Kehf Suresi'nde dokuz ve yirmi altı arasındaki ayetlerde geçer. Dokuzuncu ayette: "Ya Muhammed! Hakikaten sen, Ashâb-ı Kehfi ve Ashâb-ı rakîmi bizim acaib ayetlerimizden mi zannettin?" (Kehf, 18/9) kelamıyla Hz. Muhammed'e hitap edilir, sonra ashâb-ı kehf "mağara arkadaşları" adı verilen birkaç gencin yaşadığı olağanüstü olay anlatılır.

Kıssanın özünü; kendisini Tanrı ilan eden ve halkını kendisine tapmaya zorlayan zalim bir padişahın zulmünden kaçan imanlı birkaç gencin bir mağarada uzun bir süre uyuyup yeniden uyanmaları, halkın üç yüz dokuz sene sonra onların diriliş sırrını öğrenmesi ve sırrın açığa çıktıktan sonra yeniden bu gençlerin derin bir uykuya dalması oluşturur.

* Yrd. Doç. Dr., Dumlupınar Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü- KÜTAHYA

Bu sıradışı olayın geçtiği yer ile ilgili çeşitli rivayetler mevcuttur. İspanya, Cezayir, Mısır, Ürdün, Suriye, Afganistan ve Doğu Türkistan'da Ashâb-ı Kehf'e ait olduğu söylenen mağaralar vardır. Anadolu'da Efes, Tarsus, Efsus olmak üç yere işaret edilir.

Kıssanın temelindeki derinlik ve incelikte; temel dinsel olguların insan bilincinde etkileri, bunların bilinç dışına taşınması ve insanın kendi dışındaki bir gücün onu yönetişinin bir yansıması (Kasapoğlu, 2006: 3) görülür. Bir başka deyişle Tanrı ve insan ilişkisinde Allah'ın yaratmak, öldürmek, uykuya daldırmak ve diriltmek gibi ulvi özelliklerini yansıtan dinsel idealar ve insanın ruhsal gelişiminde geçirdiği evrelerin bilinç ötesiyle olan ilişkisine temas eden psiko-mitolojik unsurlar vardır. Bu bağlamda eserin muhtevası hem dinsel hem de ruhsal açıdan önemli yere sahiptir.

Kıssanın anlatıldığı eserler, muhtevası açısından yazılı kültürümüzün önemli bir parçası olduğu kadar yazıldığı farklı zaman dilimlerinin dil özelliklerini yansıtmaya yönüyle de Türk dili için kayda değerdir. Dolayısıyla çalışmamızın konusu olan *Hikâyetü Ashâbi'l-Kehif* de yazıldığı dönemin dil özelliklerini taşıması, tarihî Türkiye Türkçesinin seyri hakkında bizi aydınlatması bakımından Batı Türkçesinin önemli dil yadigârları arasındadır.

Çalışmamızda öncelikle eserin mevcut nüshası hakkında bilgi vererek *Hikâyetü Ashâbi'l-Kehif* bilim dünyasına tanıtıldı, müteakiben metnin transkripsiyonu, sözlük ve kelime dizini, tpkıbasımı verildi.

Hikâyetü Ashâbi'l-Kehif

Nüsha Hakkında Bilgiler

Hikâyetü Ashâbi'l-Kehif'in bilinen tek nüshası, Ankara Milli Kütüphanesi Yazmalar Koleksiyonu'nda nr. A 3755/20'de kayıtlı mecmuanın 89a-95a yapraklarında bulunmaktadır. Sırtı mavi bez, kapakları kırmızı olup kâğıt mukavva bir cilt içinde bulunur. Eserin boyutları 228x177- 205x130 mm'dir. Her yaprakta 16 satır vardır. Nestalik hatla abadî kâğıt üzerine kaleme alınmıştır. Müellif kaydı bulunmamaktadır. Yazıldığı tarih bilinmemektedir. Nüshanın bir müellif mi yok-

sa bir müstensih nüshası mı olduğu konusunda herhangi bir bilgi yoktur. Ancak eserin dil hususiyetlerinden hareketle telif ya da istinsah edilmiş bir nüsha olduğu yorumuna ulaşılabılır.

Bu bağlamda *Hikâyetü Ashâbi'l-Kehif* incelendiği zaman metinde sade ve anlaşılır bir dilin hâkimiyeti görülür. Özellikle halkın kullandığı dile ağırlık verilmiştir. Ses, şekil bilgisi açısından XIII.-XV. yüzyıla ait metinlerindeki ortak özelliklerin pek çoğunu taşır. Yine Eski Anadolu Türkçesi döneminde sıkça görülen kelime ve tabirlerin kullanılışı, Arapça ve Farsça tamlamalara çok az yer verilmesi gibi hususiyetler eserin XIII.-XV. geçen yüzyıllarda yazılmış olabileceğini gösterir. Lakin Eski Anadolu Türkçesi döneminden farklı dil özelliklerinin görülmesi, ek ünlülerinin zaman zaman karışık durum sergilemesi gibi hususiyetler mevcut nüshanın istinsah bir nüsha olma ihtimalini de ortaya koymaktadır. Bu durum, eserin XV. yüzyıldan sonra kaleme alınmış olabileceğini düşündürür.

Nüsha;

“Hikâyetü Aşhâbi'l-Kehif (rağıya'llâhu 'anhüm) *Eydürler ki*: “Bu Aşhâbi'l-kehif bir kaç yigitlerdi; bir şehirde olurlardı...” satırlarıyla başlar;

“...Bu söz, Qur'an'a muhâlifdir. Eger yididen ziyâde ise: “ثامعهم تا سعمهم و كلنهم” dinileydi ve şâhibü'l-mağârî Aşhâbi'l-Kehif, sekizdür didi, ammâ şâhih degildir. Şâhih budur: “Anlar yidi kişiler, vallâhu 'âlem. İkinci cildi tamâm oldı kışşasında Aşhâbi'l-Kehif'dür. Temmet.” satırlarıyla biter.

Konusu

İsa Peygamber zamanından önce Takyanus adında zalim bir padişah Tanrılık iddiasında bulunur. Putperest olan halk, ona tapar ve itaat eder. Allah bir gün o kavimden olan Mekselimna, Mahsilmina, Yemliğa, Mertus, Tartus, Bilinus adlı gençleri hidayete eriştirir. Bundan sonra onlar Allah'ın varlığına ve birliğine inanırlar. Takyanus, hizmetinde bulunan bu gençlerin kendisine itaat etmediğini öğrenir ve onları cezalandırmak ister. Civanmertliğinle tanınan bu gençler, kendi kavmine karşı çıkıp zorla din değiştirmekten ya da öldürülmekten kurtulmak için yola çıkar ve şehirden uzaklaşırlar. Yolda Diyunus adında bir çobana rastlarlar.

Onun rehberliğinde Pünicülüs dağındaki büyük bir mağaraya sığınır. Burada, yedi genç ve Diyanus'un köpeği Kıtırmir uykuya dalarlar ve üç yüz dokuz sene sonra yeniden uyanırlar. Kendilerinin bir gece ya da bir gün uyduğunu sanan bu mağara yâranları, karınlarını doyurmak için içlerinden birini ekmek almak için görevlendirirler ve Yemiliha'yı şehire gönderirler.

Geçen zaman dilimi içinde şehir ve şehir halkı değişmiştir. Yemliha, bu farklılıkları gördükçe şaşırır ve bunlara bir mana veremez. Sonunda bir gece ya da bir gün değil, üç yüz dokuz sene uyduklarını öğrenir. Yemliha'nın şehre inişiyle onun ve arkadaşlarının sırrı öğrenen şehir halkı ve şehrin yöneticisi, Yemliha ile birlikte uydukları mağaraya doğru giderler. Ancak kendisi onlardan önce mağaraya girip arkadaşlarını onca yıl neler olup bittiğini anlatmak ister. Onunla birlikte gelenler ona hak verir ve onun bu dileğini yerine getirmesi için mağaranın biraz uzağında beklerler. Yemliha, mağaraya girer ve arkadaşlarına yaşadığı hadiseyi anlatır. Sırları ortaya çıkan mağara yâranları Allah'a tekrar derin bir uykuya dalmak için dua ederler. Duaları kabul olur ve bir daha uyanmamak üzere uykuya dalarlar.

Metin

[89a] ⁰⁵ Hikâyeti Aşhâbi'l-Kehif (rağıya'llâhu 'anhüm)

⁰⁶ Eydürler ki: "Bu Aşhâbi'l-Kehif bir kaç yigitlerdi; bir şehirde ⁰⁷ olurlardı. Ol şehriñ halkı kâfirlerdi. Bir pâdişâh ⁰⁸ -ları var-ıdı. Adına Taqyanus dirlerdi. Buta tapanlardandı. ⁰⁹ Tañırılık da'vâsın iderdi. Ol şehriñ halkı aña ¹⁰ tañrumuz, dirlerdi. Ol kavmüñ ol vaqıtta peygamberleri ¹¹ dağı yoğ-ıdı. Bu nesne 'İsâ zamânından öñdindi. ¹² Aşhâbi'l-Kehif altı yigitlerdi. Her birisi ulu-zâde ¹³ -lerdi. Hağ te'âlâ anlara hidâyet virdi ve kendünüñ ¹⁴ vağdâniyetini gönüllerine ilhâm-ı tarîk-ıla bırağdı ki Allâh'ı ¹⁵ birlediler. İhlâs-ıla Müslümân oldılar. Bunlarıñ İslâm'ı ¹⁶ haberi, Taqyanus'a yitişti. Bunları Taqyanus tıdı. [89b] ⁰¹ Eyitdi: "Bunca mañlûkât tañrumuzdur, diyü baña tapanlar. ⁰² İtişidüm ki siz benden gayrı bir tañrıya dağı tapanmışsız. ⁰³ Ol tañrıñuz kimdür ki tapanmışsız?" didi. Hağ te'âlâ gönline ⁰⁴ kuvvet virdi; Taqyanus'dan hergiz çorğmadılar; dînlerini ⁰⁵ gizlemediler; toğru söylediler. Eyitdiler ki:

"ربنا رب السموات والارض لن ندعو من دونه الها لقد قلنا اذا شططا" ¹
ya'nî "Bizüm ⁰⁷ Allâh'ımız gökleri ve yirleri yaradan Allâh'dur ki yirüñ gögüñ ⁰⁸ cemî' mañlûkâtuñ tañrısıdır. Bizler, ol Allâh'a tapanız; ⁰⁹ andan gayrı Allâh dimezüz; disevüz bâtıl söylemiş ¹⁰ oluruz; günâhkâr oluruz." didiler. ¹¹

"هولاء قومنا اتخذوا من دونه الهة لولا يا تون عليهم بسلطان بين فمن اظلم ممن افترى على الله كذبا" ²

Eyitdiler: "Bizüm kavimlerimiz delîlleri ¹³ ve hüccetleri yoğ-iken Allâh'ı tapanlar, gayrı kimseyi ma'būd ¹⁴ idindiler, nefislerine zulüm itdiler. Cihânda andan ¹⁵ artuğ zâlim kim ola kim Allâh hağğında yalan söy ¹⁶ -leye, bühtân eyleye ve aña şerîk işbât eyleye?" [90a] ⁰¹ didiler. Taqyanus bu haberi işitdi kaçıdı. ⁰² Kaşid eyledi ki anları depelendüre ammâ şabır eyledi. ⁰³ Diledi kim anları, hağka azdılar diyü bildüre ve anları ⁰⁴ hağlık arasında böyle öldüre tâ ki hağlık zulm-ıla öl ⁰⁵ -dürdi dimeyler. Taqyanus'uñ bir kağıdı var-ıdı. Ol dağı ⁰⁶ bu tapanlardandı. İslâm üzerine idi ammâ aşikâre ⁰⁷ idemezdi. Taqyanus, ol kağıya eyitdi: "Bu sözi ⁰⁸ söyleyenlerüñ hağğında ne maşlahat görürsin? Bunları ⁰⁹ nice itmek gerek ve ne şarîk-ıla öldürmek gerek?" ¹⁰ Kağı eyitdi: "Bunlar, ulu-zâdelerdir ve begler oğ ¹¹ -lanlarıdır. Bunları bî-tekellüf öldürmek olmaz. Bu gice ¹² amân virgil ki gönülleri ile tañışalar şâyed inşâ ¹³ -fa geleler, hağ yetdüğini bileler. Taqyanus anlara ¹⁴ naşîhat eyledi: "Kendü kaniñuza girmeñ. Bu sözi ¹⁵ söylemeñ. Bu gice size mühlet olsun. Şâyed 'ağlıñuz ¹⁶ başıñuza gele." didi. Anları alup Taqyanus katından [90b] ⁰¹ gitdiler. Bir evde habis itdiler. Ol gice anlar ⁰² tañışık itdiler. Yâ Rab! Bu zâlim bizi öldiriserdür ⁰³ yigrek oldur ki bu gice kaçavuz didiler. Bu fikri, şavâb ⁰⁴ görüp çıkdılar. Dün içinde gitdiler. Ol vaqıt anlar altı ⁰⁵ yigitlerdi. Hağ te'âlâ anları Qur'an içinde cevân-ı merd yigit ⁰⁶ diyü añdı. İşbu âyetdeki fitne bir fehim eydür ki Hağ te'âlâ, ⁰⁷ Qur'an içinde hiç kimseyi yigit diyü añmadı illâ bunları ⁰⁸ biri Aşhâbi'l-Kehif'dür ve biri dağı İbrâhîm peygamber ki: "قالو سمعنا فتنا بد كر هم نقال له ابراهيم" ⁰⁹ Bu altı kişinüñ ulu- ¹⁰ larınıñ adına Mekselimnâ dirlerdi ve biri dağı Maşsilminâ ¹¹ idi ammâ Taqyanus-ıla münâzara iden Mekselimnâ idi ve birine ¹² Yemliha dirlerdi ve biri dağı Mertûs ve biri Tartûs ¹³ bişincisi, altıncısı Bilinüs-ıdı. Çünki bunlar

1 - "Rabbimiz, göklerin ve yerin Rabbidir. O'ndan başkasına asla ilah demeyiz. Yoksa and olsun ki saçma bir söz söylemiş oluruz." (Kehf Suresi, 18/14)

2 - "Şunlar, şu kavmimiz, O'ndan başka tanrılar edindiler. Onlar hakkında açık bir delil getirselerdizi ya! Artık kim Allah'a karşı yalan uydurandan daha zalimdir? dediklerinde onların kalplerine kuvvet vermiştik." (Kehf Suresi, 18/15)

şehirden ¹⁴ taşra çıktılar, şehre yakın yirde bir taş var-ıdı, ¹⁵ Pünicülüs dirlerdi. Ol tağa yüz tıtdılar gitdiler. ¹⁶ Yolda giderken bir çobana rāst gelüp buluşdılar koyun [91a] ⁰¹ güderdi. Ol çobanuñ adına Diyünüs dirlerdi. ⁰² Eyttiler: “Ey çoban, işbu tağda yürüyüp durursun ⁰³ hiç yir bilür misin biz anda pinhān olavuz ki ⁰⁴ bir kimse bizi bulmaya birkaç gün eglenevüz? Çoban ⁰⁵ eyitdi: “Siz ne kişilersiz ve ne şuçuñuz vardur kaçup ⁰⁶ gizlenecek yir istersiz?” Eyttiler: “Bu şehürlü dīninden ⁰⁷ ve pādīşāhları dīninden gayrı bir dīn tutaruz. Ol ⁰⁸ sebebden biri ol pādīşāh öldürmek istedi ⁰⁹ anuñ-çün kaçavuz.” didiler. Çoban eyitdi: “Sizüñ dīniñüz ¹⁰ nedür ve tañrıñuz kimdür?” Anlar, çobana dīnlerini ‘arız ¹¹ eyitdiler: “Biz bu yiri gögi yaradan Allāh’a taparuz tañrı ¹² -muz oldur.” didiler. Çoban eyitdi: “Ben dağı sizüñ ¹³ dīniñüzi kabül eyledüm. Allāh’ı bir bildim. Sizüñle bile ¹⁴ olurun.” didi. Eyttiler: “N’ola?” andan çoban eyitdi: ¹⁵ “İşbu tağda bir ‘aceb mağara vardur. Ağzı dardur ¹⁶ ammā içerüsü be-gāyet giñdür. Biz bir nice çobanlaruz [91b] ⁰¹ kaçan tovuğ olsa koyunları ol mağaraya koyavuz. ⁰² Bir bucağında biz yaturuz.” didi. Andan koyunuñ kodı ⁰³ anlaruñla bile yoldaş oldı. Çobanuñ bir itcügezi ⁰⁴ vardı, adına Kıtmır dirlerdi. Ol itcügez dağı ⁰⁵ bile idi. Eyttiler: “İtüñi kov³ gitsün, şāyed üre ⁰⁶ gavgā eyleye. Bizi tıyura.” didiler. Çoban ol iti ⁰⁷ kovdı. Ne kadar ki cehdi eyledi dönmedi. Añır Hāq te‘ālā ⁰⁸ ol ite dil virdi. Faşih dil-ile söyledi, eyitdi: ⁰⁹ Beni niçün kovarsız? Ben dağı ol siz tapduğunuz ¹⁰ tañrıya tapdım ve sizüñ dīniñüze girdüm.” didi. Bu ‘alā ¹¹ -metleri görüp şıdıkları ve ihlāşları dağı ziyāde oldı. ¹² Gitdiler, ol mağaranuñ kapısına irişdiler; içerü ¹³ girdiler. Gördiler, bir ulu mağara içi. Gayet de giñ. Çünkü ¹⁴ girdiler anda yatdılar; uyudular. Ol itcügez dağı yatdı. ¹⁵ İki öñ ayagını uzatdı, başını üstüne kodı. ¹⁶ Haber virür, Qur’an’da gelür:

[92a] ⁰¹ Hemān ki uykuya vardılar, Hāq te‘ālā cānlarını kabız eyledi. ⁰² Yarındası anların kaçduklarını bildiler, Taqyanus’a haber vir ⁰³ -diler. Taqyanus, her tarafa adamlar virdiler. Bir ay tamām aradılar, ⁰⁴ bulamadılar. Anlar ol mağarada üç yüz tokuz yıl kaldılar. ⁰⁵ Hāq te‘ālā anlaruñ üzerine bir firışteh mü’ekkel kodı. ⁰⁶ Her gün anlaruñ bedeni çürümesün diyü bir yanından bir yanına ⁰⁷ dönderürdi. Kur’an’da haber virür: ... ⁰⁸ gāh sağ yanlarına

3 - kov: kav M 91b/05

4 - Köpekleri de mağaranın girişinde iki kolunu uzatmış yatmakta idi.” (Kehf Suresi, 18/18)

gāh şol yanlarına dönderürdi. ⁰⁹ Bu üç yüz yıl içinde Taqyanus öldi. Ol vilāyet ¹⁰ bu nā’ibler elinden çıktı, Rümiler eline düşdi. ¹¹ Rümiler’den evvel kişi kim Şām vilāyetine sultān ¹² oldı. Ol yılda ‘İsā dünyāya geldi. İncil’de anlara ¹³ Aşhābi’l-Kehif ser-güzeşti ve anlar ol mağarada ¹⁴ üç yüz tokuz yıl ölüp şoñra diri olacaklarını ¹⁵ Rümiler’e beyān itmiş-idi. Rüm ‘ālimleri anlaruñ ¹⁶ gelmesine muntaızlardı. Çünkü bunca müddet tamām [92b] ⁰¹ oldı. Hāq te‘ālā anları diri eyleye. Hālayık ölü diri ⁰² olduğunu gözleri-y-ile göreler kıyāmet koptmasına şübhe ⁰³ itmeyeler. Bir gün öyle namāzı vaktında Mekselimnā ⁰⁴ anlaruñ uluları idi, diri oldı ve yoldaşlarına ⁰⁵ tıruñ diyü çağırdı; cemī’isi uykudan uyanur ⁰⁶ gibi diri oldılar; ayakları üstüne durı geldiler ⁰⁷ ol itcügez dağı diri oldı andan Mekselimnā ⁰⁸ eytdi: “ ‘Aceb ne miqdār yatduğ ola? Bu mağarada ne kadar ⁰⁹ eglendük ola? Bir gün yāhūd yarım gün eglendük ¹⁰ ola. Zīrā şöyle şandılar ki dūñki gün seher vaktinde ¹¹ mağaraya girüp yatdılar. Bugün öyle olunca uyudular ¹² şandılar. Yine gevdelerinüñ ağırlığından şübheye düşdiler. ¹³ Eyttiler ki: ” ريكم اعلم بما لبتتم “ ”Allāh’uñuz bilür biz mağarada ¹⁴ ne kadar yatduğ?” didiler. Karınları acıkmışdı hātırları ¹⁵ ta‘ām istedi. Bir Taqyanus fulorisi çıkardılar; ¹⁶ Yemlīhā eline virdiler: “Yüri, oğurlayın şehre var. Bizüm [93a] ⁰¹ çün eyüce yemek al getir, yiyelüm ve hem yolda azık ⁰² idelüm. Gün tölününca bundan turalum. Aşşamdan şoñra ⁰³ çıkalum gidelüm.” didiler. Yemlīhā fuloriyi alup şehre geldi. ⁰⁴ Şehrüñ evleri, çarşularını bildi, eved hiç ādemilerinden ⁰⁵ kimseyi aňlayamadı katı ‘acebledi. Dünden berü bu şehrüñ ⁰⁶ ādemisi bir dürlü dağı olmuş didi. Fi’l-hāl etmekçi ⁰⁷ dükkānına vardı. Fuloriyi virdi: “Bize etmek ve yiye ⁰⁸ -ceğ vire.” didi. Etmekçi fuloriye bağıdı. Eyttdi: “Bu fuloriyi ⁰⁹ kanda bulduñ? Yemlīhā eyitdi: “Bu, bizüm pādīşāhumuzuñ fulo ¹⁰ -risidür. Etmekçi eyitdi: “Bu begüñ degildür. Sen dağı bu yir ¹¹ ādemī degülsin. Yabanda genc bulmuşsun. Bu ilerü zamān, ¹² dūn gitdüm. Bu fulori Taqyanus’uñ kendü fulorisidür.” ¹³ didi. Bu etmekçi bir ‘amī kişidür. Taqyanus’ı işitmiş ¹⁴ degüldi. Eyttdi: “Bu pādīşāh-ıla sen söylersin. Hergiz ¹⁵ ‘ömrümde işitmedim. Bilmez ben. Bizüm pādīşāhumuz fūlandur. [93b] ⁰¹ Yemlīhā eyitdi: “Sizüñ pādīşāhuñuz nice dīn tutar ve kime ⁰² tapar?” didi. Etmekçi eyitdi: “İsā dīnini tutar ve Allāh’a ⁰³ tapar. Bular, bu sözde-y-iken bunlaruñ haberi

5 - “(Şöyle dediler ki): Ne kadar kaldığımızı Rabbiniz daha iyi bilir.” (Kehf Suresi, 18/19)

'avân kulağına ⁰⁴ yitişdi. Yemliḥā'yı tutup pâdişâh atına ilette. Pâdi ⁰⁵ -şâh anuñ haberin işitti. Ol fuloriyi gördi, bildi ⁰⁶ ki bular Aşḥâbi'l-Kehif'dür. 'İsâ, İncil içinde ⁰⁷ anlaruñ geleceğinden haber virmüşdür. Tiz 'âlimlerine ⁰⁸ haber eyledi. atına geldiler. Yemliḥā'ya hikâyetini söyle didiler. ⁰⁹ Yemliḥā eyitti: "Biz, bu şehirden dün çıkdık. Pâdişâh ¹⁰ Tayanus-ıdı. Dînumuz orusundan bizi öldüre diyü ¹¹ açdu. Fûlan yirde bir mağarada yatdu, uyudu. ¹² Uşda bu gün durı geldük. Ben şimdi geldim ki ¹³ anlaruñ için erzâ alam. Giceye dek eglenevüz. Gice aa ¹⁴ -vuz, gidevüz. Ol 'âlimler taḥik bildiler. 'İsâ İncil'de ¹⁵ haber virmüşdür. Yemliḥā'ya eyitdiler: "Ey yigit beşâret ol ¹⁶ -sun ki Tayanus zamâni gemişdür. anda giden Tayanus?" [94a] ⁰¹ didi. O zamânda tâ bu zamân olunca üç yüz touz yıldur ⁰² Hâ te'âlâ 'İsâ peygâmbere 'aleyhi's-selâmı gönderdi. İncil'de ⁰³ sizüñ ışsañuzu beyân eylemişdür. Biz Allâh'a aparuz. ⁰⁴ 'İsâ şerî'atini tutaruz. Müslümânlaruz. Sizüñ gelmeñize ⁰⁵ muntazırlaruz. Siz ol mağarada iken bunca yıl gedi." ⁰⁶ didiler. Andan şordılar ki yoldaşlaruñ şimdi anda ⁰⁷ -dur?" Eydiler: "Fûlan yirde bir mağaradadır. Pes pâdişâh ⁰⁸ kendüsi atlandı, şehre haber oldu, cemi' alâyı ⁰⁹ bildiler, ıkdılar. Yemliḥâ öñlerince mağaradan yana gitdiler. ¹⁰ Yaın gelicek Yemliḥâ eyitti: "Şimdi ol yârenlerüñ ¹¹ bu hâlden haberleri yodur. Tayanus henüz diri ¹² şanurlar şâyed bu galebeyi işidecek Tayanus gale ¹³ -besin şanalar. Kendüleri tutmağ-ıçün geldi şanup ¹⁴ iḥtiyâ⁶ ideler. Baña destür virüñ. Varayın bu ḥâli ¹⁵ anlara bildüreyin. Mağaradan aşra ısunlar. Pâdişâh ¹⁶ destür virdi. Yemliḥâ, ierü gelüp hikâyeti anlara [94b] ⁰¹ haber virdi. Tayanus öldüğüni 'İsâ peygâmbere geldüğüni ⁰² ve aña kitâb indüğüni anlara söyledi. Hâ te'âlâ'nuñ ⁰³ birligine şükr itdiler, el götürüp Allâh'dan dilediler ki ⁰⁴ yine rüḥların abız eyledi. Pâdişâh ol avm-ıla ⁰⁵ giceye dek urdılar, uma gördiler, kimse ıkmadı. Gice ⁰⁶ andan yatdılar. Yemliḥâ gelmeyecek pâdişâh eyitti: "Birüñüz ⁰⁷ mağaraya girüñ, bize ḥayır haber getirüñ." didi. Hi ⁰⁸ kimse cür'et idüp ierü girmediler. Ol mağara apu ⁰⁹ -sında bir mezkid yapıdılar ve bir aa anlaruñ ḥâlini ve ışsa ¹⁰ -sını tamâm yazdılar. Ne pâdişâh zamânında olduğıni ¹¹ beyân eylediler ve Aşḥâbi'l-Kehif yidi işi idiginde ¹² müfessirlerüñ hi iḥtilâfi yo. Zîrâ ur'an'da daḥı ¹³

böyledür:⁷ "سبعة و ثا منهم كلبهم" diyüp seb'adan ziyâde ¹⁴ dinilmediğinden yidi idükleri ma'lümdür. Hem ḥazret-i ¹⁵ risâletden mervîdür ki: "Aşḥâbi'l-Kehif yidi-dür, ¹⁶ ammâ muşannef ki Muhammedin Cerîri, Aşḥâbi'l-Kehif touzdur." [95a] ⁰¹ didi. Yidisüñ adını yazduğumuz gibi söyledi; ⁰² sekizinci Fâlûs'dur." didi. Bu söz, ur'an'a muḥâlifdir. ⁰³ Eger yididen ziyâde ise: ⁸ "ثا معهم تا سعمهم و كلبهم" ⁰⁴ dinileydi ve şâḥibü'l-mağârî Aşḥâbi'l-Kehif, sekizdür ⁰⁵ didi, ammâ şâḥih degildir. Şâḥih budur: "Anlar yidi ⁰⁶ işiler, vallâhu 'âlem. İkinci cildi tamâm oldu ⁰⁷ ışsasında Aşḥâbi'l-Kehif'dür. Temmet.

7 - "Yedi işidirler, sekizincileri köpekleridir." (Kehf Suresi, 18/22)

8 - "Sekiz işidirler, dokuzuncusu köpektir."

Sözlük ve Dizin

-A-

- 'aceb:** (Ar.) Acaba, acayıp, garip
'a. 91a/15, 92b/08
- 'aceble-** (Ar.-Tr.) Hayret etmek, şaşmak
katı 'aceble- → katı
'a.- di (katı 'a.- di) 93a/05
- acıq-** Açlık duymak
a.- mışdı 92b/14
- ad:** İsim, ad
a.+ ina 89a/08, 90b/10, 91a/01, 91b/04
a.+ ını 95a/01
- adam** Adam
her tarafā a.+ lar vir- → her
a.+ lar virdiler (her tarafa a.+ lar virdiler)
92a/03
yir a.+ ı → yir
a.+ ı (yir a.+ ı)93a/10
- âdemî:** (Ar.) adam, insan
a. 93a/11
a.+ si 93a/06
a.+ lerinden 93a/04
- ağırliq:** Ağırılık
a.+ ından 92b/12
- ağ(ı)z:** Ağız
a.+ ı 91a/15
- âhir:** (Ar.) Son, sonunda
â. 91b/07
- aşşam:** Akşam
a.+ dan 93a/02
- 'akl:** (Ar.) akıl
'a.+ ı başına gel- Kendine gelmek
'a.+ ını başınıza gele 90a/15
- al-:** Temin etmek, satın almak
a. 93a/01
a.- am 93b/13
a.- up 90a/16, 93a/03
- 'alâmet :**(Ar.) Belirti, işaret, nişan
'a.+ leri 91b/10
- 'aleyhi's-selâm:** (Ar.) "Ona selam olsun!"
peygamberin adı anılırken kullanılan bir söz
'a.+ ı 94a/02
- 'âlim:** (Ar.) Âlim, bilgin
'â.+ ler 92a/15, 93b/14
'â.+ lerine 93b/07
- Allâh:** (Ar.) Allah, Tanrı
A. 89b/09, 89b/15
A.+ a 89b/08, 91a/11, 93b/02, 94a/03
A.+ dan 94b/03
A.+ dur 89b/07
A.+ ı 89b/13, 89a/14, 91a/13
A.+ ımız 89b/07
A.+ uñuz 92b/13
- altı:** Altı, altı sayısı
a. 89a/12, 90b/04, 90b/09
- altıncı:** Altıncı, sırada beşinciden sonra gelen
a.+ sı 90b/13
- amân:** (Ar.) İmdat ve af istemek için kullanılır,
aman
a. virgil 90a/12
- 'âmî:** (Ar.) Avama mahsus, avamca
'â. 93a/13
- ammâ:** (Ar.) Ama, fakat, lakin
a. 90b/11, 91a/16, 94b/16, 95a/05
- añ-** Anmak, hatıra getirmek
a.+ dı 90b/06
a.- madı 90b/07
- añla-** Anlamak, akıl ermek
a.- yamadı 93a/05
- ara:** Ara, orta yer
a.+ sında 90a/04
- ara-:** Aramak
a.- dılar 92a/03
- 'arız:** (Ar.) Bildirme
'a. eytdiler Bildirmek, söylemek 91a/10
- artuq:** Başka, gayrı
a. 89b/15
- Aşhâbi'l-kehif:** (Ar.) Ashâb-ı Kehf, mağara
yâranları
A. 89a/06, 89a/12, 92a/13, 94b/11, 94b/15,
94b/16, 95a/04
A. (hikâyet-i A.)b89a/05
A.+ dır 90b/08, 93b/06, 95a/07
- âşikâre:** (F.) Belli, açık meydana

â. id- Açıkça söylemek, apaçık ortaya
koymak

â. idemezdi 90a/06

atlan-: Ata binmek, atlanmak

a.- dı 94a/08

'avân: (Ar.) a'vân, arka çıkanlar

'a. 93b/03

Ay: Ay

a. 92a/03

ayak(ğ): Ayak

a.+ ını 91b/15

a.+ ları 92b/06

az-: Azmak, yoldan çıkmak

a.- dılar 90a/03

azıq: Yiyecek, besin, gıda

a. id- Yiyecek olarak bulundurmak

a. idelüm 93a/01

azuq: *bkz. azıq*

a. 93b/13

-B-

bağ-: Bakışı bir şey üzerine çevirmek

b.- dı 93a/08

bâtil: (Ar.) Boş, beyhude, yalan

b. 89b/09

baş: Kafâ, ser

b.+ ını 91b/15

'aqlıñuz b.+ ınıza gel- → **'akl**

b.+ ınıza ('aqlıñuz b.+ ınıza gele) 90a/15

be-ğâyet: (F.+ Ar.) Çok aşırı, son derece

b. 91a/16

beden: (Ar.) Beden, gövde

b.+ i 92a/06

beg: Bey

b.+ ler 90a/10

b.+ üñ 93a/10

belde: (Ar.) Belde

b. 92a/12

ben: Ben (teklik I. şahıs zamiri)

b. 91a/12, 91b/09, 93a/15, 93b/12

b.+ den 89b/02

b.+ i 91b/09

baña Ben (Ben şahıs zamirinin yönelme

hâli)

b. 89b/01

b. 94a/14

berti: Beri, beriye

b. 93a/05

beşâret : (Ar.) Müjde, iyi haber

b. olsun 93b/15

beyân: (Ar.) Açıklama, söyleme, bildirme

b. it- Açıklamak

b. itmişdi 92a/15

b. eyle- Açıklamak

b. eylediler 94b/11

b. eylemişdir 94a/03

bırak-: Bırakmak, koymak

b.- di 89a/14

bî-tekellûf: (F.- Ar.) Zahmetsiz, külfetsiz

b. 90a/11

bil-: I. Tanımak, bilmek

b.- di 93a/04

b.- diler 94a/09

II. Bilmek, anlamak, farkına varmak

b.- di 93b/05

b.- dim 91a/13

b.- diler 92a/02

b.- eler 90a/13

III. Öğrenmek, haberdar olmak

b.- diler (tañkık b.- diler) 93b/14

b.- in 90b/13

b.- mez ben Bilememek, hiç haberdar

olmamak 93a/15

IV. Bir şey hakkında bilgisi olmak

b.- ür 92b/13

bildür-: Bildirmek

b.- e 90a/03

b.- eyin 94a/15

bile: Birlikte, beraber, ile

b. 91b/03

b. idi 91b/05

b. olur- Birlikte olmak

b. olurın 91a/13

Bilinüs: (Ar.) Ashab-ı Kehf kıssasında adı

geçen kişilerden en akıllı ve bilgisi

b. ıdı 90b/13

bir: I. Bir (belirsizlik sıfatı)

b. 89a/06, 89a/07, 89b/02, 90a/05, 90b/14,

90b/01, 91a/04, 91a/07, 91a/13, 91a/15,

91a/16, 91b/02, 91b/03, 92a/05, 92a/06,

dile-:	Dilemek, arzu etmek, istemek d.- di 90a/03 d.- diler 94b/03	dün:	I. Gece d. 90b/04, II. Bir önceki gün d. 93a/12, 93b/09 d.+ den 93a/05
dîn:	(Ar.) Din d.+ inden 91a/06, 91a/07 d.+ iñüz 91a/09 d.+ lerini 89b/04, 91a/10 d. <i>tut</i> - Dini kabul etmek d. tutar 93b/01 d. tutaruz ol 91a/07 d.+ ümüz 93b/10 d.+ üñüzi 91a/13 d.+ <i>iñüze gir</i> - Bahsi geçen dini dahil olmak d.+ iñüze girdüm 91b/10 ' <i>İsâ d.+ ini tut</i> - → dîn d.+ ini tut-ar ('İsâ d.+ ini tut-ar) 93b/02	dünki	İçinde bulunulan günden bir önceki gün d. 92b/10
dinil-	Söylenmek, denilmek d.- eydi 95a/04 d.- mediginden 94b/14	dünyâ	(Ar.) Dünya d.+ ya 92a/12
diri:	Yaşayan, canlı d. 94a/11 d. <i>eyle</i> - Diriltmek, canlandırmak d. eyleye 92b/01 d. <i>ol</i> - Dirilmek, canlanmak d. olacaklarını 92a/14 d. oldı 92b/04, 92b/07 d. oldılar 92b/06 d. olduğum 92b/01	düş-:	Bir başkasının eline geçmek, elden çıkmak d.- di (eline d.- di) 92a/10 <i>şühbeye düş</i> - Şüphelenmek d.- diler (şühbeye d.- diler) 92b/12
Diyünüs:	(Ar.) Ashâb-ı Kehf kıssasında adı geçen çoban D. 91a/01		-E-
dön-	Vazgeçmek d.- medi 91b/07	eger:	(F.) Eğer e. 95a/03
dönder-:	Döndürmek, çevirmek d.- ürdi 92a/07, 92a/08	eglen-:	Oyalanmak, beklemek e.- dük 92b/09, 92b/09 e.- evüz 91a/04, 93b/13
dur-	I. Ayağa kalkmak d. <i>gel</i> - Ayağa kalkmak d.- ı geldiler 92b/06 d.- ı geldük 93b/12 II. -ip ve -e zarf-fillerden sonra devamlılık bildiren yardımcı fiil d.- ursın (yürüyüp d.- ursın) 91a/02	el:	El e.+ ine 92b/16 e. <i>götür</i> - Dua etmek için ellerini açmak e. götürüp 94b/03 e.+ <i>inden çık</i> - Elinde bulunanı kaybetmek e.+ inden çıktı 92a/10 e.+ <i>ine düş</i> - Bir başkasının eline geçmek e.+ ine düşdi 92a/10
dükkân:	(Ar.) Dükkân d.+ ma 93a/07	etmek:	Ekmek e. 93a/07
		etmekçi :	Ekmekçi e. 93a/06, 93a/08, 93a/10, 93a/13, 93b/02
		ev:	Mesken, hane e.+ de 90b/01 e.+ leri 93a/04
		eved:	Fakat e. 93a/04
		evvel:	(Ar.) Önce, ilkin e. 92a/11
		ey:	Ey, hey e. 91a/02, 93b/15
		eyd-:	<i>bkz. eyit</i> - e.- ür 90b/06

	e.- ürlür 89a/06	f.+ dur 93a/15
eyit-:	[eyd-, eyt] Demek, söylemek, anlatmak e.- di 89b/01, 90a/07, 90a/10, 91a/05, 91a/09, 91a/12, 91a/14, 91b/08, 93a/08, 93a/09, 93a/10, 93a/14, 93b/01, 93b/02, 93b/09, 94a/10, 94b/06, e.- diler 89b/05, 89b/12, 91a/06, 91a/10, 91a/14, 91b/05, 92b/13, 93b/15	fulori:
		(İt.) Takyanus zamanındaki para birimi f. 93a/12 f.+ si 92b/15 f.+ sidür 93a/09, 93a/12 f.+ ye 93a/08 f.+ yi 93a/03, 93a/07, 93a/08, 93b/05
eyle-:	Eylemek, yapmak, etmek e.- di (cehdi e.- di) 91b/07 e.- di (haber e.- di) 93b/08 e.- di (kaşid e.- di) 92a/01, 94b/04 e.- di (kaşid e.- di) 90a/02 e.- di (naşihat e.- di) 90a/14 e.- di (şabır e.- di) 90a/02 e.- diler (beyân e.- diler) 94b/11 e.- düm (kaşid e.- düm) 91a/13 e.- mişdür (beyân e.- mişdür) 94a/03 e.- ye (bühtân e.- ye) 89b/16 e.- ye (diri e.- ye) 92b/01 e.- ye (ğavğâ e.- ye) 91b/06 e.- ye (işbât e.- ye) 89b/16	-G-
eyt-:	<i>bkz. eyit</i> - e.- di 92b/08 e.- diler 91a/02, 94a/07	gâh:
eyüce	İyice e. 93a/01	(F.) Bazen, bazı zaman g. 92a/08
	-F-	galebe:
Fâlüs:	(Ar.) Ashab-ı Kehf'ten biri olduğu düşünülen sekizinci kişi F.+ dur 95a/02	(Ar.) Kargaşa ğ.+ sin 94a/12 ğ.+ yi 94a/12
faşih:	(Ar.) Fesahatle söylenen söz f. 91b/08	ğavğâ:
fehîm:	(<Ar. fehîm) Anlama, anlayış f. 90b/06	(Ar.) Kavga, dövüş ğ. <i>eyle</i> - Kavga etmek ğ. eyleye 91b/06
fi'l-hâl :	(Ar.) Bu anda, hemen, şimdi f. 93a/06	ğayet:
fîkr:	(Ar.) Düşünce f.+ i 90b/03	(Ar.) En son hat, son derece ğ. 91b/13
firişteh:	(F.) Melek f. 92a/05	ğayrı:
fitne:	(Ar.) Bela, sıkıntı f. 90b/06	(Ar.) Diğer, artık, bundan sonra ğ. 89b/02, 89b/09, 89b/13, 91a/07
fûlan:	(<Ar. fulan) Belirsiz bir şey, falan f. 93b/11, 94a/07	geç-:
		Geçmek, ilerlemek g.- di 94a/05 g.- mişdür 93b/16
		gel-:
		Bir yere gelmek g.- di 92a/12, 93a/03, 94a/13 g.- diler 93b/08 g.- dim 93b/12 g.- düğün 94b/01 g.+ inden 93b/07 g.- meyicek 94b/06 <i>ağlıñuz başıñuza gel</i> - → akl g.- e ('ağlıñuz başıñuza g.- e) 90a/15 <i>durı gel</i> - → durı g.- diler (durı g.- diler) 92b/06 g.- dük (durı g.- dük) 93b/12 <i>inşâfa gel</i> - → inşâf g.- eler (inşâfa g.- eler) 90a/12 <i>Kur'an'da gel</i> - → Qur'an g.- ür (Kur'an'da g.- ür) 91b/16 <i>râst gel</i> - → râst g.- üp (râst g.- üp) 94a/16 <i>yakın gel</i> - → yakın g.- ıcek (yakın g.- ıcek) 94a/10
		gelme:
		Gelmek işi

ihlâs:	i.- diler (ma'būd i.- diler) 89b/13 (Ar.) Samimiyet, doğruluk, bağlılık i.+ ıla 89a/15 i.+ ları 91b/11	işbât:	(Ar.) Şahit ve delil göstererek doğrusunu meydana çıkarma <i>i. ey/e-</i> İspat etmek, ispatlamak i. eyleye 89b/16
ihtilâf:	(Ar.) Ayrılık, uyuşmazlık i.+ ı 94b/12	ise:	İse i. 95a/03
ihtiyât:	(Ar.) Tedbir <i>i. id-</i> Tedbir almak 94a/14	İslâm:	(Ar.) İslâm, Müslüman İ. 90a/06 İ.+ ı 89a/15
iken:	Esnasında, diği zaman, ...diği halde i. 94a/05	iste-:	İstemek, talep etmek, arzu etmek i.- di 91a/08, 92b/15 i.- rsiz 91a/06
iki:	İki, iki sayısı i. 91b/15	işbu:	Bu, işte bu i. 90b/06, 91a/02, 91a/15
ikinci:	İkinci, sırada birinciden sonra gelen i. 95a/06	işit-:	Duymak i.- di 90a/01, 93b/05 i.- düm 89b/02 i.- e 90b/06 i.- ecek 94a/12 i.- medim 93a/15 i.- miş 93a/13
ile:	İle, beraber i. 90a/12	it:	İt, köpek i.+ e 91b/08 i.+ i 91b/06 i.+ üni 91b/05
ilerü:	İleri, herhangi bir şeye göre daha ötede olan i. 93a/11	it-:	Etmek, eylemek, yapmak i.- diler (tanışık i.- diler) 90b/02 i.- diler (şükri i.- diler) 94b/03 i.- diler (zulüm i.- diler) 89b/14 i.- diler (habis i.- diler) 90b/01 i.- mişidi (beyân i.- miş idi) 92a/15 i.- meyeler (şübhe i.- meyeler) 92b/02
ilet-:	İletmek, götürmek, ulaştırmak i.- di 93b/04	itcügez:	Köpekçik i. 91b/03, 91b/04, 91b/14, 92b/07
ilhâm:	(Ar.) İlham <i>i.- ı tarîk-ıla</i> İlham yoluyla 89a/14	itmek:	Etmek, eyleme, yapma i. 90a/09
illâ:	(Ar.) İllâ, ne olursa olsun i. 90b/07	-K-	
in-	İnmek, gönderilmek, nazil olmak i.- düğünü 94b/02	kabız:	(Ar.) Alma, tutma k. 92a/01 <i>k. ey/e-</i> Almak, ölmek k. eyledi 94b/04
İncil	(<Ar. İncîl) İncil İ. 93b/06 İ.+ de 92a/12, 93b/14, 94a/02	kabül:	(Ar.) Kabul, razı olma <i>k. ey/e-</i> Razı olmak, benimsemek k. eyledüm 91a/13
inşâf	(Ar.) Merhamete, vicdana ve mantığa dayanan adalet i.+ a geleler 90a/12	kaç-:	Kaçmak, uzaklaşmak, çekilmek
iriş-:	Erişmek, ulaşmak, varmak i.- diler 91b/12		
'İsâ:	(Ar. 'İsî) İsa peygamber 'İ. 89a/11, 92a/12, 93b/06, 93b/14, 94a/02, 94b/01 <i>'İ. dînini tut-</i> İsa peygamberin dinine dâhil olmak 'İ. dînini tutar 93b/02 <i>'İ. şerî'atini tut-</i> İsa peygamberin davet ettiği dinin kurallarını benimsemek 'İ. şerî'atini tutarız 94a/04		

kaçan:	Ne zaman, ne vakit k. 91b/01	kendü:	k.+ ün 89a/10 Kendi, kendisi k. 90a/14, 93a/12 k.+ leri 94a/13 k.+ nüñ 89a/13 k.+ si 94a/08
kaçar:	(Ar.) Miktar, kadar k. 91b/07, 92b/08, 92b/14	Kitmîr:	(Ar.) Ashâb-ı Kehf kıssasında geçen köpeğin adı K. 91b/04
kaçdı:	(<Ar. kâdî) Kadı, hâkim k. 90a/10 k.+ şı 90a/05 k.+ ya 90a/07	kışsa:	(Ar.) Kısa, ibretli hikâye k.+ nüzi 94a/03 k.+ sında 95a/07 k.+ sını 94b/09
kâfir:	(Ar.) Kâfir, mümin olmayan k.+ lerdî 89a/07	kıyâmet :	(Ar.) Kıyamet <i>k. kop-</i> Kıyamet gününün gelmesi k. kopmasına 92b/02
kaçı-	Azarlamak, öfkelenmek k.- dı 90a/01	ki:	ki, kim (bağlama edatı) k. 89a/06, 89a/14, 89b/02, 89b/03, 89b/05, 89b/07, 90a/02, 90a/04, 90a/12, 90b/03, 90b/06, 90b/08, 91a/03, 91b/07, 92a/01, 92b/10, 92b/13, 93b/06, 93b/12, 93b/16, 94a/06, 94b/03, 94b/15, 94b/16
kal-	Yaşamak k.- dılar 92a/04	kim	I. Kim (bağlama edatı) k. 89b/15, 90a/03, 92a/11 II. Kim (soru zamiri) k. ola 89b/15 k.+ dır 89b/03, 91a/10 k.+ e 93b/01
kamerî:	(Ar.) Ayla ilgili, aya ait k. 92b/03	kimse:	Herhangi bir kişi k. 91a/04, 94b/05, 94b/08 k.+ yi 89b/13, 90b/07, 93a/05
kan:	Kan, kırmızı renkte bilinen sıvı <i>k.+ mîa gir-</i> Felakete düşmesine veya ziyan olmasına yol açmak k.+ mîuza girmen 90a/14	kişi:	Kişi, insanoğlu, fert k. 92a/11, 94b/11 k.+ dır 93a/13 k.+ ler 95a/06 k.+ lersiz 91a/05 k.+ nüñ 90b/09
kañda:	Nerede, nereye k. 93a/09, 93b/16 k.+ dur 94a/06	kitâb:	(Ar.) Kitap k. 94b/02
kañu:	Kapı k.+ sına 91b/12 k.+ sında 94b/08	ko-:	I. Koymak, bırakmak k. 91b/05 k.- dı 91b/02, 91b/07 II. ... drumuna getirmek k. 91b/15 III. Bırakmak, terk etmek
kañın:	Karın k.+ ları 92b/14		
kañıd:	(<Ar. kaşd) Bile bile yapma <i>k. ey/e-</i> Bile bile yapmak, kastetmek k. eyledi 90a/02		
kañat:	Yan, ön, huzur k.+ ma 93b/04 K.+ ma 93b/08 k.+ mdan 90a/16		
kañatı:	Çok, çok fazla, iyice <i>k. 'aceble-</i> Çok şaşırarak k. 'acebledi 93a/05		
kañavm:	(Ar.) Kavim k.+ ıla 94b/04 k.+ ümlerimiz 89b/12		

ç.- dılar 89b/13	m. 89b/01
<i>mü'ekkel ço-</i> → mü'ekkel	m.+ uñ 89b/08
ç.- dı (mü'ekkel ç.- dı) 92a/05	
çop- : Meydana gelmek, zuhur etmek	Maḥsilminā: (Ar.) Ashâb-ı Kehif'ten bir kişi
<i>kiyâmet çop-</i> → kiyâmet	M. 90b/10
ç.- masına (kiyâmet ç.- masına) 92b/02	ma'lûm : (Ar.) Bilinen, belli
çork- : Korkmak, korku duymak	m.+ dur 94b/14
ç.- madılar 89b/04	maşlahat: (Ar.) İş, dirlik, düzenlik
çorku: Korku	m. 90a/08
ç.+ sından 93b/10	Mekselimnâ: (Ar.) Ashâb-ı Kehif'ten bir kişi
çov- : Kovmak, kovalamak	M. 90b/10, 90b/11, 92b/03, 92b/07
k. 91b/05	Mertûs: (Ar.) Ashâb-ı Kehif'ten bir kişi
ç.- arsız 91b/09	M. 90b/12
çoy- : Koymak, bir yere yerleştirmek	mervî: (Ar.) Rivayet olunan, nakledilen
ç.- avuz 91b/01	m.+ dür 94b/15
çoyun: Koyun	mezkid: (Ar.) Mescit
ç.+ ı 91b/02	m. 94b/09
ç.+ ları 91b/01	mi: mi, mı (soru eki)
çulağ: Kulak	m.+ sin 91a/03
k.+ ina 93b/03	mikdâr: (Ar.) Miktar
Çur'an: (Ar.) Kur'an, Hz. Muhammed'e inen	m. 92b/08
kutsal kitap	muḥâlif : (Ar.) Ayrılık gösteren
Ç. 90b/05, 90b/07	m.+ dir 95a/02
Ç.+ a 95a/02	Muḥammedin Cerîr: (Ar.) Muhammed ibn. Cerîr
Ç.+ da 92a/07, 94b/12	et-Taberî
<i>Ç.+ da gel-</i> Kur'an'da geçer	M.+ in 94b/16
Ç.+ da g.- ür 91b/16	muntazır: (Ar.) Gözleyen, bekleyen
çuvvet: (Ar.) Kuvvet, takat, güç	m.+ lardı 92a/16
<i>ç. vir-</i> Güç vermek	m.+ laruz 94a/05
k. virdi 89b/04	muşannef: (Ar.) Yazılmış telif edilmiş (kitap)
	m. 94b/16
	mü'ekkel: (Ar.) Müvekkel
	<i>m. ço-</i> Vekil olarak bırakmak
	m. çodı 92a/05
	müddet : (Ar.) Süre
	m. 92a/16
	müfessir: (Ar.) Açıklayan, izah eden kimse
	m.+ lerüñ 94b/12
	mühlet: (Ar.) Bir işin yapılması için verilen zaman
	<i>m. ol-</i> Belli bir süre belirlemek
	m. olsun 90a/15
	münâzara: (Ar.) Tartışma
	<i>m. id-</i> Tartışmak
	m. iden 90b/11
	Müslümân: (Ar.+F.) Müslüman
	M.+ laruz 94a/04

-M-

ma'būd : (Ar.) Kendisine tapılan
<i>m. idin-</i> Kendisine tapmak, Tanrı yerine koymak
m. idindiler 89b/13
mağara : (<Ar. mağāre) Mağara
m. 91a/15, 91b/13, 94b/08
m.+ da 92a/04, 92a/13, 92b/08, 92b/13, 93b/11, 94a/05
m.+ dadur 94a/07
m.+ dan 94a/09, 94a/15
m.+ nuñ 91b/12
m.+ ya 91b/01, 92b/11, 94b/07
maḥlūkāt: (Ar.) Yaratılmışlar

M. ol- İslâmiyeti kabul etmek
M. oldılar 89a/15

-N-

n'ola: Ne olmak, nasıl olmak
n. 91a/14
nâ'ib: (Ar.) Vekil
n.+ ler 92a/10
naşîḥat: (Ar.) Öğüt, nasihat
n. eyledi 90a/14
ne: I. Ne, nasıl (soru sıfatı)
n. 90a/08, 90a/09, 91a/05
II. Hangi
n. 94b/10
n.+ dür 91a/10
<i>n. kadar</i> Hangi miktarda, ne ölçüde 91b/07, 92b/14
<i>ne miḥdar</i> Hangi miktarda, ne ölçüde 92b/08
nefis: (<Ar. nefis) Nefis, öz varlık
n.+ lerine 89b/14
nice: Nice
n. 90a/09, 91a/16, 93b/01
niçün: Niçin
n. 91b/09

-O-

o: O (İşaret sıfatı)
o. 94a/01
oğlan: Oğlan
o.+ larıdur 90a/10
oğurlayın: Hırsız gibi, gizlice, sessizce
o. 92b/16
ol: I. O (İşaret sıfatı)
o. 89a/07, 89a/09, 89b/03, 89b/08, 89a/10, 90a/07, 90b/01, 90b/04, 90b/15, 91a/01, 91a/07, 91b/01, 91b/04, 91b/06, 91b/08, 91b/08, 91a/08, 91b/09, 91b/12, 91b/14, 92a/04, 92a/09, 92a/12, 92a/13, 92b/07, 93b/05, 93b/14, 94a/05, 94a/10, 94b/04, 94b/08
II. O (Şahıs zamiri)
o. 90a/05
o.- dur 91a/12
aña Ona (O şahıs zamirinin yönelme hali)

a. 89a/09, 89b/16, 94b/02
anda Orada
a. 91a/03, 91b/14
andan I. Ondan (Şahıs zamiri)
a. 89b/09, 89b/14
II. Sonra
a. 91a/14, 91b/02, 92b/07
III. Orada
a.94b/06
anlar Onlar
a. 90b/01, 90b/04, 91a/10, 92a/04, 92a/13, 95a/05
a.+ a 89a/13, 90a/13, 92a/12, 94a/15, 94a/16, 94b/02
a.+ ı 90a/02, 90a/03, 90a/16, 90b/05, 92b/01
a.+ ın 92a/02
a.+ uñ 92a/05, 92a/06, 92a/15, 92b/04, 93b/07, 93b/13, 94b/09
a.+ uñla 91b/03
anufi Onun (O şahıs zamirinin ilgi hali)
a. 93b/05
<i>a.+ çün</i> Onun için 91a/09
ol- : I. (İsimlerden sonra geldiğinde) hâline gelme
o.- acaklarını (diri o.- acaklarını) 92a/14
o.- a 89b/15
o.- dı 92a/12, 94a/08
o.- dı (diri o.- dı) 92b/04, 92b/07
o.- dı (yoldaş o.- dı) 91b/03
o.- dılar (diri o.- dılar) 92b/06
o.- dılar (Müslümân o.- dılar) 89a/15
o.- duğını (diri o.- duğını) 92b/01
o.- duğını (ölü o.- duğını) 92b/01
o.- miş 93a/06
o.- uruz (günâhkâr o.- uruz) 89b/10
II. Gerçekleşmek
o.- a 92b/08, 92b/09, 92b/09
o.- duğını 94b/10
III. Meydana gelmek, vuku bulmak
o.- dı (tamam o.- dı) 92a/16, 95a/06
o.- dı (ziyâde o.- dı) 91b/11
o.- maz 90a/11
o.- sa (şovuk o.- sa) 91b/01
o.- unca 92b/11

o.- uruz 89b/10
IV. Zaman bildiren kelimelerle) Geçmek,
tamamlanmak
o.- unca (zamân o.- unca) 94a/01
o.- sun (mühlet o.- sun) 90a/15
V. Var olmak
o.- duğun 94b/01
o.- urın 91a/13
beşâret ol- → beşâret
o.- sun (beşâret o.- sun) 93b/15
pinhân ol- → pinhân
o.- avuz (pinhân o. avuz) 91a/03
olur-: Oturmak, bulunmak
o.- lardı 89a/07

-Ö-

öl-: Ölmek
ö.- di 92a/09
ö.+ düğünü 94b/01
ö.- üp 92a/14
öldür-: *bkz. öldür-*
ö.- iserdür 90b/02
öldür-: Öldürmek, bir canlının hayatına son
vermek
ö. 90b/03
ö.- di 90a/04
ö.- e 90a/04, 93b/10
ö.- mek 90a/09
öldürmek: Öldürme işi
ö. 90a/11, 91a/08
ölü: Ölü, hayatı sona ermiş olan
ö. olduğunu 92b/01
***ömr:** (Ar.) Ömür, yaşama müddeti
*ö.+ ümde 93a/15
öñ: I. Ön, ön taraf
ö. 91b/15
II. Evvel
ö.- lerince 94a/09
öñdin: Evvel
ö.+ di 89a/11
öyle: Öğle, öğle vakti, gün ortası
ö. 92b/03
ö. olunca 92b/11
ö. *namâzı* Öğle ile ikinci arasında kılınan
namaz 92b/03

-P-

pâdişâh: (F.) Padişah, hükümdar
p. 91a/08, 93b/04, 94a/07, 94a/15, 94b/04,
94b/06, 94b/10
p. 93b/04, 93b/09
p.+ imuz 93a/15
p.+ ıla 93a/14
p.+ ları 89a/07, 91a/07
p.+ umuzuñ 93a/09
p.+ uñuz 93b/01
pes: (F.) Şimdi, o halde, o halde isw
p. 94a/07
peygamber: (F.) Peygamber, nebi, resul
p. 90b/08, 94a/02, 94b/01
p.+ leri 89a/10
pinhân: (F.) Gizli
p. ol- Gizlenmek, saklanmak
p. olavuz 91a/03
Pünicülüs: (Ar.) Ashab-ı Kehf'in saklandığı
mağaranın bulunduğu dağın adı
P. 90b/15

-R-

Rab: (<Ar. Rabb) Allah tealâ
R. 90b/02
râst: (F.) Rastlamak, doğru, düğün tesadüf
r. ge/- Rastlamak, karşılaşmak
r. gelüp 90b/16
rağıya'llâhu-'anhüm: (Ar.) "Allah onlardan
razı olsun" anlamında dua cümlesi
r. 89a/05
rüh: (Ar.) Can, tin, ruh
r.+ ların 94b/04
Rüm: (Ar.) Rum
R. 92a/15
Rümîler: (Ar.-Tr.) Rum'a mensup olanlar,
Bizanslılar
R. 92a/10
R.+ den 92a/11
R.+ e 92a/15

-S-

şabr: (<Ar. şabr) Sabır, tahammül
ş. eyle- Sabırlı davranmak

ş. eyledi 90a/02
şag: Sağ
ş. 92a/08
şahibü'l-mağârî: (Ar.) Mağara arkadaşları
ş. 95a/04
şahîh: (Ar.) Gerçek, doğru, kusursuz
ş. 95a/05
şan-: Sanmak, zannetmek, düşünmek
ş.- alar 94a/13
ş.- dılar 92b/10, 92b/12
ş.- up 94a/13
ş.- urlar 94a/12
şavâb (Ar.) Doğru
ş. görüp 90b/03
seb'a: (Ar.) Yedi
s.+ dan 94b/13
sebeb: (Ar.) Sebep, vesile, vasıta
s.+ den 91a/08
seher (Ar.) Tan ağartısı, seher
s. 92b/10
sekiz: Sekiz, sekiz sayısı
s.+ dür 95a/04
sekizinci: Sekizinci, sırada yedinciden
sonra
s. 95a/02
sen: Sen (teklik 2. şahıs zamiri)
s. 93a/10, 93a/14
ser-güzeşt: (F.) Serüven, birinin başından gelip
geçen
s.+ i 92a/13
şıdğ: (Ar.) İçten bağlılık, doğruluk
ş.+ ıları 91b/11
siz Siz, (çokluk 2. şahıs zamiri)
s. 89b/02, 91b/09, 94a/05
s. +e 90a/15
s.+ üñ 91a/09, 91a/12, 91b/10, 93b/01,
94a/03, 94a/04
s.+ üñle 91a/13
şol: Sol
ş. 92a/08
şofra: Sonra, daha ileri bir zamana
ş. 92a/14, 93a/02
şor-: Birine soru yöneltmek, sual etmek
ş.- dılar 94a/06
şovuk: Soğuk

ş. *ol-* Soğumak
ş. olsa 91b/01
şöyle-: Söylemek, konuşmak, anlatmak
s. 93b/08
s.- di 91b/08, 94b/02, 95a/01
s.- diler 89b/05
s.- miş 89b/09
s.- rsin 93a/14
s.- ye 89b/15
s.- yenlerüñ 90a/08
s.- meñ 90a/15
şöz: Söz, kelam, konuşma
s. 95a/02
s.+ i 90a/07, 90a/14
s.+ deiken Bir mesele üzerinde konuşurken
93b/03
şuç: Suç, törelere, ahlak kurallarına aykırı
davranış
ş.+ uñuz 91a/05
şultân (F.) Sultan, padişah
s. 92a/11

-Ş-

Şâm (F.) Şam, Suriye'nin başşehri
Ş. 92a/11
şâyed (F.) Eğer, şayet
ş. 90a/12, 90a/15, 91b/05, 94a/12
şeh(i)r (<F. şehir) Şehir
ş.+ de 89a/06
ş.+ den 90b/13, 93b/09
ş.+ e 90b/14, 92b/16, 93a/03, 94a/08
ş.+ üñ 89a/07, 89a/09, 93a/04, 93a/05
şehürlü : (F.-Tr.) Şehirli
ş. 91a/06
şerî'at: (Ar.) Doğru yol, Allah'ın emri
İsâ ş.+ ini tüt- → *İsâ
ş.+ ini (*İsâ ş.+ ini tutaruz) 94a/04
şerîk: (Ar.) Ortak
ş. 89b/16
şimdi: Şu anda, içinde bulunulan zamanda
ş. 93b/12, 94a/06, 94a/10
şöyle: Öyle, onun gibi
ş. 92b/10
şükür: (Ar.) Şükür, verilen nimetlere karşı ortaya
konulan kadir bilirlilik

	ş. <i>î-</i> Şükretmek ş. itdiler 94b/03	Taîrîlik : Tanrılık, Tanrı'ya has nitelik, ilahlık T. <i>da'vâsın id-</i> Tanrılık iddiasında bulunmak T. <i>da'vâsın iderdi</i> 89a/09
şübhe	(Ar.) Şüphe ş. <i>î-</i> Şüphelenmek ş. itmeyeler 92b/02 ş. + <i>ye dîş-</i> Şüphelenmek ş. + <i>ye dîşdiler</i> 92b/12	Taîru: <i>bkz. taîrî</i> t. + muz 89a/10 t. + muzdur 89b/01 t. + <i>ñuz</i> 89b/03
	-T-	tap: Tapmak, itaat etmek, bağlanmak t. - anlardandı 89a/08, 90a/06 t. - ar 93b/02, 93b/03 t. - armısız 89b/02 t. - arsız 89b/03 t. - aruz 91a/11, 94a/03 t. - arvuz 89b/08 t. - dim 91b/10 t. - duğnuş 91b/09 t. - arlar 89b/01
tâ:	(F.)- a kadar t. 90a/04, 94a/01	taraf (Ar.) Taraf, yön, yer <i>her t. + a adamlar vir- bkz. her</i> t. + a adamlar virdiler (her t. + a adamlar virdiler) 92a/03
ta'âm:	(Ar.) Yiyecek, yemek t. 92b/15	tarîk: (Ar.) Yol t. + ıla (ilhâm-ı t. + ıla) 89a/14 t. + ıla 90a/09
tağ:	Dağ t. 90b/14 t. + a 90b/15 t. + da 91a/02, 91a/15	Tartûs: (Tr.) T. 90b/12
tağkîk:	(Ar.) Soruşturma t. 93b/14	taş Dış t. + a 94b/09
Takyanus:	(Ar.) Ashab-ı Kehf'e zulmeden, tanrılık iddiasında bulunan hükümdar T. 89a/08, 89a/16, 90a/01, 90a/07, 90a/13, 90a/16, 92a/03, 92a/09, 92b/15, 93b/16, 94a/11, 94a/12 T. + a 89a/16, 92a/02 T. + dan 89b/04 T. + dı 93b/10 T. + ı 93a/13 T. + ıla 90b/11 T. olduğın 94b/01 T. + uñ 90a/05, 93a/12	taşra Dışarı, dışarıya t. 90b/14, 94a/15
tamâm:	(Ar.) Bütün, tüm, eksiksiz t. 92a/03, 94b/10 t. <i>ol-</i> Tamamlanmak t. oldı 92a/16, 95a/06	te'âlâ: (Ar.) Yüce, ulu t. 89a/13, 89b/03, 90b/05, 90b/06, 91b/07, 92a/01, 94a/02, 92a/05, 92b/01 t. + nuñ 94b/02
tanış-:	Danışmak, müşavere etmek t. - alar 90a/12	temmet: (Ar.) "Bitti" anlamına gelen kitapların sonuna yazılan kelime T. 95a/07
tanışık:	İstişare, müşavere, danışık t. <i>î-</i> İstişare etmek, danışmak t. itdiler 90b/02	tiz: (F.) Tez, süratli, çabuk t. 93b/07
Taîrî	Tanrı, Allah t. + muz 91a/11 t. + <i>ñuz</i> 91a/10 t. + sîdur 89b/08 t. + <i>ya</i> 89b/02, 91b/10	toğru: doğru, gerçek t. 89b/05
		toğuz: Dokuz, dokuz sayısı t. (üç yüz t.) 92a/04, 92a/14, 94a/01 t. + dur 94b/16

tolu-:	Ortalığı kaplamak, her yere yayılmak <i>güne tolu- → gün</i> t. - yınca (güne t. - yınca) 93a/02	u. - dular 91b/14
tud-:	Tutmak, yakalamak t. - tı 89a/16	uzat-: Uzatmak, yöneltmek u. - dı 91b/15
tur-:	Durmak, kalmak, beklemek t. - alum 93a/02 t. - dular 94b/05 t. - uñ 92b/05	üç yüz: Üç yüz, üç yüz sayısı ü. 92a/09
tut-:	Tutmak, yakalamak t. - up 93b/04 <i>dîn tut- → dîn</i> t. - ar (dîn t. - ar) 93b/01 t. - aruz (dîn t. - aruz) 91a/07 'İsâ şerî'atini tut- → 'İsâ t. - aruz ('İsâ şerî'atini t. - aruz) 94a/04 <i>yüz tut- → yüz</i> t. - dılar (yüz t. - dılar) 90b/15	üç yüz toğuz: Üç yüz dokuz, üç yüz dokuz sayısı ü. 92a/04, 92a/14, 94a/01
tutmağ:	Tutma, yakalama işi t. + içün 94a/13	üre-: (Tr. ürü-) Havlamak, ulamak ü. 91b/05
tuyur-:	Duyurmak t. - a 91b/06	üst: Üst, bir şeyin yukarısında bulunan yer ü. + üne 91b/15, 92b/06
	-U-	üzeri: Üzerine, üstüne ü. + ne 90a/06, 92a/05
ulu:	ulu, saygıdeğer, büyük u. 91b/13 u. + ları 92b/04 u. + larınıñ 90b/09	vağdaniyet: (Ar.) Allah'ın varlığının birliği v. + ini 89a/14
ulu-zâde:	(Tr.-F.) Uluların oğlu u. + lerdı 89a/12 u. + lerdır 90a/10	vağ(i)t: (<Ar. vağt) Vakit, zaman v. 90b/04 v. + da 89a/10 v. + mda 92b/03 v. + inde 92b/10
um:	Gerçekleşmesini istenilen şeyi ümitle beklemek u. + a gör- Ummak, ümitle beklemek u. + a gördiler 94b/05	vallâhu 'âlem: (Ar.) Allah hakkı için v. 95a/06
uşda:	İşte, şimdi u. 93b/12	var: Var, mevcut v. 92b/16 v. + dur 91a/05, 91a/15 v. + ıdı 89a/08, 90a/05, 90b/14, 91b/04
uyan-:	Uyanmak, uyku durumundan çıkmak u. - ur 92b/05	var-: Ulaşmak v. - ayın 94a/14 v. - dı 93a/07 v. - dılar 92a/01 v. - ıdı 89a/08
uyku:	Uyku u. + dan 92b/05 u. + ya 92a/01	ve: Ve, hem, bir de v. 89a/13, 89b/07, 89b/13, 89b/16, 90a/03, 90a/09, 90a/10, 90b/08, 90b/10, 90b/11, 90b/12, 91a/05, 91a/07, 91a/10, 91b/10, 91b/11, 92a/13, 92b/04, 93a/01, 93a/07, 93b/01, 93b/02, 94b/02, 94b/09, 94b/09, 94b/11, 95a/04
uyu-:	Uyumak, uyku durumunda olmak u. - dılar 92b/11 u. - duğ 93b/11	vir-: (Bir şeyi bir kimseye) iletmek, vermek v. - di 93a/07 v. - e 93a/08 <i>amân vir- → amân</i> v. - gil (amân v. - gil) 90a/12 <i>destür vir- → destür</i>

v.- di (destür v.- di) 94a/16	yâren: (F. yārân) Dostlar
v.- üñ (destür v.- üñ) 94a/14	y. + ler 92a/02
<i>dil vir-</i> → dil	y.+ lerüñ 94a/10
v.- di (dil v.- di) 91b/08	yarım: Yarım, bir bütünü yarısı
<i>haber vir-</i> → haber	y. 92b/09
v.- di (haber v.- di) 94b/01	yarımdası: Ertesi, ertesi gün
v.- diler (haber v.- diler) 92a/02	y. 92a/02
v.- müşdür (haber v.- müşdür) 93b/07, 93b/15	yat-: Uyumak ve dinlenmek için uzanmak
v.- ür (haber v.- ür) 91b/16, 92a/07	y.- aruz 91b/02
<i>her tarafâ adamlar vir-</i> → her	y.- di 91b/14
v.- diler (her tarafâ adamlar v.- diler) 92a/03	y.- dılar 91b/14, 92b/11, 94b/06
<i>hidâyet vir-</i> → hidâyet	y.- duğ 92b/14, 93b/11
v.- di (hidâyet v.- di) 89a/13	y.- duğ ola 92b/08
<i>kuvvat vir-</i> → kuvvat	y.- dular 91b/14
v.- di (kuvvat v.- di) 89b/04	y.- uruz 91b/02
v.- diler 92b/16	yaz-: Yazmak, yazı ile anlatmak
vilâyet: (Ar.) Memleket	y.- dılar 94b/10
v. 92a/09	y.- duğımız 95a/01
v.+ ine 92a/11	yemek: Yemek, aş, taam
yâ: (Ar.) Ey	y. 93a/01
y. 90b/02	Yemlîhâ: (Ar.) Ashab-ı Kehf kıssasında adı
yâbân: (F.) İnsan yaşamayan ıssız yer	geçen kişilerden en akıllı ve bilgisi
y.+ da 93a/11	Y. 90b/12, 92b/16, 93a/03, 93a/09, 93b/01,
yâhüd: (F.) Yahut, veya	93b/09, 94a/09, 94a/10, 94a/16, 94b/06
y. 92b/09	Y.+ ya 93b/08, 93b/15
yağın: Yakın, az bir ara ile ayrılmış olan	Y.+ yı 93b/04
y. 90b/14	yet-: Ulaşmak
y. <i>ge-</i> Yaklaşmak, yakın gelmek	y.+ düğünü 90a/15
y. gelecek 94a/10	yıl: Yıl, sene
yalan: Yalan, aldatmak amacıyla gerçeğe aykırı olarak söylenen söz	y. 92a/04, 92a/09, 92a/14, 94a/05
y. 89b/15	y.+ da 92a/12
yan: (Tr.)Yan, taraf, ön	y.+ dur 94a/01
y.+ a 94a/09	yi-: Yemek, yiyecek bir şeyle karnını doyurmak
y.+ ina 92a/06	y.+ dükleri 94b/14
y.+ ından 92a/06	y.- ebilür 91a/03
y.+ larına 92a/08	y.- yelüm 93a/01
ya'nî: (Ar.) Yani, kısaca	yidi: Yedi, yedi sayısı
y. 89b/06	y. 94b/11, 95a/05
yap-: Yapmak, inşa etmek	y.+ den 95a/03
y.- dılar 94b/09	y.+ dür 94b/15
yaradan: Tanrı, Allah	y.+ sinüñ 95a/01
y. 89b/07, 91a/11	yigit: Yiğit, güçlü ve yürekli alp
	y. 90b/07, 93b/15
	y.+ lerdî 89a/06, 89a/12, 90b/05

yigrek: Daha iyi, daha üstün, tercih edilen	y. oldı 91b/03
y. 90b/03	yürü-: Yürümek, gitmek, varmak
yir: Yer, arz, toprak, yaşanılacak yer	y. 92b/16
y. 91a/03, 91a/06	y.- <i>yüp dur-</i> Sürekli aynı yerde yürümek
y.+ de 90b/14, 93b/11, 94a/07	y.- yüp durursın 91a/02
y.+ i 91a/11	yüz: Yüz, yön
y.+ leri 89b/07	y. <i>tut-</i> Yönlemek
y.+ üñ 89b/07	y. <i>tutdılar</i> 90b/15
y. <i>adamı</i> Bulunduğu şehrin veya yerin insanı 93a/10	zâlim: (Ar.) Zalim, zuleden
yine: Yeniden, tekrar	z. 89b/15, 90b/02
y. 92b/12, 94b/04	zamân: (<Ar. zemân) Zaman, vakit
yitiş-: Ulaşmak	z. 93a/11
y.- di 89a/16, 93b/04	z.+ da (o z.+ da tâ bu z. olunca) 94a/01
yiyecek : Yiyecek	z.+ ı 93b/16
y. 93a/07	z.+ ında 94b/10
yok(ğ): Yok, bulunmaz, mevcut değil	z.+ ından 89a/11
y. 94b/12	z. olunca (o z.+ da tâ bu z. olunca) 94a/01
y.+ dur 94a/11	zîrâ: (F.) Çünkü
y.- iken 89b/13	z. 92b/10, 94b/12
y.+ ıdı 89a/11	ziyâde: (Ar.) Fazla, çok aşırı
yol: Yol	z. 94b/13, 95a/03
y.+ da 93a/01	z. <i>ol-</i> Artmak, fazlalaşmak
yoldaş: Arkadaş, dost, ortak görüşü	z. oldı 91b/11
benimseyenlerden her biri	zulm: (Ar.) Zulüm, eziyet, haksızlık, işkence
y.+ larına 92b/04	z.+ ıla 90a/04
y.+ laruñ 94a/06	zulüm: (Ar.) <i>bkz. zulm</i>
y. <i>ol-</i> Yol arkadaşı, dava arkadaşı olmak	z. <i>it-</i> Eziyet etmek
	z. itdiler 89b/14

Eski Anadolu Türkçesi Özellikleri Taşıyan Bir Metin**Hikâyetü Ashâbi'l-Kehif**

Ayşenur SİR

Özet

İnceleme konusu yaptığımız *Hikâyetü Ashâbi'l-Kehif*, XIII.-XV. yüzyıllardaki tarihî Türkiye Türkçesi özelliklerini yansıtan dinî nitelikte bir hikâyedir. Hikâye, Ankara Millî Kütüphanesi Yazmalar Koleksiyonu'nda nr. A 3755/20'de kayıtlı mecmuanın 89a-95a yaprakları arasındadır. Çalışma kapsamında metin transkript edilmiş, dil özellikleri açısından incelenmiştir. Amaç, metni neşrederek, eserin dil özelliklerini ortaya koymak suretiyle Eski Anadolu Türkçesi alanına katkı sağlamaktır.

Anahtar Kelimeler: Ashâb-ı Kehf, dil özellikleri, ses bilgisi, şekil bilgisi, Eski Anadolu Türkçesi

Abstract

Hikâyetü Ashâbi'l-Kehif is a religious story reflecting the characteristics of the 13th-15th centuries historical Turkey Turkish. The story is in Ankara National Library Manuscripts Collection in the magazine numbered 3755/20 on the pages 89a-95a. The text has been transcribed and analyzed in terms of its linguistic features. The aim is to publish the text and contribute to the study area of Old Anatolian Turkish by putting forward its linguistic features.

Keywords: Companions of the Cave, language features, phonology, morphology, Old Anatolian Turkish

Ahmet Midhat Efendi'nin Romanlarında Dil Öğrenimi ve Yabancı Dile Bakış

Ahmet KOÇAK*

Giriş

Kültür ve medeniyetin temel taşlarından birisi dildir. Kültür ve medeniyet dil sayesinde yaşadığı gibi, sonraki nesillere de dil sayesinde aktarılır. Osmanlı Devleti'nin Batılılaşma macerası daha önceki yüzyıllara dayansa da on dokuzuncu yüzyılın başlarında II. Mahmut döneminde atılan yeni ve modern adımlar, Tanzimat Fermanı'nın ilanı ile resmîyet kazanır. Avrupa ile ilişkilerin artması neticesinde yabancı dil bilen ve tercüme yapabilecek insanlara ihtiyaç ortaya çıkar. Devlet içinde yabancı dil bilen insan bulunamadığı için Avrupa dillerinden eserler tercüme etmek ve memurlara yabancı dil öğretmek maksadıyla *Tercüme Odası* gibi müesseseler açılır.¹ Türk aydını arasında giderek yaygınlık kazanan, onun düşünce dünyasında yeni ufuklar açan unsurlardan birisi de Avrupa dilinin öğrenilmesi, ona ait fikir ve edebiyat eserlerinin okunması, onlardan tercüme yapılmasıdır.² Yine bu yıllarda devlet kapısında memur olarak işe alınma ve yükselmede yabancı dil önem kazanır.³

* Örg. Gör. Dr. Ahmet KOÇAK, İstanbul Medeniyet Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, İSTANBUL
1 - E. J. Zürcher, *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi (Turkey A Modern History)*, İletişim Yay. İstanbul 1995, s.71; Ali Akyıldız, "Tercüme Odası", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, C. 40, s. 504-506.

2 - Orhan Okay, *Batı Medeniyeti Karşısında Ahmet Midhat Efendi*, MEB Yay., Ankara 1991, s.49-52.

3 - S. Eruz, *Çok Kültürlülük ve Çeviri Osmanlı Devleti'nde Çeviri Etkinliği ve Çevirmenler*, İstanbul 2010, s.211-230.

Tanzimat döneminde yeni açılan modern okullarda da yabancı dil öğretilmeye başlanır. Askerî okullarda, Mekteb-i Tıbbiyede ve Mekteb-i Sultanîde dersler ilk zamanlar Fransızca olarak okutulur. Bu okullarda Fransız hocaların ders vermesi ve ders kitaplarının Fransızca olması, Osmanlı eğitim sisteminde Fransızca'yı zorunlu hale getirir. Zamanla idâdilerde, sultanîlerde ve yüksek okullarda da Fransızca mecburî yabancı dil olarak okutulur. Bundan dolayı varlıklı aileler çocuklarının mürebbiyeler, özel dersler ve öğretmenler vasıtasıyla yabancı dil öğrenmelerini ister. Buna ilave olarak yabancı dille eğitim yapan okulların yaygınlaşmasıyla buradan mezun olan öğrenciler yabancılarla ve Avrupa kültürüyle ilişki kurarlar.⁴ Batı dillerinden Fransızcanın eğitim dili olarak kullanılması ve yaygınlık kazanmasındaki bir başka sebep de coğrafyadan astronomiye, tarihten askerliğe kadar yirmiden fazla eserin Türkçeye bu dilden tercüme edilmesidir.⁵ Bu çeviri faaliyetleri daha çok edebî eserler üzerinedir.⁶ Bundan başka, diğer Batı edebiyatlarından yapılan tercümelerin büyük bir kısmı da asıllardan değil, Fransızca tercümelerinden Türkçeye çevrilmiştir.⁷ Hilmi Yavuz, Tanzimat romanında Fransızca konuşmanın ve piyano çalmanın Avrupalılaştırmış olmanın iki temel göstergesi olduğunu ve aslında Avrupalı olmanın bir parçası olabilecek bu iki göstergenin Tanzimat romanında “metonimik” olarak Avrupalılığın bütününe temsil ettiğini belirtmektedir.⁸

Nitekim başta dergi ve gazeteler olmak üzere devrin yayın organlarında da sık sık Fransızca kelimelere, reklamlara yer verilmesi, Türkçe içerisinde de giderek artan oranda Batı kökenli kelimelerin yerleşmesine zemin hazırlamıştır.⁹ Ancak bu teşebbüslere rağmen,

4 - Karal, *Osmanlı Tarihi*, 1956, s. 286.

5 - Gündüz Akıncı, *Türk Fransız İlişkileri (1071-1859 Başlangıç Dönemi)*, Sevinç Matbaası, Ankara 1973, s. 67.

6 - Kenan Akyüz, *Modern Türk Edebiyatının Ana Çizgileri*, İstanbul 1994, s.28

7 - Hilmi Ziya Ülken, *Uyanış Devrinde Tercümenin Rolü*, Vakıf Gazetesi Matbaası, İstanbul 1974, s. 57.

8 - Hilmi Yavuz, “Modernleşme: Parça mı, Bütün mü? Batılılaşma: Simge mi, Kavram mı?”, *Modern Türkiye’de Siyasal Düşünce 3 Modernleşme ve Batıcılık*, İletişim Yay. İstanbul 2002, s. 212.

9 - Cevat Perin, *Tanzimat Edebiyatında Fransız Tesiri*, İÜ Edebiyat Fakültesi Yay., İstanbul 1946, s. 63.

çok dar ve sınırlı bir alanda kullanılan Batı dillerinin etkisi ilk başlarda pek hissedilmez. Nitekim Tanpınar, “*Bu ilk devirde herhangi bir ecnebi lisanının Türkçeye gramer ve sentaks bakımından tesiri görülmez. Yalnız devrin sonlarına doğru bu münasebet yüzünden, Türkçe hayata girmiş teknik kelimeler haricinde, garp siyaset âleminin tabir ve kelimelerini almaya başlar.*”¹⁰

Ahmet Midhat Efendi katıldığı VIII. Müsteşrikler Kongresi’nde, beş yüzden fazla delege içinde, Fransızcanın bu yüzyılda Avrupada en yaygın dillerin başında geldiğinin yakından şahidi olmuştur. Kongreye katılanların anlamadığı bir dilde konuşma olunca, bunu tercüme etme işi gündeme gelir. Midhat Efendi bu vesile ile anlattığı dil ve tercüme meselesinde, on dokuzuncu yüzyıl Avrupasında hangi dillerin ne kadar yaygın konuşulduğu ile ilgili istatistiki bir bilgi de verir:

“*Halbuki âzâ-yı mevcudenin hemen umumunun anlayabildiği lisan Fransızca lisanı olup andan sonra ikinci derecede Alman ve üçüncü derecede İngiliz lisanları kabil-i tefehhüm addolunabilir ise beş yüzden müteceviz âzânın ancak iki yüz elli kadarı Almanca ve yüz elli kadarı İngilizce anlayabilmek, İtalyan ve Latin lisanlarını anlayabilenler yüze varamamakta Arap ve Osmanlı ve Farisî lisanlarını anlayanlar sekseni geçmemekte ve İbranî ve Hindî vesair elsine-i şarkıyyeyi anlayanlar ise miktarca daha aşağı kalmakta idiler.*”¹¹

Midhat Efendi’nin bizzat yaşadığı bu manzara, yani sosyal ve siyasî alanda görülen Fransa ve Fransızca üstünlüğü romanlara da yansır. Avrupa’ya eğitim veya başka hedeflerle gidenlerin yanında, kültür ve medeniyet bakımından kendisini yetiştirmek isteyen yahut Avrupa hayali kuran roman kahramanları çoğunlukla yabancı dil olarak Fransızca öğrenir, Fransızca yazılmış dergiler, kitaplar okur.

10 - Ahmet Hamdi Tanpınar, *XIX. Asır Türk Edebiyatı Tarihi*, Yapı Kredi Yay. İstanbul 2007, s. 110-111.

11 - Ahmet Midhat, *Avrupa’da Bir Cevelan*, İstanbul 1892, s.144.

Türk edebiyatının Batılılaşmasıyla ortaya çıkan edebî türler içerisinde, yapısı ve muhtevası itibariyle toplumsal değişimi en iyi aksettiren, hayata en çok tesir eden romanlardır. “Hayatın çok ayrıntılı bir manzarası”¹² olarak görülen romanlarda yazıldığı devrin, tarihî, felsefî, psikolojik ve sosyolojik yapısıyla birlikte şahısların duygu ve düşünce dünyası, hayata bakışı, yaşam tarzı ve yaşadığı çevre ayrıntılı bir şekilde ele alınır.¹³ Roman, bir yandan içinde bulunulan zaman ve mekânı, gelenek ve görenekleri, yaşam tarzlarını, eğlence biçimlerini, alışkanlıkları, insanların ve toplumların geçirdiği sosyal ve kültürel değişimi aksettirirken, diğer taraftan yazarın idealindeki dünyayı ve hayat felsefesini hayata geçirir. Türk edebiyatında roman, bir taraftan Türk toplumunun modernleşmesine ve Batılılaşmasına öncülük ederken, diğer taraftan II. Mahmut’tan itibaren sosyal hayatta meydana gelen kültürel değişimi en geniş ve en iyi biçimde yansıtan bir tür olmuştur.¹⁴

Tanzimat sonrası Türk edebiyatında, özellikle roman ve hikâye türlerinin gelişiminde önde gelen isim Ahmet Midhat Efendi’dir.¹⁵ Hikâyeden romana, seyahat türünden âdâb-ı muaşerete, dinî konulardan iktisada, coğrafyaya kadar uzanan geniş bir yelpazede eserler veren ve yeni denemeler yapmaktan çekinmeyen yazar, Parla’nın ifadesiyle “poligraf bir muharrir” olarak, yaşadığı kültürel geçiş döneminde önemli bir rol oynamıştır.¹⁶ Bu makale çerçevesinde, onun ilk romanıyla son romanı arasındaki yaklaşık kırk yıllık bir süre göz önünde tutularak romanlarında yabancı dil öğrenimi, yabancı kelime kullanımı gibi meseleler üzerinde durulacaktır.

12 - Philip Stevick, *Roman Teorisi* (çev. Sevim Kantarcıoğlu), Ankara 1988, s. 19.

13 - Mehmet Tekin, *Roman Sanatı*, Ötüken Yay., İstanbul 2001, s. 98.

14 - R. P. Finn, *Türk Romanı (İlk Dönem 1872-1900)* (Çev. Tomris Uyar), Bilgi Yay., İstanbul 1984, s.12.

15 - Bu konuda bkz. Okay, a.g.e., s.299-306.

16 - Jale Parla, “Râkım Efendi’den Nurullah Bey’e, Cemaatçi Osmanlıktan Cemiyetçi Türk Milliyetçiliğine Midhat Efendi’nin Romancılığı”, *Merhaba Ey Muharrir!! Ahmet Midhat Üzerine Eleştirel Yazılar* (haz. Nüket Esen - Erol Köroğlu), Boğaziçi Üniversitesi Yayinevi, İstanbul 2006, s.18-49.

Avrupa/Batı Dilinin Öğrenilmesinin Teşviki

Türk ve Müslüman dünyasının Avrupa’ya ilgisi olduğu kadar, Avrupalılar için de Doğu dünyası XVI. yüzyıldan itibaren merak konusu olmaya başlar ve bunun sonucu olarak Doğu dillerinden birini öğrenme isteği artar.¹⁷ XVII. yüzyılda İstanbul Fransız Sefârethânesinde “Fransız Lisanı Çocukları Mektebi” açılır. Bu okulun görevi Şark’ta kullanılacak memur ve tercüman yetiştirmektir.¹⁸ Avrupalı insanın yabancı dile bakışı, eğitim ve öğretimin yaygınlığının onlara getirdiği bir bilinçlenme düzeyiyle ilgilidir. Bu bilinçlenmenin neticesi olarak “Bir veya daha ziyade ecnebi lisanı anlar, söyler, okur, yazarlar.” Avrupa’da rüştiye seviyesindeki eğitim kurumundaki talebeler “üç dört yabancı dili” okuyup anlayacak seviyededirler.¹⁹

Avrupalı insanının Doğu dillerine olan ilgisinin yanında Osmanlı aydınınının Avrupa dillerinden birisini öğrenme arzusu ve merakı mukayese edilemeyecek kadar fazladır. Üstelik çoğu romanlarda da görüleceği gibi Osmanlı’da bir Avrupa dili öğrenme zorunluluktan ziyade alafrangalığın getirdiği, çevreden farklı görünme, Avrupa’dan şu ya da bu sebeplerle gelen kadınlarla diyalog kurma düzeyindedir.

Ahmet Midhat Efendi’nin romanlarında yabancı dil bilen, konuşan çok sayıda erkek ve kadın kahramanlar, isimler vardır. Yazarın yabancı dile önem vermesi, biraz da kendi hayat hikâyesi ve yetişme tarzıyla ilgilidir. Galata’da bir yabancından Fransızca dersi alan Midhat Efendi, Midhat Paşa’nın Tuna valiliği sırasında Rusçuk’a gider. Burada onun da teşvikiyle Fransızcasını geliştirir.²⁰ O, bilgi ve birikiminin öğ-

17 - Niyazi Berkes, *Türkiye’de Çağdaşlaşma*, Doğu-Batı Yay. İstanbul 1978, s. 556.

18 - Tanpınar, *XIX. Asır Edebiyat Tarihi*, s. 51.

19 - Namık Kemal, “Terakki”, *Yeni Türk Edebiyatı Antolojisi II*, (haz. Mehmet Kaplan, İnci Enginün, Birol Emil), İÜ Edebiyat Fak. Matbaası, İstanbul 1978, s. 195.

20 - Bkz. Orhan Okay, “Ahmet Midhat Efendi”, *DİA*, C.II, s. 100-102.

rendiği yabancı dil sayesinde olduğunu *Hüseyin Fellâh*'ta açıklar. Kendi bilgisini daha çok, bildiği yabancı dil sayesinde geliştirdiğini; fakat herkese bir yabancı dil öğren denemeyeceğini söyler.²¹ Nitekim 1889 yılında Avrupa'ya giden yazar, buradaki konuşmasını Türkçe yapmış, konuşma metninin Fransızca bir nüshasını krala takdim etmiştir.²²

*Felâton Bey ile Râkım Efendi*²³ romanı Türk edebiyatında yanlış batılılaşmayı eleştiren ilk eserlerden olmasının yanında, yabancı dile ait değişik görüşlerin de yer aldığı ilk örneklerdendir. Romanda yabancı dil bilenlerle beraber Türk toplumunda başlayan Avrupalılaşma düşüncesine paralel olarak kimi züppe tiplerin ortaya çıktığı, kendi kültür ve edebiyatını beğenmeyen, yabancı kelime kullanmanın üstünlük vasfı kazandırdığı düşüncesine sahip kahramanlara yer verilir. Romanın alafranga tipi Felâton Bey gibi, babası Mustafa Merakî Efendi de alafrangaya meraklı birisidir ve alafrangalılığın gereği olarak yabancı kelimeler kullanır. Alafrangaya meraklı olan Merakî Efendi -ismine uygun olarak- konağa aldığı hizmetçi Mehmet'in de alafranga şekilde yetişmesini ister. Geleneksel Türk tiyatrosunun parçalarını hatırlatan şu diyalog Fransızca kelimeler üzerinden yürür. Felâton'u kastederek bir gün "Mehmet, Beyefendi ne yapıyor" deyip de Mehmet'ten "Çorba içiyor" cevabını alınca "Oğlan öyle söyleme ona alafrangada supe yiyor derler" demiş ve Mehmet "Hayır efendim! Allah göstermesin! Sopa yediği yok çorba içiyor" dediği halde dahi Merakî Efendi meraklanmayıp "Oğlum alafrangada çorbanın ismi supedir, bunları birer birer öğrenmeli" diye bir nasihat vermiştir. Hizmetçi ile Felâton arasında sadece çorba konusu

21 - Ahmet Midhat Efendi, *Hüseyin Fellâh*, K (Haz. M. Fatih Andı), TDK Yay. Ankara 2000, s. 7-8. (Bu makalede Ahmet Midhat Efendi'nin *Ahmet Metin ve Şirzat* romanı dışındaki alıntılar TDK yayınlarından olduğu için bundan sonra romanların geçtiği yerde tekrar açıklamaya yer verilmemiştir.)

22 - Baki Asiltürk, "Ahmet Midhat Efendi Müsteşrikler Kongresinde", *Türk Dili* 'Ahmet Midhat Efendi Özel Bölümü, S. 521, 1995, s. 570-576.

23 - Ahmet Midhat Efendi, *Felâton Bey ile Râkım Efendi*, (Haz. Necat Birinci), TDK Yayınları, Ankara 2000.

değil, başka şeylerde de yabancı dil kullanımı ve bundan kaynaklı yanlış anlamalar devam eder. Felâton konakta "Küçük Bey Fransızcadan başka söz söylemez" denilir. Sütlü kahve isteyeceği zaman "kafe ole" der, hizmetçi Mehmet ise "bunu kaval"dan başlayıp evvelce öğrenmiş olduğu "karyola" kelimesine kadar götürür. (s.8)

Tophane kavaslarından biri olarak tarif edilen ve romanda Felâton'a göre Batı'yı da bilen; ancak yerli değerleriyle öne çıkan Râkım Efendi de Fransızca bilen, Fransız kültür ve edebiyatıyla ilgili olan birisidir. Râkım'ın okuduğu Fransız romanlarının ve eş'âr ve edebiyatının adetâ nihayeti yok gibidir. İki gece kendisinde kalmak üzere bir kitabı evine götürmek için müsaade alabilecek olsa, onu yalnız okumakla iktifa etmez, en güzel parçalarını dahi istinsâh eder. (s.11-12) Yüz elli, iki yüz sayfalık bir kitabı Türkçeye on iki günde tercüme eder. Bazı Avrupa gazetelerini baştan sona süzerek "evrâk-ı havadise" yazılar yazar. Romanda yabancı dil olarak Fransızca konuşulup anlaşıldığı için pordon, adiyö, monşer, bonvivor, ouvrier gibi Fransızca kelimeler (s.41, 72) ve bunun yanında cümleler de yer alır. (s.41, 146) Romanda Felâton Bey, Râkım Efendi'den başka, evin cariyesi Canan da Jozefino'dan Fransızca öğrenir.

Şose (chausse, lando (landau), tuvalet (toilette), büfe (buffet) gibi kelimelerin Türkçenin arasında yerli kelime gibi kullanılmaya başladığı bir dönemde romanlarda da sık sık Fransızca diyaloglar geçer. Midhat Efendi, bu romanda Fransızca kelimelerin yanına parantez açarak Türkçelerini de yazar:

"Efendim, nedir o seremoniler, fasonlar! (yani usûl-i tekellüfat)."

Felâton: Hay hay adiyö monşer! (elveda azizim)

Râkım: Bon vuayaj mon ami! (iyi yolculuklar dostum)"

Ahmet Midhat Efendi, özellikle Avrupa'ya göndereceği ya da seyahate çıkaracağı roman kahramanlarına önceden hazırlık yaptırır, yabancı dil öğrenmelerini sağlar. Bunlardan birisi de *Paris'te Bir Türk* romanıdır. Yazarın romanları arasında ideal örnek olarak takdim ve tasvir ettiği Nasuh, Doğu ve Batı edebiyatlarını bilen, hem de bu iki edebiyat arasında mukayese yapacak kadar iyi yetişmiş, kendine güveni tam birisidir.²⁴ Nasuh'un bu özellikleri daha Fransa yolculuğu esnasında vapurda kendisini gösterir. Onun bu özelliklerine hayranlığını ve şaşkınlığını yolcular arasında bulunan Cartrisse şöyle ifade eder: "Vallahi siz Fransız edebiyatından bahsederken ben sizin Türk olduğunuza asla ihtimal vermedim." (s.15) Çünkü Nasuh, Farsça, Arapça ve Türkçeden bir hayli "müntehabâtı" Fransızcaya tercüme etmiştir. Hatta onun bu konudaki vukûfiyeti şöyle tanıtılır: "Voltaire ve Corneille'i, Jean Jacques ve Molliere ve Victor Hugo gibi Fransız şairleri ve eserlerinden "âsâr-ı şarkiyeye" mukabil ve mümasil ve muâdil olanlarını da dermiyanla Şark ve Garp edebiyatının her ikisine vukufu olduğunu fiilen ve maddeten ispat eyledi." (s.16) Nasuh, Doğu ve Batı edebiyatlarını o kadar derin bilmektedir ki, "Şark ve Garb'ın edebiyatı kaybolsa zihninden çıkarıp yeniden ortaya koyacak" (s.18) durumdadır. Çünkü o babasının yakın arkadaşı Doktor Hell'den küçük yaşlarda Fransızca öğrenmiştir. Babası bu arkadaşıyla beraber Türkçe, Fransızca, Arabî ve Farisînin cümlesine birden eğitime başlar, haftada üç gün Dr. Hell'in evine giderek ders alan Nasuh, orada ev halkı Fransızca konuştuğu için pratiğini geliştirir. (s.105-106)

Midhat Efendi, diğer romanlarında olduğu gibi bu romanda da Fransız kelimeler ve kavramlara yeri geldiğinde yer verir. Bunlardan birisi, Fransızların "soiree" dedikleri Türkçeye "müsâmere" olarak ge-

24 - Nurullah Çetin, "Ahmet Midhat Efendi'nin Romanlarında Milli Güven Duygusu", *Ahmet Midhat Efendi Kitabı*, Beykoz Belediyesi Kültür Yay. İstanbul 2007, s. 49.

çen haftada ya da on beş günde bir toplanıp müzik eşliğinde eğlenilen, kumar oynanan ortamlardır. (s.141) Yazar bu romandan yaklaşık on beş yıl sonra bir Avrupa dönüşü kaleme aldığı *Ahmet Metin ve Şirzat*'ta²⁵ "müsâmere"ye değil, romanın kahramanı Ahmet Metin'i bir "soiree (suare)" ye davet ettirecektir. (s.93)

Yeryüzünde Bir Melek'te Avrupa'ya eğitim için gidecek olan Şefik'e, babası tarafından "Avrupa'ya bütün bütün acemi olarak göndermemek için Beyoğlu'nda o zamanın en meşhur etibbasından Mösyö*** nezdine şakirt" verilir ve Fransızca dersi aldırılır. (s.37) Avrupa'da eğitim gördükten sonra Vidin'e sürgüne gönderilen roman kahramanı, burada valinin çocuklarına Fransızca dersler verir. Yabancı konsoloslar da Türkçe dersler alırlar. (237) Bu ders vesilesiyle Osmanlı'da yabancı dil merakının nedeni hakkında da bilgi verilir:

"O zamanlar Hüsrev Paşaların filanların Avrupa'ya bazı şakirt göndermeleri, Dersaadet'te dahi bazı kibarın Fransızca hocaları tutarak çocuklarından maada kendilerinin dahi bu lisanı tahsile başlamaları henüz yeni moda olarak zuhur etmiş olup bunu Vali Paşa dahi işittiğinden, bu lisanın meziyetini bilerek değil mahza büyük efendilerimize peyrev olarak mahdum beye Fransızca okutmayı heves eylemişti." (s.222)

Bir seyahat romanı olan *Acâyib-i Âlem*'de²⁶ roman kahramanları Suphi ile Hicabi, Midhat Efendi'nin Avrupa'ya gönderdiği diğer roman kahramanları gibi yabancı dil bilen tiplerdir. İki arkadaştan Suphi daha seyahate çıkmadan dilin önemi hakkında şunları söyler:

"Bugün insan bir Avrupa lisanına vakıf olursa vakıa bütün erbâb-ı tedkikin tedkikât-ı vakıasını kitaplarda görebilir." (s.14)

25 - Ahmet Mithat Efendi, *Ahmet Metin ve Şirzat Hakayık-ı Tarihiyye Üzerine Müessis Roman*, İstanbul 1309 [1891/92], 727 s.
26 - Ahmet Midhat Efendi, *Acâyib-i Âlem*, (haz. Kâzım Yetiş), TDK Yay. Ankara 2000.

Seyahate hazırlanmak maksadıyla okumaya başlayan Hicabi, tahsilinin yalnız “ulûm-ı şarkiyeye” has olduğunu anlar ve Suphi ile de görüştüktan sonra “acâyib-i fenniyyeye merakı” daha da artar. Bu merakının sonucu olarak “behemahal bir ecnebi lisan tahsilinin lâzım ve lâ-büd addeylet.” (s.25)

Hicabi “içimizde Fransız lisanını bilenlerimiz pek çoktur. Alman lisanı ise ol kadar münteşir değildir.” düşüncesinden hareketle Almanca lisanı öğrenir. Hoca Tahsin Efendi'den dersler alır. (s.25) Hicabi'nin Almanca bilmesine karşılık, Suphi Fransızca bilir. Ancak İki arkadaş Odesa'ya geldikleri günden itibaren Rusça da öğrenmeye başlar. “Seyyahlar için lisanların tahsilini teshil etmek üzere birtakım kitaplar yapılmıştır ki bunlardan bazıları üç dört lisanın birden tahsiline delalet eder.” İki arkadaş Rus, Alman ve Fransız lisanlarında yazılmış bir muhâvere kitabı alarak akşamları çalışırlar. (s.70-71)

Romanlarında sık sık ansiklopedik bilgiler veren Mithat Efendi, lisan öğrenmede gerekli olan metottan da bahseder:

“Mücerrebtir ki insan bir lisanı öğrenmek için mutlaka olsun ahalinin tekellümlerine kulağına alıştırmak lâzım gelir. Bir lisan yalnız kitaplardan öğrenilir ise o lisanla tekellüme dahi alışmak başkaca bir suubet olduktan maada o lisanın ehli tekellüm eyledikleri zaman kendilerine mahsus olan bir şiva, bir telaffuz iktizasınca lisan-ı mezkuru kitaplardan öğrenmiş olan adam onu anlayabilmekte aciz kalır. Buna mukabil vaki olur ki bazı adamlar bir lisanı hiç okumadıkları halde mücerret lisan-ı mezkur ile tekellüm eden ahalinin içinde bulunarak muhataplarını işite işite adeta kendisi dahi tek tük şeyleri anlamaya başlar.” (s.71)

Balta'dan sonra Elizabetgard'a giderken Rus prensesiyle tanışan iki Türk seyyahtan Suphi'nin Fransızca konuşmasına şaşırın pren-

ses, “Aferin mösyö! Ne güzel Fransızca söylüyorsunuz, buna bilhassa memnun oldum.” der. Hicabi'nin prenses ile Almanca konuşması onu daha hayrette bırakmıştır. “Bravo! bravo! Osmanlılarda Avrupa elsinesi ne kadar taammüm etmiş. Halbuki Avrupa lisanlarına rağbet yalnız Ruslara mahsustur diye bize verdikleri şerefi meğer haksız olarak veriyorlarmış!” itirafında bulunur. Sonra Suphi prensese Rusların “elsine-i ecnebiyyeye rağbet ve tahsil hususunda teslim olunan gayreti”ni kendisinin takdir ettiğini şöyle ifade eder:

“Vâkıa Fransız, Alman ve İngiliz lisanına bizde dahi rağbet olunarak gençlerden pek çoğu tahsil ederler ise de Rusların büyük familyaları elsine-i mezkûreyi çocuklarına, dadıları kucağında öğrettikleri cihetle en mühim Avrupa lisanları kendilerine adeta lisan-ı maderzâd hükmünü verir.” (s.79-80)

Suphi Bey, Rusların neden Avrupa lisanını daha iyi öğrendiklerini, eğitim metoduna ve erken yaşta dil öğrenmeye başlanılmasına bağlar. Türk seyyahlarla Rusya'da tanışan ve bundan sonra onlarla beraber seyahat edecek olan İngiliz Miss Haft, Almancası zayıf olsa da Fransızcası iyidir. Dolayısıyla ana dili İngilizcenin dışında iki dil daha bilir. Londra'ya gelince halasıyla kendi aralarında İngilizce konuşurlar. Halası Fransızca bilmediği için Miss Haft konuşmaları Fransızcaya tercüme ederek Türklere aktarır. Burada da görüldüğü gibi, bu yüzyılda en yaygın dilin Fransızca olduğu vurgulanır. Mithat Efendi, roman kahramanlarından birisi İngiliz olmasına rağmen, ona da Fransızca konuşturur. Suphi ise zaten Fransızca bilmektedir. (s.315)

Demir Bey'de tahsil için Fransa'ya giden Mustafa Kamerüddin Fransızca bildiği gibi, babası Demir Bey de Fransızca bilir. Mustafa Kamerüddin küçükken Taksim'de bir Fransız Lazarist papazından Fran-

sızca dersi almaya başlayarak bu dili öğrenir. (s.63) O, Fransa'daki üç senelik tahsili sırasında Fransızca'yı çok iyi geliştirir. İstanbul'dayken Fransızca konuşmaz; fakat Paris'teyken arkadaşlarıyla Fransızca konuşarak anlaşır. Demir Bey'in eşi Feride Hanım, Fransızca'yı oğlu ders alırken kulak aşinalığından fark edecek seviyededir. Nitekim kocasının geçmişinin ortaya çıkmasında bu Fransızca aşinalığı önemli rol oynar. (s.14) Pierre Haydar, İstanbul'dan Cezayir'e kaçırıldıktan sonra kolayca Fransızca öğrendiğini; hatta "Fransızlardan birtakımı Arapça ve Türkçe öğrenmeye heveslendikleri gibi" kendisinin de kısa sürede Arapça öğrendiğini anlatır. (s.300) Bu romanda Avrupa dili Fransızca haricinde Kamerüddin'in babası Pierre Haydar, Afrika'da kaldığı için Arapça da bilir.

Yine bir Avrupa'ya doğru gerçekleştirilen deniz seyahatini anlatan *Ahmet Metin ve Şirzat*'ta Ahmet Metin, küçük yaştan itibaren özel hocalardan İtalyanca dersi alır, konaktaki Rum hizmetçi kadınlardan ve babasının Rum yazıcılarından da Rumca'yı öğrenir. (s.21) Fransızca, İtalyanca, Rumca ve Arapça bilen Ahmet Metin'in Mekteb-i Sultanî'de en başarılı olduğu ders, dil dersleridir. Fransızcanın önemini anlayan Ahmet Metin, hizmetçisi Vasiliki'ye Fransızca dersleri verir. (s.134) Ahmet Metin, Vasiliki'nin Fransızca'yı en azından söylenenleri anlayacak kadar bilmesini ister. Bu dönemde sadece Osmanlı ülkesinde değil, bütün Avrupa'da bir medeniyet lisanı olarak görülen Fransızcaya büyük ilgi vardır. (s.161) Ahmet Metin, Akdeniz seyahatinde Fransızca ve İtalyanca gazeteleri takip eder. O, Mesina'da Neofari'nin getirdiği İtalyanca gazeteleri okur (s.337), Zanta adasında ise liman memuruyla ve Zanta mutasarrıfıyla Rumca konuşur. (s.340) Midhat Efendi biraz da kendisi olan Ahmet Metin üzerinden yabancı dil öğrenmeyi teşvik ettiği gibi, yabancı dil öğrenmenin yolunu da gösterir:

"İnsan birkaç lisanı sarfıyla nahivleriyle muntazaman tahsil etmiş olursa yeniden bir lisan tahsilinde gayet suhûlet bulur. Zira lisan öğrenmekteki güçlük lugat ezberlemekten ibaret değildir. Hatta insan ne kadar çok lügat ezberler ise ezberlesin yine tekellüm edemez. Asıl güçlük terkîb-i kelâmdadır. Mesela Osmanlıcamızda "o ne?" kelimeleriyle irad eylediğimiz sualin Fransızcasını irat için "ke's kısa ke sa?" demelidir ki lisanımıza aynen ve harfiyen tercüme "nedir bu ki budur ki bu" suretinde olur. Bir adam "düşmek" ve "ön" kelimelerinin Fransızcasını öğrense bile yine Türkçe "önüme düşünüz" sözünden kastediği manayı Fransızca aynen bu kelime ile eda edemez. Fransız anlayamaz ki! O manayı Fransızca eda için harfiyen tercümesi "beni ilerleyiniz" den ibaret olan bir sözü söylemelidir." (s.531)

Şirzat'ta dil öğrenmenin metodu konusunda bilgi veren Midhat Efendi *Taaffüfte* dil öğrenmede annenin rolüne dikkat çeker:

"Çocuklar lisanı pederlerinden değil validelerinden alırlar. İlk iki sene zarfında pederler çocuklarıyla hemen hiç mükaleme edemedikleri halde valideler, "agucuk!..."lardan bed' ile çocuklara talim-i kalam ederler. Ondan sonra da babaların çocuklarla mükalemeleri birkaç saatten fazla değildir. Halbuki konuşmalar hep anneyledir. Binaenaleyh ilk dölde çocuklar ana lisanını pek kuvvetli baba lisanını pek kuvvetsiz öğrenirler. İkinci dölde ise ilk dölün etfâl-i zükûru babalık makamına kaim olup, analar lisanını daha iyi bildiklerinden kendi çocuklarıyla da o lisan ile bittekellüm, ikinci dölde baba lisan-ı aslîsi bütün bütün unutulur." (s.20)

Romanda Daniş Bey'in tek kızı olan Saniha, babası tarafından tutulan Dr. Fratenberg' in idaresi altında yetiştirilirken, bir taraftan da ondan Fransızca öğrenir. Saniha, dört beş yaşına geldiği zaman annesinden öğrendiği Rumcanın dışında, tutulan hocalar sayesinde Fransızcası

ve Türkçesi çok gelişmiştir. Saniha hem Türkçe hem Fransızca eğitim gören nadir kızlardan birisidir. Yazarın kadın roman kahramanları arasında ideal olarak çizdiği Saniha Hanım, mükemmel derecede Fransızcasının yanında, Avrupa edebiyatını da çok iyi bilmektedir. (s.28-34)

Yazarın Batı dillerini teşvik etme, onlar hakkında ince detaylarıyla bilgi verme geleneği *Haydut Montari*'de de devam eder. İtalyanca isimlerin başına getirilen eklerin farklı anlamları vardır. Kadınlara hitap edilirken ismin başına "Del" getirilmesi onun asilzâdegandan olduğuna, erkelere de "Sinyor" ya da "Ekselans" denmesi onların kibarlığına işarettir. (s.11) Kontzâdelere "Vi-kont" unvanı verilir ve İtalyanlar bunu "Vis-conté" şeklinde telaffuz ederler. (s.64) Midhat Efendi romanlarında da eğitimci yanını öne çıkarır ve bir öğretmen tavrıyla bahsi geçen dile ait incelikleri izah eder.

Mihad Efendi'nin farklı bir tarzla kaleme aldığı *Müşahedât*'ta²⁷, hemen eserin başında Beykoz'dan Köprü'ye gelirken kamarada üç kadının kendi aralarında Fransızca konuştuğu görülür. Vapur, dönemin şartlarına uygun olarak haremlik-selamlık şeklindedir. Hanımlara ayrılan kapının üzerinde "reserve au harem" yani "haremlere tahsis olunmuştur" yazısı asılıdır. (s.15) Roman kahramanı vapurda gördüğü ve hikâyesini romanlaştırmak için takip ettiği Siranuş'a bir tarafında Türkçe diğer tarafında Fransızca olarak adı ve mesleği bulunan kartvizitini verir. (s.36) Aslında kültürel bir değişimin olumsuz yüzünü yansıtan kartvizitte kendi dili dışında isim ve adres yazma konusu Batı kültürüyle beraber, Batı dillerinin kendisini sosyal hayatta giderek hissettirdiğini göstermektedir.²⁸ Pansiyonda kalan Agavni ve Siranuş çok iyi Fransızca öğrenirler, bu dilde yazılmış romanlar okurlar.²⁹

27 - Moran, "İddialı Bir Roman: Müşahedât", *Türk Romanına Eleştirel Bir Bakış I*, s. 47-56;

28 - Ahmet Midhat, *Avrupa Âdâb-ı Muşerretî Yahud Alafranga*, İstanbul, 1894, s.411

29 - Berna Moran, "Âşık Hikâyeleri, Hasan Mellâh ve İlk Romanlarımız" *Türk Romanına Eleştirel Bir Bakış I*, İletişim Yay. İstanbul 1991, s. 47.

Batı dillerini bilme ve buna ait kelimeleri kullanma geleneği *Henüz 17 Yaşında*³⁰ romanında da devam eder. Romanın iki kahramanı Ahmet ve Hulusi Bey, Fransızca bildikleri gibi Fransız edebiyatının önemli isimleri Voltaire, Jean Jacques Rousseau, Alexandre Dumas üzerine konuşacak kadar bilgileri vardır. (s.15) Beyoğlu'nda tanıştıkları kadınlara "reverans" yaparak selamlarken, birbirlerinden ayrıldıklarında "bon nuvi" derler. (s.92)

Yine Batı kültürüne ait bir eğlence geleneğinin konu edinildiği *Karnaval*³¹'de merakla dil öğrenmeye başlayan Resmi "Rumca ve Fransızca'yı itmamdan maada Alman ve İngiliz ve Moskof lisanlarında dahi hayli behre kazanmıştır." (s.22) Madam Hamparson, Frenk mektebinde tahsilini gördüğü için Fransızcası oldukça iyidir. Konuşma sırasında "bonjour, bonne nuit" gibi Fransızca sözcükler kullanır. Bah-tiyar Paşa'nın kızı Şehnaz'a mürebbiye olarak tutulan Madam Mirsak Fransız edebiyatını bildiği gibi ders verdiği Şehnaz Hanım'a da "Fransız lisanınca hayliden hayli behre kazandırmış"tır. (s.49).

Vah'ta³² Mekteb-i Sultanî mezunu Behçet Bey, Fransızca'yı çok güzel konuşmasına rağmen Türkçeyi o kadar iyi bilmez. Türkçe konuşurken pek çok Fransızca kelime kullanır; hatta bazı kavramların Türkçesini çevresindeki Türklerden sorar. (s.29) *Bahtiyarlık*'ta³³ Galatasaray Sultani-sinde okuyan ve buradan mezun olan Senâi ile arkadaşı Şinasi, Fransızca bilirler. Senâi alafranga bir tip olarak kendi değerlerini beğenmediği gibi, kendi dilini ve edebiyatını da beğenmez. Mekteb-i Sultanî'nin eğitim dili olan Fransızca, talebenin "lisan-ı mâderzâtı"nı geride bırakmış-

30 - Ahmet Midhat Efendi, *Henüz 17 Yaşında*, (haz. Nuri Sağlam,) TDK Yay. Ankara 2000.

31 - Ahmet Midhat Efendi, *Vah*, (haz. Kâzım Yetiş), TDK Yay. Ankara 2000.

32 - Ahmet Midhat Efendi, *Vah*, (Haz. Kâzım Yetiş), TDK Yay. Ankara 2000.

33 - Ahmet Midhat Efendi, *Bahtiyarlık*, Kırk Ambar Matbaası, İstanbul 1302 [1884/85], 194 s. (haz. Nuri Sağlam), TDK Yay. Ankara 2000. *Letâif-i Rivâyât*:11, 2. Cüz, İstanbul 1311, 107 s. (haz. Fazıl Gökçek-Sabahattin Çağın), Çağrı Yay. İstanbul 2001, s. 282-337.

tır. Mekteb-i Sultanî'de okuyan Senâî, Türkleri de Türkçeyi de beğenmez, burada okuduğu için Fransızcası Türkçesinden daha iyidir; fakat kusur kendinde değil, Osmanlı lisânındadır. O da eğitim için Avrupa'ya gider. Senâî'nin alafrangalaşması sadece konuşmada değil, yazıda da kendisini gösterir. "Senyör de Berrakpınar" imzasıyla Fransızca mektuplar yazar. (s.16-17) O, Beyoğlu Flamme kahvehânesinde tanıdığı Rizet'e "bonsuvar" demeyi marifet saydığı gibi kendisine "bonsuvar prens" denilmesinden de mest olur. Alafranga bir tip olan Senâî, Fransızca olarak attığı imzayı daha ileri götürerek kartvizitleri de Fransızca yazmaya başlar.

Midhat Efendi'nin romanlarında Fransızca, İngilizce, Almanca, İtalyanca, Rusça gibi Avrupa dillerinin dışında roman kahramanının farklı bir dil öğrenme gayretinde olduğu eseri, bir polisiye romanı olan *Esrâr-ı Cinâyât*'tir³⁴. Öreke Taşı cinayetinden sonra Avrupa'ya kaçan Kalpazan Mustafa, Fransızca bildiği gibi, Bükreş'te kaldığı esnada Ulahça da öğrenir. (s.229)

Midhat Efendi'nin on dokuzuncu yüzyılda yayımlanan son romanı *Mesâil-i Muğlâka*'da³⁵ ise, Türklerin Avrupa dillerini öğrenmede ve telaffuzlarında bir sıkıntının olmadığı; ancak gramerde problemlerle karşılaştığı aktarılır:

"Avrupaca Türklerin Fransızca söyleyişlerinde yabancılıklarını anlatabilecek bir şey varsa o da kavâid-i Franseviye yanlışlıkları olabilir yoksa telaffuz cihetine gelince Fransızca'yı en dürüst söylemeye ağız müsait olan milletlerin birincisi Lehler ise, ikincisi Türklerdir." (s.120)

Aynı romanın üçüncü bölümüne "Ahrârane Bir Menege" başlığını koyan yazar, hemen altında şu açıklamayı yapar:

34 - Ahmet Midhat Efendi, *Esrâr-ı Cinâyât*, (Haz. Ali Şükrü Çoruk), TDK Yay. Ankara 2000.

35- Ahmet Midhat Efendi, *Mesâil-i Muğlâka*, Dersaadet 1316 [1898/99], (Haz. Kâzım Yetiş, TDK Yay. Ankara 2003.

"Bu sernâmede 'menage' diye bir yabancı kelime istimaline mecbur olduğumuzdan dolayı karilerimizden özür dileriz. Bu kelimeyi kullanmak için pek çok düşündük taşındık ise de lisanımızda onun yerine bihakkın kâim olacak bir kelime bulamadığımızdan 'binlercesini istimal eylediğimiz kelimât-ı ecnebiyeye bu da bir zamime oluversin dedik." (s.55) Fransızcada birçok anlama gelen "menage"nin, "idare-i beytiyye", "heyet-i müteayyişe", "teayyüş-i muktesedâne" manasına geldiği gibi yalnızca "geçinmek" manasına geldiğine de işaret eder.³⁶ Midhat Efendi kendi kültürel değerlerine sahip çıkan, ahlâkçı yapısıyla bilinen birisidir. Dolayısıyla o Avrupa'ya gönderdiği roman kahramanlarından alafranga birkaç tip haricinde Türk ve Müslüman kimliğini öne çıkartır. Roman ve hikâyelerinde Avrupa dillerinden *Felâton Bey ile Râkım Efendi*'de olduğu gibi alafrangalığı eleştirmek için Fransızca kelimeler kullanır. Halbuki yukarıda geçtiği gibi Fransızca bir kelimeyi kullanma gerekçesi olarak Türkçede karşılığının olmadığı şeklindeki mazeret ilk defa burada ifade edilir.

II. Meşrutiyet'ten sonra yayımlanan ve Midhat Efendi'nin son romanı olan *Jön Türk*³⁷, hem ismi hem de işlediği konu ve çizilen kahramanlar bakımından oldukça farklı bir eserdir. Romanda istibdat döneminde jurnalcilikle hayatları perişan edilen insanların hikayeleriyle beraber, yeni bir kavram olarak "feminizm"e yer verilir. Yazarın diğer romanlarında olduğu gibi, bu romanda da yabancı dil bilen, yabancı dilin önemini kavrayan, hayat şartları içinde buna zorlanan insanlar vardır. Romanın ana kahramanı Nurullah, yazarın romanlarında çizdiği örnek tiplerden birisidir. Mekteb-i Sultanî'den sonra hukuk tahsili

36 - Ahmet Midhat Efendi'nin romanlarında Fransızca kelimeleri kullanırken parantez içinde ne anlama geldiğini de vermesi, onun çeviri anlayışıyla da ilgilidir. Bu konuda bkz. Fazıl Gökçek, "Ahmet Midhat Efendi'nin Çevirileir ve Çeviri Anlayışı", *Küllerinden Doğan Anka Ahmet Midhat Efendi Üzerine Yazılar*, Dergah Yay. İstanbul 2012, s.196-206.

37 - Ahmet Midhat Efendi, *Jön Türk*, (Tercüman-ı Hakikat Matbaası, 1326 / 1910), (Haz. Kâzım Yetiş, TDK Yay. Ankara 2003.

gören Nurullah, Batı dillerinden Fransızca'yı çok iyi bilmektedir. Romanın ilerleyen safhalarında kendisine kurulan bir tuzakla ve jurnal yüzünden sürgüne gönderilen Nurullah, gittiği Akka'da mutasarrıfın çocuklarına Fransızca dersler verir. Nurullah sadece Batı dili değil, Doğu dillerinden Arapça ve Farsçayı da bilir. (s.67) Babası Kâşif Bey de okumuş, hür fikirli Fransızca bilenlerdendir. Midhat Efendi'nin romanları içinde yeni bir düşünce olarak "feminizm" in "turfanda" bir örneği olarak çizdiği Ceylan'ın Fransızcası Türkçesinden daha iyidir. (s.150) O, küçük yaşlarda tutulan mürebbiyelerden aldığı derslerle dilini geliştirir. Hatta ders vermeye gelen muallime, geldiği konakta Türkçe de öğrenir. (s.64) Nurullah'ın Ceylan'ın yerine evliliği tercih edeceği Ahdiye ise, daha küçük yaşlarda Arapça ve Farsça dersler almıştır. Kâşif Bey de otuz beş kırk sene "katip" olarak çalıştığı için Fransızcası epeyce vardır. (s.60) Midhat Efendi'nin yabancı dil konusundaki tavsiyeleri burada da devam eder. Mekteb-i Hukuk'u bitirdikten sonra İskenderiye'de avukatlık yapan Abdülgaffar Sacid, İngilizce ve Fransızca, "bahusus o zamanlara göre mutlaka Fransızca bilmek lazım iken o lisana pek az vukufu" olduğu için, Nurullah'ın yabancı dil bilgisinden faydalanmak için onunla beraber çalışmayı teklif eder. (s.223)

Jön Türk romanında da Batı dillerine ait kavramlar ve kelimelere sıkça yer verilir. Bunlardan ilki hem kavram olarak hem de yeni bir düşünce olarak "feminizm"dir. Midhat Efendi bu kavramın tanımından başlayarak geniş yorumlar yapar. Yazar romanda çoğunlukla Batı'dan gelmiş yeni kelimelerle eskileri beraber kullanır, ancak eskileri parantez içine alır. Teorilerinizi (nazariyat), pratiklerinizi (ameliatınıza), "mariage libre", "serbest izdivaç" yani "ahrarâne izdivaç" (s.73), artist (sanatkâr) (s.91), modern (yeni, bugünkü modaya mütenasip), sosyete (cemiyette) (s.89) bunlar arasındadır. Yine Ceylan'ın zamanı iyi

kullanması bakımından "kronometrik" (s.123) gibi "demokrasi" (s.134) de ilk defa romanlarında geçen kelime ve kavramlardır. Midhat Efendi postahane çalışan ve görevleri gelen zarfı açarak mektupları okuyup tekrar kapatanlar için yeni bir kelime bulamamış olacak ki Fransızcasını "hambre noir" şeklinde kullanır. Asıl ismi Ayşe iken Ceylan'a dönüşen romanının feminist kahramanı Ceylan, bu ismi Fransızca "bich"den almıştır. (s.52, 67) O, Midhat Efendi'nin bugün aynı anlamda kullanılan kuaför ve berber kavramlarını kuaförü kadınlar, berberi de erkekler için kullanır.

Sonuç

Türk edebiyatının "hâce-i evvel"i Ahmet Midhat Efendi, ilk hikaye ve roman örneklerini vermeye başladığı 1870'li yıllardan son romanı *Jöntürk*'ün yayımlandığı 1910 yılına kadar yaklaşık kırk yıllık dönemde kaleme aldığı romanlarının büyük bir kısmında yabancı dil öğrenimini teşvik etmiş, bu dilleri öğrenen ve konuşan roman kahramanlarına geniş yer vermiştir. Onun romanlarında yabancı dil (Avrupa/Batı) olarak öne çıkan dil, özellikle on dokuzuncu yüzyılda "medeniyet dili" olarak da adlandırılan Fransızcadır. Fransızca dışında zikredilen diğer Avrupaî diller ise İngilizce, Almanca ve İtalyancadır. Avrupa/Batı dilleri özellikle Fransızca kimi alafranga tiplerde yüzeysel şekilde anlaşılan, gösteriş için kullanılan bir dil iken Avrupa kültür, sanat ve edebiyatını anlamak için bir zorunluluk, bir araç olarak gören ve bu yüzden bu dilleri öğrenen tipler de vardır. Midhat Efendi romanlarında daha çok bunlara vurgu yapar, bu isimleri örnek olarak takdim eder.

Romanlarda ideal tipler, okuma, sanat ve kültürle ilgili olmanın yanında mutlaka bir de yabancı dil bilirler. Özellikle olumlu şekilde

çizilen, Avrupa'ya eğitim ya da bir hedef çizilerek gönderilen roman kahramanları daha yola çıkmadan bir Batı dilini öğrenirler ya da öğrenme hazırlığına girerler. Avrupa'ya Türk kültür ve medeniyetini tanıtmak, Avrupalı insanın Şark'a bakışındaki yanlışlıkları düzeltme gayesinde olan roman kahramanları ise, birden fazla yabancı dil bilirler. Midhat Efendi'nin romanlarında yabancı dil öğrenme, Avrupa kültür ve medeniyetini daha iyi anlama, yeniliklere açık olma, kendi değerlerini Avrupa'ya daha iyi anlatma gibi gayelerle öne çıkartılır. Nitekim birkaç yabancı dil öğrenip Avrupa'ya gönderilen roman kahramanları orada hiç zorluk çekmedikleri gibi, büyük takdir ve iltifat görürler.

Vefatının yüzüncü yılını andığımız Ahmet Midhat Efendi pek çok alandaki öncülüğünün yanında, romanlarında da Batı/Avrupa dillerini öğrenmeye, öğrenme metoduna, bu dillerden geçen kelimelere karşılık bulmada ilklendendir. Bu vesile ile hazırlanacak bir Ahmet Midhat Efendi sözlüğü, Türk kültür ve edebiyatının hızlı gelişen ve değişen bir dönemini daha iyi anlamaya büyük katkı sunacaktır.

Kaynakça

- Ahmet Midhat, Avrupa'da Bir Cevlan, Tercüman-ı Hakikat Matbaası, İstanbul 1892.
- Ahmet Midhat, Avrupa Âdâb-ı Muâşeretü Yahud Alafranga, İstanbul 1894.
- Akıncı, G., Türk Fransız İlişkileri (1071-1859 Başlangıç Dönemi), Sevinç Matbaası, Ankara 1973.
- Akün, Ö. F. "Tanzimat Edebiyatı' Sözü Ne Dereceye Kadar Doğrudur?", Kubbealtı Akademi Memcuası, 1977, Yıl: 6, S. 2, s. 15-37; Yıl: 6, S. 3, s. 22-39.
- Akyüz, Kenan, Modern Türk Edebiyatının Ana Çizgileri, İstanbul 1994.
- Asiltürk, Baki "Ahmet Midhat Efendi Müsteşrikler Kongresinde", Türk Dili, S. 521, 1995, s. 570-576.
- Berkes, N. Türkiye'de Çağdaşlaşma, Doğu-Batı Yay. İstanbul 1978.
- Çetin, N. "Ahmet Midhat Efendi'nin Romanlarında Milli Güven Duygusu", Ahmet Midhat Efendi Kitabı, Beykoz Belediyesi Kültür Yay. İstanbul 2007, s. 37-48.
- Eruz, S. Çok Kültürlülük ve Çeviri Osmanlı Devleti'nde Çeviri Etkinliği ve Çevirmenler, İstanbul 2010.
- Finn, R. P., Türk Romanı (İlk Dönem 1872-1900) (Çev. Tomris Uyar), Bilgi Yay. İstanbul 1984.
- Haedens, K., Roman Sanatı (çev. Yaşar Nabi), İstanbul: Varlık Yay. 1961.
- Kaplan, Mehmet, Türk Edebiyatı Üzerine Araştırmalar 3 Tip Tahlilleri, Dergah Yay. İstanbul 2005.
- Kerman, Zeynep, Yeni Türk Edebiyatı İncelemeleri, Dergah Yay. İstanbul 2009.
- Moran, B. (1991), "Aşık Hikâyeleri, Hasan Mellâh ve İlk Romanlarımız" Türk Romanına Eleştirel Bir Bakış I, İstanbul: İletişim Yayınları, s. 21-37.
- Namık Kemal, Terakki", Yeni Türk Edebiyatı Antolojisi II, (haz. Mehmet Kaplan, İnci Enginün, Birol Emil), İÜ Edebiyat Fak. Matbaası, İstanbul 1978, s.193-202.
- Okay, Orhan, Batı Medeniyeti Karşısında Ahmet Midhat Efendi, Ankara: MEB Yay. 1991.
- Okay, Orhan, "Ahmet Midhat Efendi", DİA, C.II, s. 100-102.
- Özön, M. N., Türkçede Roman, İletişim Yay. İstanbul 1985.
- Parla, Jale, "Râkım Efendi'den Nurullah Bey'e, Cemaatçi Osmanlılıktan Cemiyetçi Türk Milliyetçiliğine Midhat Efendi'nin Romancılığı", Merhaba Ey Muharrir!! Ahmet Midhat Üzerine Eleştirel Yazılar (haz. Nüket Esen - Erol Köroğlu), Boğaziçi Üniversitesi Yay. İstanbul 2006, s. 17-51.
- Perin, C., Tanzimat Edebiyatında Fransız Tesiri, İÜ Edebiyat Fakültesi Yay. İstanbul 1946.
- Stevick, Philip, Roman Teorisi (çev. Sevim Kantarcıoğlu), Ankara 1988.
- Tanpınar, A. H., XIX. Asır Türk Edebiyatı Tarihi, YKY. İstanbul 2007.
- Tekin, M., Roman Sanatı, Ötüken Yay., İstanbul 2001.
- Ülken, H. Z., Uyanış Devrinde Tercümenin Rolü, Vakit Gazetesi Matbaası, İstanbul 1974.
- Yavuz, H., "Modernleşme: Parça mı, Bütün mü? Batılılaşma: Simge mi, Kavram mı?", Modern Türkiye'de Siyasî Düşünce 3 Modernleşme ve Batıcılık, İletişim Yay., İstanbul 2002.
- Zürcher, E. J., Modernleşen Türkiye'nin Tarihi (Turkey A Modern History), İletişim Yay., İstanbul 1995.

Ahmet Midhat Efendi'nin Romanlarında Dil Öğrenimi ve Yabancı Dile Bakış

Ahmet KOÇAK

Özet

Son iki yüzyılda Türk insanının düşünce yapısında ve davranışlarında yeni bakış açıları kazandıran unsurlardan birisi de Batı dillerinin Türk aydını tarafından modernleşme arayışı olarak öğrenilmesi ve sonra ona ait fikri ve edebî eserlerinin okunması, onlardan tercüme yapılmasıdır. Avrupa ile ilişkilerin artması neticesinde, zaman içinde etkin bir şekilde Batı dillerini bilen ve bu dillerden tercüme yapabilecek insan ihtiyacı ortaya çıkmıştır. Devlet içinde yeterli sayıda yabancı dil bilen insan bulunamadığı için, Avrupa dillerinden eserler tercüme edilmesi, özellikle devlet kapısında çalışanlara yabancı dil öğretilmesi maksadıyla Tercüme Odası gibi kurumlar açılmıştır. Daha sonra giderek bir ayrıcalık kazanma, üstün görünme aracına dönüşen yabancı dil öğrenme ve beraberinde gelişen Avrupa'ya/Batı'ya özenme, sosyal hayatın bir aynası olarak en geniş şekilde romanlara yansımıştır.

Bu makalede Türk edebiyatının pek çok alanında öncüsü olduğu gibi, hikaye ve roman vadisinde de ilk örnekleri veren, vefatının yüzüncü yılını andığımız Ahmet Midhat Efendi'nin romanlarında dil eğitimi, yabancı dile bakış gibi konular ele alınıp incelenecektir.

Anahtar Kelimeler: Ahmet Midhat Efendi, Batı/Avrupa dili, yabancı dil, dil öğrenimi, modernleşme.

Perspectives Towards Language Learning and Foreign Language in Ahmet Midhat Efendi's Novels
Ahmet KOÇAK**Abstract**

One of the elements which provided new insights in Turkish people's frames of minds and behaviours in the last two centuries has been that the western languages have been learnt by the Turkish intellectuals as a way of search for modernisation and then intellectual and literal works of them have been read, translations have been done. As a result of increasing relations with Europe, the need for people who speak the western languages and are able to translate effectively from these languages in time. Since there were not enough people who could speak foreign languages within the state, institutions like chambers of translation were established in order to literal works of European languages be translated, especially to teach foreign languages to the officers work at government offices. Then learning foreign languages which gradually turned into obtaining a concession, a tool of being superior and aspiring to developing Europe/Western were reflected in the novels extensively as a mirror of social life in the broadest terms.

In this article, topics like perspectives towards the language teaching, foreign languages in Ahmet Midhat Efendi's novels will be dealt with. He was not only a pioneer in many fields of Turkish literature, but also he wrote the first examples of stories and novels, and we commemorate the centenary of his passing away.

Keywords: Ahmet Midhat Efendi, Western/European language, foreign language, language learning, modernisation.

Ahmet Midhat Efendi ile Fıtnat Hanım'ın Mektuplarında Aşkın Dili ve Üslubu

Şaban ÇOBANOĞLU*

Giriş

Ahmet Midhat Efendi, yaşadığı dönemin önemli bir aksiyon adamıdır. Osmanlı toplumunu içine düştüğü bunalımdan kurtarabilmek için roman hikâye, tercüme, gazete ve dergi yazıları olmak üzere 200 civarında eser vermiştir. Eserlerinde akıl, mantık, pratik ahlâk ve girişimcilik ruhu ön plandadır. Sağlam ve gösterişli fizikî yapısı ile yorulmak nedir bilmemiştir. Yazdıklarında konunun sanat yönünü ihmal ederek öğreticilik, faydacılık ve iyi vakit geçirmeyi öne çıkardığı ve Batı edebiyatı örneklerini taklit ettiği için kendisini eleştirenler de olmuştur.¹ Ayrıca, edebî ve estetik yönünün zayıf olduğu, aceleciliği yüzünden hatalara düştüğü yönünde olumsuz sayılabilecek değerlendirmelerde bulunanlar da vardır.²

Hayatının genel çizgileri itibarı ile üretime, pratiğe ve gerçekçiliğe açık uygulamaları olduğu bilinen Ahmet Midhat'ın Şair Fıtnat Hanım'a yazdığı mektuplar, kendisinin fazla bilinmeyen duygusal, hassas, romantik ve estetik yönüne işaret etmektedir. Hayata karşı oldukça sağlam bir duruşu olan Ahmet Midhat Efendi, söz konusu olan dönemin az sayıdaki kadın şair ve entelektüelleri arasında ön planda bulunan ve güzelliği dillere destan olan Şair Fıtnat Hanım olunca, bambaşka bir yönü ile karşımıza çıkıyor: Duyarlı, romantik, aşka ve muhabbete maddî algıla-

* Dr., İstanbul Kültür Üniversitesi, İSTANBUL

1 - M. Orhan Okay, "Ahmet Mithat Efendi" *TDV İslam Ansiklopedisi*, Güzel Sanatlar matbaası A.Ş. İstanbul, 1989, C.2. s 1002 - Ahmet Mithat Efendi, *Zeyli Hasan Mellah Yahut Sır İçinde Esrar*, Haz. Ali Şükrü Çoruk, TDK Yayınları Ankara, 2000, s. 7

maların ötesinde soyut anlamda değer veren ve bu anlayışını mektuplarında çok zarif ve ince bir ruh haliyle yansıtabilen, romantik bir ruh hali ile Ahmet Midhat Efendi...

Ahmet Midhat Efendi ile Şair Fıtnat Hanım'ın yazışmaları dönemin aşk ve muhabbet anlayışı, hitap tarzı, karşı cinse duyulan sıcak ve samimi duyguların ifade biçimi, bunların aktarılması ve anlamlandırılması gibi konularda birinci elden sahil bilgileri sunmaktadır. İkili arasındaki yazışmaların en dikkat çekici özellikleri şairâne, lirik ve romantik yüksek dil ve üslup unsurlarıyla bezenmiş olmasıdır. Zarif mübâlağa ve iltifatlar, nükteler, tarizler dönemin zengin yazışma kültürü ile edebiyat ve adâbını aksettiren müstesna örnekler arasında sayılabilir. Ahmet Midhat'ın, çıkarttığı "Dağarcık" adlı mecmuada realizmin de ötesine geçerek, pozitivizmden Lamarkizm'e kadar somut yönü ağır basan düşüncelere ilgi duyduğu görülmektedir.³ Adı geçen mektuplar bulunamamış olsaydı, belki de kendisinin ince, nahiv ve romantik yönü bu kadar net biçimde bilinemeyecekti.

Ahmet Midhat Efendi'nin mektuplarının muhatabı olan Şair Fıtnat Hanım'ın yetişme tarzına ve edebî yönüne kısaca değinmek konuyu daha anlaşılır hale getirecektir: Fıtnat Hanım, 1842 yılında Ordu'nun Aybastı ilçesinde doğmuş, dört yaşında İstanbul'a gelmiştir. Küçük yaşlarda Arapça ve Farsça öğrenmiş, Hoca Şâkir Efendi'den Hafız Şirâzî Divanı okumuştur. Erzurum'lu Osman Efendi'den sülüs, Ali Şükrü Efendi'den rik'a dersleri almış, edebiyat ve şiire ilgi duymuştur. Şiir zevkinin gelişmesinde Ethem Pertev Paşa'nın tesiri vardır. Fıtnat Hanım on sekiz yaşına geldiğinde hocasının gazellerine üstün gelecek düzeyde şiirler yazmaya başlamıştır.⁴ Şiirleri, aydın kesime hitap etmektedir. Lirik, coşkulu ve ağıdalı dil özellikleri ile Divan şiirinin hususiyetlerini yansıtmaktadır. Başarısı şiirin şeklinden çok, özünde aranmalıdır.

Şair Fıtnat Hanım'ın çocuk denecek yaşlarda başından bir nikâh geçmiştir. İlk evliliği uzun sürmemiş olmasına rağmen, üzerinde olumsuz tesirler bırakmıştır. Fıtnat Hanım zeki olduğu kadar mükemmel bir güzelliğe sahiptir. Yaratılıştan kıskaç olan ilk kocası kendisini şiir ve edebiyat mahfillerinden koparmış, çevresinden

3 - Ahmet Hamdi Tanpınar, XIX. Asır Türk Edebiyatı Tarihi, Haz. Abdullah Uçman, YKY, 2.bs. İstanbul 2007 s. 404

4 - Hakkı Tarık Us, Ahmed Midhat Efendi ile Şair Fıtnat Hanım, Vakıf Matbaası, İstanbul 1948, s. 158-164

ayrıştırarak bu yöndeki kabiliyetini köreltmıştır. Süleyman Nazif, Fıtnat Hanım'ı altmışlı yaşlarda iken Bursa'da tanımış ve ilk eşinin yaptığı eziyet ve baskıları kendisinden dinlemiştir. Duyduklarını daha sonra İbn'ül Emin'e şu ifadelerle anlatmıştır:

"(...) İlk zevcim beni o kadar kıskanırdı ki güzel giyinmekten, şiir yazıp okumaktan bile menederdi. Hatta (kirpiklerinin uzunluğu gözlerine pek çok letafet veriyor) diye kirpiklerimi keserdi (...)"⁵

Kocasının bu tür eziyetleri karşısında bunalan Fıtnat Hanım, kendisini güzel sanatların bir başka şubesi olan hat sanatına verir. Merhum Süleyman Nazif Bey'in naklettiğine göre, hüsnü hat konusunda da bir hayli başarılı olmuştur:

" (...) Edebiyattan mennu olunca hakikatindeki ihtiyacı ibda[-]ı hattatlıkla tatmin etmeye çalışmış. Kendi eliyle yazmış olduğu bir Mushaf-ı [Ş]erifi bana ziyaret ettirdi. Cidden nefis bir eser-i san'attı."⁶

Mektupların Bulunuşu ve Yayımlanması

Ahmet Midhat Efendi ile Fıtnat Hanım'ın derin aşkları ile ilgili mektuplar, Midhat Efendi'nin kütüphanesinde bulunan yayımlanmamış ve dağılık kalmış bazı evrakının oğlu Galip Bey tarafından düzenlenmesi sırasında ortaya çıkmıştır. Ahmet Midhat Efendi Sıhhiye Meclisi Başkanlığı'ndan emekli olmuş, bir hayli dağılık durumda bulunan evrakı evine taşınmıştır. Evrakın düzenlenmesi sırasında oğlu Galip Bey bir paket bulur ve babasına "Bunlar ne olacak?" diye sorar. Ahmet Midhat Efendi, dönemin sosyal ve ahlâk anlayışının söz konusu mektupların yayımlanmasına elverişli olmadığını, ancak bu mektupların edebiyat tarihine mal olmasını istediğini belirterek, "Sen meraklısın. Al, bunları sakla. Elbette neşri mümkün olan bir zaman gelecektir;" diyecektir.⁷

Ahmet Midhat Efendi'nin iş hayatında ve eserlerinde görmeye alışık olmadığımız, realist ve pratiğe yönelik tezahürlerinden oldukça farklı olan romantik, hassas ve şairâne kimliği adı geçen mektuplarda bütün ayrıntıları ile

5 - Hakkı Tarık Us, a.g.e. s. 167

6 - Hakkı Tarık Us, a.g.e., s. 166

7 - Hakkı Tarık Us, a.g.e., s. 4

yansıtılmaktadır. Kendisinin edebiyat tarihine mal olmasını istediği mektuplarını oğul Galip Bey'in topladığı eski gazete kesintileri arasında bulan arşivci kimliği ile tanıdığımız Hakkı Tarık Us daha sonra kitap haline getirmiştir. Eser, *Ahmed Midhat Efendi ve Şair Fitnat Hanım* başlığı altında Vakıf Matbaası tarafından 1948 yılında İstanbul'da basılır. Bizim araştırmamıza esas aldığımız mektuplardan kesitler adı geçen kitaptan alınmıştır.

İlk Bakışlar, İlk Duyuşlar

Ahmet Midhat Efendi ile Fitnat Hanım arasındaki aşk, Ahmet Midhat'ın 1876 yılında Rodos sürgününden dönüşü ile başlar. Yazarımız Kabataş Molla Bayırı'nda Fitnat Hanım'ın oturduğu Namık Paşa Konağı'nın karşısında bir eve taşınır. Aralarındaki mesafe pencereden bakıldığında birbirlerini görebilecek kadar yakındır. İkili arasında ilk muhabbet bu mekânda başlar. İlk mektubun yazılması tahminen taşınmayı takip eden bir veya bir buçuk yıl kadar sonrasıdır.⁸ Bu sıralarda Ahmet Midhat Efendi evlidir, çocukları da vardır. Otuz iki yaşlarında boylu poslu, iri kemikli, geniş omuzlu, buğday tenli, toparlak yüzlü, gür siyah sakallı, siyah gözlü, zeki ve keskin bakışlı, çatık kaşlı dev gibi haşmetli bir adamdır.⁹ Aynı dönemde Fitnat Hanım, Bahriye Nezâreti mektupçusu Mehmet Ali Bey ile nikâhli bulunmaktadır. Son derece câzip, misline az rastlanır cinsten dünya güzeli bir hanımdır:

*“Henüz 34 yaşında bir kadın; fakat yirmi yaşında görünen bir taze. Simaca vücutça öyle güzel ki...Düzgün, ölçülü bir vücut. Tatlı penbe, beyaz bir ten. Açık kumral ve gümrak saçlar... İnce kaşlar. Uzun kıvrıkcık kirpikli gözlerin koyu mavi firuze rengi...”*¹⁰

Ahmet Midhat Efendi, bu güzel kadının aşkının esiri olmuştur. Nihayet ilk mektubunu biraz tereddütle kaleme alır. Muhteva, aşkın önemli göstergeleri arasında kabul edilen sabır, dikkat, özen ve zaman ayırmanın bir terkibi gibidir. Mektup şu güzel hitap cümlesi ile başlar: *“Yegane-i rûzgar, edîb-i zarafet-şiâr, şâire-i letâfet- nisâr-ım efendim”* (s. 8) Bu selamlama cümlesi günümüzün, *“şekerim”*,

“aşkım”, *“bir tanem”*, *“canım”*, *“cicim”*, *“yavrım”*... gibi yavan ve sıradan hitap tarzları ile karşılaştırıldığında Osmanlı Sultanları için kullanılan unvanlar gibi heybetli, şahsa özel, ses ve sözün ahengi ile bezenmiş, okuyanı hemen tesiri altına alabilecek, hipnotik etki yaratan bir girizgâhtır. Midhat Efendi, ilk mektubunda Fitnat Hanım'la gönülden irtibata geçme konusunda edebiyat ve şiirin büyüdü dilinden yararlanmıştı. Bu vesile ile Fitnat Hanım'ın şiirlerini yüceltmış, yazdığı romantik mektuplarla zarif bir hanımın gönlüne açılan kapının anahtarını maharetle kullanmayı bilmiştir: *““Vakta ki Cuma günü sâlif-üz-zikr eş'arı okudum. Birden derin bir uykudan uyanır gibi kendimde bazı haller hissettim.”* (s. 11) Bu hal içinde iken, *“efendimizin gazel-i bîbedelini tanzir tarzında söyleyivermişim.”* (s. 11-12) şeklindeki ifadelerden sonra, *“Şu hayat içinde dinlenecek ve söylenecek bir söz var ise onun da şiir”* olduğundan bahseder. (s.12) Fitnat Hanım'ın Edebiyat alemini güzide eserlerinden mahrum bırakmamasını, başka seçkin eserlerini de iştiyakla beklediğini iletir. *“Her halde kerem ve ihsan efendimizindir.”* diyerek, 18 Mart 1878 tarihli mektubunu bitirir.

Fitnat Hanım'ın 1 Nisan 1878 tarihli cevabî mektubu daha net ve cesurâne ifâdelerle kaleme alınmıştır. *“Ma'rûz-ı câriyeleridir”* diye başlayan mektup, *“Lütufnâmenizi on dört gün, on beş gecedir okuyorum. Her okuyuşta başka bir lezzet buluyorum, bir başka sefa kesbediyorum”* (s. 13) diyerek devam eder. Ahmet Midhat Efendi'nin ince iltifatları ve naziresi dolayısı ile son derece mutludur. *“Böyle bir lütufnâmeye mazhariyetim kolaylıkla bedeli ifa olunur inayetlerden olmadığı”*nı dile getirdikten sonra kendisine bir takım özel sebeplerden dolayı tafsilatlı mektup yazamamış olmaktan müteessir olduğunu, *“zâr ve zebûn olmuş vücûduna ârız olan nahoşluktan ve bazı mevâniden dolayı”* üzüntü duyduğunu belirtir. *“Artık bu hale kader deyiniz, tecelli deyiniz, baht deyiniz ne denilirse eyvallah demekle hatm-i güftâr eylerim.”* (s. 14) diyerek mektubunu bitirir. Ahmet Midhat Efendi'nin tanzir ettiği Fitnat Hanım'ın gazelinin son iki beyti şu şekilde bitmektedir:

“Mir'at-i hayalimde imiş peyker-i Hüsnün / Ol gamzeden efsâne ve efsûn imişim ben Ummazdım o âfet beni yâd eylediğin hiç / Fitnat, bu elemden hele memnûn imişim ben”

8 - Hakkı Tarık Us, a.g.e., s. 171-172

9 - Hakkı Tarık Us, a.g.e., s. 5

10 - Hakkı Tarık Us, a.g.e., s. 5

Aynı beyitlere Ahmet Mithat Efendi'nin naziresi şu şekildedir:

*"Fıtnat hanımın tâzeledi güftesi tab'im / Tanzîrim ile gör ki ne coşkun imişim ben
Fıtnat sana Midhat gibi bir kul bulununca / Zinhâr deme "mihnetzede, dîlhûn imişim ben"*

Aşk Mektuplarından Mektuplardaki Aşkın Diline

Günümüzdekilerle geçmişin ilan-ı aşk usulleri karşılaştırıldığında bir kadının gönlüne girmenin yolunun her şeyden önce servet, güç ve fiziksel özelliklerinin ötesinde onunla aynı duygu ve estetik değerleri paylaşmanın ve bunu şiir dilinin yüksek üslup ahengiyle dile getirebilmenin çok önemli bir usul ve ritüel olduğu anlaşılmaktadır. Derin aşkların başlamasında ve gelişmesinde kelimele- rin büyüdü dünyasını yansıtan edebiyat sanatı içinde şiirin her zaman müstesna bir yeri vardır. Yeter ki, doğru zamanda ve zeminde kullanılmış olsun. Roman, hikâye, tiyatro, anı, seyahat tenkit, deneme ve makale gibi hemen her konuda eser veren ancak şairlik tarafı yeterince bilinmeyen¹¹ Ahmet Midhat Efendi'nin bu yönünü de mektupları vasıtası ile tanımış oluyoruz. Mithat Efendi, gençlik heyecanı içinde şiir sanatıyla ilgilenmiş, ancak şiiri pek de sevmediğini söylemiştir.¹²

Ahmet Midhat Efendi, 2 Nisan 1878 tarihinde Fıtnat Hanım'a uzunca bir mektupla karşılık verir. Nerede ise mektubun her bir cümlesini ele alır, çeşitli yorum ve övgülerde bulunur. Fıtnat Hanım'a *"(...) Bir sûret-i zarâfet-şîâr, bir peyker-i halâvetnisâr bir bût-i letâfet-disar"*¹³ (s. 22) gibi son derece şaşalı ve süslü ifadelerle iltifatlarda bulunur. Aşkın en önemli göstergelerinden birisi sevgi- liye dikkat kesilmek ve zaman harcamaktır. Bu manada Midhat Efendi, mümkün olabilecek bütün fırsatları değerlendirir. Bunca iş - güç arasında dikkatini hayranı olduğu Fıtnat Hanım'a vererek, onu şaşırtıp şımartmaktan geri durmaz.

Bir akşam Fıtnat Hanım, Mithat Efendi'nin kapısının önünden geçerken sendeleyerek ayağını incitir. Mithat Efendi bu müessif olaya şahit olur. Hiç bir şey yapamamış olmanın çaresizliğini yaşar. Bu elim hadise üzerine büyük bir üzüntü- ye kapıldığını, âdeta yüreğinin yerinden fırladığını, kendisini dışarı atarak imda- dına yetişmek istediğini yazar. Fıtnat Hanım'ı, - düşecek olsa bile - hiç olmazsa

11 - Ahmet Midhat Efendi, Bütün Eserleri, *Yeryüzünde Bir Melek*, Haz. Nuri Sağlam, TDK Yay. Ankara, 2000, Ön Söz Kısmı

12 - Murat Uraz, *Ahmet Mithat, Hayatı, Şahsiyeti, Eserleri ve Yazılarından Seçme Parçalar*, Kültür Basımevi, İstanbul, 1940 - 1941, s. 11

13 - "Doğuştan zarif görünüşlü, tatlılık saçan bir yüz, inceliklerle bezenmiş bir güzel"

kolları arasına düşürmeyi arzu ettiğini dile getirir. Ancak, dönemin şartlarında buna imkân yoktur: *"Ne fayda ki bu yerlerde birbirimizin bigânesiyiz, efendim."* *"Böyle birbirimizin yabancı, bigânesi olduğumuzu, yekdiğerimize nâ mahrem bulunduğumuzu görmek acı bir şey değil mi?"* (s. 37) diyerek hayıflanır.

Fıtnat Hanım'ı etkilemek konusunda Midhat Efendi'nin hayal gücünün sınırlarını çizmek zordur. Hayranlığı cinnet noktasına kadar varmıştır. Öyle ki, sevgi ve muhabbetini ispat hususunda, felaketlerin bile kendisi için bir nimet olabileceğini kurgulamaya başlar. Büyük bir yangın çıkmasını veya deprem kopmasını hayal ederek şunları yazar: *"Biliyor musunuz, niçin? Zira o halde kendimi harem tarafına atıp sizi kucakladığım gibi kurtaracağım; Zira o halde seni kucaklamak ağyar huzurunda dahi cinayet sayılmayıp fazilet addolunacak (...) ki dünyada benim için kurtaracak senden başka hiçbir kıymetli şey yoktur. Senden başkası mâsivâdır ki cümlesi helak olsun. Hatta ben de kurban olayım. Tek sen kurtul (...)"* (s. 38) Midhat Efendi'nin bu yaratıcı fantezisi Fıtnat Hanım üzerinde derhal etkisini gösterir. Midhat Efendi'nin iltifatlarına ve etkileme gücüne karşı koymak kolay değildir: *"Aklım sizindir, sizinleedir, Fıtnatım. Aklıma gelen her şeyi bu âlemde yalnız size söyleyemezsem kime söylerim?"*(...) *"Beni Allah bu beladan kurtarmasın. Bu bela içinde son nefesimi müyesser eylesin ki, dünyadan dahi ağız tadı ile gideyim."* Midhat Efendi bu içli itiraflardan sonra mektubunu şu çarpıcı temenni ile bitirir: *"Merdivende burkulan ayaklarınızı inşallah öpmeye muvaffak olurum, nurum."* Midhat. (s. 40-41)

Efendim Midhat, Aklım Sizindir, Sizedir

İltifat ve aşk itirafları ile dolu olan Midhat Efendi'nin bu mektubu, Fıtnat Hanım üzerinde tahmin edilebilenden de fazla bir tesir göstermiş olmalı ki, yeni mektubuna *"Malikim, dünkü hayat-nâmeniz bana taze can verdi."* diye başlayacaktır. Mürsel Ağa¹⁴ ile gönderdiği mektubunda artık duygularını gizleme gereği duymayacaktır: *"Bir şey olsa da Fıtnat'ı kucaklasam diye düşünmüşsünüz. İşte kucaklayıp kaldırılmakla muhtaç hale geldim. Niçin gelip beni kurtarmadınız, ruhum? (...) Ben sizi seviyorum, Midhatım, nedir bu mâniler? Efendim, Midhat Aklım sizindir,*

14 - Ahmet Mithat'ın büyük biraderi Hafız Paşa'nın siyahî uşağı

sizedir.” (s. 46) diyerek, aşğını iyice umutlandırır. Hatta “Ah siz ne hoş baş belasıdır (...). O tatlı belayı ben kucaklamak için ne kadar zamandır kollarımı açmış bekliyorum. Allah o beladan hiç kurtarmasın.” (s. 47) şeklindeki ümitvâr ifadelerden sonra, Midhat Efendi'nin kendisi için yazmış olduğu gazelin tanzirini gönderir.

Ahmet Midhat Efendi cevabî mektubunda biraz daha cesaretlenmiştir. Artık ilişkilerinin bir hemşirelik bağından öte geçmesini istemektedir: “Tam manası ile birbirimizin mâlik ve mahluku¹⁵ olalım (...) diyecek ve mektubunu “Gönül ittihadını tercih eden Midhat” şeklinde bitirecektir. (s. 54-55) Fıtnat Hanım, bir sonraki mektubunda, sanki fazla ileri gittiğini anlamıştır. Biraz kendisini naza çekerek, müstehzî bir eda ile, “(...) daha benim şahsım nasıldır? Meşrebim nedir? Hiç bilmediğiniz halde bana bu kadar teslimiyet göstermek mümkün müdür? Rızanız benim rızamdan ibaret mi olacak? Ya ben sizi çok fenalıklara sevkedersem?...” (s. 58) tarzı ifadelerle Mithat Efendi'yi kendince sınavarak bir imtihana tabi tutmak ister. Ahmet Mithat Efendi bir sonraki mektubunda zekice seçtiği ifade ve iltifatlarla bu sınavdan başarı ile çıkmasını bilecektir: “Hem mâlikem, hem memlûkem, efendim,” hitabı ile başladığı mektubunda Fıtnat Hanım'ın nâz ve işve kokan iğneleyici sorularına esaslı karşılıklar verir. Sözü “meşrep” konusuna getirerek, “(...)meşrebiniz tamamıyla benim kendi meşrebim olacaktır. İnsana kendi meşrebi ne kadar hoş gelirse, bittabi meşrebiniz dahi bana o kadar hoş gelecektir. (...) Zat-i devletiniz dünyada insan-i kâmil olarak yaşamak için her ne lâzımsa cümlesine mâlik[sinz.]” (...). (s. 66) şeklinde kadın ruhunu kavrayıcı methiyelerde bulunur. Mektupta geçen “fenalık” kelimesi konusunda ise, “Fenalık yapmak, fenalığa sevk etmek melekler kârı mıdır?” diyerek, *Felsefe-i Evzan* adlı eserinde üzerinde durduğu gibi, o zamana kadar Osmanlı yazarlarının cesaret edemeyeceği düzeyde feminist bakış açısı ile kadın imajını yüceltici yaklaşımlar sergiler.¹⁶

Daha sonraki yazışmalar, Midhat Efendi ile Fıtnat Hanım'ın buluşmalarına dair duyuş, düşünce ve hissiyatlarını yansıtmaktadır. İlerleyen samimiyet çerçevesinde dilde sadelik, yalnlık ve teklifsiz bir üslup dikkat çekmektedir. Kendisine yapılan iltifatlardan Fıtnat Hanım'ın fazlasıyla etkilendiği görülmektedir: “Aman

yarabbi! Ne kadar güzel yazılmış. İnsana değil, taşlara bile tesir edecek, kimsenin işidemeyeceği sözlere mazhar oluyor, Fıtnat.” (S. 74) demekten kendisini alıkoyamaz. Midhat Efendi ise bir an önce buluşup kavuşma isteğindedir. Bu konuda yazdığı her mektupta israrkâr olmakla kalmaz, hayranlık dolu sözlerini de sıralar: “Ne zaman murad buyurulursa ferman buyuracağınız yerde Mithat'ın hazır” bulunacağından bahseder. (s. 88) “Ben sizi sevmek istiyorum, sizi...İstiyorum değil, müsaade buyurunuz itiraf edeyim, seviyorum, efendim.” (s. 98) “Sizi ve beni yaradan Allah'a yemin ederim, âlemde nâmerd ve alçak yaşayayım ki, ben şu sözlerin hiç birisini müddet-i ömrümde bir kimseye söylemedim ve yazmadım” (s. 99) Midhat Efendi, artık “müşâfihenin”, yüz yüze ve dudak dudağa konuşmanın vaktinin geldiğine inanmaktadır: böyle bir lezzete bin canı olsa binini de feda edebileceğini, “sonra gene feda etmek için bin can daha ihsan buyurmasını Allah'tan temenni” edeceğini söyleyecektir. İş kadınların hiç dayanamayacaklarını bildiği göz yaş konusuna getirerek, Fıtnat Hanım'ı kaybetmek endişesiyle göz yaş döküğünden bahisle, “Ben ki gözlerinden bir damla yaş geldiğini pek nadir olarak görmüş iken ağlayayım.” diyecektir. (s. 106)

Fıtnat Hanım, uzunca bir yazışmanın ardından, Midhat Efendi ile buluşmaya razı olur: “Yarın yedi ile sekiz beyninde size nerede mülakât olayım? Emir buyurulursa bir yerde sizi göreyim. (...) Matbaanın önünde kitap almaya gelmiş gibi olsam, münâsebet alır mı?” (s. 116) Midhat Efendi, usul ve âdap bilen bir kimse olarak, işyerinde buluşmayı uygun görmez. Taksim, Çiflik gibi alternatifler arasında yakınlığı ve tenhaliği sebebiyle İhlamur'da buluşma konusunda anlaşılır. Ertesi günü Fıtnat Hanım İhlamur korusuna gelir ve bekler. Midhat Efendi ortalarda yoktur. Koruluğun içlerine doğru dalan Fıtnat Hanım'ın arayışları boşunadır. Bu konuda yazılan mektuplardan anladığımıza göre, Ahmet Midhat, Fıtnat Hanım'ı arabadan indikten sonra, “izlerine basarak” yakın bir mesâfeden takip ettiği halde, mahşerî kalabalıktan izini kaybettiğini söyleyecek, eve dönüp pencere önünde beklemeye başlayacaktır. Hayal kırıklığına uğrayan Fıtnat Hanım işin aslını öğrenince yumuşar ve Midhat Efendi'ye mayıs ayının çarşamba günü için yeni bir randevu verir. Bu müjdeli haber üzerine Ahmet Midhat, pek çok işi başarı ile yaptığını, dünyanın birçok yerini gördüğünü belirttikten sonra, sözü esas vurgulamak istediği noktaya getirir: “Sizde gördüğüm hâlâtı ömrümde hiç bir yerde, hiçbir kimse-

15 - “Mahluk” metinde “seveni”, “benimseyeni” anlamında okunmalıdır

16 - Ahmet Mithat, *Felsefe-i Zenan*, Haz. Handan İnci, Arma yay. 2.bs. İstanbul, 1998 s. V-XIII

de, kendimde bile görmedim. Siz Türk değilsiniz, Müslüman değilsiniz, şarklı değilsiniz, Frenk de değilsiniz. Siz bunların cümlesinin fevkinde bir kadınsınız.” (s. 147) demek suretiyle, kendisi için iltifat ve methiyenin hiçbir sınırı olmadığını göstermiş olur. İşin sonunda Midhat Efendi ile Fıtnat Hanım birlikte masal gibi bir on sekiz saat geçirirler. Bu beraberlikten her ikisi de son derece mutlu olurlar. Son buluşmanın ardından iltifatlar, hoşnutluklar ve rüya gibi yaşanmışlıkların anılarını dile getiren karşılıklı olarak yazılmış iki mektup daha kaleme alınır.

Sonuç

Ahmet Midhat Efendi ile Fıtnat Hanım'ın mektupları Tanzimat döneminin hem aşk edebiyatını, hem de edebiyat aşkını temsil eden müstesna vesikalardır. Mektuplardaki tarihlere bakılırsa iki üç ay kadar süren bu tutkulu aşkın tam olarak ne kadar devam ettiği ve nasıl sonuçlandığı konusunda net bilgilere sahip değiliz. Bu kısa süre içinde Ahmet Midhat'ın on yedi mektup gönderdiği, Fıtnat Hanım'ın da cevâben on dört adet mektupla mukabelede bulunduğu anlaşılmaktadır. Aralarındaki aşkın bitişine Kemalpaşazâde Sait Bey'in Ahmet Midhat'la Fıtnat Hanım'ın aşklarını iğneleyici naziresinin sebep olduğu ileri sürülmektedir. Nazirede Fıtnat Hanım'ın adı apaçık biçimde zikredilmektedir:

“Anılsın sürdüğüm zevk u sefa ülfetle, işretle
Zarar yok kalsam artık matbaamda hüzn ü mihnetle
Seni zikreylesinler her bilenler Nam-i Midhatla
Beni de yadedenler yâdeder iffetle, fitnatla!”

Bu mısraları okuyan Ahmet Midhat oldukça içerlemiştir. Bu öfke ile 1878 yılı Ağustos ayının beşinci günü Said Bey'i Bâbîâlî Yokuşu'nda yakalayıp dövdüğü gibi, bunu *Tercümân-ı Hakikat*¹⁷'te “Said Bey'e Dayak” başlıklı yazısı ile kamuoyuna ilan etmiştir.

Ahmet Midhat Efendi'nin tam anlamı ile bilinmeyen romantik yönünün, incelediğimiz mektupların dil ve üslubu çerçevesinde daha net biçimde ortaya çıkmış olduğunu düşünmekteyiz. Merhum “Hâce-i Evvel”in edebiyat tarihine mâl olması-

17 - Hakkı Tarık Us, *Ahmed Midhat Efendi İle Şair Fıtnat Hanım*, s.173

nı istediği mektupları kendisinin içli, romantik ve insanî yönünü açıkladığı kadar, aşk mektuplarının edebiyat tarihimiz açısından ne kadar vazgeçilmez vesikalar olduğunu da ortaya koymaktadır.

Kaynakça

- Midhat (Efendi), Ahmet; *Zeyli Hasan Mellah Yahut Sır İçinde Esrar*, Haz. Ali Şükrü Çoruk, TDK Yayınları, Ankara, 2000, s. 7
- Midhat (Efendi), Ahmet; *Bütün Eserleri, Yeryüzünde Bir Melek*, Haz. Nuri Sağlam, TDK Yay., Ankara, 2000
- Midhat, Ahmet; *Felsefe-i Zenan*, Haz. Handan İnci, Arma Yay. 2.bs. İstanbul, 1998
- Okay, M. Orhan; “Ahmet Mithat Efendi” *TDV İslam Ansiklopedisi*, Güzel Sanatlar Matbaası A.Ş. İstanbul, 1989, C.2.
- Tanpınar, Ahmet Hamdi, *XIX. Asır Türk Edebiyatı Tarihi*, Haz. Abdullah Uçman, YKY, 2.bs. İstanbul, 2007
- Uraz, Murat; *Ahmet Mithat, Hayatı, Şahsiyeti, Eserleri ve Yazılarından Seçme Parçalar*, Kültür Basımevi, İstanbul, 1940 – 1941
- Us, Hakkı Tarık; *Ahmed Midhat Efendi İle Şair Fıtnat Hanım*, Vakıf Matbaası, İstanbul, 1948

Ahmet Midhat Efendi ile Fitnat Hanım'ın Mektuplarında Aşkın Dili ve Üslubu

Şaban ÇOBANOĞLU

Özet

Özel mektuplar edebiyat tarihi açısından değerli vesikalardır. Genel kaynaklarda ulaşılamayan mahrem bilgiler içerebilen, kişiye özel iletişim vasıtaları olarak kabul edilirler. Günümüzde önemini bir hayli kaybetmiş görünen bu değerli edebi tür, yüksek dil ve üslup özellikleri ile Tanzimat döneminde vazgeçilmez anlatım ve aktarım vasıtalarının başında geliyordu. Ahmet Midhat Efendi ile Şair Fitnat Hanım'ın yazışmaları dönemin aşk, dil ve üslup anlayışı konusunda kıymetli bilgiler sunan vesikalar arasında kabul edilebilir. Bu makalenin amacı ikilinin yazdıkları mektuplar çerçevesinde, dönemin aşk anlayışı, hitap tarzları, romantik ve şairane üslubu hakkında açıklayıcı bilgiler sunmaktır.

Anahtar Kelimeler: Ahmet Midhat Efendi, Şair Fitnat Hanım, edebi mektup, mektup dili, şairane üslup, hitap tarzı

Language and Style of Love in the Correspondance of Ahmet Mithat Efendi and Fitnat Hanım

Şaban ÇOBANOĞLU

Abstract

Literary correspondence reveals valuable information in terms of the history of literature. They are regarded as private communication tools containing personal information which may not be obtained in general resources. This indispensable literary genre – though has lost its function and notion extensively currently – was regarded as a chief and effective instrument of expression during the Tanzimat Era. The literary correspondence between Ahmet Midhat Efendi and Fitnat Hanım, The Poet, is concerned with presenting valuable data related to the aspects of love, language and poetic style of the Tanzimat years. This paper aims to draw some conclusions by examining the literary letters corresponded between both writers in respect to love concept, greeting expressions, romantic and poetic diction of their time.

Key words: Ahmet Midhat Efendi, Fitnat Hanım, The Poet; literary letters, the language of letters, poetic style, greeting style

İsmail Hakkı Bursevî' nin Şerh-i Pend-i Attâr Adlı Eseri Üzerine İnceleme*

Tuba Onat ÇAKIROĞLU**

Giriş

XVIII. yüzyıl Türk edebiyatında ve düşünce hayatında önemli bir yere sahip olan İsmail Hakkı Bursevî, Feridüddin Attâr' ın Pendnâme isimli eserini şerh etmiştir. Şerh-i Pend-i Attâr edebî yönünün yanı sıra tasavvufî ve ahlakî özelliklere sahip bir eserdir. İsmail Hakkı Bursevî, Şerh-i Pend-i Attâr isimli eserini 17 Ramazan 1136'da tamamlamıştır. Attâr, Pendnâme'de İslâm ahlâkını ideal bir şekilde anlatmaktadır. İsmail Hakkı bu eseri şerh ederek tarikate yeni giren dervişlere ve okuyucuya âdeta yol açmak ister. Şerh-i Pend-i Attâr meydana getirildiği dönemin hayata bakış açısını vermesi açısından da önemli bir eserdir.

Klâsik Türk Edebiyatı eserleri kültürümüzün önemli bir kısmını teşkil eder. Bu edebiyatı meydana getiren şairlerin ve yazarların bilgi ve birikimlerinin çok olması, devirlerinin ilimlerine eserlerinde yer vermeleri, bugün anlaşılmasını güçleştirmektedir. Klâsik edebiyatımızın anlaşılmasının sebebi kelime kadrosunun farklılığının yanı sıra; o dönemin sosyal hayatına, halkın yaşayışına, âdetlerine ve kültürüne yabancı olmaktır. Derin bir ilim ve kültürün mahsulü olan edebi eserleri açıklama ihtiyacı “şerh” geleneğinin oluşmasını sağlamıştır. Muhtelif konularda yazılan eserlerin anlaşılabilmesi için o eserlerin şerhleri yapılmıştır.

Attâr'ın ve Pendnâme İsimli Eserinin Türk Edebiyatına Etkisi

Attâr'ın Pendnâme'si yazıldığı dönemden itibaren hem İran edebiyatına hem

* Bu çalışmada Prof. Dr. Fatma Tulga OCAK danışmanlığında yapılan İsmail Hakkı Bursevî'nin “Şerh- Pend-i Attâr”(Attâr'ın Pendnâmesi'nin Açıklaması) Adlı Eseri Üzerine Bir İnceleme ve Attâr'ın Pendnâme'si ile Karşılaştırılması isimli Doktora tezinden yararlanılmıştır.

** Dr.,Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü - ESKİŞEHİR

de Türk edebiyatına tesir etmiştir. Türkler İslâmiyet'i kabul ettikten sonra kültürel anlamda Şark-İslâm medeniyetinden etkilenmişlerdir. Sadî'nin Bostan ve Gülistan'ı, Câmî'nin Bahâristân'ı, Attâr'ın Pendnâme'si Şark-İslâm ortak medeniyet dairesine girildikten sonra okunan ana eserlerdendir. İslâmiyet öncesi Türk edebiyatında başlayan nasihat geleneği İslâmiyet'in kabulünden sonra da devam etmiştir. İslâmiyet sonrası Türk edebiyatının ilk kaynaklarından Yusuf Has Hacib'in Kutadgu Bilig adlı eseri Türk ahlâk ve devlet anlayışı ile İslâmî inancı birleştiren nasihatnâme ve siyâsetnâme mahiyetinde didaktik bir eserdir. Edîb Ahmed'in Atebetü'l-Hakâyık adlı eseri ahlâkî yanı ağır basan bir eserdir (Kartal 2007, 31). Türk edebiyatında nasihat etme, küçük kısa hikâyelerle okuyucuya ders verme tarzı gelenek halini almıştır. Bu nedenle Pendnâme Türk halkı tarafından sevilerek okunmuş bir ahlâk kitabıdır. Pendnâme Türkçe'ye birçok kez aktarılmış; ayrıca Fransızca, Almanca, Hintçe ve Latince'ye tercüme edilmiştir. Pendnâme aynı zamanda medreselerde ders kitabı olarak okutulduğundan tercümeleri ve şerhleri de vardır.

Feridüddin Attâr'ın Pendnâme'si gerek Fars gerekse Türk kültür ve edebiyatını uzun süre ve derinden etkilemiştir. Ancak şunu hemen ifade etmeliyiz ki Türk edebiyatındaki pendnâmeler Fars edebiyatının bir taklidi olduğu anlamına gelmez. Telif pendnâmeler bir tarafa, tercümelere bile şairlerimiz konuya bağlı kalmakla birlikte kendi bilgi ve birikimleriyle âdeta yeni bir eser meydana getirmişlerdir. Gülşehrî'nin Mantıku't-Tayr isimli eseri aslında bir tercümedir. Fakat Gülşehrî konuya bağlı kalmakla birlikte Attâr'ın eserini birebir tercüme etmemiştir. Mesnevî, Kelile ve Dimne, Gülistan ve Lemaât'tan hikâyeler ilâve etmiştir. Pendnâme yazan şairlerimiz de bazen Attâr'ın eserinden tamamıyla ayrı özellikler taşıyan, zaman zaman içinde atasözleri, deyimler, fıkralar ve masalların yer aldığı bütünüyle yerli özelliklere sahip pendnâmeler ortaya koymuşlardır (Koçin1999, 98). XVI. yüzyılda yazılmış olan Güvâhî'nin Pendnâme'si Attâr'ın eserinden oldukça farklıdır. Attâr'ın eserinde ağırbaşlılık ve olgunluk gibi ahlâkın gerektirdiği bütün kurallar vardır. Güvâhî ise halk arasında kullanılan atasözlere, deyimlere hatta müstehcen sözlere yer vermiştir (Hengirmen 1983,17).

Attâr'ın Pendnâme'si Klâsik Türk Edebiyatı'nda nasihatnâme türünde yazılan eserlere kaynak teşkil etmiştir Edebiyatımızda Attâr'dan etkilenerek bazı

nasihatnâmelere Pendnâme adının verildiği görülmektedir. Pendnâme'nin Türkçe'de manzum ve mensur tercümeleri mevcuttur. Tercümelere belli başlı olanlar şunlardır: Sabayî'nin Sırât-ı Mustakîm Tercümesi tespit edilebilen ilk manzum tercümedir. Edirneli Emrî'nin, Tercüme-i Pend-i Attâr isimli eseri manzum bir çeviridir. Kanunî'nin şehzâdesi Bayezid adına Emre adlı bir kölenin yaptığı çeviri Edirneli Emrî'ye mâl edilmiştir. Zaifî'nin Bustân-ı Nasâyih isimli eseri Pendnâme'nin birebir tercümesi değildir. Zaifî bazı bölümleri ilave etmiştir. Edirneli Nazmî, Pendnâme-i Attâr adlı eserinde Attâr'ın beyitlerini aynen tercüme ettikten sonra her beytin anlamını ilâve beyitlerle genişletmiştir. Bunların dışında Zarifî Ömer Efendi'nin Terceme-i Pendnâme-i Attâr, Sa'dullah bin İbrahim bin Ahmed'in Terceme-i Pendnâme-i Attâr, Makalî'nin Pend-i Attâr Tercemesi, İlmî'nin Pendnâme ve Tercemesi, Mustafa bin Muhammed'in Pendnâme ve Tercemesi isimli eserleri de vardır. Nuri Gençosman Feridüddin Attâr'ın Pendnâme'sini günümüz Türkçesi'ne aktarmıştır. Çevirisinin önsözünde bazı tercüme ve şerhlerden söz etmiştir. Buna göre yukarıdakilerden farklı olanlar; Hasan Şuuri'nin Ferheng-i Şuuri, Livaî'nin (I.Sultan Ahmet devri şairlerinden) Pendnâme'si ve Mustafa Asım'ın manzum tercümesidir.

Pend-i Attâr'ı İsmail Hakkı Bursevî'den başka müellifler de şerh etmiştir. Şem'î Şem'ullah Mustafa Bosnavî'nin eserinin adı Saadetnâme'dir. Şem'î Pirizrenlidir. Tasavvufu ilgili bir zattır. Pend-i Attâr'dan başka Mesnevî, Divân-ı Hafız, Gülistan, Bostan, Baharistan, Tuhfetü'l-Ahrâr, Mantıku't-Tayr isimli eserleri şerh eder. Abdurrahman Abdi Paşa Vak'anüvis'in eseri El-Müfid diye tanınırsa da asıl adı Şerh-i Pend-i Attâr'dır. Abdurrahman Paşa eserini Sultan Mehmed Han İbnü's-Sultan İbrahim adına yazmıştır. Vak'anüvis Abdurrahman Abdi Paşa İstanbulludur. 1103/1882-1883'de vefat eder. Mehmed Murad bin Abdürrahim'in (ö.1275/1858) Pendnâme şerhinin ismi Mâhazardır. Seyyid Ali bin Ali Hasretî'nin de Şerh-i Pend-i Attâr adlı eseri mevcuttur. Yukarıda saydıklarımızdan başka M.Nuri Gençosman'ın çevirisinin önsözünde İsmet Mehmet (ö.1160), İsmail Müfid (ö.1217) ve Erzincanlı Hacı Feyzullah (ö.1323)'ın da şerhlerinin olduğunu belirtmiştir.

İsmail Hakkı Bursevî'nin Türk Şerh Edebiyatı'ndaki Yeri

İslâmî edebiyat mahsulleri yazıldıkları ilk devirlerden itibaren, anlaşılma zorluğu endişesiyle şerh edilmiştir. Arap ve İran edebiyatlarında yapılan şerhler

klâsik Türk edebiyatına da kaynak teşkil etmiştir. Türk edebiyatında da pek çok esere şerh yazılmıştır. Şerhden başka ayrıca hâşiye denilen açıklamalar da vardır. Arap edebiyatında ilk dönemde yazılan şiirler zaman içinde anlaşılabilir. Bunun üzerine bu eserlerdeki zorlukları açıklama yoluna gidilir. Ancak yapılan bu açıklamalar gelişigüzel bir biçimde beyitlere ilâve edilir. H.III. ve IV. Asırlarda yetişen Sükkerî ve Sa'lebi gibi şârihler Arap şerh edebiyatı geleneğini kurmuşlardır (Pekolcay-Sevim 1991, 41).

İran edebiyatında şerhler daha ziyade tasavvufî şiir ile ilgilidir. Bu eserler zaman içinde çeşitli mutasavvıf ve müellifler tarafından şerh edilerek halka mâl edilirler.

Türk edebiyatında ise Arap ve İran edebiyatlarında olduğu gibi daha çok dinî ve tasavvufî eserler şerhler edilmiştir. Açıklanma ve yorumlanma ihtiyacı sadece edebî metinler için söz konusu değildir. Farklı konularda ve sahalarda yazılmış metinler üzerinde de incelemeler yapılmıştır. Bu nedenle şerh kelimesinin yanı sıra hâşiye, hâmiş, tefsîr, tahlîl, tedkik ve buna benzer kelimeler kullanılmıştır. Başta dinî eserler (hadis, fıkıh kitapları, esmâ-ı hüsnâ ve duâ mecmuâları vb.) olmak üzere, dil, gramer ve astronomi sahalarda yazılmış eserlere de şerhler yazılmıştır. Kelimelerin arasına gizlenmiş mânâları bulup çıkarmak her zaman zor olmuştur. Şârihler belki de bu nedenle şerh edecekleri metinleri tesadüfen seçmemişlerdir.

Metin şerhleri hakkında farklı yorumlar yapılmakla beraber esas olan düşünce metnin doğru anlaşılmasını sağlamaktır. Âmil Çelebioğlu, şerhlerdeki düşüncelerin doğruluğu ve metodu ne kadar tartışılırsa tartışılın, kültürümüzü tanıtan en zengin kaynaklar olduğunu ifade eder. Bir eserin şerhinin yapılmasının sebeplerinden birisi anlaşılma güçlüğü diğeri de farklı yorumlara müsait olmasıdır (Çelebioğlu1998,553) .

Victoria R Holbrook, Osmanlı edebî kültürünün üç dilli iskeletinden dolayı şerhin amaçlarından birisinin de çeviri olduğunu belirtir. Gerçekten de bazı şerhler Arapça'nın veya Farsça'nın gramerini inceler ve metnin tercümesini yapar. Türk edebiyatında eserlerin şerhi yapılırken de çevirisi yapılan terimler çok farklı

dillerden karşılık verilerek yan yana kullanılır. Holbrook, böylece felsefî terminolojinin genişletilmiş olduğu görüşündedir (Holbrook 1998,31). Şerhler klâsik edebiyatımızın anlaşılması ve yorumlanması noktasında önemli bir yere sahiptir. Şârihler birbirinden çok farklılık göstermemekle beraber değişik metotlar kullanmışlardır.

İsmail Hakkı Bursevî, XVII. yüzyılın ikinci yarısı ve XVIII. yüzyılın ilk yarısında yaşamış mutasavvıf, şair, edip ve şârihtir. Bursevî eserlerini kaleme alırken mutasavvıf kimliği ile daha çok ön plâna çıkmıştır. Türk edebiyatında önemli bir yere sahip olan Mevlânâ'nın Mesnevî'sine ve Yazıcıoğlu Mehmed'in Muhammediyye' sine şerhler yazmıştır. Çalışmamızda incelediğimiz metin Feridüddin Attâr'ın Pendnâme isimli eserinin şerhidir. Ömrünün son yıllarında yazdığı bu eserinde derin bilgi ve birikiminden yararlanmış olmalıdır. Eserlerinin büyük bir kısmı tasavvufla alâkalıdır. Şerh sahasında başarılı olması ve bu kadar çok eser kaleme almasında mutasavvıf kimliğinin etkisi olduğunu söyleyebiliriz. Düşüncelerini ifade edebilmek için şiiri ve sözü vasıta kılmıştır. İsmail Hakkı Bursevî'nin eserleri içinde şerhler önemli bir yere sahiptir. Tasavvufî hayatta şârihlerin kendi düşüncelerine göre belli başlı eserleri yorumladıkları görülmektedir. Şerhler tasavvufî hayatta âdetâ ders kitabı niteliğindedir. Tarikatde mesafe kateden müridler belli başlı eserleri şerh ederek müridlerini yetiştirmişlerdir. İsmail Hakkı Kitâbü'l-Envâr isimli şerhinde şerh etme amacını dile getirirken şerhlerdeki açıklamaların sâliklerin sülûklarında yol gösterici olduğunu ifade eder. Şerhlerin en önemli özelliği tasavvufî eğitimdeki rolüdür. Eğitim ön plânda tutulduğundan okuyucuya sık sık hitâb edilmesi (ey püser, ey oğul, şimdi dinle, sözümü tut v.b.) dikkat çekilir. Tasavvuf felsefesini öğretirken kendi zamanından sonraki sâlikleri de okuyucu kitlesi içinde kabul ederler.

İsmail Hakkı Bursevî küçük yaşlardan itibaren Arapça'yı öğrendiği için eserlerini Türkçe ve Arapça kaleme almıştır. Zaman zaman da Farsça'yı eserlerinde kullanmıştır. Farsça'yı İstanbul'da bulunduğu sırada ilerleyen yaşlarda öğrenmiştir. Dolayısı ile şerh yaparken Arapça ve Farsça bilgisini kullanmış, açıklayıcı ve anlaşılabilir yorumlar yapmıştır. Eserlerinde sade ve anlaşılır bir dil kullanmasının amacı anlatmak ve öğretmektir.

Şark İslâm geleneğinde şerhlerin Kur'ân-ı Kerîm' e yazılan tefsirlerden doğduğu bilinen bir şeydir. İsmail Hakkı Kur'ân tefsiri yazmış; Türk edebiyatında başucu eseri olan Mesnevî, Muhammediyye ve Pend-i Attâr'a şerh yazmıştır. İsmail Hakkı Bursevî, Pendnâme'nin şerhini niçin yaptığını eserinde ifade etmemiştir. İsmail Hakkı'nın mutasavvıf kimliği ve Feridüddin Attâr'ın Pendnâmesi'nin çok okunan bir eser olması şerh etmesinde etkili olmuş olmalıdır.

Gençliğinde İstanbul'da bulunduğu sırada Farsça'yı öğrenen İsmail Hakkı Mevlânâ'nın Mesnevî'sinin ilk 738 beyitini şerh eder. Mesnevî şerhinin önsözünde ifade ettiğine göre gördüğü bir rüya üzerine şerh etmeğe başlar ve aldığı manevî bir işaretle şerhi, eseri tamamlamadan bitirir. Ruhü'l-Mesnevî adlı bu eseri yazıldığı günden itibaren ilgi görmüştür. Ferahu'r-Rûh ise edebiyatımızda ve düşünce hayatımızda önemli bir yere sahip olan Yazıcıoğlu Mehmed'in Muhammediyye isimli eserinin şerhidir. Bu eseri Şeyh Mehmed Efendi(ö. 1115/1703)'nin Muhammediyye'de geçen Arapça ve Farsça bazı yerleri tercüme etmesini istemesi ve Yazıcıoğlu ile ilgili gördüğü rüyalar üzerine eserini yazmağa karar verir. Müellif hattıyla olan nüshası üç cilt halindedir. Pendnâme şerhinden daha hacimli bir eserdir.

İsmail Hakkı'nın tasavvufî eserleri şerh etmesindeki amaç kuşkusuz tasavvufî düşünce yapısını dervişlere öğretmektir. Bunun yanı sıra Arapça ve Farsça bilgisini de kullanarak metinler vasıtasıyla öğrencilerine ve okuyucularına tasavvufu öğretmek ister. Şârih olarak İsmail Hakkı her şeyden önce bir eğitimci olduğunu bize hissettirir. Eserleri onun iyi bir şârih olduğunu kanıtlamaktadır.

Bursevî'nin Şerh-i Pend-i Attâr'daki Şerh Metodu

Çalışmamızda esas aldığımız nüsha Bursa Yazma Eserler Kütüphanesi'nde Genel 68/69'da kayıtlı olan müellif hattıdır. Bu nedenle nüsha karşılaştırılması yapılmamıştır. Eser talik yazı ile yazılmış, iki ciltten meydana gelmiştir. Birinci cilt 149 varak, ikinci cilt 145 varaktır. Eserin ölçüsü 320x212, 278x168mm'dir. Kayıtta tarih olarak H.1136 verilmektedir.

İsmail Hakkı Bursevî eserine Pendnâme'nin ilk dizesini yazar. Birinci mısrayı bî'den başlayarak izah eder. Eserin başlangıç kısmında Pendnâme'nin

mısralarını yazarak şerh eder. İlerleyen bölümlerde beyit şeklinde izah etmeyi tercih etmiştir. Şerh-i Pend-i Attâr'ın ilk satırları aşağıda verilmiştir:

حمد بی حد ان خدای پاک را

“bî lafzı edât-ı nefyüdür ki cāmide dāhil olur bî-hüner gibi nitekim nā lafzı müştakka dāhil olur nā-binā gibi ki görmeyici ya' nî ā' mādur ve bî-ḥad maḥzūf olan ki rabıtasıyla ḥamde şıfatdur..”(1b)

Birinci dizede yer alan kelime ve kelime gruplarının sırasıyla gramatikal olarak incelemesini yapar. Kelimelerle ilgili gerekli açıklamalara yer verir. Mısranın Türkçe çevirisini verdikten sonra bir başka mısraya geçer.

Eserinde farklı metotlar kullanmıştır. Şerh-i Pend-i Attâr'ın ilerleyen bölümünde yer alan aşağıdaki beyiti şerh ederken ise önce nesre çevrilişini verir. Cümle öğelerini sıralar, ardından sırayla kelimeleri izah eder.

آن امامانی که کردند اجتهاد / رحمت حق بر روان جمله باد

“bunuñ taqdîri ān imāmānî ki kerdend ictihād raḥmet-i ḥaḳ bād ber revān cümle dimekdür ki ān imāmān mübtedā ve kerdend ictihād ba'de'l-cümle ki rābıtasıyla āna şıfatdur ve raḥmet-i ḥaḳ mübtedā-i şānî ve bād cümlesi ḥaber şānî uludur ve cümle lafzî ḥaber cümlesinden mübtedā' ola 'āid-i zamîr yerinedür 'arabîde raḥmetu'l-lahi 'aleyhim dimekdür”(27a)

Müellif Pendnâme'yi şerh ederken gerekli gördüğü yerlerde âyet, hâdis, kelâm-ı kibarlar ve Türkçe atasözlerine yer vermiştir.

İsmail Hakkı'nın bazı cümleleri son derece sade ve basittir. Özellikle okuyucunun dikkatini çekmek istediği bölümlerde ve öğretme amacıyla ifadelerine özen göstermiştir. Nüsha karşılaştırmasını yaptığı cümleler son derece basit ve sadedir.

کر تو بینی ناکسی را دست گاه / حاجت خود را از و هر گز مخواه

“ba' zı nüsaḥda destgāhda yerine bārgāh düşmüştür”(31b)

Kelimeleri açıklarken Arapça gramer terimlerini kullanmıştır. Farsça kelimelerin anlamını verirken önce Arapça karşılığını daha sonra Türkçe'sini vermiştir.

“o aşlında oydur ki zamîr-i gâ'yib-i munfaşıldur ‘arabîde hüve gibi hudâydan ve emşâlinde yâ’ hazf olunduğı oydan ve nazâ’irinden dahî tahfîfen hazf olunmak kâ’ ide-i fursdür”(3a)

Beyitin açıklamasını yaparken farklı yorumlar yapar. Okuyucunun dikkatini çekmek istediğı ve önemli gördüğü ifadelerin üzerini çizmiştir. Aşağıdaki alıntı bunun bir örneğidir:

ma' nâ-yı beyit budur ki ol dört nesne umûr-ı mühlakedendür evvelâ dünyâyâ rağbet ve anuñ meta'ına harîş olmağdur hubb-ı dünyâ ise cemî' haşâyânun re'sidür ve dünyâ mel' ünedür ki zikr ü tevhid ü tã'at vesâ'ir umûr ki hak te'âlâ şer'le anları istisnâ eylemişdür bunlar maħbûbdur el-hâşıl 'alâka-i dünyâ insânun kalbini mürde vü nefsinin zinde kılmur meger ki süleymân ola ki zâhiri dünyâda ve bâtını şühûd-ı mevlâda ola zîrâ deryâ olan müteğayyir olmaz ve şâniyen zenlerle şöhbettür zîrâ zenün dünyâyâ ta'allukı merdden ziyâdedür pes şöhbet-i zen insânı ârâyış-i dünyâyâ cezb ile ihlâk eyler ve şâlişen kurbet-i sultândur zîrâ mülûkuñ vefâsı yokdur ve ednâ bahâneyle âdeme kıyarlar pes selâmet anlardan kenârda olma4dadur ve râbî'an bedler ü yaramazlar ülfet ü ihtilâf itmekdür ki evşâf-ı rediyyenün ser yanına sebebdür zîrâ hüküm civâr-ı iştirâkdür (61b)

Bursevî'nin şerhlerini yazma amacını öğretmek ve açıklamak şeklinde ifade edebiliriz. Eserini kaleme alırken hitâb ettiği okuyucu kitlesini ve seviyesini dikkate almıştır. Bursevî'nin üslûbunda; açıklama bölümlerinde karşılaşılan açık, kesin, yargıya dayalı bir dil olmakla birlikte okuyucuyla doğrudan iletişime geçtiğı uyarı ve öğüt bölümleri vardır. Okuyucuya hitap ettiği bölümlerde “sen” dili kullanımı belirgin özelliklerinden birisidir. Eserin başlangıç kısmında tekrarlarından kaçınmamıştır.

Şerh-i Pend-i Attâr' da kullandığı metot parçadan bütüne gitme yöntemidir. Kelimeleri sırayla izah ettikten sonra ma' nâ-yı mısra budur ki ya da ma' nâ-yı beyit budur ki şeklinde bir giriş yaptıktan sonra anlamı verir. Bazen anlamı vermekle yetinmiş bazen de uzun açıklamalar yapmayı tercih etmiştir. Özellikle eserin başlangıç kısmında Pendnâme' nin Münacaat ve Na't bölümlerini şerh ederken uzun ve detaylı açıklamalar yapmıştır. Eserin son bölümlerinde “bu kelime yuka-

rıda izah edilmiştir” anlamında ifadeler kullanmayı tercih etmiştir. İsmail Hakkı Şerh-i Pend-i Attâr' da parçadan bütüne giden şerh metodunu kullanmıştır. Beyitteki kelimelerin sırasıyla anlamını verip, cümledeki görevini belirtmiş sonra da gramatikal yapısını anlatmıştır. Daha sonra da kelime bir açıklama gerektiriyorsa izah etmiştir. Ancak bütün beyitler ve mısralar aynı sıralama ile şerh edilmemiştir. İsmail Hakkı Bursevî eserin bazı yerlerinde de kelimeleri açıklayıp anlamını verdikten sonra beyiti nesre çevirir, cümlenin öğelerini belirtir, daha sonra kelimeleri şerh ederek anlamı verir. Bazen de beyitin Arapça çevirisini yapar. Yalnız nüsha farklılığını eserin tamamında beyiti şerhe başlamadan Farsça beyiti verdikten sonra hemen belirtir.

İsmail Hakkı Bursevî Şerh-i Pend-i Attâr' ı kaleme alırken nüsha karşılaştırması yapmıştır. Günümüzde İran'da yapılan Pendnâme metni edisyon kritik çalışması yapılarak yayınlanmıştır. İsmail Hakkı Pendnâme'yi şerh ederken nüsha karşılaştırması yaptığını eserin birçok yerinde nüsha farklılığından söz etmesinden anlıyoruz. Günümüzde İran' da yapılan baskı ile İsmail Hakkı'nın şerh ederken kullandığı metni karşılaştırdığımızda tespit ettiğimiz farklılıkları birkaç noktada toplanmıştır: Münacaat ve Na't bölümlerinde metinlerde farklılık fazla değildir. İlerleyen bölümlerde değişiklikler ortaya çıkar. Karşılaştırmamızı yaparken beyitlerin sırasının değiştiğini tespit ettik. Çoğunlukla birbirinin ardınca gelen beyitlerin yeri değişmiştir. Kelime değişikliği ise eş anlamlı kelimelerin veya anlamca birbirine yakın kelimelerin kullanılması şeklinde karşımıza çıkmıştır. (dil-can, nâdân-ebleh, ukbâ-dünya, nân-mal) Nâdiren farklı anlamlı kelimelere de rastlanmıştır. Pendnâme' de bir yerde se-dü, başka bir bölümde cevrlutf kelimeleri kullanılmıştır. Bunlar farklı bir anlamın ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Beyitlerde bazen dizelerin yeri değişmiş bazen de bir dizinin kelimeleri değişmiştir.

Metinleri karşılaştırdığımızda eksik veya fazla diyebileceğimiz birbirinden farklı beyitlerle karşılaştık. Karşılaştırmayı yaparken eserdeki sıralamaya uygun olarak metinlerdeki bölümler ve beyitler incelenmiştir. Şerh-i Pend-i Attâr' da yer alan ama Pendnâme' de bulunmayan beyitler vardır. Bir de İran' da basılan metinde olan ama Şerh'te yer almayan beyitler vardır. Şerh-i Pend-i Attâr' da

yer almayan beyitlerin bir kısmının Bursevî tarafından özellikle şerh edilmediğini düşünebiliriz. İsmail Hakkı her şeyden önce bir mutasavvıf olarak dergâhta bulunan veya tasavvufî hayata yeni giren dervişlere hitâben eserini kaleme almıştır. Bazı beyitlerde söylenenlerin okuyucu kitlesi ile alâkası olmayacağını düşünmüş olabilir.

Sonuç

Şerhlerin ise bir ihtiyaçtan kaynaklandığını söylemek mümkündür. Metin şerhi önceleri anlaşılamayan noktaların açıklanması şeklinde karşımıza çıkar. Şerh yazma geleneğinin temelinde Kur'ân-ı Kerim mealleri ve tefsirleri vardır. Şerh, şârihin bilgi ve birikimine bağlı olarak bir eserin açık olmayan taraflarını yorumlamasıdır. Özellikle de tasavvufî eserlerin mutasavvıflar tarafından şerh edilmesi bu sebeptir. Aynı eserin farklı kişiler tarafından şerh edilmesi dikkatimizi çeken bir başka noktadır. Yunus Emre'nin "Çıkdum erik dalına anda yedim üzümü" dizesiyle başlayan şiiri Niyâzi Mısırî, Hacı Bayram Velî ve İsmail Hakkı Bursevî tarafından şerh edilmiştir. Bu üç isimde farklı tarikatlere mensup farklı dönemlerde yaşamış şahsiyetlerdir. Şerhlere baktığımızda izahlarındaki farklılıkları görebiliriz. Demek ki her mutasavvıf bir eseri ele alıp inceleyerek kendi tarikatine ve düşünce yapısına göre izah etmiştir. Mevlânâ Mesnevî'yi kaleme alır ve mevlevî bir şairdir. Mesnevî'ye şerh yazan isimler arasında İsmail Hakkı Bursevî ise Celvetî tarikatinin şeyhidir. İsmail Hakkı Mesnevî'de açıklanması ve yorumlanması gereken yerleri şerh etmiştir.

Klâsik Türk edebiyatında yapılan şerhlere baktığımızda metinlerin filolojik olarak çözümlendiğini, metnin anlamına ve yorumlanmasına dayanmaktadır. Metot olarak ifade etmemiz gerekirse genellikle parçadan bütüne doğru bir gidiş vardır. Kelimeden başlayarak beyitler sırayla izah edilir. Şerh edilen eserlerin nüsha karşılaştırılmasının yapılması da şerhlerin önemli bir yönüdür. Hatta şârihlerimiz gerekli gördükleri yerlerde metin tamiri de yapmışlardır. İsmail Hakkı Bursevî Şerh-i Pend-i Attâr'ı yazarken oluşturduğu Pendnâme metninde nüsha karşılaştırması yapmıştır. Bursevî'nin kullandığı bir başka metot ise okuyucu kitlesini göz önünde bulundurarak yorum yapmasıdır. Şerh-i Pend-i Attâr'ı incelediğimizde didaktik bir gaye ile eserin kaleme almıştır. Bursevî, okuyucuya hitap

ederken "ey oğul, dinle ki, bil ki v.b." ifadeleri kullanmıştır. Öğrencilerine ders anlatan bir hoca, mürşid ve mutasavvıftır. Okuyucuyu ikna etmek, bilgilendirmek ve düşündürmeyi hedeflemiştir. Eserinde yeri geldiğinde alıntılama yapmıştır. Kur'ân-ı Kerim ve hadisler başta olmak üzere kültür dünyamıza ait eserlerden cümlelere ve ibârelere yer vermiştir.

Şârihler bir eseri şerh ederken çeşitli kaynaklardan yararlanmışlardır. Tefsir, hadis, fıkıh, kelâm, tasavvufî eserler, edebî eserler, sözlükler v.d. Şârihin bilgi ve birikimine bağlı olarak eserlerde derinlik kazanmıştır. İsmail Hakkı da Pendnâme'yi şerh ederken söylediği bir şeyi desteklemek için âyet ve hadislerden örnekler vermiştir. Kelimelerin anlamlarını verirken değişik sözlükleri kaynak göstermesi ilginçtir. Günümüzdeki bilimsel çalışmalarda görülen kaynak gösterme ilkesinin XVIII. yüzyılda yaşamış İsmail Hakkı tarafından uygulandığını görmekteyiz.

Şerh-i Pend-i Attâr edebî ve tasavvufî yönü olan bir eserdir. Pendnâme bir ahlâk kitabı olduğu için günlük hayatta sıklıkla karşılaştığımız sosyal hayata dair problemleri çözümleyebilecek bir eserdir. İsmail Hakkı Feridüddin Attâr'ın eserini şerh ederken okuyucuya zaman zaman uyarılarda bulunmuş, dilbilgisi kurallarını anlatırken birden tasavvufî bir öğretilen bahsetmiştir. Şark İslâm geleneğinde sıklıkla karşılaştığımız nasihat etme ve tecrübelerin dile getirilerek gençlerin uyarılması Şerh-i Pend-i Attâr'da görülen bir husustur. Klâsik Türk edebiyatının şerh sahasında önemli isimlerinden birisi olan İsmail Hakkı eserini kaleme alırken derin bilgi ve birikimini kullanmıştır.

Kaynakça

- ALTIPARMAK, M. (2010), *Telhîs Tercümesi(Tenktili Metin)*, (Haz.İsmet Şanlı),Ankara, Ürün Yayınları.
- ATTÂR, F. (1993), *Pendnâme*, (Çev. M.Nuri Gençosman), İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı.
- ATTÂR, F. (1387), *Pendnâme*, (Haz.Abbas Ali Sarrâfi) , Tahran: İntişârât Revvâz
- AYNÎ, M. A.(1944). *Türk Azizleri I* İsmail Hakkı, İstanbul: Marifet Basımevi
- AYVERDİ, İ.(2010). *Kubbealtı Lugati Misallî Büyük Türkçe Sözlük*, İstanbul: Kubbealtı Yayınları.
- BURSEVÎ, İ. H. (2000) *Üç Tuhfe Seyr-i Sülûk* (M.Ali Akidil-Şeyda Öztürk, Haz.), İstanbul: İnsan Yayınları.
- BURSEVÎ,İ.H.(2002). *Kitabü'l-Envâr*, (Naim Avan, Çev.) İstanbul: İnsan Yayınları.
- BURSEVÎ,İ.H.(2005). *Kırk Hadis Şerhi* (Hikmet Gültekin, Araştırma-Sami Erdem,Haz.) İstanbul: İnsan Yayınları.
- BURSEVÎ,İ.H.(2008).*Tuhfe-i Atâiyye* (Kâbe ve İnsan) (Veysel Akkaya,Haz.)İstanbul: İnsan Yayınları.
- BURSEVÎ,İ.H.(2008). *İlahî İsimler* (Tuhfe-i Recebiyye) (Selim Çakıroğlu, Haz.), İstanbul: İnsan Yayınları.
- CANIM, R. (1986), “*Pend-nâmeler ve Türk Edebiyatında Benzer Nitelikli Nasihat Kitapları*” Atatürk Üniversitesi Kâzım Karabekir Eğitim Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi,S.1.
- CEYLAN, Ö. (2000), *Tasavvufî Şiir Şerhleri*, İstanbul:Kitabevi.
- CUNBUR, M., (1990), *Ali Nihad Tarlan'ın Makalelerinden Seçmeler*, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları.
- ÇELEBİOĞLU, Â. (1998), Eski Türk Edebiyatı Araştırmaları, İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- DEVELLİOĞLU, F. (1992), *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lugat*, Ankara: Aydın Kitabevi.
- DİLÇİN, C.(1983), *Yeni Tarama Sözlüğü*, Ankara: TDK Yayınları.
- DURU, R.(2007), *Modern Metin Çözümleme Teknikleri Bakımından Şerh Geleneği ve İsmail Hakkı Bursevî*, Doktora Tezi, Ege Üniversitesi, İzmir.
- HOLBROOK, V.R. (1998), *Aşkın Okunmaz Kıyıları*, İstanbul: İletişim Yayıncılık.
- HORATA, O.(2002) “*Zihniyet Çözülüşünden Edebî Çözülüşe: Lâle Devri'nden Tanzimat'a Türk Edebiyatı*”, Türkler (c.11 s.573-592),Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.
- İZ, M. (1990). *Tasavvuf*, İstanbul: Kitabevi
- KAPLAN, M., (2002) “*Türk Edebiyatında Manzum Nasihat-nâmeler*”, Türkler, c.XI, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.
- KARA, M. (1993) *Bursa'da Tarikatlar ve Tekkeler 2*, Bursa: Uludağ Yayınları.
- KARTAL, A.(1999),*Osmanlı Medeniyetini Besleyen Kültür Merkezleri, Doktora tezi*, Gazi Üniversitesi, Ankara.
- KARTAL, A. (2007), *Eski Türk Edebiyatı Tarihi*, İstanbul: Dergâh Yayınları.

- KOÇİN, A.(1999), “*Feridüddin Attâr'ın Pendnâmesinin Türk Edebiyatına Etkisi ve Zaifi'nin Bustân-ı Nasâyihü ile Karşılaştırılması*”, Bilig Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi, (10/99, 93-100)
- LEVEND, A. S. (1982), “*Divan Edebiyatı*”, Türk Ansiklopedisi,c.13, Ankara:Milli Eğitim Bakanlığı.
- LEVEND, A.S. (1984), *Divan Edebiyatı*, İstanbul:Enderun Kitabevi.
- LEVEND, A.S. (1988), *Türk Edebiyatı Tarihi*, Ankara:Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- MAZIOĞLU,H.(1977). “*Edirneli Nazmi'nin Pend-i Attâr Çevirisi*” Türkoloji Dergisi, Ankara:Ankara Üniversitesi Basımevi, C.VII.
- MAZIOĞLU, H. (1981) “*Kanuni'nin Oğlu Şehzâde Bayezid İçin Yapılan Pendnâme-i Attâr Çevirisi*”, VIII.Türk Tarih Kongresi II.ciltten ayrı basım, Ankara,Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- MAZIOĞLU, H. (1982). “*Türk Edebiyatı, Eski*”, Türk Ansiklopedisi (c.32 s.80-135) Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı.
- MAZIOĞLU, H. (1997). “*Fuzûlî'de Hâfız-ı Şîrâzi'nin Etkisi*”, Fuzûlî Üzerine Makaleler, Ankara: Türk Dil Kurumu.
- NAMLI, A. (2001). *İsmail Hakkı Bursevî Hayatı*, Eserleri, Tarikat Anlayışı, İstanbul: İnsan Yayınları.
- PALA, İ. (2006), “*Nasihât-nâme*”, İslam Ansiklopedisi (c.21 s.409-410) İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- PEKOLCAY,N.-SEVİM,E.(1991), *Yunus Emre Şerhleri*, Ankara:Kültür Bakanlığı Yayınları.
- STEİNGASS, F.Ph.D. (1975), *Persian-English Dictionary*, Beyrut.
- TARLAN, A.N. (1937), *Metinler Şerhine Dâir*, İstanbul: Sühulet Basımevi.
- ULUDAĞ,S. (1991), *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, İstanbul,Marifet Yayınları.
- YILDIZ, S.(1976). “*Türk Müfessiri İsmail Hakkı Bursevî'nin Hayatı*”, İslâmî İlimler Fakültesi Dergisi, I,103-126.
- YILMAZ, Ozan (2007), “*Klâsik Şerh Edebiyatı Literatürü*”, Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi Eski Türk Edebiyatı I, s. 271-303.

İsmail Hakkı Bursevî'nin Şerh-i Pend-i Attâr Adlı Eseri Üzerine İnceleme

Tuba Onat ÇAKIROĞLU

Özet

İsmail Hakkı Bursevî, Şerh-i Pend-i Attâr isimli eserini 17 Ramazan 1136'da tamamlamıştır. Ömrünün son yıllarında yazdığı bu eserinde derin bilgi ve birikiminden yararlanmış olmalıdır. Eserlerinin büyük bir kısmı tasavvufa alâkalıdır. İsmail Hakkı'nın şerh sahasında başarılı olması ve bu kadar çok eser kaleme almasında mutasavvıf kimliğinin büyük etkisi olmuştur. Düşüncelerini ifade edebilmek için şiiri ve sözü vasıta kılmıştır. Feridüddin Attâr'ın Pendnâme'si yazıldığı dönemden itibaren Şark- İslâm kültürüne tesir eder. Nasihat etme, küçük kısa hikâyelerle okuyucuya ders verme gelenek halini almıştır. Eser Türk halkı tarafından sevilerek okunmuş bir ahlâk kitabıdır. Pendnâme'nin Türkçe tercümeleri yanında şerhleri de yapılmıştır. İsmail Hakkı aynı zamanda medreselerde ders kitabı olarak da okutulan Pendnâme'yi şerh etmiştir. Çalışmamızda İsmail Hakkı'nın eseri tanıtılırken şerh ederken kullandığı metot hakkında da bilgi verilmiştir. Ayrıca günümüzde İran'da basılan Pendnâme metni ile İsmail Hakkı'nın eserinde esas aldığı Pendnâme metni karşılaştırılmıştır. Türk Edebiyatı'nda yazılan şerhlerin ansiklopedik eserler olduğu bilinen bir şeydir. Sonuç olarak Şerh-i Pend-i Attâr hakkında genel bir değerlendirme yapmaya çalıştık. İsmail Hakkı edebiyatımızda şerh sahasında önemli bir yere sahiptir. Mesnevî ve Muhammediyye gibi Türk halkı tarafından asırlarca okunmuş iki büyük esere şerh yazmıştır. Eserini didaktik gaye ile kaleme aldığı cümle aralarında yaptığı uyarı ifadelerinden anlaşılmaktadır. Pendnâme metniyle yaptığımız karşılaştırmadan anlaşılmaktadır ki büyük bir titizlikle metni kurmuş, nüsha karşılaştırmaları yapmış ve bilgi birikiminden yararlanarak eserini meydana getirmiştir.

Anahtar Sözcükler: Şerh, Pendnâme, İsmail Hakkı Bursevî, Ahlâk

Abstract

İsmail Hakkı Bursevî completed his work which name is Şerh-i Pend-i Attâr in 17th Ramadan of 1136. He must have benefited from his deep knowledge and intelligence in this book that written last years of his life. A large part of his works with Sufism. His mystical identity have been received influence of being successful in the field of commentary and wrote so many works. He was implement to poetry and lyrics for express his thoughts. Pendnâme, that written by Feridüddin Attâr, have been an effect on Oriental-Islamic culture from the written period. To counsel and instruct to the reader with the short stories has become a tradition. Pendnâme is also a moral book which is reading gladly by the Turkish people. Not only Pendnâme's translated into Turkish but also it has commentaries. At same time, İsmail Hakkı wrote a commentary on Pendnâme which is taught in schools as a textbook. İsmail Hakkı introduced to the work of the right to study. Today his work is also based on the right of the pendnâme whose text printed text pendname in Iran. In addition his work is based on the right of the pendname and the text has coparisoned with Iran's Pendname. It's a well known that, commentaries as an encyclopedic Works which written in Turkish literature. In the conclusion part, was made a general assessment of Şerh-i Pend-i Attâr. İsmail Hakkı has an important place in the field of literature annotation. He wrote an annotations such as the two major works Mesnevî and Muhammediyye, which are reading by the Turkish people for centuries. It is understood by the warning statements in the including of his sentence that, his work written with a didactic purpose. It is clear that, author established the text with great care, made a comparison of copies and ocured his works leveraging the expertise, with comparing the Pendnâme text.

Keywords: Annotation, Pendnâme, İsmail Hakkı Bursevî, Moral

Necip Fazıl Kısakürek'in Hikayeleri Üzerine Bir İnceleme

Yasin BEYAZ*

Giriş

Necip Fazıl'ın edebiyat ile ilişkisi dikkate alındığında hikâye, şiir ve tiyatronun ardından gelir. O, şiir ve tiyatroyla alakalı düşüncelerini ifade eden birçok yazı kaleme almıştır. Ancak hikaye için bunu söylemek mümkün değildir. Onun hikâye ile ilgili düşüncelerini ihtiva eden tek yazısı, Ağaç dergisinde, Sabahattin Ali'nin yayımlanan "Kafa Kaadı" adlı hikâyesine giriş mahiyetindeki yazısıdır. Bunun dışında konu ile ilgili herhangi bir yazı ya da makalesine rastlanmaz.

Necip Fazıl bu yazıda, "*Bugün Türk hikâyesi diye bir şey var mıdır? Bu sorgu edebe aykırı görünmesin, var mıdır? Her gün Sirkeci garına inen trenlerin getirdikleri en pespaye Fransız gazetelerinden en pespaye şartlar altında hırsızlanan ve altına iki isim, bir de soyadı halinde üç Türk ismi atılan bir gündelik gazete hikâyesi ve hikâyeciliği var.*"¹ diyerek Türk hikâyeciliğinin aslen yabancı gazetelerden yapılan çeviri ve çalıntı hikâyeciklerden ibaret olduğunu öne sürer. İlâveten "Yerli realite görüşünü", "yerli ruh hâlini" ya da Anadolu'yu anlatan bir hikâye ile karşılaşamadığımızdan yakınıdır. Ona göre Sabahattin Ali'nin söz konusu hikâyesi, bize bu ruhu aşılatabilecek bir örnektir. Necip Fazıl'ın, yerli realiteyi yansıttığı, Anadolu insanını ele aldığı hikayeleri mevcuttur. Bu hikayelerinde köy hayatı, Anadolu insanının inançları, efsaneler yer alır.

Necip Fazıl, 1928-1933 döneminde dokuz hikâye yayımlamış olduğu halde, bunlardan hiçbirini Ağaç dergisinde neşretmez. Bunları yayımlamamasındaki sebep, onların yerli bir realiteyi yansıtmamaları olamaz. Çünkü Necip Fazıl'ın ilk

* Dr. - İSTANBUL

1 - Ağaç Dergisi, S. 1, 14 Mart 1936, s. 13.

dönem hikâyelerinde (Sırtlan, Yılan Kalesindeki Hazine, Yemek Yemeyen Adam) sıkça Anadolu insanı ile karşılaşıyoruz ve işlediği konulara yabancılaşmıyoruz. Bu bağlamda şaşırtıcı olan husus; onun bu hikayeleri Ağaç dergisinde değil daha sonra Büyük Doğu'da yayımlamasıdır. Ağaç dergisinden Büyük Doğu'ya değişen nedir? Kanaatimize göre bu sorunun cevabı, Büyük Doğu ile Ağaç dergisinin muhataplarının farklılığında yatmaktadır. Ağaç dergisinin yayımlandığı dönem ve hitap ettiği insanlar, devrinin edebî duyuşu ve anlayışı en ileri seviyede olan kişilerdir. Zaten Necip Fazıl da, bu dergiyi çıkarırken sanatsal ve edebî yetkinliklerinden asla taviz vermeyeceklerinin altını çizer. Okuyucuyu dikkate alarak yazı yayımlamak yerine, okuyucunun kendilerini dikkate alması gerektiğini belirtir. Halbuki Büyük Doğu, onun halkın ayağına gittiği bir dergidir. O, Büyük Doğu'yla agoraya çıkar.

Necip Fazıl'ın Hikayelerinin Yayımlandığı Yerler ve Yayımlanma Tarihleri

Necip Fazıl'ın ilk hikâyeleri, 1928 yılında *Cumhuriyet* gazetesinin "Edebiyat" sayfasında yayımlanır. Bu tarihte gazetenin yönetiminde Peyami Safa da vardır. Daha sonra burada yayımlanan sekiz hikâyesi ile *Hâkimiyet-i Millîye* gazetesindeki "Zaviye" isimli sütunda neşredilen yazılarını/tahlillerini bir araya getirerek, 1933 yılında *Birkaç Hikâye Birkaç Tahlil* adıyla yayımlar. Necip Fazıl, bu kitaptaki hikâyelere, yenilerini de ekleyerek 1965 yılında "*Ruh Burkuntularından Hikâyeler*" ismiyle neşreder. 1970 yılına gelindiğinde bahsi geçen hikâyelerine yeni eklemeler yapan Necip Fazıl, *Hikâyelerim* adıyla genişletilmiş üçüncü baskıyı okurların beğenisine sunar. Bu baskıda kırk hikâye yer alır. Necip Fazıl'ın ölümünden sonra 1983'te *Hikâyelerim*'e son şekli verilerek eser piyasaya sürülür. Bu son baskıda toplam elli iki hikâye mevcuttur².

Necip Fazıl, ilk hikâyesini 1928, son hikâyesini de 1971 yılında yayımlamıştır. Hikâyelerini, kitapları haricinde *Türk Yurdu*³, *Varlık*⁴, *Ses*⁵ ve *Büyük Doğu*⁶ dergilerinin sütunlarında görürüz. *Türk Yurdu*, *Varlık* ve *Ses* dergilerinde

2 - A. Vahap Akbaş, "Necip Fazıl'ın Hikaye ve Romanları", *Necip Fazıl Armağanı*, Konak Yayınları, İstanbul 2005, s. 30.
3 - "Yemek Yemeyen Adam", *Türk Yurdu*, cilt 6-26, S. 38, Şubat 1931, s. 37-40. Bu hikaye "*Hikâyelerim*" adlı kitapta "Şehid" ismiyle yayımlanmıştır.

4 - "Gece Bekçisi ve Asma Saat", *Varlık*, c. 1, S. 6, 1 Birinci Teşrin 1933, s. 91-92.

5 - "Matmazel Fofö", *Ses*, 7 Haziran 1939, S. 1, s. 4,21.

6 - Necip Fazıl'ın Büyük Doğu dergisinde 49 hikâyesi yayımlanmıştır. İlk yayımlanan hikaye İkinci devrede 52. sayıda (1946), son yayımlanan hikayede On Beşinci devrede 10. sayıdadır (1971). Bu hikayelerden; Paradi, Eski Elbiselerin

birer tane hikâyesi neşredilmiş ve bu hikâyelerde kendi adını kullanmıştır. *Büyük Doğu*'da neşrettiği toplam kırk dokuz hikâyeyi ise "Ahmed Abdülbaki" müstearıyla kaleme almıştır.

Dergilerde yayımlanan hikâyelerden bazılarının isimleri, kitaba alınırken değiştirilmiştir. "Yemek Yemeyen Adam" adlı hikâye "Şehid", "Bütün Sır Örtüde" adlı hikâye "Örtüdeki Sır", "Ölü Saklayan İmam" adlı hikâye "Ölü Saklayan Mezarıcı", "Gece Bekçisi ve Asma Saat" adlı hikâye "Zamanın Mimarisi" olarak değiştirilmiştir. Ayrıca "En Kötü Patron" adlı hikâye *Büyük Doğu*'da "senaryo hikâye" olarak gösterilmiş, daha sonra ise "Senaryo Romanlarım" adlı esere dahil edilmiştir. *Hikâyelerim* kitabında yer alan "Ses" ve "Yolcu" adlı hikâyeler birbirinin aynıdır. İkinci hikâyede sadece birkaç değişiklik vardır. "Sigara" adlı hikâye ise bir Fransız hikâyecinin aynı adlı eserinden alıntı yapılmıştır. Necip Fazıl'ın alıntı yapmış olduğu hikâyeci Pierre Louis'dir. Söz konusu hikâye, "Yeni Bir Zevk" ismiyle *Yeni Mecmua*'da neşredilmiştir.

Necip Fazıl'ın hikayelerini yayımlanışına göre şöyle sıralayabiliriz:

1928 "Bir Yalnızlık Gecesinin Vehimleri", "Paradi", "Eski Elbiselerin Hafızaları", "Sırtlan", "Ölü Saklayan Mezarıcı", "Hayalet", "Şehid", "Yılan Kalesindeki Hazine".

1934 yılında yayımlanmış olduğu hikâye sadece "Zamanın Mimarisi"dir.

1939 yılında yayımlanmış olduğu hikâyeler: "Yemin ve Rehinlik Maymun" ve "Matmazel Fofö".

1950 yılında yayımlanmış olduğu hikâye sadece "Kanaryanın Ölümü"dür.

1959 yılında yayımlanmış olduğu hikâyeler: "Kırmızı Kurdela", "Yusufçuk" ve "Olabilir Oğlu Olabilir".

1964 yılında yayımlanmış olduğu hikâye sadece "Prenses"tir.

1965 yılında yayımlanmış olduğu hikâyeler: "Kader Böyleymiş", "Hasene Bacı" ve "Sübyan Koşuşu".

1967 yılında yayımlanmış olduğu hikâyeler: "Robdöşambr", "Surat",

Hafızaları, Sırtlan, Ölü Saklayan Mezarıcı, Şehid, Zamanın Mimarisi, Rehinlik Maymun ikiye defa; Bir Yalnızlık Gecesinin Vehimleri ve Hayalet ise üçer defa yayımlanmıştır.

7 - *Yeni Mecmua*, nr. 73, 1 Nisan 1923, s. 127-129.

“Maça Kızının İntikamı”, “Hasta Kumarbazın Ölümü”, “Hasta Kumarbazın Not Defterinden”, “Viyolonsel”, “Mühendis”, “Deniz”, “Şehla Raziye”, “Yolcu, Gözlerinde Merhamet Yok”, “Sihirli Değnek”, “Örtüdeki Sır”, “Öğretmen Bey”, “Diyalog”, “Mini Etek”, “Ses”, “Babaanne”.

1968 yılında yayımlanmış olduğu hikâyeler: “Pansiyon Yolu” ve “Kör”.

1969 yılında yayımlanmış olduğu hikâyeler: “Ölmek İstiyorum”, “Esrar” ve “Sigara”.

1971 yılında yayımlanmış olduğu hikâyeler: “Hacet Deresi”, “El”, “Blok Apartman”, “Nokta”, “Zelzele”, “Rüya”, “Gölgeler”, “Işıklı Pencere”, “Kur’ân’ın Gücü”, “Mektup”.

Necip Fazıl’ın Hikâyelerinin Genel Nitelikleri

Necip Fazıl’ın hikâyelerinde korku, vehim, hatıralar, pişmanlıklar, gelgitler ve hayatın acı gerçekleri sıkça karşımıza çıkar. Hikâyelerin omurgasını, uzun tasvirler teşkil eder. Öykülerini derinleştirdikçe tasvirler artar ve bu tasvirler “düşünsel ve felsefi bir şölene dönüşür⁸”. Hikâyelerinde, çoğu kez olaya yer vermez. Necip Fazıl, karşılıklı konuşmalarla “olay”ın eksikliğini okura hissettirmemeye gayret eder. Bunu diyaloglarla aşma çabasına girer. Ayrıca bu diyaloglar sayesinde mantık oyunlarına başvurarak okurlara, mesajını ulaştırmaya ve bu mesajlarla okuru belirli bir yöne kanalize etmeye çalışır. Hikâyelerde okuyucuyu kendi başına bırakmaz. Sürekli olarak hikâyeyi de okuyucuyu da kontrol altında tutar. Okuyucu bu hikâyelerde sezgi gücünü kullanma fırsatını dahi bulamaz.

Necip Fazıl’ın, hikayelerinin teknik yönden bazı zaafı vardır. Bunlardan ilki olayın ihmal edilmesidir. Onun olayı ihmal etmesi devamlı mesaj verme gayreti içinde olmasındandır⁹. Hikâye onun amacı için bir araç haline dönüştüğünden, çoğu kez fikirler kurgunun içerisine yedirilmeden verilir. Bu da okuyucuyu rahatsız eder. Hikâye içinde bir olay aktarmak ya da olayı oluş sırasına göre ele

8 - Hüseyin Su, “Kendini Arayan Ben’in Öyküleri”, *Hece Dergisi Büyük Doğu ve Necip Fazıl Kısakürek Özel Sayısı*, S. 97, 2005, s. 443.

9 - Alim Kahraman, “Necip Fazıl Kısakürek’in Hikayesi”, *Mavera Dergisi Necip Fazıl’a Rahmet Özel Sayısı*, S. 80-81-82, 1983, s. 122.

almak sanki onu yorar ve bunu, hikâyesi için bir yük olarak görür. O, olayı bırakıp fikrin peşinden koştuğu için hikâyede yer alan kahramanlardan birine veya anlatıcıya olayı özetletmekle yetinir. Okuyucu, bir anlatının içine düşmüştür ve Necip Fazıl hemen ona olayı kısaca izah edecek bir-iki kahraman bulur. “Sübyan Koğuştı”, “Şehid”, “Örtüdeki Sır” gibi hikâyelerinde bunun örneklerini görmemiz mümkündür¹⁰.

Necip Fazıl’ın hikâyelerindeki teknik problemlerden diğeri de diyalogların akışında ortaya çıkar. Bu diyaloglar, normal bir konuşma akışı seyrinde cereyan etmez. Yazarın belli yönlendirme ve müdahaleleri ile yürür. Kahramanlar arasında geçen diyaloglar, amaca matuf konuşmalar olduğundan akıcı olma özelliğini de yitirir. Onun bu diyalogları vermesindeki amaç; bilgi vermek, bir fikri aktarmak ve hikâyeyi özetlemektir¹¹.

Necip Fazıl, hikâyelerini bazen birinci kişinin ağzından aktarır. Bazen hikâyesini anlatmak için olayla bağlantısı bulunmayan, sadece olayı anlatmaları için yazar tarafından icat edilmiş anlatıcı kişileri kullanma yoluna gider. Bunun en güzel örneği “Hayalet” hikâyesidir. Bazen de anlatıcı, olaya müdahale etmeden kenarda durur. Bu defa sadece bir gözlemci rolündedir. Ancak gene dayanamaz hikâyenin akışına ve olaya, kahramanın ağzından yorumlar yaparak müdahale eder. Sonuç olarak Necip Fazıl, hikâyelerinde hep etkin bir konumda olmayı tercih eder.

Necip Fazıl, “Hikâye türüne herhangi bir yenilik getirme arayışı içinde değildir. Yazmış olduğu hikâyelerin tamamına yakınında ruhsal yönden karakter çözümlemeleri, düşünsel arayışlar ve temellendirmeler¹²” görülür. Öykü kahramanlarının yaşamış oldukları çelişkilerden kurtulma hamlelerine şahit olunur. Kahramanlar yalnızca oldukları için değişen bir “hayat grafiğine” sahip değildirler. Bundan dolayı okuyucuya herhangi bir sürpriz yapmazlar. Ayrıca hikâye kişilerinin konuşmalarında, olaylarda, çelişkilerde, vehimlerde ve olayların geçtiği yerlerde Necip Fazıl’ın soluğu bariz bir şekilde hissedilir.

10 - Alim Kahraman, *agm.*, s. 123.

11 - Alim Kahraman, *agm.*, s. 123.

12 - Hüseyin Su, *agm.*, s. 441.

Necip Fazıl'ın Hikayelerinin İçerik Yönünden Ele Alınması

Necip Fazıl'ın hikayelerini içerik bakımından dört grupta inceleyeceğiz: Birinci grupta, onun hayatından kesitler sunan hikayeleri yer alır. Bunlardan ilki, "Bir Yalnızlık Gecesinde Vehimleri"¹³ adlı hikâyedir. Hikâye büyükbabanın 20 odalı konağında cereyan eder. Necip Fazıl, bu hikayede konaktaki hatıralarına, onların kendisinde bıraktığı izlere yer verir. Oldukça kalabalık olan bu konakta herkes kendi işinin peşinde olduğundan her fert müthiş bir yalnızlığa mahkum olmuştur. Gece vakti, açılıp kapanan kapı sesleri, merdiven tahtalarının gıcırtiları, cinlerin ayak tıkırtiları hikayenin kahramanını korkutur. Sanki her odanın başı bir gölge tarafından tutulmuştur. Sonra kahramanın hayatında önemli bir yer edinen iki ölüm vakası anlatılır. Bunlardan birincisi kız kardeşinin, ikincisi büyükbabasının cenazesidir. Cenazeye alakalı yapılan işlemlerin detayları verilir. Yıllar sonra, o korkunç evde tek başına bir gece geçirmek zorunda kalan kahraman, orada tekrardan geçmişle yüzleşir. Bu hikayedeki konak, Necip Fazıl'ın hayatında önemli bir yer işgal eden, büyük babasının konağıdır. Necip Fazıl, büyük babası ve kız kardeşinin ölümlerinden dolayı çok sarsıldığı için onlara bu hikayede yer vermiştir.

İkinci hikâye, "Rehinlik Maymun"¹⁴dur. Hikâyenin kahramanı hasta kumarbaz, tahsil için Paris'e gider. Ancak kahraman her şeyle alakasını kesip bütün ilgisini kumara yöneltir. Öyle ki kumarhanelerde dolaşmaktan üç ay boyunca gün yüzü görmez olur. Kahraman yalnız değildir. Sülün Baki isminde kumar ve kadın müptelası bir dostu da vardır. Bu iki ahab her daim kumar parası bulmak zorundadır. Bir gün Sülün Baki, kendisine emanet olarak bırakılan maymunu kumar için sermaye yapmaya karar verir. Onu bir garsona rehin bırakır ve karşılığında aldığı parayla gidip kumar masasına otururlar. Tabii ki yine kaybederler. Necip Fazıl da hikayenin kahramanı gibi Paris'e, Sorbonne Üniversitesi'ne eğitim almak için gider; ancak okula adımını dahi atmaz. Bu yönüyle hikayenin kahramanı benzerlik gösterir. Necip Fazıl, bu hikayede

13 - Necip Fazıl Kısakürek, *Hikayelerim*, Büyük Doğu Yayınları, İstanbul 1997, s. 7; Ahmed Abdülbaki, "Bir Yalnızlık Gecesinde Vehimleri", *Büyük Doğu*, İkinci Devre, S. 68, 17 Ekim 1947, s. 12; Ahmed Abdülbaki, "Bir Yalnızlık Gecesinde Vehimleri", *Büyük Doğu*, Yedinci Devre, S. 68, 24 Temmuz 1952, s. 4.

14 - Necip Fazıl Kısakürek, *age.*, s. 71; Ahmed Abdülbaki, "Rehinlik Maymun", *Büyük Doğu*, İkinci Devre, S. 52, 25 Ekim 1946, s. 12, 16; Ahmed Abdülbaki, "Rehinlik Maymun", *Büyük Doğu*, Yedinci Devre, S. 107, 4 Eylül 1952, s. 4.

ayrıca Avrupalıları eleştirmekten de geri durmaz. Avrupalıların aptal olduğunu, basit bir hendese anlayışından başka bir şeyleri olmadığını, ruhu kökünden yok ettiklerini söyler. Dostoyevski ve Puşkin'in kumar müptelası olmalarının Avrupalı burjuva tarafından hayran olunacak bir davranış olarak görüldüğünü ifade eder. Burjuvanın bu tavrını eleştirir.

"Kanaryanın Ölümü"¹⁵ hikâyesinde kahraman bir bankada memur, kumar müptelası ve nerede yatıp kalktığı belli olmayan tiptir. Varını yoğunu kumara yatırıp tüketmiştir. Şimdilerde bankada çalışmaktadır. Kahramanın zavallı annesi ise, bir köşede parasız pulsuz, oğlundan umutsuz bir halde hayatını devam ettirmektedir. Bir gün "Şanjör Hayati" isminde birisi çıkagelir. Onu kendilerinin idare ettikleri kulübe davet eder. Genç bankacı akşam olunca kulübün yolunu tutar ve Şanjör'ün tarif ettiği yere varır. İçeriye alındığı yerde dumandan göz gözü görmez. Öyle ki içerinin dumanından tavandaki kafeste asılı duran kanarya ölmüştür. Hikayenin kahramanı, kumarda bütün parasını kaybeder ve kendini sokağa zor atar. Necip Fazıl da Fransa'dan döndükten sonra bohem hayatı yaşamıştır. Annesinden ayrı, köhne bir evde hikayenin kahramanı gibi bir hayat sürmüştür. Felemenk Bahri Sefid Bankası'nda çalışan Necip Fazıl, Terlikçi Rahmi'nin kumarhanesinde oynanacak kumar oyununa para bulmak için bankadan istifa eder ve 29 günlük hakkını alıp bu kumarhanede batırır. Necip Fazıl bu olayı hikâye ettiğini şu cümle ile ifade eder: "Genç Şair'in ne yaptığı 'Hasta Kumarbaz' serisinden bir hikâyede yazılı"¹⁶.

"Surat" adlı hikayenin kahramanı "hasta kumarbaz"dır. Hasta kumarbaz bir ressam arkadaşının evindedir. Ressam arkadaşı, kumar batağından kurtarmak için onu eve hapsedip hatta kumarbazı bu illetten kurtarmak için bir kız bulur. Ancak kumarbaz bir yolunu bulup evden kaçmayı başarır. Hasta kumarbazın hayatta iki işi vardır: Kumar ve zehirli fikirler.

"Maça Kızının İntikamı" hikayesinin kahramanı hasta kumarbaz, kumarı hayatından kovmak için uğraşır. Eğer bir gün bunu başarabilse sonsuza dek

15 - Necip Fazıl Kısakürek, *age.*, s. 95; Ahmed Abdülbaki, "Kanaryanın Ölümü", *Büyük Doğu*, Beşinci Devre, S. 20, 24 Şubat 1950, s. 10-11; Ahmed Abdülbaki, "Kanaryanın Ölümü", *Büyük Doğu*, Beşinci Devre, S. 21, 3 Mart 1950, s. 10-12.

16 - Necip Fazıl Kısakürek, *Babali*, Büyük Doğu Yayınları, İstanbul 2010, s. 69.

başaracak demektir. Onun müptelası olduğu diğer bir şey de kadındır. Yıllardır ayrı kaldığı kadına kavuşmak hasretiyle yanıp tutuşmaktadır. İşte bu kadın ona ertesi gün buluşmak üzere bir randevu vermiştir. Bundan dolayı hasta kumarbaz hiç adeti olmadığı halde her tarafa çeki düzen verir. Vakit geçirmek için kulübe gider. Kulüptekiler onu oyuna davet ederler. O da vakit var diye birkaç el oynayayım düşüncesiyle masaya oturur. Kalktığına gece olmuştur. Pansiyona varıp odasına girince bir kart görür. “*Sizi kara sevdalıysınız olduğunuz maça kızının kolları arasına bırakıp yolunuzdan çekiliyorum. Hakkınızdan ancak o gelebilir.*”¹⁷ Kumarbaz yine yenilmiştir.

Necip Fazıl'ın hikayelerinde dikkati çeken bir ayrıntı da kadındır. Kadın onda sevdalanılacak bir şey değil kumardan uzaklaştıracak bir unsurdur. Ancak bu hikayede kahraman, bizzat bir kadına tutkundur. Hikayenin sonunda ise kadına olan sevgisi, kumar tutkusuna yenik düşecektir.

“Hasta Kumarbazın Ölümü” adlı hikayesinde hasta kumarbaz pansiyondadır. Her gün akşama kadar burada uyur, akşamüzeri çıkıp gider. Pansiyonun sahibesi, temizlik yapmak için onun odasının kapsını açıp içeri girmeye çalışınca, kapının içeriden kilitli olduğunu fark eder. İçerden radyonun sesi gelir. Madam hemen olağanüstü bir şey olduğunu anlayıp kapıcıyı çağırır ve kapıyı zorla açtırır. Kumarbaz yatağında uzanmış cansız bir halde yatıyordu, ölmüştür. Eşyaları arasında bir not defteri bulunur. Şöyle yazılıdır: “*Herkes beni kumar için oynadığımı sanıyor. Bir zamanlar o kadar bağlı olduğum sanat ve edebiyatı bunun içi bıraktığımı sanıyorlar. Halbuki ben kumarı düşünmemek için oynuyorum. Ruhuma üşüşen sabit fikirlerin, beyin zarımı yırtan vehimlerin biricik ilacı olarak onu buldum. Kumarı oynamayacak hale geldiğim gün intihar etmekten başka çarem kalmayacaktır.*”¹⁸

“Hasta Kumarbazın Not Defterinden” hikayesinde, hasta kumarbazın defterinden alıntılara yer verilir. Kumarbazın, kumar tutkusunun boyutları daha net bir şekilde gözler önüne serilir. Öyle ki o, kumara gösterdiği bağlılığı Allah'a gösterse “gayelerin gayesini gerçekleştirmiş” olur.

17 - Necip Fazıl Kısakürek, *Hikayelerim*, s. 181.

18 - Necip Fazıl Kısakürek, *Hikayelerim*, s. 197.

“Surat”, “Maça Kızının İntikamı”, “Hasta Kumarbazın Ölümü” ve “Hasta Kumarbazın Not Defterinden” adlı hikâyelerin kahramanı olan “Hasta Kumarbaz”, Necip Fazıl'ın hayatından izler taşır. Kumar iptilasından kurtulmak için çırpınan ruh, aslında Necip Fazıl'ın kendi ruhudur. Bu hikâyelerde göze çarpan unsurlar vehim, korku, hafakan ve çelişkidir. Ancak kahraman hep vehimlerine ve korkularına yenilmektedir. O, henüz bunları yenecek güce ve yetkinliğe erişmemiştir.

İkinci grupta yer alan hikâyeleri doğrudan kumar ile alakalı olanlardır. Bu hikâyeler aslında hayatını anlattığı hikâyelerin devamı niteliğinde ve onlarla iç içedir. Çünkü kumar, bir dönem onun hayatının parçası olmuştur. “Rehinlik Maymun”, “Yemin”¹⁹, “Matmazel Fofa”²⁰, “Kanaryanın Ölümü”, “Surat”²¹, “Maça Kızının İntikamı”²², “Hasta Kumarbazın Ölümü”²³, “Hasta Kumarbazın Not Defterinden”²⁴ adlı sekiz hikâye, kumarı konu alan hikâyelerdir.

Necip Fazıl'ın “Yemin” adlı hikayesinde, hasta kumarbazı yine kumar müptelasından kurtulma gayretleri içinde görürüz. O, kaç gece bu oyunu bir daha oynamayacağına yemin etmiştir. En son halasının kızının cenazesinde, genç kızcağızın tabutunun başucunda söz vermiştir. Ancak sözünde durup durmadığı meçhuldür.

“Matmazel Fofa”da hasta kumarbaz mutadı olduğu üzere kumar masasındadır. Ancak bu defa kumar masasında bir de kadın vardır. İsmi Matmazel Fofa'dur. Oyun bittiğinde hasta kumarbaz yine bir sürü para kaybetmiştir. Matmazel Fofa'yu evine bırakan hasta kumarbaz, eve girmek isteyince red cevabı alır. Reddilen kumarbaz gece boyunca sokakları arşınlayıp durur.

19 - Necip Fazıl Kısakürek, *Hikayelerim*, s. 79; Ahmet Abdülbaki, “Yemin”, *Büyük Doğu*, İkinci Devre, S. 54, 15 Kasım 1946, s. 12.

20 - Necip Fazıl Kısakürek, *age.*, s. 87; *Ses*, 7 Haziran 1939, S. 1, s. 4,21.

21 - Necip Fazıl Kısakürek, *age.*, s. 165; Ahmet Abdülbaki, “Surat”, *Büyük Doğu*, On Üçüncü Devre, S. 1, 19 Temmuz 1967, s. 12.

22 - Necip Fazıl Kısakürek, *age.*, s. 173; Ahmet Abdülbaki, “Maça Kızının İntikamı”, *Büyük Doğu*, On Üçüncü Devre, S. 2, 26 Temmuz 1967, s. 12-13.

23 - Necip Fazıl Kısakürek, *age.*, s. 183; Ahmet Abdülbaki, “Hasta Kumarbazın Ölümü”, *Büyük Doğu*, On Üçüncü Devre, S. 3, 2 Ağustos 1967, s. 12.

24 - Necip Fazıl Kısakürek, *age.*, s. 189; Ahmet Abdülbaki, “Hasta Kumarbazın Not Defterinden”, *Büyük Doğu*, On Üçüncü Devre, S. 4, 9 Ağustos 1967, s. 12-13.

Bu hikâyeler arayış dönemini tasvir etmeleri açısından adeta bir “eşik”i temsil ederler. Necip Fazıl, Büyük Kapı’dan geçmek üzeredir ve kumar bir ejderha gibi onu yutmak ister. O, bu amansız düşmandan kaçmak için her yolu dener. İçki, kadın, esrar gibi olmadık yollar deneyip bu müpteladan kurtulmaya çalışır. Hepsinde de yenik düşer. Onun içinde yanan kumar ateşini, “Büyük Kapı”dan içeri girmesiyle Abdülhakim Arvasi söndürür. Söz konusu hikâyelerin tamamı felsefi derinlik ihtiva eder.

Üçüncü grupta, Anadolu insanını, köylüyü ele aldığı, efsane ve halk hikâyeleri gibi anlatılardan yararlandığı hikâyeler yer alır. Bu hikâyelerin bazılarında halkın batıl itikad ve inançları ele alınır. “Kör,²⁵” adlı hikâye, kurşun döküp, esrarlı şekiller okumak gibi batıl bir inancı konu edinir. Hikayenin kahramanı “Zehra Teyze”dir. Zehra Teyze’nin, küçükken kendisine kurşun döken kadının kepeçesinden sıçrayan erimiş kurşun zerresiyle sol gözü kör olur. İşin garip tarafı ise kendisinin de bu işi 40 yıldır yapıyor olmasıdır. O, 23 yaşından itibaren erimiş kurşunun suda aldığı şekilleri yorumlar. Şöhreti gün geçtikçe artar ve derdine derman bulamayanlar kapısını çalar. Bir gün Zehra Teyze, döktüğü kurşunda kendi kısmetini görür. Katran rengi yağız ata binmiş bir süvari onu alıp götürmek için gelmektedir. Köylüler ertesi gün kapısını çalıp içeri girdiklerinde, üzerinde gelinlik olduğu halde onu ölü olarak bulurlar.

“Olabilir Oğlu Olabilir²⁶” adlı hikâye Karadeniz kıyılarındaki bir otelde cereyan eder. Hikayenin kahramanı deniz kenarındaki bu otelde kalmaktadır. Otelin hizmetçisi kahramanın odasına lamba getirir ve ona iyi saatte olsunlardan bahseder. Erkekleri ve kadınları olduğundan, kadınlarının fettan olduğundan dem vurur gider. Ertesi gün kahraman sahilde dolaşırken bir yerde kalabalığın toplandığını fark eder. Merak edip yaklaşınca bir erkek cesedi görür. Etraftaki insanlar onun ölümüyle alakalı birçok yorum yapar. Kahraman bunlara bir de ecinnilerin fettan kadınlarından birisinin bu gence aşık olmasını ekler.

Necip Fazıl’ın Anadolu insanının hayatından, köy hayatından pasajlar

25 - Necip Fazıl Kısakürek, age., s. 269; Ahmed Abdülbaki, “Kör”, Büyük Doğu, On Üçüncü Devre, S. 25, 3 Ocak 1968, s. 18-19.

26 - Necip Fazıl Kısakürek, age., s. 125.

sunduğu hikâyeleri de mevcuttur. “Sırtlan²⁷” adlı hikayede kahraman at sırtında bir yere varmak için hızla ilerlemektedir. Ancak kar çok yağdığı için varacağı yerin yolu üzerindeki bir köyde konaklamaya kara verir. Köyün girişindeki mezarlığın orada bir sırtlanla karşılaşır. Onu öldürür. Köye vardığında, köy muhtarının karısının öldüğünü ve ölününün yeni gömüldüğünü öğrenir. Öldürdüğü sırtlansa bu taze ölüyü yeme gayreti içindedir.

“Şehla Raziye²⁸”, köyün en pis, en çirkin, öksüz kalmış kızıdır. Bu kız pis olduğu gibi suyu ve yıkanmayı da sevmez. Bir gün köyün yakınından geçen asfaltta durup bir arabayı seyrederken onu alıp şehre kaçırlar. O artık şehrin meşhur fettan kızlarından biri olmuş, ün yapmıştır. Bir müddet sonra sinema artisti olur. Şöhretin kapılarını ardına kadar açar. Amerikalı bir yönetmen onu keşfedip Amerika’ya götürür. Oradaki işi ise striptizdir. Şehla Raziye, geçirdiği bir trafik kazası sonucu ölür.

“Hacet Deresi²⁹” hikâyesinde Necip Fazıl, Anadolu insanının hayatından ilham alarak oluşturduğu efsaneye yer verir. Hikaye, Anadolu’nun bir köyünde geçer. Köyün Ali ismindeki genç bir delikanlısı Habibe’ye âşık olur. Kız da ona âşıktır. Ancak kızın ailesi fakir olduğu için Ali’nin babası buna müsaade etmez. Ali’yi askere göndererek köyden uzaklaştırır. Habibe’ye sarkıntılık eden muhtarın oğlu bunu fırsat bilip kızı dağa kaçıtır ve muradına erer. Bu olay herkes tarafından duyulur. Ali de bunu duyunca askerden kaçıp gelir, muhtarın oğlunu öldürür ve sırta kadem basar. Bu arada Ali’nin yerini öğrenmek için Habibe’ye türlü işkenceler reva görülür. Sonunda o da aklını oynatır. Hacet Deresi’nde oturup Ali’nin dönmesini bekler.

Dördüncü grupta, dinî değerleri, hassasiyetleri ve düşünceleri ele alıp işlediği, ona dair simgeler kullandığı hikâyeler yer alır. Necip Fazıl’ın bu hikâyelerinde ortaya koymuş olduğu dinî çizgi, zamanımıza göre çok yüzeysel ve

27 - Necip Fazıl Kısakürek, age., s. 29; Ahmed Abdülbaki, “Sırtlan”, Büyük Doğu, İkinci Devre, S. 60, 25 Nisan 1947, s. 12; Ahmed Abdülbaki, “Sırtlan”, Büyük Doğu, Yedinci Devre, S. 96, 21 Ağustos 1952, s. 3, 6 Ahmed Abdülbaki, “Sırtlan”, Büyük Doğu, Onuncu Devre, S. 30, 25 Eylül 1959, s. 6, 12.

28 - Necip Fazıl Kısakürek, age., s. 211; Ahmed Abdülbaki, “Şehla Raziye”, Büyük Doğu, On Üçüncü Devre, S. 8, 6 Eylül 1967, s. 12.

29 - Necip Fazıl Kısakürek, age., s. 293; Ahmed Abdülbaki, “Hacet Deresi”, Büyük Doğu, On Beşinci Devre, S. 1, 6 Ocak 1971, s. 10.

sembolik olmasına rağmen devri için çok büyük önem arz eder. Bu hikayelerinde dine dair belli başlı semboller üzerinden hareket eder. Bu semboller genellikle; dua, namaz, giyim kuşam, faiz, ezan, camii olarak karşımıza çıkar. Bahsettiğimiz dini semboller, bazı değerlerin yozlaşması üzerinden verilir. Bu değerleri gelenek, ahlâk ve din oluşturur. Bunlar beraberce aynı cephede yer alır, yozlaşmaya karşı kendilerini korumaya çalışıp mücadele eder. Bazen de o kadar zorlanırlar ki, savunma yerine saldırıya geçerler. Ancak bu durumda hemen yargılanır ve cezalandırılırlar. Belirttiğimiz yozlaşma “nesil çatışması” ile en iyi şekilde yansıtılıp işlenir. Bu çatışma dede/nine-torun veya baba/anne-çocuk çatışması olarak karşımıza çıkar.

Necip Fazıl, hikâyelerinde ayrıca o günün Müslümanlarını da eleştirir. “Hasene Bacı³⁰” adlı hikâyesi buna iyi bir örnektir. Bu kadın, hikayenin kahramanı olan yedek subaya hizmet etmesi için tutulan bir köylüdür. Hasene Bacı bütün yakınlarını seferberlikte kaybetmiş, hayatında hiç evlenmemiş, kimi kimsesi olmayan bir kadındır. O, hikayenin asıl kahramanı olan yedek subayı, namazında niyazında bir asker olduğu için takdir eder. Hikâyenin kahramanlarından olan bu kadın çevresindekileri “Müslüman eskileri”, “Müslüman geçinenler” diye nitelendirip onlara kızmaktadır. Hasene Bacı, onları “camileri doldurup da içine giremeyenler³¹” olarak görür. Dinin sadece birkaç rekât namaz, birkaç “hu” çekmekten ibaret olmadığını, bu tavırların Müslüman’a yakışmadığını ifade eder. Artık bu zilletin son bulması gerektiğini belirtir. Bu kadın, sabahlara kadar namaz kılar, Kur’ân okur ve Allah’ı zikreder. Görüldüğü gibi bu hikâyede namaz ve bazı ibadetler dini unsur olarak karşımıza çıkar. Burada aslında, Müslümanların bir iki ibadetle sınırlı din anlayışı Necip Fazıl tarafından da eleştirilir. Onun için aksiyonsuz, hareketsiz, sinmiş bir din düşüncesinin, bir ibadetin anlamı yoktur.

Yedek subay da aynı şekilde gördüğü Müslüman tiplerin davranışlarından rahatsızdır. Onların camideki tavırlarından rahatsız olduğu için camiye gitmez ve namazlarını evde eda eder. “*Camide gördüğüm edalardan sıkılıyorum. Bir de öyle*

30 - Necip Fazıl Kısakürek, age., s. 145; Ahmed Abdülbaki, “Hasene Bacı”, Büyük Doğu, On İkinci Devre, S. 3, 6 Ekim 1965, s. 12.

31 - Necip Fazıl Kısakürek, age., s. 149.

*haller sarıyor ki beni namazda kendimi göstermemek, tek başına, yalnız kalmak istiyorum.*³²”

“Viyolonsel³³” adlı hikâyesinde, Zehra Hanım isminde eski İstanbul Hanımefendisi bir kadınla karşılaşırız. Evinin kokusu Müslüman evi kokusudur. Zehra Hanım, “*ezan sesi duyulur duyulmaz hemen seccadesini serip namazı karşılar, sonra da saatlerce köşe minderlerinde, başı sımsıkı örtülü, tek tonlu bir murultuyla Kur’ân okur.*³⁴” Kadın, gaybı Allah’tan başka kimsenin bilmediğini bilmesine rağmen oğlu için bakla falı atmaya ihmal etmez. Kadının oğlu ise annesinden tamamen farklı bir yapıdadır. Nicedir kafaya taktığı viyolonsel sahibi olma derindedir. Onun tek emeli budur. Ne annesine yardım eder ne de bir işin ucundan tutayım der. Annesine ve eve bir kuruş faydası olmaz. Zehra Hanım, bir gün ölür. Ertesi gün evin içinden viyolonsel sesleri gelir. Bu hikâyedeki dinî unsurlar; namaz, örtü, dua ve Kur’ân okuma gibi geleneksel dini niteliklerle sınırlıdır.

“Mini Etek”, “Nokta” ve “Babaanne” adlı hikâyelerde ise nesil çatışmasıyla karşılaşırız. Necip Fazıl’ın hikâyelerinde nesil çatışması belli başlı simgeler üzerinden verilir. Onun, bu çatışma için en iyi sembolü “üç katlı bir Türk evi”dir. Bu evin en üst katında seksen yaşında büyük hanım sürekli ağlar ve namaz kılar. Orta katta, kırk yaşındaki hanımefendi âşıkları ve ahbabları ile kumar oynar. En alt katta ise, on sekiz yaşında küçük bey ve hanımefendi vardır. Onlar da burada başka, garip müzikler eşliğinde dans edip kendilerinden geçerler³⁵. Dede/nine ve torun/çocuk arasındaki temel fark giyim ve isimlerde belirir. Ona göre “ferace” “kapalı çarşaf”, “tango çarşaf” ile başlayan macera “manto”, “Avrupalı robu”, “kısalan etek” ile devam eder ve nihayet “mayo”, “bikini-mayo” ve “mini etek”le sona erer³⁶. Necip Fazıl, medenileşmeyi, ilerlemeyi etek boyunun kısalması ile özdeşleştirenleri yerden yere vurur.

Bu hikayelerinde evlat-torunların değişiminden dolayı ihtiyaçların yaşadığı ıstırapı hissettirmeyi ihmal etmez. “Mini Etek³⁷” adlı hikâyede dede Miralay

32 - Necip Fazıl Kısakürek, age., s. 151.

33 - Necip Fazıl Kısakürek, age., s. 197.

34 - Necip Fazıl Kısakürek, age., s. 198.

35 - Necip Fazıl Kısakürek, Tanrı Kulundan Dinlediklerim, Büyük Doğu Yayınları, İstanbul 2009, s. 67.

36 - Necip Fazıl Kısakürek, age., s. 250.

37 - Necip Fazıl Kısakürek, age., s. 249; Ahmed Abdülbaki, “Mini Etek”, Büyük Doğu, On Üçüncü Devre, S. 22, 13 Aralık 1967, s. 22-23; Adideğmez, “Mini Etek”, Büyük Doğu, On Dördüncü Devre, S. 7, 1 Aralık 1969, s. 16.

Mütekaidi 87'lik Sabri Efendi, mini etek giyen torunu 25'lik Birsen'in yüzüne kezzap döker. Kezzap yüzünden suratı mahvolup gözleri kör olduğundan dede Ağır Ceza Mahkemesi'nde yargılanır. Mahkeme dedeyi suçlu bulduğunda, onun verdiği cevap, Necip Fazıl'ın savunmalarını hatırlatacak türdendir. “*Kanunun suç saydığı hareketimi bu vafından kurtarmak için ne söyleyebilirim?*” diyerek aslında kendini yargılayan kanunla, kendi değer yargılarının farklı kaynaklardan beslenmiş olduğunu ifade etmiş olur.

Dede, bozulmanın önce isimlerden başladığını söylemektedir. Kızının ismi Jale, torunun ismi Birsen, halbuki anneannenin ismi Fatma'dır. Kızıyla başlayıp torunuyla devam eden bu edepsizliğe tahammül edemeyen büyükbaba, bu ıstırapı görmektense canını alması için Rabb'ine yalvarır. Ayrıca büyükbaba, torunu ile konuşsa bile onunla ortak bir paydada buluşamayacağını farkındadır. Onun bilgisiz ve kapasitesiz, kof bir insan olmasına da kızır. Mini etek ona göre “*utanacı atmanın, gizliliği kaldırmanın sembolüdür*”. Büyükbaba bunları görmektense soyunu kurutmayı tercih eder. Necip Fazıl, kız çocuğu sahibi olmanın, ateşle oynamak gibi olduğunu söyler.

“Babaanne³⁸” hikâyesinde ise okur, “babaanne” ve “torun” figürleri ile karşılaşır. Babaanne, vapurda kaybettiği torununu aramaktadır. Torunun ismi “Sevil”dir. İsimden yola çıkarak Necip Fazıl, hemen babaanne ile torun arasında bir tezat oluşturur. Babaanne, en sonunda torununu favorili, top sakallı bir delikanlı ile konuşurken bulur. Torun onu aşağılar bir tarzda, ondan utanıyormuşçasına “*gidip kendisini yukarıda beklemesini*” söyler. Arkadaşı ile ilgilenmeye devam eder.

Bu bağlamda değerlendirilebilecek bir başka hikâye ise “Nokta³⁹”dır. Bu hikâyede Abdülhamid devrini görmüş bir dede olan 83 yaşındaki Hadimünnas Efendi, kızı ve torunları ile karşılaşırız. Burada da o zamandan başlayarak günümüze kadar gelen giyim kuşamdaki değişim, açılıp saçılma, ahlâksızlık eleştirilir. Kızları Cumhuriyet devrinde yetişen babanın torunları, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonraki hayatın bütün ahlâkî bozukluklarını üzerlerinde barındırırlar.

38 - Necip Fazıl Kısakürek, age., s. 259; Ahmed Abdülbaki, “Babaanne”, Büyük Doğu, On Üçüncü Devre, S. 24, 27 Aralık 1967, s. 22-23.

39 - Necip Fazıl Kısakürek, age., s. 311; Ahmed Abdülbaki, “Nokta”, Büyük Doğu, On Beşinci Devre, S. 4, 27 Ocak 1971, s. 10-11.

“*Hadimünnas Efendi, tango-çarşaftan mantoya, mantodan japone kola ve kısa eteğe kadar kızlarında seyrettiği gardırop devrimini, nihayet seksenine yaklaşırken torunlarında bikini-mayo ve mini etek olarak da dünya gözüyle görmek fırsatına erdi.*”⁴⁰ Hadimünnas Efendi, artık torunlarının ahlaksızlıklarına daha fazla tahammül edemediğinden evi terk eder. Üç beş lira karşılığında arzuhalcilik yaparak geçinimi sağlar. Torunları ise, birer yıldız olmuş ve bir gazetenin baş sermayeliğin yapmaktadırlar. İhtiyarın kalbi bu rezilliklere dayanmaz ve hayat gözlerini yumar.

Dinî hassasiyetin ön plana çıkarıldığı diğer bir hikâye “Rüya⁴¹”dır. Bu hikâyenin kahramanı Fatma isminde bir kızdır. Kız, öğretmen olarak bir köy okuluna tayin olur. Fatma, Hazreti Fatıma'ya âşıktır, sürekli kadın evliyalardan menkıbelerini okur. Mektepte okurken çeşitli nedenlerle belli zamanlarda örtünen Fatma öğretmen, köye tayin olduktan sonra sınıksız örtünür, kendini masum çocuklara ve Allah'a adar.

Dinî hassasiyetleri ön plana çıkaran hikâyelerden en ilginç olanı “Zelzele⁴²”dir. Bu hikâye, Anadolu'dan İstanbul'a para kazanmak için gelen bir adamın daha sonraları yasadışı yollara başvurarak zengin olmasını konu edinir. Namazında, abdestinde olan Esmâ Kadın ise kocasının faiz alarak, haram yollardan para kazandığını öğrenince çocuklarına haram lokma yediremeyeceğini söyleyerek onları alıp memleketine döner. Memleketine döndükten sonra orada bir zelzele olur ve çocukları ölür. Esmâ Kadın, çocuklarının ölümünü, kocasının onlara haram lokma yedirmesine bağlar. Burada yine abdest ve namaz gibi iki simge ile karşılaşırız. Bu hikâyede diğerlerinden farklı olarak faiz eleştirildiği gibi haram paranın yol açtığı onulmaz yaralar da göz önüne serilir.

“Kur'an'ın Gücü⁴³” isimli hikâye, ihtiyar bir kadının köyünü işgal eden Yunanları nasıl köyden kaçırttığını konu edinir. İhtiyar kadın Yunanları, Kur'an sayesinde köyden çıkardığını ve Kur'an'dan uzaklaşmadığı taktirde Allah'ın her daim kullarına yardım ettiğini söyler.

40 - Necip Fazıl Kısakürek, age., s. 314.

41 - Necip Fazıl Kısakürek, age., s. 321; Ahmed Abdülbaki, “Rüya”, Büyük Doğu, On Beşinci Devre, S. 6, 10 Şubat 1971, s. 10.

42 - Necip Fazıl Kısakürek, age., s. 317; Ahmed Abdülbaki, “Zelzele”, Büyük Doğu, On Beşinci Devre, S. 5, 3 Şubat 1971, s. 10.

43 - Necip Fazıl Kısakürek, age., s. 333; Ahmed Abdülbaki, “Kuran'ın Gücü”, Büyük Doğu, On Beşinci Devre, S. 9, 3 Mart 1971, s. 10, 16.

“Pansiyon Yolu⁴⁴” hikâyesinde genç bir üniversite öğrencisi ile karşılaşırız. Bu öğrenci sürekli nefis muhasebesi yapmaktadır. Zihni, müthiş bir idrak acısı içindedir. Bundan kurtulmak için içkiye ve kadına tutunmaya çalışır; fakat bir türlü başarılı olamaz. Çünkü artık “*günün genç kızı, eski Leyla olmaktan çıkmış ve bu durumda Mecnun'a rol kalmamıştır.*⁴⁵” Dünyada var olan her şey anlamını yitirmiş, o da bir boşluğa düşmüştür. Her şeyde büyük bir bozulma baş göstermiştir. “*Şiir mide gurultusu, resim kâbus çizgisi, apartman mimarisi klasik komşuluğu büsbütün öldürücü ve insanları birbirine yabancılaştırıcı bir sıkışıklık çerçevesi, ticaret hırsızlık, parti kalpazanlık, ilim dolandırıcılık ve fikir eskiler alayıcılık*⁴⁶” olmuştur. Genç öğrenci artık nasıl kurtulacağını farkındadır. O kendisine lazım olan şeyin “din” olduğunu anlar. Gidip bir cami avlusunda abdest alır ve namaz kılmak için camiye girer.

Necip Fazıl'ın *İdeolocya Örgüsü*'ndeki ideal köyünü daha iyi görmek için bir basamak teşkil etmesi bakımından “Öğretmen Bey⁴⁷” adlı hikâyesi önemlidir. Bu hikâyede öğretmen, köye dair her şeyi düzenli bir şekilde not eder. Köyün nüfusunu belirledikten sonra hemen işe koyulur. “*Köyün ruh doktoru (imamı ve öğretmeni) o, madde doktoru o, inzibat memuru o, iktisat nazırı o, sandık emini o, tek kelimeyle her iş yönünden güdücüsü ve akıl hocası o...*⁴⁸” Öğretmen toprakla köylüyü barıştırarak kente göçün önüne geçmiştir. Herkese belli bir görev vermiş ve iş bölümü yapmıştır. Köyün kahvehanesini kapatmış, dükkânlarda kötülük namına satılacak hiçbir şey bırakmamıştır. Öyle ki öğretmen Bey, “*Ruh ve ahlâk ile maddeyi feth ve teshir etme gayesinin, daracak bir kadro içinde köy tipini kurmak davasındadır ve bu davada muvaffaktır.*⁴⁹” Sonunda ideal köy, reel olarak ortaya çıkmıştır.

Bu hikâye haricinde Necip Fazıl'ın konu bakımından oldukça ilgi çekici olan “Ölmek İstiyorum⁵⁰” adlı hikâyesine de değinmek gerekir. Bu onun tek

44 - Necip Fazıl Kısakürek, age., s. 263; Ahmed Abdülbaki, “Pansiyon Yolu”, Büyük Doğu, On Üçüncü Devre, S. 25, 3 Ocak 1968, s. 22, 28.

45 - Necip Fazıl Kısakürek, age., s. 264.

46 - Necip Fazıl Kısakürek, age., s. 264.

47 - Necip Fazıl Kısakürek, age., s. 239; Ahmed Abdülbaki, “Öğretmen Bey”, Büyük Doğu, On Üçüncü Devre, S. 20, 29 Kasım 1967, s. 25.

48 - Necip Fazıl Kısakürek, age., s. 240.

49 - Necip Fazıl Kısakürek, age., s. 241.

50 - Necip Fazıl Kısakürek, age., s. 273.

bilim kurgu hikâyesidir. Hikâye, Batı medeniyetini temsil eden İpsilon şehrinde geçer. Burada her şey mekaniktir. Bilgisayarlar ve makineler hayatın her alanını kuşatmıştır. Teknoloji o kadar ilerlemiştir ki bir insanın yüzde doksan dokuzunu değiştirebilecek duruma gelinmiştir. Ancak unutulmuş ve gözden kaçan bir şey vardır, o da “ruh”tur. Burada Necip Fazıl'ın Batı ile ilgili eleştirisi akla gelir. Ona göre Batı, teknolojinin bütün imkânlarını kullanmasına rağmen, ruhu bir kenara atması sebebiyle göz ardı edilemeyecek kadar büyük bir zaaf içindedir.

Sonuç

Necip Fazıl, diğer edebi türlerde olduğu gibi hikâyelerinde de düşüncesini eserleriyle muhataplarına ulaştırmaya çalışır. Onun için sanat “*Allah'ı aramak*” olduğundan, sanat eserleri bu yolda kullanılacak bir araca dönüşür. Yazmış olduğu hikâyelerde, olaya fazla yer vermeden doğrudan mesaja yöneldiği gibi bazen bunu diyaloglarla vermeye çalışır. Hikâyelerinde; nesil çatışması, yozlaşma, Anadolu, köy gibi unsurlar ön plana çıkar.

Necip Fazıl'ın hikâyelerinde dikkatimizi çeken diğer bir nokta da dini imgeler ve hassasiyetlerdir. Onun hikâyelerinde kullanmış olduğu namaz, oruç, örtü, Kuran okuma gibi unsurlar, geleneksel olarak insanların dini temsil ettiğini düşündükleri imgelerdir. Bu imgeler, bugünden baktığımızda çok hafif ve basit görülebilir. Onun hikâyelerini yazdığı dönemdeki din algısına, dinin toplumsal hayattaki karşılığına bakıldığı zaman durum tamamen farklılaşır. Çünkü yazıldığı dönem dikkate alındığı zaman, oldukça ileri düzeyde bir İslami duyarlılık sahibi olduğu kabul edilmelidir. Bu yüzden Necip Fazıl'ın hikâyelerinde tekniği ve sanat unsurlarını aramak doğru değildir. Onun eserleri dinî duyarlılık üzerine inşa edilmiştir.

Kaynakça

- Abdülbaki, Ahmed, "Babaanne", *Büyük Doğu*, On Üçüncü Devre, S. 24, 27 Aralık 1967.
- Abdülbaki, Ahmed, "Bir Yalnızlık Gecesinde Vehimleri", *Büyük Doğu*, İkinci Devre, S. 68, 17 Ekim 1947.
- Abdülbaki, Ahmed, "Bir Yalnızlık Gecesinde Vehimleri", *Büyük Doğu*, Yedinci Devre, S. 68, 24 Temmuz 1952.
- Abdülbaki, Ahmed, "Hacet Deresi", *Büyük Doğu*, On Beşinci Devre, S. 1, 6 Ocak 1971.
- Abdülbaki, Ahmed, "Hasene Bacı", *Büyük Doğu*, On İkinci Devre, S. 3, 6 Ekim 1965.
- Abdülbaki, Ahmed, "Hasta Kumarbazın Not Defterinden", *Büyük Doğu*, On Üçüncü Devre, S. 4, 9 Ağustos 1967.
- Abdülbaki, Ahmed, "Hasta Kumarbazın Ölümü", *Büyük Doğu*, On Üçüncü Devre, S. 3, 2 Ağustos 1967.
- Abdülbaki, Ahmed, "Kanaryanın Ölümü", *Büyük Doğu*, Beşinci Devre, S. 20, 24 Şubat 1950.
- Abdülbaki, Ahmed, "Kanaryanın Ölümü", *Büyük Doğu*, Beşinci Devre, S. 21, 3 Mart 1950.
- Abdülbaki, Ahmed, "Kör", *Büyük Doğu*, On Üçüncü Devre, S. 25, 3 Ocak 1968.
- Abdülbaki, Ahmed, "Kuran'ın Gücü", *Büyük Doğu*, On Beşinci Devre, S. 9, 3 Mart 1971.
- Abdülbaki, Ahmed, "Maça Kızımın İntikamı", *Büyük Doğu*, On Üçüncü Devre, S. 2, 26 Temmuz 1967.
- Abdülbaki, Ahmed, "Mini Etek", *Büyük Doğu*, On Dördüncü Devre, S. 7, 1 Aralık 1969.
- Abdülbaki, Ahmed, "Mini Etek", *Büyük Doğu*, On Üçüncü Devre, S. 22, 13 Aralık 1967.
- Abdülbaki, Ahmed, "Nokta", *Büyük Doğu*, On Beşinci Devre, S. 4, 27 Ocak 1971.
- Abdülbaki, Ahmed, "Öğretmen Bey", *Büyük Doğu*, On Üçüncü Devre, S. 20, 29 Kasım 1967.
- Abdülbaki, Ahmed, "Pansiyon Yolu", *Büyük Doğu*, On Üçüncü Devre, S. 25, 3 Ocak 1968.
- Abdülbaki, Ahmed, "Rehinlik Maymun", *Büyük Doğu*, İkinci Devre, S. 52, 25 Ekim 1946.
- Abdülbaki, Ahmed, "Rehinlik Maymun", *Büyük Doğu*, Yedinci Devre, S. 107, 4 Eylül 1952.
- Abdülbaki, Ahmed, "Rüya", *Büyük Doğu*, On Beşinci Devre, S. 6, 10 Şubat 1971.
- Abdülbaki, Ahmed, "Sırtlan", *Büyük Doğu*, İkinci Devre, S. 60, 25 Nisan 1947.
- Abdülbaki, Ahmed, "Sırtlan", *Büyük Doğu*, Onuncu Devre, S. 30, 25 Eylül 1959.
- Abdülbaki, Ahmed, "Sırtlan", *Büyük Doğu*, Yedinci Devre, S. 96, 21 Ağustos 1952.
- Abdülbaki, Ahmed, "Surat", *Büyük Doğu*, On Üçüncü Devre, S. 1, 19 Temmuz 1967.
- Abdülbaki, Ahmed, "Şehla Raziye", *Büyük Doğu*, On Üçüncü Devre, S. 8, 6 Eylül 1967.
- Abdülbaki, Ahmed, "Yemin", *Büyük Doğu*, İkinci Devre, S. 54, 15 Kasım 1946.
- Abdülbaki, Ahmed, "Zelzele", *Büyük Doğu*, On Beşinci Devre, S. 5, 3 Şubat 1971.
- Ağaç Dergisi*, S. 1, 14 Mart 1936.
- Akbaş, A. Vahap, "Necip Fazıl'ın Hikaye ve Romanları", Necip Fazıl Armağanı, *Konak Yayınları*, İstanbul 2005.
- Kahraman, Alim, "Necip Fazıl Kısakürek'in Hikayesi", *Mavera Dergisi Necip Fazıl'a Rahmet Özel Sayısı*, S. 80-81-82, 1983.

- Kısakürek, Necip Fazıl, "Gece Bekçisi ve Asma Saat", *Varlık*, c. 1, S. 6, 1 Birinci Teşrin 1933.
- Kısakürek, Necip Fazıl, "Matmazel Fofu", *Ses*, 7 Haziran 1939, S. 1.
- Kısakürek, Necip Fazıl, "Yemek Yemeyen Adam", *Türk Yurdu*, cilt 6-26, S. 38, Şubat 1931.
- Kısakürek, Necip Fazıl, *Babıali*, Büyük Doğu Yayınları, İstanbul 2010.
- Kısakürek, Necip Fazıl, *Hikayelerim*, Büyük Doğu Yayınları, İstanbul 1997.
- Kısakürek, Necip Fazıl, Tanrı Kulundan Dinlediklerim, *Büyük Doğu Yayınları*, İstanbul 2009.
- Ses*, 7 Haziran 1939, S. 1.
- Su, Hüseyin, "Kendini Arayan Ben'in Öyküleri", *Hece Dergisi Büyük Doğu ve Necip Fazıl Kısakürek Özel Sayısı*, S. 97, 2005.
- Yeni Mecmua*, nr. 73, 1 Nisan 1923.

Necip Fazıl Kısakürek'in Hikayeleri Üzerine Bir İnceleme

Yasin BEYAZ

Özet

Necip Fazıl, hikayeyi düşüncelerini ifade edebilmek için bir araç olarak gördüğünden sanatsal nitelikleri göz ardı eder. Bundan dolayı biz de bu çalışmada, Necip Fazıl'ın hikayelerini teknik açıdan değil içerik açısından ele aldık. Onun ilk hikâyelerinden başlayarak bu hikâyelerin yayınlandığı yerler ve yayınlanış yılları, yayınlanan hikâyelerde zaman içinde yapmış olduğu değişiklikler, hikâyelerin içerik yönünden tasnifini bu makalede detaylı olarak anlattık.

Anahtar Kelimeler: Necip Fazıl, Büyük Doğu, Ağaç Dergisi, Varlık, nesil çatışması, İdeolocya Örgüsü, din, hikaye.

About Stories of Necip Fazıl Kısakürek

Yasin BEYAZ

Abstract

In this study, the stories of Necip Fazıl will be argued out through their contents rather than their technics. He regards "story" as a tool of explaining his views; therefore, he doesn't take artistic values into consideration. In this article, starting from Necip Fazıl's first stories, the places and the dates where and when these stories were published, the changes in the stories throughout the years and assortment of their contents will all be stated in detail.

Keywords: Necip Fazıl, Büyük Doğu, Ağaç Magazine, Varlık, conflict of generation, İdeolocya Örgüsü, religion, story.

İletişimin Gelişme Evreleri

İsa KAYAALP*

Giriş

İletişim, bütün sosyal bilimlerle doğrudan ilişki halinde olan bir disiplin olduğu için olaylara bir sosyolog-felsefeci ufku ve psikolog hassasiyeti ile bakmayı da gerektirir. Çevresine projektör vazifesi gören iletişimci, evrende olup bitenleri “görmek ve doğru okumak”, bunların arasında ilişki kurmak ya da doğal olarak var olan ilişkileri ortaya çıkarmak zorundadır. Olayların sadece bir yönünü görmek, onun anlaşılmasını engellemek anlamına geldiği gibi, kuşatıcı ve kucaklayıcı “tabii iletişim” düşüncesiyle de bağdaşmaz.

İletişim tarihi, insanlığın “var oluş / varoluş” tarihidir. İnsanın belli bir zamandan sonra kendine ve evrene ilişkin öğrendiklerinin yanı sıra, bir de bilemediklerinin ona “bildirilme”siyle öğrendikleri ve bunlar doğrultusunda hayatını düzenlediği bilgiler vardır. Mânevî hayatın yanı sıra fiziksel hayatın da nasıl yönetileceğine dair, bilmediklerini bildirme konusunda kutsal kitaplar devreye girmektedir. Böylece hayatı yaşanılır kılmak için fizikle metafizik kol kola hareket etmektedir. İletişim bilimi, “Kutsal kitapların haber verdikleri bilimsel değildir” deyip onları dışlayamaz. Aksine sosyal bir varlık olan “insan”, neye değer veriyorsa iletişimin de onu “görme”si ve “anlama”sı gerekir.

Bu durum, bizi insan denen varlığın tarihini öğrenmeye götürmektedir. Her şeyin bir ilki olduğuna göre, biz de iletişim olgusunu anlamak ve anlamlandırabilmek için ilk insana ve onun çevresine gitmek ve onun paralelindeki

* Dr., İSAM

gelişmeleri izlemek durumundayız. Bugün “insanın tarihi”ni en genel hatlarıyla iki koldan takip edebiliyoruz. Birincisi, insanın maddî anlamda bilmesi mümkün olmayan metafizik bilgileri ilâhî kitapların bildirmesiyle; ikincisi de, insanın fizik âlemden kendi iradesiyle ve emeği ile elde ettiği kazanımlar yoluyla.

Kâinatın ontolojik bir dili vardır. Evrenin temel direklerinden biri olan “dil” insanlar için de tabii bir sözleşmedir. Dili insan yapmaz, doğası gereği onu hazır bulur. İnsan birtakım anlama faaliyetleriyle dili keşfetmeye başlar, keşfettikçe de keşfetmenin kendine büyük bir kazanım sağladığını görerek haz duyar. Maddî ve mânevî anlamda insan, fâtil ve kâşif olmak gibi eylemleri gerçekleştirmeyi hep önemsemiştir. Çünkü evren bâkir bir alandır, onun fethi ve keşfi gerekmektedir. Dil, kâinatı anlayıp ifade etmek için bir vasıta; ses veya yazı ile düşüncenin ifade edilmesine aracılık yapar.

İnsanlık tarihinin eskiliğine rağmen, metodolojik anlamda iletişim biliminden söz etmeye başlamamız oldukça yenidir. Bugün iletişim gibi kuşatıcı bir alandan bahsediyorsak, elimizdeki verilerin kâinatı ve içindekileri anlamaya yetmediğini görüyoruz. Bunun için iletişimin yanı sıra **gösterge biliminin** nimetlerinden faydalanmaya çalışıyoruz.

Günümüzde iletişim terimi çok yoğun bir şekilde kullanılmasına rağmen ne olduğu tam olarak açıklanamamıştır. İletişim yüz yüze konuşmadan tutun da varlığın “nasıl”ını ve “niçin”ini anlayabilmek için sorgulamaya varıncaya kadar geniş bir yelpazeyi içerir. İletişim terimi elektronik çağda bilgi hareketine dönüşmeden önce, çok yaygın biçimde yollar, köprüler, deniz yolları, nehirler, kanallar için kullanılırdı. Telgrafın keşfiyle birlikte, zaman ve mekân kavramının bittiği yepyeni bir dünyaya girilmiştir (Baldini, *İletişim Tarihi*, s. 88 [Marshall McLuhan’dan naklen]).

Bugün ise iletişim telefondur, televizyondur, bilgisayardır; edebî eleştiridir, vaazdır, konferanstır, derstir, felsefedir hatta saç biçimidir. (Fiske, *İletişim Çalışmalarına Giriş*, s. 15). İnsan keşiflerle geleceğe yönelirken geçmiş keşfetme isteğinden de bir türlü kendini alamamakta; evrenin gizemini anlamaya çalışmaktadır. İnsan, beynini saran soru ve tabii çevresini kuşatan sorunlardan ne

kadar kaçarsa kaçsın, “Ben neyim, kimim, nereden geldim nereye gidiyorum?” gibi sorular, beyninin derinliklerinde cevap beklemektedir.

İletişim birçok bilimsel disipline ihtiyaç duyan, bununla birlikte kendinden başka şeylere göndermeler yapan anlamlandırmalar ve bunları birbirleriyle ilişkilendirme biçimleridir. Bir şeyi anlamlandırabilmek ve başkalarına aktarabilmek için her şeyden önce onun iyi bilinmesi gerekir. Bu da varlığın künhüne inmek demektir.

İnsanlar arası iletişimi sağlayan **söz, yazı ve ticaret** gibi temel ihtiyaçlar her zaman belirleyici olmuştur. İletişimi maddî ve mânevî hayatın içinde canlı tutan en önemli husus “ticaret” ve dolayısıyla “ticaret yolları”nın oluşmasıdır. Zaman içinde bunların kazandığı ivmelerle insanlık tarihinde dikey ve yatay gelişmeler bazen hızlı bazen de yavaş bir şekilde çeşitli aralıklarla sürüp gitmiştir. Bu incelemede evren ve metafizik merkezli söz, yazı ve ticaretin önemi iletişim bağlamında irdelenmeye çalışılmaktadır.

İletişimin Gelişme Evreleri

Ontolojik anlamda ifade etmek gerekirse önce kelâm (söz) vardı. Çünkü kâinat Allah’ın “ol” (Nahl 16/40) emriyle görünür hale geldi. “Söz” fiile (gösterge) dönüştü ve böylece göstergeler dünyası (varlıklar) oluştu. Her varlık kendi diliyle varlık sahnesinde yerini aldı. Bu oluşun ikinci aşamasında ise varlıklar içinde “insan” öne çıktı ve insanla birlikte söz başka bir boyut kazandı. İlk sözle (“ol”) birlikte “varlık dünyası”nda “tabii iletişim” başladı ve iletişim evrensel bir boyut kazandı.

Varlığı anlamak için onun başlangıcına gitmek gerekir. Varlığın başlangıcı olarak kendi başına “tabiat”ı göremeyiz; çünkü tabiatın bir özneye ihtiyacı vardır. Dolayısıyla Allah, “irade”siyle evreni var kıldı; evrende de insan, iradesiyle dikey ve yatay iletişimi gerçekleştirdi. Allah, hikmetini tam olarak bilemediğimiz bir şekilde bizim gördüğümüz (maddî varlıklar, Bakara 2/40; En’âm 6/38) ve görmediğimiz (melek, cin ve şeytan, Bakara 2/32-33; En’âm 6/128) bütün varlıklara hitap etmektedir.

Varlığı “görünür” kılan Allah olduğu için iletişimin kaynağı da O’dur. Fakat Allah ile insan arasındaki iletişimin kodları birbirinden farklıdır. Çünkü burada iletişim “eşitler” arasında gerçekleşmemektedir. İnsanın, Allah’ı görmesi ve duyması ontolojik anlamda mümkün olmadığından, Allah, “kelâm”ını insana ulaştırmak için “vahiy” yöntemini kullanmıştır. Vahyin, varlıklar ve özellikle de insanlar arasındaki iletişimden oldukça farklı bir yönü vardır. “Ol” emri, hem sözün hem de fiilin fitili olmaktadır. Fakat insanın, Allah’ı görmese de, O’nu görüyormuş gibi hareket etmesi istenir. Bu durumda, zâhîrî de olsa iletişimin iki ucu da insanın eline verilmiş görünmektedir. Bu da, Allah-insan-varlık ilişkisine işlevsellik ve sorumluluk açısından farklı bir boyut kazandırmaktadır.

Kâinat, göstergelerden oluşmakta veya göstergeler kâinatı oluşturmaktadır. Evrende alıcılarla etkileşerek anlamlar üreten göstergeler meydana gelmektedir. Böyle bir ilişki ortamında ileti, sadece 1’den 2’ye gönderilen bir şey değil, dışa ait gerçekliklerin yanı sıra gösterilenin oluşturduğu göstergeleri de içermektedir. Aslında her şey 1’den doğmakta ve 1’den çoğalmaktadır.

İnsanın bilgi kaynaklarının çeşitliliği de, onların 1’den kaynaklandığının bir göstergesidir. İnsanın evrenin ontolojik yapısından kaynaklanan bütün bilgilere ulaşması mümkün değildir. İnsan duyularla elde edebildiği bilgileri birleştirerek yeni bilgiler elde etmekte ve bunları büyük kazanımlar olarak görmektedir. Nasıl matematiksel anlamda bütün rakamlar 1’in katları ise, varlıksal anlamda da aynı durum geçerlidir. İnsan düşünsel ve bilimsel olarak ya çokluktan 1’e, ya da 1’den çokluğa doğru yol almak durumundadır.

“Olmuşluğu ve olmakta olanı” ifade eden **âlem** / **kâinat** maddî bir varlık gibi görünse de başlı başına bir cevherdir. Onunla iletişim kurabilmek için, insanın iletişim kaynaklarının açık olması gerekir. Çünkü kâinat bütün varlığı ve gizemi ile keşfedilmeyi beklemektedir. Bunun gerçekleşebilmesi için insan iletişim simgelerini kusursuz biçimde aktarabilmekte midir? Aktarılan simgeler istenilen anlamları hangi düzeyde gerçekleştirebilmektedir? Elde edilen anlamlar davranışları mesajın içeriğine uygun olarak ne ölçüde etkileyebilmektedir? (Fiske, s. 22). İnsanın kâinattaki yalnızlığının yanı sıra çevresinde, sağlıklı

düşünmesini engelleyen çeşitli gürültü parazitleri vardır. Bunlar onun işini daha da zorlaştırmaktadır; çünkü görmenin, duymanın, anlamının her zaman yerli yerinde olması mümkün değildir.

Evrenin başlangıcından itibaren meydana gelen ilâhî kurgular, evrensellelikle ilgili süreci oluşturur ve bunların yapısında herhangi bir değişiklik olmaz. Gece ve gündüz gibi... Bize hep tekrar gibi gelen ve birbiri ardı sıra devam eden gece ve gündüz, aslında bir yenilenmedir. Her gün yeni bir gündür, dün dünde kalmıştır. Devamlılık içinde gerçekleşen yenilik, hayatı yaşanılabilir kılmaktadır.

İletişim, hem varlıkların hem de kişinin kendi varlığının farkında olarak hareket etmesidir. Her varlığın sözlü veya sözsüz bir dili vardır. Varlıklara ait göstergeler dünyası mesajlarla yüklüdür; fakat iletişimin temel vasıtası olan dil her zaman ilk plandadır. Bu da insanı diğer varlıklardan ayırmakta ve ayrıcalıklı kılmaktadır. Allah varlıkları yarattıktan sonra, insana kelâmla hitap etmiştir. Varlıklar, varlıklarını sürdürebilmek için diğer varlıklarla iletişim kurmak zorundadır. Bu yüzden varlığın, zorunlu bir iletişim boyutu vardır ve varlıklar varoluş kurallarına uymakla yükümlüdür.

Varlıklar, varlığın kurallarını değiştiremezler. Ancak var olanlar arasında türlerine ve niteliklerine “uygun” olarak iletişim kurabilirler. Meselâ tabiatı gereği ateş yakar. Bunun sonucu olarak varlıklar tabii davete icabet ederler, isyan etmezler. Yağmur yağması gerekiyorsa yağar, yağmam demez. Çünkü varlığın tabii kurgusu bunu gerekli kılmaktadır. Varlıkların dili çeşit çeşittir. Ses, koku, renk, ışık, bilgi ve eylem gibi her bir gösterge bir iletişim aracıdır. İletişim sayesinde varlıklar arkaik olmaktan çıkıp hayatiyet kazanıyorlar.

Kâinatın varoluşsal dili hiçbir zaman kaybolmamış, aksine sâfiyetini her zaman korumuştur: Su, hava, toprak, ateş gibi. Söze ve yazıya dayalı dilde bazen kasıtlı olarak bazen de anlamalardan kaynaklanan sebepler yüzünden değişkenliklere rastlanmaktadır; kutsal metinlerde olduğu gibi insanlar tarafından yalanla gerçek ters yüz edilebilmektedir. Bu yüzden tarihin çeşitli dönemlerinde “sözel hâfıza”nın daha değerli olduğu görülmüştür. Ancak sözün görünürliğini sağlayan yazının önemli bir “vasıta” olduğu da akıldan çıkarılmamalıdır.

Söz bireyseldir. Söz olmadan dil olmayacağına göre “söz”ün “dil”leşmesi ve dilin toplumsallaşması süreci nasıl olmuştur? Bu konuda somut bilgiler elde etmek şimdilik mümkün görünmüyor. İletişim tarihinin yazılmasında başlangıcı oluşturacak bu durum, insanlık tarihinin sonraki zamanlarında maddî olarak elde edilen birtakım belge ve bilgilere dayandırılmaktadır.

İletişim insanlar arasında gerçekleşen / gerçekleştirilen bir etkileşimdir. İnsanlar arası iletişimde birtakım tekniklerin önemi büyüktür. Hiç kuşkusuz bunların başında söz gelir. **Söz**, insanın ilk ve en etkileyici iletişim aracıdır. İnsan düşünce ve isteklerini kelimelerle ağızdan ağza aktararak maksadına ulaşmaya çalışmıştır. “Söz, bir bildirişimsel oluş biçiminde kavrandığı an dildir ve dolayısıyla dilin bilimi olabilir” (Barthes, *Göstergebilim İlkeleri*, s. 7).

Toplumsal bir kurum ve değer olan dil, insan için tam bir bilmecedir. Onun nasıl oluştuğu konusu her dönemde tartışma ve araştırma konusu olmuştur. İnsandaki “dil kabiliyeti”nin bir yansıması olan dil, önceden belirlenmiş ve tasarlanmış değildir. Kişiler ne dil yapabilir ne de dili değiştirebilirler. Dil, insanın uymakla yükümlü olduğu ortak bir sözleşmedir.

Zamanla yazıt (kitâbe), kitap, dergi, gazete, bilgisayar ve internet gibi sözün taşıyıcılarının işlevsellik kazanması iletişimi ve dolayısıyla etkileşimi hızlandırmıştır. Burada kelimelerle kolayca ifade ettiğimiz söz konusu buluşlar ve gelişmeler insanlığın asırlarını almıştır. Sadece bir “yazı”yı görebilmek için uzun asırların ve sayısı meçhul birçok neslin emek vermesi gerekiyordu. Bu icatların başında, “ses”e dayalı “söz”ün kalıcılığını sağlayan, çevreye ve gelecek kuşaklara aktarılmasına vesile olan **yazı** gelmektedir. Oysa insanlık tarihi açısından bakıldığında yazının icadı ve ardından işlevsellik kazanması oldukça yenidir.

İnsan, “beşerî varlık” olması sebebiyle görmeye ve dokunmaya karşı meyli yüksektir. Ondaki bu istek, sesle ifade ettiği düşüncenin görünür hale gelmesi yani yepyeni bir gösterge oluşturması için gayret göstermesini kamçılamıştır. Kayda geçiremediği düşüncesini hâfızasında muhafaza etmeye çalışmıştır. İnsan denen varlığın bizzat kendisinin ve kâinatın “anlaşılması”nda yararlı olacak bilgilerin hepsi de belgesizdir. İlk dönemlerde belgenin yerini “sözlü ifade ve aktarım”

alırken bu insanların zihninde “evren” kavramı uçsuz bucaksız bir okyanus, dünya ise sadece yaşadığı mekândan ibaret olan bir yerdir.

İletişimde “mesaj” her dönemde asliyetini korumasına rağmen, ses ve ışık dalgaları, elektrik akımı, dokunma gibi mesajın geçtiği yollar her zaman verimli olamamıştır. Ayrıca mesajın sıhhati açısından genç-yaşlı, bilgili-bilgisiz, çocuk-ergen, kız-erkek; hatta zengin-fakir şeklindeki bilgi ve anlam aktarıcılarının zaafalarının da göz önünde bulundurulması gerekir.

İletişim bilgisi ve iletişim felsefesi bağlamında düşündüğümüzde, sadece yazıyı ve yazılı objeleri “belge” olarak görmek de doğru değildir. Çünkü evrenin kendisi başlı başına özgün bir belgedir, onun içinde var olan her şey metin mesabesinde. İletişim biliminde buna “göstergelerin dili” denmektedir. Burada bizim yolumuzu aydınlatacak en önemli husus göstergelerdir.

Göstergeler

Gösterge nedir? Dil biliminde **gösterge**, gösteren (ses, görüntü) ile gösterilen (kavram) arasındaki birleşimden doğan ögeyi ifade eder. Başka bir ifade ile “kendi dışında bir şey gösteren öge” anlamına gelir. Bazı dil bilginleri, doğal dilleri gösterge biliminin alanına katarken bazıları da söz konusu alanı dil dışı göstergeler olarak takdim ederler. Gösterge bilimini sadece bilinçli ve amaçlı bildirişim edimlerine indirgeyenler olduğu gibi her türlü anlam aktarma ve anlama sürecini bu bağlamda değerlendirenler de vardır. Evreni keşfe çıktığınıza göre olgulardan birini görüp diğerini dışlamak, varlıkla sağlıklı iletişim kurmaya engeldir.

Birbirinden çok farklı özellikler sunan anlatım yöntemlerinin ve araçlarının, belli bir anlam içeren gerçekliklerin birer gösterge dizgesi olmaları bakımından ortak yönler sundukları, bunun için de benzer kavramlarla ve işlemlerle açıklanabilecekleri sezilince geniş kapsamlı bir bilimsel etkinlik düzleminin tasarlanması mümkün hale gelmiştir. Doğal dillerin içinde de değişik gösterge katmanları algılanmaya başlanınca, ikincil nitelikli kullanımların kendilerine özgü birtakım dizgeler oluşturduğu görülmüştür.

Evren, bünyesinde çeşitliliğin yanı sıra gizemleri de barındırmaktadır. Bu kadar çeşit içerisinde aranılanı bulmak elbette güçtür. Hangi nesneyi araştırmaya ve incelemeye başlasanız orada müthiş bir açılım ve iç içe pencerelerle karşılaşmaktadır. Felsefi ve bilimsel çalışmaların, dikey ve yatay istikametlerde yollarının kesiştiğini görüyoruz. Meselâ yüzyıllar boyunca göstergelere ilişkin düşünceler, dille ilgili görüşlerle karışıp kaynaşmıştır.

Batı’da özellikle anlam sorununu önemli sayan Stoacılar ile Ortaçağ’ın anlamlandırma biçimlerini ele alan kuramcılarında gösterge bilimiyle ilgili nitelikli gözlemlere rastlanmaktadır. Gösterge bilimi J. Locke’ta (ö. 1690) nesnelere anlaşılmasını ve bilgilerin iletişimini sağlayan göstergeler öğretisi olarak belirlenir (Barthes, *Göstergebilim İlkeleri*, Berke Vardar’ın giriş yazısı, s. XI; Berger, “Semiyojoloji ve Televizyon”, *Düşünceler*, çev. Seyide Parsa, s. 129 vd.).

Daha sonraki yıllarda gösterge biliminin önemli kuramcıları olan Amerikalı mantıkçı Charles Sanders Pierce (ö. 1914) ile İsviçreli dilbilimci Ferdinand de Saussure (ö. 1913) göstergelerin anlaşılmasının gerekliliği üzerinde dururlar. Gösterge bilimi konusunda Pierce mantık merkezli açıklamalar yaparken, Saussure göstergelerin toplum içindeki yaşamını ele alarak konuyu toplumsal alana taşır. Saussure göstergeleri önemser, dolayısıyla göstergelerin hangi yasalara bağlı olduğunun bilinmesi gerektiği üzerinde durur. Saussure, gösterge bilimi “göstergelerin toplum içindeki yaşamını inceleyecek bir bilim” olarak tasarlar ve göstergelerin öz niteliğini, hangi yasalara bağlı olduğunu öğreteceğini belirtir.

Göstergebilimi sayesinde gören, okuyan, dinleyen kişilerin sorgulayıcılıkları ön plana çıkmış kişilerin bireyleşmesine önemli katkı sağlamıştır. Bu bilimin anahtar kavramları olan “gösteren” ve “gösterilen” sayesinde, gösterge “gösteren” olmaktan kurtulmuştur. Gösterge, gösteren ile gösterilenden bağımsız bir olgudur. Bu durum, “gösteren”in “gösterilen”den bağımsız bir “gösterge” oluşturması anlamına gelmektedir. Gösterenler düzlem “anlatım düzlemi”ni, gösterilenler ise “içerik düzlemi”ni oluşturmaktadır. Her düzlem “biçim” ve “cevher” (töz) olmak üzere iki katmanı içerir (Barthes, *Göstergebilim İlkeleri*, s. 31). Her dilin sözleri anlam aktarıcı biçimin tözleridir.

Pierce’e göre mantık, gösterge biliminin bir başka adıdır. O, üzerine eğildiği her konuyu bir gösterge bilimi olgusu olarak görür. Pierce’e göre gösterge, “herhangi bir kimse için herhangi bir ölçüde ve herhangi bir amaçla herhangi bir şeyin yerini tutan herhangi bir şey”dir. Gösterge herhangi bir kimseye seslenir. Başka bir ifade ile bir kimse zihninde kendisiyle eş değerde ya da gelişkin yeni bir gösterge yaratır. Bu gösterge, birinci göstergenin yorumlayanıdır. Göstergenin yerini tuttuğu şey ise göstergenin nesnesidir. Göstergenin, nesnenin yerini tuttuğu alana da “gösterge alanı” adı verilir (Barthes, *Göstergebilim İlkeleri*, Berke Vardar’ın giriş yazısı, s. XII).

Bu bağlamda, insanın ve evrenin anlaşılmasında gösterge biliminin işlevsellik kazanmasının önemi görülmektedir. Çünkü bireyler arasındaki ilişkileri inceleyen “davranış bilimi”, gösterilen nesnelere arasındaki bağlantıları inceleyen “anlam bilimi” ve göstergelerin kendi aralarındaki biçimsel bağlantılarını konu edinen “söz dizimi” gibi temel hususlar gösterge biliminin kapsam alanı içinde yer almaktadır.

Gösterge biliminin yatay ve dikey olarak gelişmesi iletişim tarihinin yazılmasında belirleyici rol oynayacaktır. Soyutu da somutu da içeren evren insan içindir. Evrenin insan için taşıdığı anlamın keşfedilmesi lâzım ki, insan kendini yenileyip varlığının bilincine ulaşabilsin. Burada insanı konu alan bilimlere önemli görevler düşmektedir. Somut (maddî) gerçekliklerin yanı sıra soyut içeriklere yani bütün oluşlara yön veren temel nizama ve onun diline yönelmek gerekmektedir. Gösterge bilimi varlığı ve “eşya”yı anlama ve anlamlandırma bilimidir. İnsanın hayatında yer alan her nesne ve onların dili, gösterge biliminin ilgi alanı içindedir.

İnsan hayatında çok önemli bir yeri olan giyim, giyinme; yemek, yemek kültürü; besin, beslenme biçimi gibi hususlar birer gösterge olgusudur. Dille ifade edilemeyen göstergeler maddî düzlem, dil düzlemi ve kullanım düzlemi olmak üzere üç düzlemde ifade edilir (Barthes, *Göstergebilim İlkeleri*, s. 25). Gösterge biliminin temel kavramları olan “gösterilen”in bir nesne olmayıp anlalsal bir tasarım olduğu vurgulanırken, “gösteren”in de bir aracı olup görünür olması gerektiği belirtilir; fakat Saussure’e göre gösterilen her zaman nesne

değildir, nesnenin anlksal tasarımıdır. Sesle tasarımın birleşmesi, toplumsal bir yetiştirimin ürünüdür (Barthes, *Göstergebilim İlkeleri*, s. 44). “Kelime, yazı, görüntü, davranış” vb. gösterenin kavramlarını oluştururlar. Gösterenin görünür kıldığı gösterilenden, yepyeni bir gösterge elde edilirken gösterenin ve çevrenin etkisiyle de değer kazanır.

Dilsel bağlamda ve kavramsal düzlemde netlik kazanmamış bazı kelimelerin birbirinin yerine kullanıldıkları da olmaktadır. Meselâ “belirti, görüntü, yerine, simge” terimleri gösterge kavramı ile paralellik arz etmektedir. Bu kelimelerin ortak özellikleri iki şey arasındaki bağlantıyı belirtmeleridir. İki şey arasındaki bağlantı da “gösterilen” öne çıkmaktadır. Çünkü “gösterilen”, göstergeyi kullananın ondan anladığı şeydir. Gösterilen, gösterenin bağlantısal iki ögesinden biridir. Onu gösterenin karşıtı yapan tek ayırım, gösterenin bir aracı kimliği taşımasıdır (Barthes, *Göstergebilim İlkeleri*, s. 35). Bu durum, söz konusu yöntemi kullanan kişiyi semantik anlamda “birey” olarak öne çıkartmaktadır.

Göstergelerin kendi varlıksal dillerinin yanı sıra tarihsel dönemlere, içinde yaşanılan zamana göre onlardan anlaşılabilir veya onların anlamlandırılış biçimleri vardır. Bir de, “Ben ne söyledim sen ne fahmettin?”de olduğu gibi çok farklı algılamaların yaşanması da söz konusudur. Bu sebeple iletişimde “iletilerin aktarılması” ve “anlamaların üretilmesi ve değişimi” şeklindeki tasnifin de (Fiske, *İletişim Çalışmalarına Giriş*, s. 16) göz önünde bulundurulması gerekir. Burada iletişim eylemleri de, iletişim ürünleri de önemlidir. Fakat öncelikle neyi aradığımızı bilmek durumundayız. Bunun için de kendimize bir yol haritası oluşturmamız gerekir.

Dilin Göstergeleri

Yazı

Dilin göstergesi yazıdır. Bu yüzden olsa gerek Saussure, “Dil her zaman bir mirastır” der. Göstergeler içinde hiç kuşkusuz insanın ayrıcalıklı bir konumu vardır. Meselâ W. Shakespeare’in ifade ettiği gibi, diğer bütün varlıklardan bağımsız olarak çocuk Allah’ın ilâhî bir lütfudur (Öztürk, *Özlu ve Güzel Sözler*,

s. 62). Bu yüzden insan var oluş hiyerarşisi içinde, yaratıcıyı temsil edebilme kabiliyetine sahip yegâne varlıktır. Bu konumu dolayısıyla din dilinde insan, Allah’ın yeryüzündeki halifesi olarak belirtilir (Bakara 2/30; En’âm 6/165).

Hangi şartlar altında olursa olsun hakikatin dili birdir. Halil Cibran, “Allah konuştu, ilk konuşması insandı” der (*Kum ve Köpük Avare*, s. 12). İşte var edilen bu görsel metnin, yine insan tarafından anlaşılması ve çözümlenmesi gerekiyordu. Dinî literatürde âyet teriminin “alâmet, işaret, belirti, kanıt” gibi anlamlara gelmesi de konunun anlaşılmasını kolaylaştırmaktadır. Kâinat başlı başına bir âyettir ve onun dikkate alınması gereken bir dili vardır.

İnsanın yeryüzünde ne zaman var olduğu konusu kesin olarak bilinmese de, ilk yazılı belgelerin tarihi 6000 yıl öncesine aittir. Yazıyı ilk bulanlar Sümerlerdir (m.ö. 4000). Daha sonra Mısırlılar (m.ö. 3000), Çinliler (m.ö. 1500), Mayalar, Aztekler kendi yazılarını bulmuşlardır (Baldini, *İletişim Tarihi*, s. 23). Yazı günümüzde kullandığımız son şeklini alıncaya kadar da epey aşamalardan geçmiştir. Yazının icadı insanlık tarihine farklı bir ivme kazandırmıştır. Düşüncenin söze, sözün de yazıya geçmesiyle birlikte farklı mekânlarda birbirinden habersiz yaşayan insanlar, birbirlerinden haberdar olmaya başlamışlardır. Bu gelişme, insanın kendinden farklı düşünen, farklı inanan ve kendilerine farklı bir dünya kuran insanların varlığından haberdar olmasına sebep olmuştur. İnsan bu sayede kendi konumunu test etme imkânı bulmuş ve dünyanın imarına yönelik ihtiyaçları olduğunu görmüştür. “Ben kimim, o kim? Ben ne düşünüyorum, o ne düşünüyor? Ben neye inanıyorum, o neye inanıyor? Hatta ben ne yiyorum, o ne yiyor? Ben ne giyiyorum, o niçin farklı giyiniyor?” şeklindeki sorular zihnini meşgul eder olmuştur.

İletişim vasıtalarının ortaya çıkması ve yaygınlaşması, bu tür sorgulamaların hızını arttırmış, böylece karşılıklı iletişim ve etkileşim ciddi anlamda kendini hissettirmeye başlamıştır. Beğenilen değerlerin paylaşımaya başlanmasıyla insanlar ve toplumlar arasında birliktelikler oluşmuştur. Meselâ “yazı” bir yerde icat edilmiş, oradan bütün dünyaya yayılmış ve insanlığın ortak değeri olmuştur. Sözlü iletişimde “kulak” ön plandayken yazılı iletişimde “göz” öne geçmiştir.

Yazı insanın kendi kendine düşünmesine ve derinlikli bir karakter kazanmasına vesile olmuştur.

Yazı, başlangıçta büyük bir icattı fakat manueledi, ağır işlediği için geniş kitlelere ulaşmak, o kadar da kolay olmuyordu. Yazı, sözü söylendiği mekânın dışına taşıyarak, mekânsal anlamda önemli bir katkı sağlamıştı, büyük bir görevi ifa etmişti, sözün kalıcılığını sağlamıştı, fakat sürat sağlayamamıştı. Yazının icadından çok uzun bir zaman sonra yazıyı, geniş kitlelere yayma imkânı sağlayacak bir gelişme izledi: **Matbaa**. 1400'lü yıllarda Almanya'nın Ren bölgesinin Magonza şehrinde, Gutenberg olarak tanınan Johannes Gensfleisch tarafından bulunan matbaa kısa zamanda aynı yüzyıl içinde Avrupa'nın birçok şehrinde kuruldu. Böylece yazı, matbaa ile "teknik" bir boyut kazandı. Artık söz, süratli bir şekilde dünyanın her tarafına ulaşacaktı. Çocuğun bir an önce büyümek istemesi gibi, insan da yeniliklere açıktı, bu sebeple yenilikler peşinde koşmaktan yorulmuyordu. Gelişmek, daha süratli gelişmek istiyordu.

Medeniyet ve dolayısıyla iletişim tarihinde matbaanın icadı çok önemli bir gelişmedir. Ancak her yenilik hemen kabul görmemiş, bunun için zamana ihtiyaç duymuştur. İletişim tarihi cilvelerle doludur. Bu sebeple matbaa ile ilgili bir hususu burada belirtmekte fayda vardır. Matbaanın icadıyla Osmanlı toplumuna girişi arasında oldukça önemli bir zaman farkı vardır. Bunun gerekçesiyle ilgili ciddi tartışmalar yapılmış ve matbaanın geç gelişiminin faturası hat sanatına ve hat sanatkarlarına çıkarılmıştır.

Sosyal ve ekonomik değişmelerin yanı sıra matbaanın yaygınlaşmasıyla, hat sanatının gerilemesi doğru orantılıdır. İslâm medeniyeti çerçevesinde yer alan milletlerin çağlar boyunca okuyup yazma vasıtası olarak kullandıkları İslâm yazısı, dinî his ve düşüncelerle işlenerek sanat yazısı seviyesine yükselmiş ve İslâm kültürünün en önemli göstergelerinden biri haline gelmiştir. Göz nuru, el emeği ve zekâ ürünü olan hat sanatı matbaanın işlevselliği ile çok ciddi bir yara almıştır. Nimet-külfet dengesi böyle durumlarda kendini daha da belli etmektedir.

İnsanın var oluşuyla birlikte kazandığı, vazgeçilmez iletişim vasıtası olan söze, daha da sürat kazandırmak gerekiyordu. Ayrıca işleyişi hantal olan matbaaya

işlevsellik kazandırmak da lâzımdı. İnsan zihninin süratine yetişmek mümkün değildi fakat maddî hayata ilişkin birtakım gelişmeler sürate ihtiyaç duyuyordu. Dünya günden güne küçülüyordu. Dünyayı küçülten de iletişim alanındaki gelişmelerdi. Uzun ve zahmetli arayışların sonunda yeni bir icat gerçekleşti: **Elektrik**. Elektrik de paralelinde birçok icatla birlikte çok geçmeden **elektronığı** doğurdu.

XVIII. yüzyılın otalarına doğru iletişim dünyasında yeni ve büyük bir devrim gerçekleşti. Yavaş yavaş ama acımasızca tipografik kültürden, önce elektrik ve daha sonra elektronik iletişime geçildi. O zamana kadar, haberlerin ulaşması ulakların, atların ya da ilk lokomotiflerin hızına veya nehirlerin akıntısına bağlıydı. Haberi anında ulaştırmak için yapılan bütün çabalar başarısızlığa uğramıştı (Baldini, *İletişim Tarihi*, s. 87).

Telgraf, radyo, telefon, televizyon ve bilgisayar gibi elektrik ve elektronik teknolojinin doğuşu ve hızlı bir şekilde gelişmesi bizi tekrar sözel hayata döndürdü. Sanki ilk zamanlarda yapayalnız yaşıyormuş gibi küçücük bir odadan veya bulunduğumuz mekân veya ortamdan bütün dünyaya seslenir hale geldik. Zihnimizde kurgulayıp bilgisayarın tuşlarına dokunarak sanal bir şekilde oluşturduğumuz bir metin, dünyanın her tarafına anında ulaşır hale geldi. Bugünün penceresinden baktığımızda, peygamberlerin, yaşadıkları dönemlerde insanları inandırmak için gösterdikleri olağanüstü haller (mûcize) ve bunlara insanların tepkisi ibretlik bir hal almıştır. Hayal edilen ve dille ifade edilen bir şey, onun olabilirliğinin bir göstergesi iken zamana ve zemine ihtiyaç duyması tabii bir süreçti.

Söz

Bu arada "söz"ü esas bir malzeme olduğunu bilip onu bir kenara koyarak "basın" ile "elektronik" araçların özelliklerinin karşılaştırılması söz konusu olduğunda şöyle bir formülasyonla karşılaşılabılır: **Basılı yayımların özellikleri:** 1. Okuma yeteneği ister, 2. Genellikle bireysel olarak yaşanır, 3. Azar azar kullanılır, 4. Oldukça yavaş yayılır, 5. Yeniden okunup denetlenebilir, 6. Üretimi oldukça ucuz fakat tüketici için pahalıdır, 7. Değişik nitelikteki azınlıklar için yapılmıştır. **Elektronik ortamdaki yayımların özellikleri:** 1. Hiçbir eğitime ihtiyaç duymaz, 2. Genellikle topluluk içinde yaşanır, 3. Büyük ölçüde kullanılır,

4. Çok çabuk yayılır, 5. Genellikle ikinci bir gözleme uygun değildir, 6. Üretimi çok pahalı fakat tüketici için ucuzdur, 7. Çoğunluk için yapılmıştır (Baldini, *İletişim Tarihi*, s. 92-93).

Artık her şey başlangıçta var olan “söz”ün süratine ulaşmaya başlamıştı. İnsan beyni sürekli söz yani düşünce üretiyordu; bu sürate paralel bir şekilde çalışan vasıtalara ihtiyaç vardı ve onlar da bulunmuştu. İnsan bilmeden sonunu mu hazırlıyordu yoksa? Her alanda “sürat” söz konusuydu. İnsanın yapıp etmelerinde dinginlik, durmak, dinlenmek yoktu. Eskiden mevsimlere göre üretilen bitkiler, meyveler mevsimlerini şaşırıyordu, kış mevsiminde yaz meyveleri bulanabiliyordu. Ürünler çok kısa zamanlarda üretilir olmuştu. Etinden, sütünden istifade edilen hayvanların üretilmesi de sürat kazanmıştı. Meselâ bir tavuğun üremesini ve büyümesini neredeyse gözlemler hale geldik.

İnsanın, ilk insanî varlığı olan “söz” sanaldı. Yazıya geçirilemiyordu. Söz söylemek su üstüne yazı yazmak gibi bir şeydi. Fakat yazı olmasa da insanda hâfıza sürekli ve işlevseldi, bu yüzden “kulak” çok önemliydi. Söylenen bir sözü “başkaları”nın duyması, dinlemesi ve öğrenmesi sözün içeriği ve kalıcılığı açısından, döneminin en önemli iletişim vasıtasıydı. Aynı zamanda söz, gücünü ilâhîlikten almaktaydı. İhtiyaçlarla birlikte gelişen ilk sözlü ilişkiler, dinî / kutsal içerikli gelişmelerdir. Bu yüzden sözlü kültürü oluşturan değerlerin insan hayatındaki önemi büyüktür. Yunus Emre de şiirinde sözün anlama dönük evrelerini ifade ederken kullandığı dil oldukça manidardır:

“Sözü bilen kişinin, yüzünü ak ede bir söz.

Sözü pişirip diyenin işini sağ ede bir söz

Söz ola kese savaşı, söz ola kestire başı

Söz ola ağulu aş, yağ ile bal ede bir söz.

Kişi bile söz demini, demeye sözün kemini

Bu cihan cehennemini, sekiz cennet ede bir söz

Yunus şimdi söz yatından, söyle sözü gayetinden

Pek sakın o şah katından, seni irak ede bir söz.” (Tatçı, s. 113-114).

“Söz”ün kalıcılığını sağlayan bir başka husus da, şiirde de olduğu gibi “sanat”sal bir boyut kazanmasıdır. Sözde duygular daha ön plandadır. Sözlü kültürün en önemli kazanımlarından biri sözün rafine edilmiş bir şekli olan şiirdir. Sözün kalıcılığının ve aktarımının kolay olması için şiirsel bir özelliğe sahip olması da ona önemli bir işlevsellik sağlamaktadır. “Söz”de, “yazı” ile kıyaslanamayacak ve yazıyla ifade edilemeyecek bir gizlilik vardır. Sözün söylendiği ortam, mimik, tavır, ses tonu, ritim gibi birçok etken, kelimeleri yağmur yüklü bulutlar gibi rahmete dönüştürmektedir. Söyleyenin söze kattığı enginliğe, bir de söz söylenen kişinin anlaması ve içselleştirmesi gibi faktörleri de katınca, neredeyse “söz” kutsal bir boyut kazanmaktadır. Sözün bir başka ayrıcalığı da, insanın, yaratıcısına “söz”le hitap edebilmekte, O’nunla söz vasıtasını kullanarak iletişim kurabilmesidir. İlk zamanlardan beri kutsal kitapların ezberlenerek nesilden nesile aktarıldığı da göz önüne getirilince sözün gücü ve önemi daha iyi anlaşılmaktadır.

Sözlü ifadede atasözleri ve deyimlerin gücünü de hatırlamak gerekir. En girift bir konuyu bile, bir atasözle anlaşılır hale getirmek mümkündür. Atasözleri özümlemiş duyguların ve düşüncelerin formüllerini oluştururlar. Sözlü kültür hâfızayı (hard disk) öne çıkartmaktadır. Bilgisayar hâfızası gibi işlem yapabilmek için güçlü bir hâfızaya ihtiyaç vardır, çünkü kapsamlı işler yapabilmek için ona önemli görevler düşmektedir. Meselâ “tarih”in, toplumların hâfızası olma özelliği, bunun tipik bir göstergesidir. Her bir kültürün söze kattığı farklılıkları da hesaba katarsak sözün ayrıcalıklı oluşu daha da belirginleşir. Meselâ ilâhî buyruklara ilk muhatap olanlarla, onları daha sonra kitaptan okuyanlar arasındaki duygu, anlama ve heyecan farkının yanı sıra, bir dinin mümini ile o dinin mümini olmayan birilerinin aynı metni anlama biçimleri gibi... Müminin akıl ve mantığının yanında imanı yani duyguları, diğerinin sadece aklı ve mantığı devrededir.

Söz, insanlar arası iletişimde durumsal esneklik sağladığı için pratiktir. Zekâ kıvraklığı ile sorunlara anında çözümler üretmek tıkanmayı ve yolda kalmayı imkânsız hale getirir. Söz, su gibidir, her zaman kendine bir çıkış yolu bulur. Sözün bir başka özelliği de “tekrar”ı sevmesidir. Tekrarın ilâhî ve

evrensel anlamdaki önemi de düşünüldüğünde, sözün tekrara dayalı gücü daha iyi anlaşılır. Sözlü kültürde olaylar ön planda yer alırken, yazılı kültürde insan kavramların dünyasından hareket ederek kendi dünyasında simgeler oluşturur.

Söz, su kaynağı gibidir. Sadece kaynaktan kalırsa, zamanla kaynak kurur ya a kokuşmaya başlar, bir müddet sonra da yok olur. Önemli olan böyle bir kaynak suyunun geniş ve verimli ovalara ulaşmasıdır. Üzerinden geçtiği topraklarda bazı kimyasal özellikleri değişse de, farklı mekânlar ona hayatîyet sağladığı için etkileyciliği daha kalıcı olacaktır. Hayat verirken hayat kazanacaktır. Sözün ve dolayısıyla sözlü kültürün, evrensellik kazanmasının gerekliliği yaşamsal bir öneme sahiptir.

İnsan ilk varlık şartlarını sonraki yüzyıllarda da muhafaza edecek durumda değildi. Yaratılışı gereği onun gelişme ve geliştirme gibi bir özelliği vardır. İlk zamanlarda zorunlu olarak sadece “söz”le yetinmesi gerekiyordu. Sözün merkeze alındığı “sohbet” meclisleri tarihin her döneminde önemini korumuştur. Zaten sohbet ve söze dayalı ilişkiler, insanın “insan oluş” özelliğinin bir gereğidir. Sohbetler insanı rehabilite eder, mekanikleşmesinin önüne geçer, çeşitli ruhsal sorunlar yaşamasını önler. İnsanlar ruhsal açıklıklarını karşılamak için, sohbetlerini zenginleştirmek maksadıyla ruha gıda olarak gördükleri müzikten de istifade ederler. Günümüzde de aynı damar önemini ve varlığını sürdürmektedir. Teknolojinin bunca geliştiği çağdaş dünyada da eğitim, “konulu sohbet”i andıran bir özellikte sınıf ortamlarında söze dayalı olarak yapılmaktadır.

Zaman tüneline ilerlerken kendini geliştiren insan, söze dayalı gayretlerinin kalıcılığını sağlamak için birtakım tekniklere ihtiyaç duymuş ve onları geliştirmiştir. İnsanlık tarihinde sözlü kültür bir süreçtir. Bugünün şartlarından bakarak o süreci yargılamak doğru olmaz. Bu hal, gelişmişlik döneminden bakarak insanın çocukluk sürecini yargılaması gibi bir şeydir. Her canlıda olduğu gibi insan için de “çocukluk” yaşanması gereken bir süreçtir. Değerlendirmeler açısından da olsa, önemli olan orada takılıp kalmamaktır. Meselâ yazı ve yazıya dayalı imkânlarının oluşmasıyla sözlerle ifade edilen dinî buyrukların yazılı metinler haline getirilmesi özellikle istenmiştir. Çünkü söz uçar, yazı kalır.

İnsan genişleyen ve bilginin çeşitlilik kazandığı bir dünyada her şeyi hâfızasında tutmaya kalkıştığında buna gücünün yetmeyeceği bir gerçektir, zaten gelişmeler de bunu gereksiz kılmıştır. Yazının icadı, insanın hâfızasının yükünü hafifleterek başka alanlarda yeni icatlar peşinde koşmasını sağlamıştır. Dolayısıyla günlük hayatta gerekli olmayan ve kitaplarda kolayca bulunabilecek bilgilerin ezberlenmesinden kurtulmak, hâfızaya büyük kolaylık sağlamıştır.

Zamanla teknik gelişti, hatta teknik de teknikleşti. Eskiden çok büyük aralıklarla gerçekleştirilen teknolojik gelişmeler, günümüzde baş döndürücü bir hızla süreklilik kazandı ve giriftleşti. Henüz piyasaya yeni çıkmış bir ürün daha yeterince dağılıp yayılmadan kısa bir zaman dilimi içinde modasını tamamlarken hemen ardından bir başkası modalaşıyordu. Bu kadar süratli gelişmeler insanı şaşırtıp sersemletiyordu. Elektronik çağda söz, sanki başa döndü. İnternet ve bilgisayar gibi **sanal** ortamlar oluştu. Yazılar ve sözler görünmez bir şekilde görünür oldu.

İnsanlığı doğrudan ilgilendiren teknik buluşların / gelişmelerin aralığı iyice kapandı. Geçmişte uzun asırların geçmesini bekleyen icatlar, günümüzde birbirini kovalar oldu. Burada şöyle bir soru da sormak mümkündür: Hayatı büyük ölçüde kolaylaştıran, hatta insan ömrünü uzatan teknoloji, neleri zorlaştırmakta, nelerin ömrünü kısaltmaktadır?

İnsan akli diri ve dinamiktir, varlığı ve kurgusu gereği sürekli bir şeyler üretmek ister. Bu hal, onun sonunu da hazırlasa böyle olmak ve işlevselliğini sağlamak zorundadır. İnsanın doğup büyümesi ve ömrünün sonuna doğru yol alması gibi bir şeydir. İnsan, “biyolojik varlık” safhasından “insan olma” safhasına yükselirken, “söz”le tanıştı ve varlığını onunla ifade etmeye başladı.

İnsanlık tarihi, evrenin varlığını kurgulama anlamında birtakım “tesadüfler”in kıskacından kurtulunca, insanın hayatında kitabın önemli bir yeri olduğu görüldü. İnsan-kitap ilişkisi, insanın varlık hikmeti açısından çok önemlidir. Tarihin hiçbir döneminde insan “kitapsız” olmamıştır. Başboş bırakılmayan insana, çaresizlik dönemlerinde kılavuz olarak hep kitap verilmiştir. Çünkü kitap, insanın “insan olma”sının “mütemmim” şartıdır.

İnsanlık tarihinde kitabın teknik bir özellik kazanması maddî süreçle alâkalıdır. Bu süreç, tarih kitaplarında el yordamıyla ve keşfedilebildiği kadarıyla anlatılmaktadır. Bu kazanımları yok saymak bizi bir yere götürmez, insan emeğinin mutlaka görülmesi gerekir. Çünkü insan varlığını emeği ile ifade etmektedir. İnsanın zaman içinde keşfedebildikleri onun yolunu aydınlatması içindir. Bu hal, doğrudur ve gereklidir. Fakat bunlar statik değildir, insanın yeni kazanımlarıyla yani yeni icatlarla onlar eskir ve eskide kalır. “Yeni”nin peşinde olan insan “eski”ye takılıp kalmaz.

Burada gözden kaçırılmaması gereken bir husus vardır. Geçmiş her zaman eski değildir, geçmişin içinde sürekli bir “yeni damar” vardır. Öncelikle belirtmek gerekir ki, insanı insan yapan değerler hiçbir zaman eskimemektedir. Diğer yandan, insanın zaman içinde “buldum” dediği şeyler vardır. Bunlar kâinata var olan şeylerdir ve insan onları “yeni” bulmaktadır. Çünkü insan “yok”tan bir şey yaratmıyor. O, kelimenin tam anlamıyla “icat” ediyor (“buluyor”). İnsan ve evren bu yönüyle komplike (karmaşık) bir varlıktır. Kâinat, arandıkça keşfedilen bir özelliğe sahiptir. Kıyamete kadar da bu gizem böyle devam edecektir.

Yukarıda da anlatıldığı gibi insan hayatında bir maddî süreç, bir de mânevî süreç vardır. Sadece maddî sürece takılıp kalmak diğerini ihmal etmek demektir ki, bu yüzden maddî süreç de tam olarak anlaşılabilir. İnsan tarihin hiçbir döneminde başı boş olmamıştır. Her dönemde insanın yolunu aydınlatan kutup yıldızları olmuştur. Bizim onları görmememiz veya fark etmememiz, onların yokluğu anlamına gelmez. Söz gelimi fiziği bilen coğrafyadan, tarihi bilen kimyadan habersizdir. Oysa hayat bunların hepsiyle bir bütünü oluşturur. Onun için bizim bilmediklerimiz, aklımızın ermedikleri “yok” anlamına gelmez. Fizik ile metafizik, kâinata bir dengenin varlığını gösterir. Fiziksiz metafizik, metafiziksiz fizik olmaz.

Fizik hayatta yol alırken, insanın aynı zamanda metafizik bir varlık olduğunu unutmamak gerekir. İnsan ne tamamen maddedir ne de tamamen ruhanî bir varlıktır. İnsan her ikisidir. İnsanın mânevî yönünü, maddileştiremediğimiz için anlamakta ve anlatmakta güçlük çekiyoruz. Hatta bazı dönemlerde insanın

mânevî yönü yok sayılmış, görmezden gelinmiştir. Sanki zor olandan kaçmak gibi tembelce bir yol izlenmiştir.

Beşer tarihine baktığımızda, insanların hayatına yön veren, karanlıkta kalan insanı aydınlığa çıkaran ve adına “peygamber” dediğimiz “önder”lerin çıktığını görürüz. İnsanlar onlara büyük itibar göstermişler, onların kılavuzluğunda tarihin akışını değiştirmişlerdir. Eğer insanlar arasında var olan bir iletişimden söz edeceksek, bu olguyu görmezden gelmek mümkün değildir.

Konumuz, eğer “spesifik” anlamda fizik ise böyle bir durumda elbette “fizik”ten söz etmek gerekir. Fizik anlatırken fiziğin çizdiği sınırların dışına çıkarsak, felsefe yapmaya başlamış oluruz ki, o, artık fizik olmaz. Elbette her disiplinin, kendi kulvarı içinde yol alması gerekir. Ancak, iletişim dediğimiz zaman, iletişimin konusu, insanı ilgilendiren “her şey” olarak kaşımıza çıkmaktadır. Nerede insan varsa orada iletişim söz konusudur. İnsan bazen laboratuvarında bazen uzayda bazen de mâbettedir.

Hâsılı insan dünyanın her bölgesinde yerini almış ve her aktivitenin eylemcisi olmuştur. Öyleyse insanlık tarihini sadece maddî alana indirgeyip, insan sorunlarını hallettiğimizi söyleyemeyiz. Bu anlamda fizik, iletişimin konusu olurken, metafizik onun merkezinde yer almak durumundadır. Çünkü insanı “insan” yapan onun metafizik boyutudur.

Söz, insanın biyolojik varlıktan “insan” basamağına yükselişiyle başlayan en önemli ve en vazgeçilmez iletişim aracıdır. İnsan binlerce yıldan beri bilgisini “ses”i ile aktarmış, kavramlar ve bilgi ağızdan ağıza dolaşarak yavaş adımlarla da olsa yayılmıştır. Sözlü kültürde belge yok bellek vardır. İnsan hatırladıkları kadarıyla bilgi sahibi olur. Burada şu husus özellikle belirtilmelidir ki, teknolojik gelişmelere bağlı olan her türlü kazanım zamanla elden gidebilir, fakat söz hep var olur. Sözlü kültürün belgesi olmadığı için, neredeyse insanın bütün yükünü kulağı çeker (Baldini, *İletişim Tarihi*, s. 9).

Biz bugün ne kadar bilgisayar belleklerine güveniyorsak, geçmişteki insanın bilgi edinme ve öğrenme yükünü de hâfızası çekmekteydi. Bunun da, çevre ve insanlarla iletişimi sağlayabilmek için birtakım formatlara bağlanması yine zihin

tarafından gerçekleştirilmekteydi. Hâfıza, sözlü kültürde oldukça işlevseldir. Sözlü kültürde söyleyişi kolaylaştırıcı ve akılda kalıcı edebî yön ile mûsiki başat gider. Günümüzde, bireysel de olsa bunun örneklerine rastlamak mümkündür.

Modern insanın, görselliğin öne çıkmasıyla zaman içerisinde “hâfıza sorunu” yaşaması, belki de zihnini istenilen işlevsellikte çalıştırmamış olmasından kaynaklanmaktadır. Söz gelimi kutsal metinlerin tamamının her dönemde pek çok kimse tarafından, bunun yanı sıra bir kısmının da ibadet zorunluluğu gereği bütün inananlar tarafından ezberlenmesi, zihnin sürekli olarak fonksiyonel hale getirilmesi ve gelecekte buna bağlı sorunların yaşanmaması için bir önlem olması da mümkündür. Günümüzde “ezber” o kadar kötü gösterildi ki, hatta bu durum, birtakım tembel zihinlerin sığınağı haline geldi. Oysa yerinde ve zamanında yapılan ezber eğitimin olmazsa olmazıdır. Öğrenme ezberleme ile başlar. Önemli olan öğrenme ile ezberi birbirine karıştırmamaktır. Çünkü öğrenme zamanında ezberin devrede olması hâfizayı işlevsiz bırakır.

Zihnin işlevini azaltacağı için öğrenme konusunda sadece bir vasıtaya güvenmemek gerekir. Bu da zamanla onun tembelleşmesine yol açar. Günümüzde zihinsel işlerimizin birçoğunu bilgisayara havale ettiğimiz için zihnimiz tembelleşmektedir. Oysa bilim adamları, insan zihninin çok az bir kısmının kullanıldığını ifade etmektedir.

Öncelikle söze dayalı kutsal metinlerin muhafazası ve buna bağlı olarak yazılı gelişmelerle tarihî süreçteki maddî gelişmelerin yolu nerede ve ne zaman keşişmektedir? Bu metinlerin esas amacı nedir? Hiç kuşkusuz kutsal kitaplar söz ve buna bağlı olarak yazıyı insan hayatının önemli bir unsuru haline getirmiştir. Buna bağlı olarak yazının, insan hayatına işlevsellik kazandırmasının yanı sıra, bilim ve ahlâk olgusunun da sistematik bir hüviyet kazanmasına imkân sağlamıştır. İlâhî kitapların düzenlediği hayat anlayışının temelinde ahlâk, yaşamsal bir değere sahiptir. Bu yüzden hayatın her alanında ahlâk en önde yerini almıştır.

Kutsal Kitapların “Söz”e ve “Yazı”ya Sağladığı Katkı

Kutsal kitaplar, insanlık tarihinin başlangıcından beri, bir bakıma yıpranan, eskiyen, tahrif edilen “kitap merkezli hayat”ı bütün yönleriyle

düzenlemeyi amaç edinmiştir. Ne var ki bu süreç zamanla medeniyet çizgisi bakımından ciddi kesintilere uğramıştır. Yıkım ve bozulmanın oldukça yüksek olması sebebiyle Nuh peygamber dönemindeki gibi belirgin bir şekilde başa dönüldüğü de olmuştur.

Gerçekçi ve kuşatıcı bir iletişim tarihinin yazılabilmesi için kutsal metinlerin ortaya koyduğu ve buna bağlı olarak yaşanan hayatın ana çizgilerinin iyi bilinmesi gerekir. İletişimin en önemli vasıtası söz ve sözün harflerle ifadesi olan yazıdır. İlâhî beyanların varlığını haber verdiği ilk insan söz söylemesini biliyordu. Çünkü kendine eşyanın isimleri öğretilmişti (Bakara 2/31). Allah var kıldığı kâinatı hiçbir zaman başı boş bırakmamış ve düzenli bir şekilde işleyen ve sürekli işlevsellik gösteren bir sistem kurmuştur. İnsan, kendini bildiğinden beri bu sistemi anlamaya çalışmış ve çalışmaktadır. Sistem öylesine ilginçtir ki, anlamakta güçlük çekilen dönemlerde, bu sistemin kendi kendine işlediği vehmine kapılanlar bile olmuştur.

Başıboş bırakılmayan insana kutsal kitaplar hep kılavuzluk etmiş, tarih boyunca insanların yolunu aydınlatmakta ve onlara yol göstermekte hep öncülük vazifesi görmüştür. Fakat zaman içinde yanlış anlamalar veya insanın öne çıkan hırsı, dinlerin istismar edilmesine, hatta özellikle Batı’da “din savaşları”nın çıkmasına bile sebep olmuştur. Bu da, yol göstermek ve kurtuluşunu sağlamak için var olan bir şeyin, nasıl tersine döndürüldüğünün ilginç bir göstergesidir. Bunda, insanlar için ders alınması gereken ibretler vardır.

İlâhî kitaplar kâinat ile benzerlikler gösterir. Evren fiiller, kitaplar sözlerden ibarettir. Kâinatın yapısında mündemiç olan esrar gibi kitaplarda da gizlilikler vardır. İnsan bunları anlamakta zorlandığı veya zihnindeki ve evrendekilerle bağlantı kuramadığı zaman, bakışını başka yönler çevirmektedir. Üzerinde yaşadığımız ve çeşitli aktivitelerimizi gerçekleştirdiğimiz dünya, nasıl insanı hayrete düşüren olağanüstüklere gebe ise kitapta da aynı gizlilikler mevcuttur ve bunlar hâlâ esrarını sürdürmektedir. Hatta günümüzde insanın hayalini zorlayan birtakım düşünce ve kurguların önemli bir kısmı ilâhî kitapların içeriğinden beklenmektedir.

Maddî hayatın aşırı derecede sekülerleşmesi ve her şeyi bundan ve buradan ibaret sayması, ilâhî kitapların içeriğini görmeye engel olmuş ve olmaktadır. Meselâ iletişimin omurgasını oluşturan dil ve dile bağlı söylemlerin temeli ilâhî kitaplara dayanmaktadır. Kutsal metinlerin muhafazası ve söz konusu metinlerin sonraki kuşaklara taşınması, dile dayalı çalışmaların ve gelişmelerin sistematik bir kimlik kazanmasına zemin hazırlamıştır.

Din, mesajlarını farklı bilgi ve kültür düzeyindeki her insanın anlayabileceği üslûp ve yöntemlerle ifade eder. Bu bağlamda ilk insan ve ilk peygambere Kur'an'da ifade edildiği üzere suhuf (sayfalar) verilmiştir (A'lâ 87/18-19). Bu şekilde başlayan süreç, sonraki peygamberlerle devam etmiş ve son peygamber Hz. Muhammed'e kadar sürmüştür. Böylece söze dayalı kültüre Müslümanlık açısından baktığımızda Kur'an-ı Kerim, "öncelikle" ezberlenilerek, bilâhare ezberlenmenin yanı sıra yazıya da geçirilerek varlığını korumuş ve bu yolla sonraki kuşaklara aktarılmıştır. Söz her zaman yazının önünde olmuştur. Sözlü kültürdeki yöntemin en önemli göstergesi, metinlerin zihinde kalıcı, melodik bir özelliğe sahip olmasıdır. Bu sebeple âyet veya sûreler bir defa ezberlenildikten sonra büyük bir ihmale uğramadığı sürece unutulmamaktadır. Her cümle doğal olarak ardından geleni çağrıştırmaktadır. Burada zihni çalıştırıcı teknikler devreye girmektedir. Diğer kutsal kitaplar için de benzer yöntemlerden söz etmek mümkündür (bk. Baldini, *İletişim Tarihi*, s. 10).

Bu olgu, aynı değerleri paylaşan insanlar arasında doğal bir iletişim ortamı oluşturmuştur. Her defasında her bilgiyi tekrarlamak ve ayrıntısına inmek gibi zahmetlerden insanı kurtarmış, yeni ve özgün söylemlerin arayıcısı ve kamçılıyıcısı olmuştur. Ortak temel bilgiler, atasözleri, özdeyişler ve deyimler gibi özlü anlatım kalıp ve şekilleriyle nesilden nesile aktarılmıştır. Meselâ "Kendine yapılmasını istemediğin bir şeyi başkasına da yapma!" (Buhârî, "İman", 7) hadisi, hem Müslümanlık'ta hem de evrensel ahlâkta temel bir ilke olarak görülmektedir. Müslümanlar arasında sözlü kültürün yazıya geçirilmesinde ve dilin kurallarının belirlenmesinde ve gelişmesinde Kur'an çok önemli bir işlev icra etmiştir.

Dönemin şartları da düşünüldüğünde, Kur'an'ın yazıya geçirilmesi hiç de kolay olmamıştır. Henüz teşekkül etmemiş Arap yazısı sebebiyle, Kur'an'ın harekesiz ve noktasız yazılması ve metinlerin okunuşu konusunda, doğal dil yetisine sahip olan sahâbe döneminde herhangi bir sorun yoktu. Hatta Halife Osman döneminde çoğaltılan mushaflar, çeşitli kıraatleri de bünyesinde barındırması amacıyla yönelik olarak noktasız ve harekesiz olarak bırakılmıştı. Semâî (kulak / dinleme) anlayışın hâkim olduğu bu dönemden sonra, yeni nesillerin yanı sıra, İslâm coğrafyasının genişlemesiyle birlikte Kur'an'ın kıraatiyle ilgili birtakım sorunlar (lahn: hatalı okuma) ortaya çıkmaya başladı. Dolayısıyla Kur'an'ın harekelenmesinin yanı sıra, nahiv kurallarının tespiti çalışmaları önem kazandı.

Dar bir bölgede yaşayan sahâbenin zamanla dışa açılması ve Kur'an gibi hata kabul etmez bir kitabın sahih bir şekilde varlığını sürdürebilmesi gibi hususların yanı sıra, kültürel etkileşim gerçekliği de görülmesi gereken bir husustu. Kültürel etkileşimle birlikte yabancı unsurların müsümanlar arasında dillendirilmeye başlanması, okuma ve yazma oranının yükselmesi gibi hususlar dilde yozlaşmalara sebep olmuştur. Çünkü kültür insana aittir, dolayısıyla dönemseldir. Kur'an ise evrenseldir yani çağlar boyunca var olmak durumundadır.

Dildeki yozlaşmalar, dilin kurallarının tespitini, Kur'an'ın mucizevî yönü de Kur'an'ın harekelenmesini zorunlu kılmıştır. Dili yani o dönemin Arapça'sı ile Kur'an'ı birbirinden ayırmak mümkün değildir. Çünkü dilin kurallarının doğru tespit edilmesi Kur'an'ı doğrudan ilgilendirmektedir. Bu sebeple Arapça'nın nahiv kurallarının tespiti ile Kur'an'ın harekelenmesi hadisesi paralel bir çalışmanın hem başlangıcı hem de sonucudur.

Kur'an'ın harekelenmesi ve nahiv kurallarının tespitine yönelik hususları ilk defa dile getiren kişilerin Ziyâd b. Ebîh (ö. 53 / 673) ile Ebü'l-Esved ed-Düelî (ö. 69 / 688) olduğu ifade edilmektedir. Bu çalışma, Kur'an'ın dil bilimi kurallarına göre okunmasını sağlama ve nahiv kurallarını tespit açısından önemlidir. Arapça'nın kurallarının tespiti ve yazılı hale getirilmesinde, Kur'an-ı Kerim'in doğru bir şekilde okunması çalışmalarının çok büyük etkisi olmuştur. Onların öncelikli amacı, Kur'an'ın hatasız bir şekilde okunmasını sağlamaya

yöneliktir. Başka bir ifade ile söylemek gerekirse, harekeleme sistemi, nahiv kurallarının, Kur'an'dan yola çıkılarak tespit edilmiş simgesel gösterimidir. Kur'an, bir yandan nahiv kurallarının tespit edildiği bir kaynak, diğer yandan da bu kuralların uygulandığı bir metin olmuştur.

Nahiv ilmi Kur'an'ın anlaşılması ve yorumlanması, ilâhî lafızlarda mündemiç olan kuralları belirleme açısından önemli bir işleve sahiptir. Söz konusu çalışmaların başlatılmasının ardından, Ebü'l-Esved ed-Düeli'nin öğrencileri Nasr b. Âsım ve Yahyâ b. Ya'mer hocalarının açtığı çığırdı yürümüşler ve noktalama işlemleri konusunda önemli gelişmeler kaydetmişlerdir. Onların geliştirdiği kısa süreli çözümler, daha sonraki uzun solukla dil çalışmalarının başlangıcını ve dayanağını oluşturmuştur.

Dilin belli bir mecraya oturtulması hiç de kolay olmamıştır. Halife Osman döneminde nakli sahih olan fakat mushafa uymayan okuyuşlar bertaraf edilmiş de bunlar sözlü olarak devam etmekteydi. Çünkü söz konusu dönemde “yedi harf”ten (el-ahrufü's-seb'a: Kur'an-ı Kerim'in lafızları ve kıraati ile ilgili yedi vecih veya lehçe) kaynaklanan lehçe farklılıklarına müsaade edilmekteydi. Lehçe ile ilgili farklı okumalar tamamen yedi harfe, mantığı da ruhsata dayanmaktadır. Başka bir ifade ile söylemek gerekirse, Kur'an'ın asıl indiği lehçe ile ilâhî lafızları seslendiremeyenlerin kendi lehçeleri ile seslendirmelerine verilen izindir. Bu iznin dayanağı da Hz. Peygamber'in yedi harf ruhsatıdır.

Yanlış okuyuşların yaygınlaşması ve mevcut sorunların kesin kurallara bağlanamaması gibi hususlar art niyetli kişilerin kıraat uydurmalarına dahi zemin oluşturmaktaydı. Bu arada birtakım yanlış okumalar kıraat zannedilirken, bazı doğru / sahih okumalar da yanlış olarak değerlendirilmekteydi. Bunları tetikleyen en önemli husus da Kur'an'ın harekesiz ve noktasız olmasıydı.

Kur'an'ın doğru okunması ve anlaşılması için dönemin kıraat otoriteleri, doğru olan okumaları bir sisteme bağlama yoluna gittiler. Böylece sağlam bir zemin oluşmaya başladı. Bu konuyla ilgili olarak İbnü'l-Cezerî şu tespitte bulunuyor: “Kur'an okuyucuları çoğaldı ve değişik bölgelere dağıldılar. Bunların akabinde nitelikleri farklı olan birçok kurrâ geldi. Bunların bir kısmı, hem dirayet

hem de tilâvet yönünden sağlam iken, bir kısmı da bu özelliklerden yoksundu... Neredeyse hak bâtila karışacaktı. Bunu gören âlimler bütün gayretlerini ortaya koyarak, birtakım kurallar geliştirdiler ve doğru / sahih olan kıraatleri yanlış olanlardan ayırdılar...” (İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, I, s. 9).

Doğru okumaları tespit için, doğru tespitler arasında da tercihlere gidilmekteydi. Burada tercihi belirleyen sağlam kriterlerin olması gerekiyordu. Bir kıraatin sahihliğinin ölçüsü, senedinin Hz. Peygamber'e kadar gitmesidir (İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, I, 9). Eğer isnat olmasaydı, herkes istediği gibi hareket eder, ciddi bir kaos yaşanmasına sebep olurdu. Bu sebeple kıraatler Kur'an'ın bizzat kendisi olduğu için nakline ayrı bir önem verilmiştir.

Kıraat âlimlerinin yöntemlerinin temeli, Hz. Peygamber'e kadar kesintisiz ulaşan nakillerdir. Naklin temelinde Allah'ın kelâmı, onun da taşıyıcıları olan Hz. Peygamber ve Cebrâil vardır (Kurtubî, *el-Câmi'*, I, s. 60). İlk dönemden itibaren kıraatlerin elde edilmesi nakil yöntemine dayanmaktadır. Bu bağlamda Hz. Ali'nin, “Hz. Peygamber, size öğrendiğiniz gibi okumanızı emrediyor” (İbn Mücâhid, *Kitâbü's-Seb'a*, s. 47) sözü ile Zeyd b. Sâbit'in “Kıraatler uyulması gereken sünnettir” ifadeleri önemlidir.

Bu yaklaşımları kıraat âlimi Dâni (ö. 444 / 1053) şöyle ifade etmektedir: “Kıraat âlimleri, Kur'an'ın farklı okuyuşlarında dilde en yaygın olanı ve Arap dil bilimi kurallarına en çok uyanı dikkate almazlar. Bilakis onlar rivayet ve nakil açısından en sağlam ve en sahih olanı dikkate alırlar. Kıraatler rivayet ile sabit olduktan sonra, Arapça'ya uygunluğu veya dildeki yaygın kullanıma uyup uymadığı çok önemli değildir. Zira kıraatler uyulması gereken sünnettir ve kabulü elzemdir” (Dâni, *el-Câmiu'l-beyân*, II, 13).

Kıraat kitaplarında, kıraatin kendisine nispet edildiği imamların senetlerinin teker teker ve ismen Hz. Peygamber'e kadar ulaştığı, her dönemde talebenin aldığı icâzetnâmede, Hz. Peygamber'e ulaşacak şekilde kendisine kadar bütün hocaların silsilesinin verildiği bilgiler, kıraatte naklin / rivayetin asıl ölçüt olduğunu ortaya koyan bir başka husustur. Ayrıca arz ve eda da önemlidir. Çünkü Hz. Peygamber, her gelen vahyi sahâbeye arz ediyor, daha sonra da arzettiğini

onlardan dinliyordu. Bu durum sonraki dönemlerde de aynen devam etmiştir. Bugün özellikle ramazan aylarında aynı mukabele adıyla hâlâ sürmektedir. Asıl olan kıraattir, çünkü dilde beşerilik söz konusu iken kıraatte ilâhîlik esastır. Dilin kurallarına dair malzemeler tespit edilmeden önce de kıraat vardı. Kıraatler dil biliminin en önemli kaynağıdır.

Kıraatin sıhhatini belirleyen şey isnat (Hz. Peygamber'e dayandırılması) ve resm-i mushaftır. Kur'an'ın tespitinde dil unsuru, lahn olgusuna karşı çıkmış bir kriterdir. Dilin asıl işlevi, sahihler arasında tercih ameliyesinde geçerlidir. Bu sebeple kıraatlerin, sıhhat açısından dile dayandırılması kabul edilebilir bir husus değildir.

Tâbiîn döneminde temelleri atılan, tebeu't-tâbiîn ve sonrasında dil bilimi çalışmaları ve Kur'an metninin îrabının yapılmasıyla kıraat ile başlayan sıkı ilişki, bu dönemde kıraatlerin dil bilimi açısından ele alınmasını sağlamıştır. Kıraat âlimlerinin aynı zamanda dil bilimi âlimi olmaları bu iki disiplin arasında kopmaz bir bağ oluşturmuştur.

İnsan vücuduna nasıl sonradan şekil verilmeyip ancak onun üzerinden bilimsel çalışmalar yapılıyorsa, dilin de benzer bir özellik göstermesi doğaldır. Bu bağlamda insanın var olanı çeşnilendirmesi elbette mümkündür, fakat bunun eşyanın aslî özelliklerine bağlı olarak sürdürülmesi gerekir. Aksi takdirde şibhü ... ile başlayan uygulamalar söz konusu olur ki bu da deformasyona sebeptir.

Söz yazı ile nikâhlanınca, sözün serazatlığı yazıyla kayıt altına alındı. Böylece belgeli ve belgeye dayalı hayat başladı. Aslında bu olgu ya da süreç hep vardı, fakat herkese şâmil bir uygulama değildi. Keyfiyetini bilemediğimiz "suhuf" (sayfalar), ilk "insan-peygamber"le başlayan süreçle dünyamızda görünür hale gelmişti; fakat insan, suhufun varlığını, ancak zaman içinde keşfedebilmiştir, yani insan, peygamberler yoluyla mevcut olanı, gün yüzüne çıkarabilmiştir. Olmayanı var kılması insan için zaten mümkün değildi.

Bu damar, peygamberlerin yöntemiyle bu şekilde işlerken; bir başka damar da insanın maddî varlıkta (evren) araması ve araştırması neticesinde ortaya çıkardığı yöntemlerle devam etti. İnsan, kendine hayal gibi gelen peygamberlerin bildirdiği hakikatleri keşfetmenin yollarını aradı. Anladıkça büyük heyecan duydu

ve gayrete geldi. Kitabın insan için ne kadar önemli olduğunu keşfetti. Bu arada kâinat kitabını okumaya başladı, zamanla kendi kitap yazdı. İnsan yazdığı kitabı çok önemsemi, diğer kitabın yerine koyma cesareti gösterdi. Dolayısıyla kitaplı hayat iki koldan devam etmiş oldu.

İlk insanla başlayan sözlü kültür tarih boyunca hep var oldu. Bugün de varlığını aynı şekilde sürdürmektedir. Sözlü kültürün sıkıştırılmış/yoğunlaştırılmış bir özelliği vardır. Kalıcı olmak ve yanlış anlaşılmanın önüne geçmek gibi kaygılarla az sözle çok şeyi ifade etme gayreti bu hususta etkili olmuştur. Kafiye ve seci gibi söz sanatlarının doğuşu bu yüzdendir. İnsanlara örnek olması açısından kutsal kitapların böyle bir özelliği de vardır.

Kutsal kitapların muhafazasında ezberleme yöntemi önemli bir yer tutar. Kitabın içeriği kadar yöntemindeki mesaj da önemlidir. Bunun için ezberlemek, hâfızanın korunması açısından oldukça manidardır. Ezber insan hâfızasını hayatının her döneminde işlevselleştirmektedir. Sözlü geleneği güçlü olan toplumların ileriki yıllarda gelişen yazılı edebiyatları da aynı şekilde çok zengin olmuştur. Meselâ Kırgızlar'ın çok zengin sözlü bir edebiyat geleneklerinin olması, daha sonra Manas destanı gibi bir şaheseri doğurmuştur.

Sözlü edebiyatın en eski katmanları içerisinde hikâye, masal ve şiir yer almaktadır. Bunlar sayesinde insanlar arasında iletişim sağlanmış ve "toplumlar" oluşmuştur. Aksi halde birbirini anlamayan, "ortak" yönleri bulunmayan insan toplulukları haline gelirlerdi ki, bu da bir bakıma insanın "sürü"leşmesi demektir.

Söz gelimi yerkürenin en kuzeyinde yaşayan, Ruslar'ın bölgeyi XVIII. yüzyılda ele geçirmeleriyle haberdar olunan ve tarihleri hakkında herhangi bilgiye sahip olmadığımız Dolganlar adlı Türk topluluğunun konuştuğu Dolganca, günümüzde varlığını sözlü olarak devam ettirmektedir, yazılı edebiyatları ise bulunmamaktadır.

Ticaretin İşlevi

İletişim tarihinin yazılmasında göz önünde bulundurulması gereken en önemli hususlardan biri de insan ilişkilerinin can damarını oluşturan ticaret

ve dolayısıyla ticarî ilişkilerdir. Ticareti gerekli kılan temel unsur, insanın ihtiyaçlarının çeşitliliğidir. İnsanın ihtiyacı olan bir ürün bir yerde mevcut değil veya yetersiz ise onun bir ücret karşılığında ihtiyaç sahiplerine ulaştırılması insanî bir zorunluluktur. Bu da “ticaret” (alışveriş) denilen insanlar arası ilişkiyi doğurmaktadır. Ticaret, meşru kazanç yollarının başında gelmektedir. İslâm peygamberi, “Rızkın onda dokuzu ticarettedir” (Süyûtî, *el-Câmiu’s-sagîr*, III, 244) buyurmaktadır. Hayatî gereklilik dolayısıyla, insanlığın ilk aktivitelerinin başında ticaret gelmektedir.

Ticaret, insanlar arasında ihtiyaç duyulan malların mübadelesini sağladığı için önemli bir insanî görevin ifasıdır, yapılmaması halinde insanlar ciddi anlamda zarar göreceklerdir. Bunun için ticaretin meşru yollardan yapılması farz-ı kifâye olarak görülmüştür. Ticaret, insanın temel ihtiyaçlarına yönelik olarak ihtiyaç fazlasının satılması ve ihtiyaç duyulan malların temini amacıyla insan hayatında önemli bir aktivite olarak yer almıştır. Böyle bir ihtiyaç, zamanla üretimin yanında taşıma yolları ve imkânlarının oluşmasına, bu da **ihtiyaç yollarının** doğmasına vesile olmuştur.

Ortada söz, yazı, kitap veya bir meta (ürün vb.) varsa bunun hedef kitesine ulaşması gerekecektir. Önceleri ihtiyaç giderme anlamında “değişim” amaçlı gerçekleştirilen ticaret zamanla “kazanç” boyutlu yani kâr amaçlı bir ivme kazanmıştır. Bu hal, ticaret ve tüccarlık gibi bir mesleğin doğmasına vesile olmuştur. Ticaret öncelikle bireyleri ilgilendirmektedir. Devlet aygıtının ticarete el atmasının çeşitli mahzurları söz konusudur. Çünkü devletin elindeki siyâsî gücün yanı sıra ticaretle meşgul olup bir de ekonomik gücü elinde bulundurması, haksız rekabet doğuracağı gibi halkın çalışma ve üretme gücünü de zayıflatır, insanlar yaptıkları işten zevk almaz hale gelirler. Devlet gibi buyurgan ve otoriter bir dili kullanan egemen gücün hâkim olduğu ticarî ortamlarda sağlıklı bir iletişim kurulamaz. “Ticaret ruhu” kaybolur, ilişkiler mekanikleşir. Oysa ticaret bireyi diri tutarken toplumsal hayata da dinamizm kazandıran çok önemli bir sosyal faaliyettir. Çevreyi merkeze, merkezi çevreye açan ve toplumu toplumsallık / şehirlilik / yerleşiklik yörüngesine oturtan ekonomi olduğu kadar, insan ilişkilerinin fonksiyonel hale gelmesinde temel dinamik hiç kuşkusuz ticarettir.

Ticaretin, insan ilişkilerine zarar vermesini önleme anlayışı, zaman içinde maddî imkânların yanı sıra kanmayı ve kandırmayı önlemek maksadıyla ahlâkîlik anlayışının önem kazanmasını sağlamıştır. Başka bir ifade ile “kazanmak, fakat kandırmadan kazanma”nın gerekliliği ticarete ahlâk ahlâkını doğurmuştur. İnsan ilişkilerinde menfaate dayalı ilişkiler belirleyicilik açısından çok önemlidir. Çünkü güven ortamının olmadığı bir yerde iletişimin olmayacağı bir gerçektir.

Söz ve yazıda olduğu gibi ticaretin kurallarının oluşmasında da kutsal kitapların belirleyiciliğinin ve buna bağlı olarak da peygamberlerin uygulayıcılığının önemi büyüktür. Meselâ Mekke, Arap yarımadasının hem dinî hem de ticarî merkezi durumundaydı. İslâm öncesinde Arabistan’da sosyal ve ekonomik hayatta önemli rol oynayan yıllık panayırlar düzenlenirdi. Bu panayırlarda alışveriş, takas gibi işlemlerin yanı sıra anlaşmalar yapılırken, kabileler arasındaki ihtilâflar çözüldü.

Kabilevî asabiyetin iyice öne çıktığı panayırlarda şahsî veya kabilelerinin şerefi uğrunda birbirleriyle yarışan şairler en güzel şiirlerini okurlardı, dolayısıyla panayırlar sözlü edebiyatın en güzel örneklerinin dile getirildiği önemli bir sanat etkinliği niteliğindedir. Methiye, hiciv, tasvir gibi temalarda en güzel örnekler panayırlarda yapılan şiir yarışmalarında verilmiştir. Özellikle Ukâz panayırında yapılan yarışmalarda şiirlerde mükemmellik had safhadadır. Söz sanatının birer âbidesi olan bu şiirler Kâbe’nin duvarına asıldığı için “muallakat” adını almış ve böylece nesilden nesile aktarılmıştır.

Ukâz panayırında söze dayalı bir başka aktivite de sosyal ve dinî muhtevalı hutbelerdir. Okunan hutbelerle maksatların geniş halk kitlelerine ulaştırılması mümkündür. Bu bağlamda Hz. Peygamber de ilk müslümanlarla birlikte haram aylarda panayırlara katılarak tebliğ faaliyetlerinde bulunmuştur (Taberî, *et-Târîhu’r-rusul ve’l-mülûk*, II, 315).

İslâmiyet açısından Mekke’nin önemli bir ticaret merkezi oluşu ve dolayısıyla alışverişte olabilecek her türlü düzenlemenin anında yapılması ticaret ahlâkının yazılı ve sözlü kurallarını öne çıkarmıştır. Câhiliye döneminde hür iradeyi yansıtmayan faizli işlemler gibi haksız kazanç yollarının yaygınlığı da

önlem alınmasında önemli etkenlerden biri idi. Bu bağlamda, Kur'an, ticaretin zulme dönüştürülmemesini isterken (Tevbe 9 / 24) Hz. Peygamber de, emeğin kutsallığına vurgu yapmıştır (el-Müsned, IV, 141).

İnsan, maddî ve mânevî yapısı gereği zaafı olan bir varlıktır. Bu yüzden ticaretin simgelediği kısa vadeli dünyevî kazanca odaklanmak her zaman mümkündür. Bu tür kişilerin uyarılması dinin temel ilkeleri arasında yer almaktadır. Bu ilkelerde, devam eden “hayat” bağlamında âhiretin unutulmaması da istenmektedir. İnsanlar arası ilişkiler alanında öz kurallar getiren İslâm, eskiden beri devam eden doğru ve gerekli olan işlemleri korurken, İslâm'a ve evrensel hukuka aykırı olanların düzeltilmesini istemiştir. Bu bağlamda ahde vefa, sözleşmelere uyma, karşılıklı rıza ile hareket etme; ayrıca ribâ ve yalan gibi hususlardan uzak durmayı tavsiye etmiştir (Nisâ 4/29). Böylece ticaret gibi tamamen maddî bir alan mânevî temeller üzerine bina edilmiştir.

Hz. Peygamber insan ilişkilerinde ticaretin önemini belirtirken, bireyin ruh hali üzerinde etkili olması için ticarete başlama sırasında dua edilmesi konusuna vurgu yapmıştır (Tirmizî, “Daavât, 36). Bu hal önceleri bireysel olarak yapılırken zamanla toplu duaya dönüşmüştür. Bunun için de Ahîlik kurumunun ticaret ahlâkına egemen olduğu dönemlerde alışveriş mekânlarında toplu dua edildiğine şahit oluyoruz. Hatta sabah namazından sonra esnaf “dua kubbesi” adı verilen bir yerde toplanarak, ilmine, ahlâkına güvendikleri bir kişinin önderliğinde helâl ve bereketli kazanç için doğruluk yemini edilirdi.

İslâm ahlâk literatüründe para, ticarî işlemlerde adalet ve eşitliği sağlama işlevi görmesi itibarıyla “sessiz hâkim” veya “âdil kanun” olarak belirtilir (İbn Miskeveyh, *Tehzîbü'l-ahlâk*, s. 110-112; Nasîrüddîn-i Tûsî, *Ahlâk-ı Nâsirî*, s. 134 – 136). Ayrıca para kazanma, parayı koruma ve harcama biçimleri çeşitli yönlerden ele alınırken, meşru kazanç yolları olarak da ticaret, sanat ve ziraatın önemine vurgu yapılır (Devvânî, *Ahlâk-ı Celâli*, s. 195). İslâm'da dürüst tüccar her zaman övülmüştür. Yukarıda belirtildiği gibi rızkın çoğunun ticaret yoluyla sağlanacağını ifade eden Hz. Peygamber, ticaret erbabı hakkında da, “Doğru güvenilir tâcir, peygamber yer, siddikler ve şehitlerle beraberdir” (Tirmizî, Büyû“”, 4) buyurmuştur.

Muhyiddin İbnü'l-Arabî (ö. 638 / 1240) ticarî ürünlere ihtiyacı olan ülkelerdeki insanlara iyi niyetle mal ulaştırıp onların sıkıntılarını gideren ahlâklı-erdemli tüccarları, âhirette peygamberler, siddikler ve şehitlerle birlikte mânevî olarak ödüllendirileceklerini belirtir (*el-Fütûhâtü'l-Mekkiyye fî ma'rifeti'l-esrâri'l-mâlikiyye ve'l-mülkiyye*, nşr. Osman Yahyâ – İbrâhim Medkûr, Kahire, VII, 364-365).

Rızkın genellikle tarımla ve dolayısıyla ticaretle elde edilmesi sebebiyle, insanlar birbirleri arasında “rızk yolları” oluşturmuşlardır. Fussilet sûresinin 10. âyetinde, “Ve Allah yeryüzünde gerekli besinleri uygun ölçülerle yarattı” anlamındaki ifadeyi İslâm bilginleri, “Allah bir ülkede bulunmayan rızıkları başka bir bölgede takdir etmiştir ki, insanlar ülkeden ülkeye ticaret yoluyla mal taşıyarak birbirlerinin ihtiyaçlarını karşılasınlar” şeklinde açıklamışlardır (Taberî, *Câmiu'l-beyân*, XI, 89; Mâverdî, *Edebü'd-dünyâ ve'd-dîn*, s. 204; Şevkânî, *Fethu'l-kadîr*, IV, 580). Hatta Mâverdî uzak yerlere yapılacak ticareti hem en kârlı hem de ahlâkî ilkelere uyulması halinde erdemli kişilere lâyük faaliyet olarak değerlendirir (*Edebü'd-dünyâ ve'd-dîn*, s. 207).

Gazzâlî de ticarete üç ilkedden bahseder: Adalet, ihsan ve dinî gerekliliklere (vecîbe) bağlılık. Bu hususları da, “Kendin için istemediğin bir şeyi kardeşin için de isteme!” ilkesiyle formüle eder. Ticarete Ahlâkî ilkelerin önemi dolayısıyla Hz. Peygamber, “Bizi aldatan bizden değildir” (Müslim, “İmân”, 164) buyurur. Ahlâk kitaplarında insanın asıl sermayesinin dini olduğu konusuna, asıl ticaretin de dinî hayattaki kazancı olduğu hususuna önemle vurgu yapılır.

Bunun için insanın her işinde olduğu gibi ticarî eylemlerinin temelinde de “iyi niyet”in hâkim olması, ticarete sadece kazanma gayesinin değil insanlara hizmetin esas alınması, dünya pazarında âhret pazarının unutulmaması, dinî fetvaların yanı sıra vicdanın sesinin de dinlenmesi, yaptıklarının hesabının sorulacağını düşünülmesi gerektiği gibi İslâm ahlâkının temel ilkelerinin göz önünde bulundurulması şarttır.

Sosyal ve kültürel ilişkilerde ticaretin öneminin bir göstergesi olarak Türkler'in Müslümanlığı kabul etmesinde İslâm ülkelerinden gelen müslüman

tüccarların önemini belirtmekte fayda vardır. Türkler arasında İslâmiyet’i devlet dini olarak kabul eden ilk devlet İdil (Volga) Devleti’dir. 922 yılında Bulgar Kralı Yelteber (İlteber) Almış Han, Abbâsî Halifesi Mukdedir-Billâh’a bir heyet göndererek Bulgar halkına İslâm dinini öğretecek din bilginleri, cami yapımına yardımcı olacak ustalar istemiş, halife de bu isteği memnuniyetle kabul etmiş, 5000 kişiyle yola çıkan elçilik heyetinde bulunan ünlü seyyah İbn Fadlân da (ö. 310 / 922’den sonra), görüp duyduklarını seyahatnâmesinde anlatmıştır.

İbn Fadlân’ın (ö. 310 / 922’den sonra) *Seyehatnâme*’sinde verdiği bilgilerden, İslâmiyet’in milâdî IX. yüzyıldan itibaren İdil Bulgarları arasında yayıldığı anlaşılmaktadır. Bulgar hakanının İslâmiyet’i kabulüyle Müslümanlık, İdil Bulgarları arasında köklü bir şekilde yaygınlık kazanmıştır. İdil Bulgarları arasında Müslümanlığın yayılmasında Hârizmlî **tüccarlar** çok etkili olmuşlardır. X. yüzyılda Yenikent, Cend ve Huvâre gibi şehirlerde yerleşmiş müslümanlar, Oğuz Türkleri’yle iyi ilişkiler içindeydiler. Ayrıca çeşitli ülkelerden Oğuz Türkleri’nin hâkimiyeti altındaki şehirlere gelen müslüman **tüccarların** ve dervişlerin gayretleri sonucu İslâmiyet Türkler arasında büyük bir hızla yayılmıştır.

Asr-ı saâdet’ten itibaren çeşitli kabile ve toplulukların müslüman olmasında birtakım faktörlere ilâve olarak din bilginleri ve sûfîlerin çalışmalarının yanı sıra **ticarî münasebetlerin** de önemli olduğu unutulmamalıdır. Din bilginleri genellikle “akıl dili”ni kullanırken, mutasavvıflar “gönül dili”ni öne çıkarmışlardır. Tüccarlar üzerinde de ellerinde bulundurdıkları maddî gücün yanı sıra, esas etkiyi ticarete gözettileri ahlâk ilkeleri sayesinde sağlamışlardır. Alıcı ile “kalite ve ücret” gibi hususlarda oluşturulan ilişkiler bu konuda belirleyici unsurlardır.

Ticaretin başka bir boyutunu da yazarlıktan elde edilen kazanç ve yazarlığını ürünü olan “söz” ve “yazı”ya dayalı kitaplar oluşturmaktadır. Günümüzde ise yazı sanal dünyanın en etkili ve vazgeçilmez aracıdır. Müslüman yazarlar, şairler, kussâslar tarafından Kur’an’ın anlaşılması ve diğer insanlara ulaştırılması için “din” gayretiyle yazdıkları metinler elden ele dolaşmış, yine aynı gayretin bir parçası olan musahhihler tarafından da çoğaltılarak yaygınlık kazanması sağlanmıştı. O zamanlarda “telif hakkı” diye bir şey olmadığı için

yazılan bir kitabın çoğaltılmasında bir sakınca görülmemektedir. Kitap yazımını teşvik eden yöneticiler, yazılan kitaplar için yazarına oldukça yüklü bir “ihsan”da bulunmaktaydılar. Zaman içerisinde imkânların farklı bir boyut kazanmasıyla kitaplıklar ve kütüphaneler oluşturulmaya başlanmıştır.

Kisve-i tab’a bürünen kitapların ihtiyaç halinde kullanılması ve muhafaza edilmesi kütüphane olgusunu doğurmuştur. Ancak kütüphaneler de savaşlardan ve “inkılâplar”dan kendini kurtaramamış, el emeği göz nuru eserler kitap düşmanı, medeniyet yoksunu idareciler tarafından yakılmış, imha edilmiş, hatta nehirlere atıldığı için nehirlerin günlerce mürekkep aktığı yine kitaplarda yazılmıştır. Değişik amaçların yanı sıra belli konularda ve sınırlı sayıdaki kitaplardan oluşan “kitaplık”lar, zamanla büyümüş ve belli amaç ve alanlara yönelerek ihtisas kütüphanelerinin kurulmasına vesile olmuş, bunlar da teknolojinin gelişmesiyle bilgisayar ve internet gibi sanal ortamlara taşınmış, böylece kullanım alanı oldukça genişlemiş ve ulaşımı kolaylaşmıştır.

İletişimde Tabii Zemin: Evrenin Yapısı ve Metafizik Olgular

Yukarıdan beri anlatılan söz, yazı ve ticaret gibi hususların temelini tabiat ve metafizik olguları oluşturmaktadır. Zemin sağlam fakat yorumlarda isabetli görüşlerin yanı sıra ciddi yanlışların ve yüzeyselliklerin olduğu da bir vâkıdır. İslâmî literatürde evren “sünnetullah” olarak anlamlandırılır. Dolayısıyla kâinatın, var edicisinin biçimlendirdiği bir dili vardır. Biz iletişim bağlamında o dili keşfetmeye çalışıyoruz.

Fransız din sosyologu Daniele Hervieu-Leger’e göre din (*Religion as a Chan of Memory*, İngilizce’ye çeviren Simon Lee, Cambridge: Polity Press, 2000), özel bir inanma biçimidir, temel özelliği de geleneğin yasallaştırıcı otoritesine başvurusudur. Dindar olmak “dedelerimizin inandığı” gibi inanmaktır. Bu yönüyle din kolektif bir hâfız zinciridir. Öyleyse bir dine inanma, sembolik bir sistem vasıtasıyla, gücünü ve meşruiyetini gelenekten alan özel bir inanç zincirine, hem bireysel hem de kolektif ait olma bilincidir.

Daniele Hervieu-Leger göre modern toplumların sekülerleşmesi, daha çok rasyonel olmalarından değildir. Modern toplumların temel özelliği olan hızlı

değişimden, hâfızanın ayakta tutulamamasından ve kuşaklar arası sürekliliğin sağlanamamasından, dolayısıyla da geleneğin inanma olgusundaki belirleyiciliğini kaybetmesinden kaynaklanmaktadır. Modern toplumlar, kitle iletişim araçlarının ürettiği yüzeysel ve günübirlik hâfıza ile yaşıyorlar. Bu anlamda modern toplumlar hâfıza kaybına uğrayan toplumlardır.

İnsanlık tarihi göz önüne getirildiğinde, elde edilebilen verilerle bilimsel düzlemde sürdürülen bulguların yanı sıra, ilk insanla başlayıp devam eden metafizik hayat ve onun algıları vardır. Bir de bunların yanında sosyolojik bağlamda süregiden toplumsal hayatı biçimlendiren biri üst (elit) kültür, diğeri halk kültürü olmak üzere iki türlü kültür vardır. Elit kültürü, tarihî süreç göz önünde bulundurarak dönemlere göre saray kültürü, dayatmacı, buyurucu, biçimlendirici kültür gibi şekillerde de adlandırmak mümkündür: Halk kültürü ise halkın inanç ve düşüncesine göre yaşam tarzı haline getirdiği geçmişten beri süregelen olgulardır.

Bu iki kültürü keskin çizgilerle birbirinden ayırmak mümkün değildir, ancak zaman zaman üst kültürün buyurgan ve biçimlendirici bir biçim kazanması için gidişatını değiştirebilmektedir. Ayrıca elit kültür inançlar konusunda geleneksel kültürden beslenmesine rağmen pratikte halkın inançlarına ve kültürüne başvurma gereksinimi duymaz. İki kültür arasındaki makas daraldıkça toplumsal hayatta barış hüküm sürer, ortam munisleşir. Ancak elit kültürü oluşturan kesimlerin geleneksel inanma biçimleri yerine, buyurgan bir tavrı esas almaları, gelenekler arasındaki zincirin halkalarının gevşemesine sebep olur.

Modern çağda hâfıza küçüldükçe görsel olan maddî şeyler öne çıkmakta, görünmeyen ve önemli zihin faaliyeti isteyen hususlar ise ya geri plana itilmekte ya da tamamen inkâr edilmektedir. Başka bir ifade ile ilimle bilim arasındaki makasın açılması veya ilimle bilim arasındaki iletişimin kopması, beraberinde başka sorunları getirmektedir. İlim, geleneksel anlayışın maddî ve mânevî hayatla harmanlanmış biçimini, bilim ise salt aklın ürünü olan maddî varlıkları ifade etmektedir. Bu bağlamda bilim, birey ve toplumun huzuru için vazgeçilmez bir değer olan ahlâk (iyi ve kötü vb.) konusunu dışlamaktadır.

Fizik, kimya, tıp gibi deneysel bilimler akla hitap etmektedir. Bu bağlamda bilmek bir akıl işidir. Dolayısıyla bilimsel anlamda otorite olmak, aynı zamanda ahlâkî güvence anlamına gelmemektedir. Çağdaşlık / modernlik adına, bilime öylesine bir görev yüklenmektedir ki, bilimin bu ağır bir yükün altından kalkması mümkün değildir: “Bilimin bilemediğini insanoğlu hiçbir zaman bilemeyecektir” (Smith, *Beyond the Post-Modern Mind*, s. 199 [Bertrand Russel’den naklen]) denmektedir. Oysa bilimi dogmatikleştirmek bilime haksızlıktır. Bilimin ve bilim insanlarının konumu bellidir. Bilim insanları, halkın irşat edicileri değil fiziksel hayatı öğrenmek ve öğretmekle sorumludurlar. Bugünkü haliyle bilim adamları materyalist hayatın etkinliğini sağlayan öznelere durumundadır.

Din felsefecisi John Hick bu göstergeyi şöyle bir örnekle açıklamaktadır: Düşününüz ki yolda yürürken yanı başımızda bir kaza oldu. Olay yerine yaklaştığınızda kanlar içinde acıyla kıvranan bir adamın sizden yardım istediğini görüyorsunuz. Önce olayı fiziksel bir hadise olarak görelim. İki araba çarpışmış, metallere eğilip bükülmüş, arabanın içindeki yaralı bir insandan kırmızı renkli bir sıvı akmakta ve bu kişiden çeşitli sesler çıkmaktadır. Fiziksel / bilimsel anlamda bu olay bize bir şey söylememektedir. Olaya ahlâk açısından bakıldığında, o kişiye derhal yardım etmek ya da yardım edecek birini bulmak zorunludur (Hick, *An Interpretation of Religion*, s. 149).

Bilim, böylesine duygularla ilgili insanî bir durumu dışladığı için “hayat”ın içine bir türlü girememektedir. Başka bir ifade ile bilim maddenin ve tabiatın “nasıl” olduğu hakkında konuşurken. “niçin” olduğu ile ilgili herhangi bir açıklamada bulunmamaktadır. Oysa bilimsel alanın kâşifi de duygu sahibi olan insandır. Bunları kesin çizgilerle birbirinden ayırmak sağlıklı sonuçlar vermemektedir.

Fiziksel hayatla yani sosyal çevre ile sağlıklı bir iletişim kuramamak, düşünce hâkimiyetimizi de kaybettirmektedir. Oysa düşüncelerine hâkim olamayanlar kısa zaman sonra davranışlarına da hâkim olamaz hale gelmektedir. İletişim tarihini veya iletişim olgusunu sadece maddî hayata indirgemek “iletişim” düşüncesini anlamamak olur.

Çevremizdeki insanlara, karşılık beklemeden bir şeyler “vermek” veya “yardım etmek” insanî iletişimin ilk adımını oluştururken, “İnsan, insanın kurdudur” anlayışı ile iletişim kurulamayacağını anlamak gerekir. Kendine geniş bir sosyal çevre oluşturan kişi, aynı zamanda maddî dünyasının alanını da belirlemektedir. Çünkü insanın kalıcı ve faydalı olan zenginliği verdiklerindedir, sahip olduklarında değil! Fakat iradesini yanlış yönde kullanan insanın tuhaf bir huyu vardı ki, dediğinde inatçı, inadında sebatkârdır. Böyle bir durumda da iletişimin işlevsellik kazanması mümkün olmamakta ve bu süreç insanlığın kaos yaşadığı dönemlere tekabül etmektedir.

İnattan soyutlanmış bağımsız bir düşünce insanı özgürleştirirken aynı zamanda dilin kullanımına da esneklik sağlamak ve düşünce dünyasının genişlemesine ve yeni ufukların açılmasına vesile olmaktadır. Bu arada ilmin sevilmesi ve insan için önemli bir uğraş haline gelmesiyle, maddî hayatın mekanikliğinden kurtulduğu gibi sosyal hayatta saygın ve ayrıcalıklı bir konuma yükselmektedir.

İnsanlık tarihindeki en güçlü maddî ve mânevî alanı kapsayan ve ona işlevsellik kazandıran vasıta iletişimdir. Böylesine geniş ve esnek bir alanı kapsadığı için de insanların düşünce ve eylemlerinde, niyetlerine göre hayra da şerre de hizmet etmesi mümkündür. Ahlâkî sorumluluk taşıyan insan için iletişim olağanüstü bir hizmet alanıdır. Bunun farkında olanlar her türlü aktivitesini iletişim ortamına yönlendirmektedir.

Sonuç

“Söz” insan hayatında her zaman önemini korudu, ancak söze, yazı ve elektronik iletişim araçları büyük ölçüde destek verdi. Şiir, ister sözlü ister yazılı kültürde olsun, her zaman insan hayatında mühim bir konuma sahip oldu, hatta müzik ve dansla birleşerek kendine özgü toplumsal bir bellek meydana getirdi. Mesajın en özlü ve ritmik bir dille ifade edilmesi, şiirin bir eğitim vasıtası olarak öne çıkmasını sağladı.

Kâinatın fotojenik yapısında olduğu gibi kutsal kitapların dilinde de insanları etkileyen ritmik bir dili (ses) vardır. İnsanları en çok etkileyen kutsal

kitapların şiirsel ve melodik dili olmuştur. Şairler de kutsal kitapları taklit ederek ölümsüzleşmek istemişlerdir. Söz gelimi Kur’an’da şairlere meydan okuyuş vardır. Medeniyetlerin oluşumunda şiirin ve şiirselliğin önemi büyüktür. İnsanın fitratında mevcut olan ritmik kurgu, ilk fırsatta kendini göstermektedir.

İletişim düşüncesinin tarihsel seyir içerisinde gözlemlenen amacı, göstergeler arasındaki insana düşen aktiviteyi gerçekleştirmektir. Bu, sanıldığı kadar kolay olan veya olabilecek bir durum değildir. Maddî kaygıları ötelemeyen, insan ilişkilerine sağlıklı bir kulvar açmak mümkün olmadığı gibi böyle bir hal iletişimsel başarı bakımından da bir kandırmaca olur. Her şeyden önce insanın var oluşuyla birlikte var olan değerleri anlamak ve onları içselleştirmek gerekir. Ayırıştırıcı ve ayırtırmaya odaklı çekişmelerin olduğu “kirlili” bir ortamda iletişim olamayacağı gibi iletişim görevi de yapılamaz. İletişimin tabii bir zeminde gerçekleşiyor olması gerekir. Bu yüzden iletişime yüklediğimiz anlam ve işlev çok önemlidir. İletişim yıkıcı, ayırıcı çatışmaları, amaçsal rekabete dönüştürür ya da dönüştürmesi gerekir.

Sözlü kültürlerde insanlar olayları görürken, yazılı kültürlerde kavramlar görünür olmuştur. İnsanlık tarihinin maddî gelişiminde yazılı kültürle ortaya çıkan felsefe, ilim, mantık ve ahlâk gibi hususlar, aslında ilk insanla başlayan hususlardır. Bugün de ahlâkîlik bağlamında değerlendirebileceğimiz “kurallı hayat” ilk insanla birlikte başlamıştır. Fakat sistematik ve metodik bir boyut kazanması için insanların evrende birtakım gelişmeleri gerçekleştirmesi gerekiyordu. Gözün kulağın önüne geçmesiyle yani yazının işlerlik kazanmasıyla her şeyin çehresi değiştirmiştir (Baldini, *İletişim Tarihi*, s. 36).

Bilginin geniş kitleler (halk) tarafından paylaşılması için zamana ihtiyaç vardı. Çünkü yazının bulunmuş olması da yetmemişti. El yazması kitaplar insanları tek kitaba mahkûm ediyordu. Tek bir kitaba ulaşmak herkesin yapabileceği bir iş değildi, ya bilgin ya da yönetici konumunda güçlü biri olmak gerekiyordu. Elden ele dolaşan kitapların kısa zamanda yıpranması da ayrı bir sorundu. Matbaanın keşfi, okumaya ve öğrenmeye kitlesel bir boyut kazandırdı. Bu arada özellikle etkili düşüncelerin yangınlaşmasıyla tek tipleşmenin yanı sıra bireyselliğin öne çıkışına tanık oluyoruz.

Her ne kadar Galileo, “Kahramanlara muhtaç olan toplumlara yazıklar olsun” derse de, okuma yazma seviyesi düşük toplumlarda sözün çevre ve gelecek kuşaklara taşıyıcısı olan şair gibi söz ustası kahramanlara ihtiyaç vardır. Fakat yazılı kültürde kahramanların yerini sıradan insanlar almıştır. “Bazı insanlar” yerine “büyük çoğunluk” yazı sayesinde zekâsını kullanır hale gelmiştir. Ancak Batı’da teknik gelişmelerle birlikte yaygınlaşan kitapları farklı bir kader bekliyordu. “Kilise ileri gelenleri, kutsal kitabın elden ele dolaşan bir nesne haline dönüşmesine karşı çıkmışlardır, zira bunlar okunmamakta, tanrı sözcüğünün ölü olarak kaldığı kapalı eserler durumuna gelmekteydi” (Baldini, *İletişim Tarihi*, s. 44).

Sonuç olarak, evrenin olduğu gibi, insan hayatı da “ol” ile “öl” arasındaki süreçten ibarettir. İnsanın “söz”le ve sözlü iletişimle başlayan serüveni, yazılı ve görsel materyallerin işlevselleştirilmesiyle genişleyen -ya da daralan- dünyada maddî ve mânevî sınırları ortada kaldıran bir boyut kazandı.

İnsanlar okudukları ve öğrendikleri “evrensel içerikli yazılı ve görsel metinler” sayesinde tanıştılar, biliştiler. Böylece ilk insanla başlayan ilâhî kurgu, insanın ortaya koyduğu emek sonucunda ete kemiğe bürünerek bütün zamana yayıldı. Daha da ötelere gidecek olursak, “kâlû belâ” olgusu insanın fitratında mevcut olan “nur”la tezahür etti. Varoluşla birlikte başlayıp maddî ve mânevî olarak kesintisiz biçimde devam eden bu ruh, iletişimin omurgasını teşkil etmektedir.

Kaynakça

- Açıkgöz, Hacı Mustafa, *İletişim Felsefesine Giriş*, Muğla 1997.
- Ahmed b. Hanbel (ö. 241 / 855), *el-Müsned*, IV, Kahire 1313.
- Aydüz, Davut, *Kur'an'a Dair İncelemeler*, İstanbul: Nil Yayınları, 2000, s. 20.
- Berger, Arthur Asa, “Semioloji ve Televizyon”, *Düşünceler* (çev. Seyide Parsa), Ege Üniversitesi Basın Yayın Yüksek Okulu, I/1 (1987), s. 129 vd.
- Baldini, Massimo, *İletişim Tarihi*, çev. Gül Batuş, İstanbul: Avcıol Basım Yayın, 2000.
- Barthes, Roland, *Göstegebilim İlkeleri* (çev. Mehmet Rifat – Berke Vardar), Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1979.
- Başkan, Özcan, *Bildirişim: İnsan Dili ve Ötesi*, İstanbul: Altın Kitaplar Yayınevi, 1988.
- Birışık, Abdülhamit, “İ'râbü'l-Kur'ân”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul 2000, XXII, 327.
- Cibran, Halil, *Kum ve Köpük Avare* (çev. İlyas Aslan), İstanbul: Kaknüs Yayınevi, 2000.
- Civelek, Yakup, *Arap Dilinde İ'râb Olgusu*, Ankara: Araştırma Yayınları, 2003.
- Dağ, Mehmet, *Geleneksel Kıraat Algisına Eleştirel Bir Yaklaşım*, İstanbul: İSAM Yayınları, 2011.
- Dânî, Ebû Amr, *el-Câmiu'l-beyân fî kirâati's-seb'i'l-meşhûre* (nşr. Kemal Atik), Ankara 1999.
- Denkel, Arda, “Dil ve Evrim”, *Dilbilim Araştırmaları 1995*, Ankara 1995.
- Devvânî (ö. 908 / 1502), *Ahlâk-ı Celâli*, Leknev 1334.
- Doğan, Mehmet, *İletişim veya Dehşet Çağı*, İstanbul: Timaş Yayınları, 1993.
- Erdoğan, İrfan, *İletişim Anlamak*, İzmir: Erk, 2002.
- Fiske, John, *İletişim Çatışmalarına Giriş* (çev. Süleyman İrvan), Ankara: Bilim Sanat Yayınları, 1996.
- Gazzâlî, Ebû Hâmid M., *İhyâü ulûmi'd-dîn*, I-IV, Beyrut 1402-1403/1982-83.
- Hervieu-Leger, Daniele, *Religion as a Chan of Memory* (çev. Simon Lee), Cambridge: Polity Press, 2000.
- Hick, John, *An Interpretation of Religion: Human Responses to the Transcendent*, London: Macmillan 1989, s. 149.
- Izutsu, Toshihiko, *Kur'an'da Allah ve İnsa*, (çev. Süleyman Ateş), Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat fakültesi Yayınları, 1975.
- İbn Miskeveyh (ö. 421/1030), *Tehzîbü'l-ahlâk* (nşr. İbnü'l-Hatîb), Beyrut 1398 / 1977.
- İbn Mücâhid, Ebû Bekir, *Kitâbü's-Seb'a* (nşr. Şevki Dayf), Kahire: Dârü'l-maârif, 1965.
- İbnü'l-Cezerî, Muhammed b. Ali b. Yûsuf, *en-Neşr fî'l-kirâati'l-aşr* (nşr. Ali Muhammed Debbâğ), Beyrut: Dârü'l-kütübi'l-ilmîyye, ts., I, s. 9.
- İbnü'l-Arabî, Muhyiddin (ö. 638 /1240), *el-Fütûhâtü'l-Mekkiyye fî ma'rifeti'l-esrâri'l-mâlikiyye ve'l-mülkiyye* (nşr. Osman Yahyâ – İbrâhim Medkûr), Kahire 1972-85.
- Jung, C.G., *Keşfedilmemiş Benlik* (çev. Barış İlhan – Canan Ener Sılay), İstanbul: İlhan Yayınları, 1999.
- Kayaalp, İsa, *İletişim ve Dil*, Ankara: Diyanet Vakfı Yayınları, 1998.
- Kayaalp, İsa, *İletişimde İnsan Dili*, İstanbul: Bilge Kültür Sanat, 2002.

- Kayaalp, İsa, *Dinde İletişimi Dili*, İstanbul: Nesil Yayınları, 2004.
- Kayaalp, İsa, “İletişimin İlgi Alanlarından Biri Olarak Dinî Değerlerin Toplum Hayatındaki Yeri ve Önemi Üzerine Bir İnceleme -Türkiye Özelinde-”, *Akademik Araştırmalar Dergisi*, yıl 13 (İstanbul 2011), s.
- Kayapınar, Durmuş Ali, “İ‘râbü’l-Kurân: Kur’an Gramerine Giriş”, *Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sy. 3, (1990), s. 33.
- Köylü, Mustafa, *Psiko-Sosyal Açısından Dinî İletişim*, Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2003.
- Kurtubî, Muhammed b. Ahmed, *el-Câmi’ li-ahkâmi’l-Kur’ân*, Beyrut: Dârü’l-kütübi’l-ilmîyye, 1988.
- Mâverîdî (ö. 450 / 1058), *Edebü’l-dünyâ ve’l-dîn* (nşr. M. Ebü’l-Hayr es-Seyyid – Muhammed eş-Şerkâvî], Beyrut 1425/ 2004.
- Nasîrüddîn-i Tûsî (ö. 672 / 1274), *Ahlâk-ı Nâsirî* (nşr. Müctebâ Mînovî – Ali Rızâ Haydarî) Tahran 1369 hş.
- Öztürk, Mustafa, *Kur’an Dili ve Retoriği*, Ankara: Kitâbiyat, 2002.
- Öztürk, Şerif, *Özlü ve Güzel Sözler*, İstanbul: Toker Yayınları, 1990.
- Silbermann, Alphons, “Kitle İletişim Araçları ve Kitle İletişim Sosyolojisi”, *İletişim ve Toplum Sorunları*, UNESCO / Türk Sosyal Bilimler Derneği Yayını, 1983.
- Smith, Huston, *Beyond the Post-Modern Mind*, London: Quest Book, 1989.
- Süyûtî, Celâleddin Abdurrahman b. Ebû Bekir (ö. 911 / 1505), *el-Câmiu’s-sagîr*, Beyrut 1972, III, 244.
- Şevkânî (ö. 1250/1834), *Fethu’l-kadîr*, Beyrut 1412 / 1991.
- Tatçı, Mustafa, *Yunus Emre Divanı Tenkitli Metin II*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1990, s. 113-114
- Taberî, Muhammed b. Cerîr (ö. 310 / 923), *Câmiu’l-beyân*, Beyrut 1412 / 1992.
- Taberî, Muhammed b. Cerîr, *et-Târîhu’r-rusul ve’l-mülûk* (nşr. Muhammed Ebü’l-Fazl), Kahire 1960-70.

İletişimin Gelişme Evreleri

İsa KAYAALP

Özet

Varlığı anlamak ve onunla iletişim kurabilmek için başlangıcına gitmek gerekir. Varlığın başlangıcı olarak kendi başına “tabiat”ı göremeyiz, çünkü tabiatın bir özneye ihtiyacı vardır. Dolayısıyla Allah, “irade”siyle evreni var kıldı; evrende de insan, iradesiyle dikey ve yatay iletişimi gerçekleştirdi ve gerçekleştirmektedir. İnsanlar arası iletişimde söz, yazı ve ticaret gibi temel ihtiyaçlar her zaman belirleyici olmuştur. İletişimi maddî ve mânevî hayatın içinde canlı tutan en önemli husus “ticaret” ve “ticaret yolları”nın oluşmasıdır. Zaman içinde söz, yazı ve ticaretin kazandığı ivmelerle insanlık tarihinde dikey ve yatay gelişmeler çeşitli aralıklarla sürüp gitmiştir. Bu incelemede evren ve metafizik merkezli söz, yazı ve ticaretin önemi iletişim bağlamında irdelenmeye çalışılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Varlık, evren, söz, yazı, ticaret, iletişim, gösterge bilimi, elektronik medya, kutsal kitap, metafizik.

Stages of Communication Development

İsa KAYAALP

Abstract

This paper examines the understanding of being and how to communicate with it. In order to establish a better understanding of being and communication with it, it is required to go back its outset. It is impossible to perceive the nature as its beginning of being because the nature itself needs a subject. God, therefore, created the universe with His free will where human being achieve and perform horizontal and vertical communications with his own pleasure. The paper focuses on the place of word, inscription and trade in communication among people that have always played determining role. It gives more priorities to the role of trade and trade routes that have been essential to maintain communication in both material and spiritual worlds. Within the framework of the paper, it specifically explores the significance of universe and metaphysic centric word, inscription and trade with reference to communication.

Keywords: Being, universe, word, inscription, trade, communication, semiotics, electronic media, holy scriptures, metaphysics.

Gerhard Doerfer/Wolfram Hesse, Chorasantürkisch, Wörterlisten, Kurzgrammatiken, Indices, Harrassowitz Verlag, Wiesbaden 1993, 687 s.+Harita, ISBN: 3-447-03320-7

Adem KILINÇ*

Horasan Türkçesi, İran'ın kuzeyindeki bölgede yaklaşık olarak bir milyon kişi tarafından konuşulmakta olan Güney-Batı grubu Türk lehçesidir. Horasan Türkçesi 1969 yılında Gerhard Doerfer ve doktora öğrencilerinin yaptığı incelemeler sonucunda elde edilen materyaller işlenerek bilim âlemine tanıtılmıştır. Bu lehçenin konuşulduğu coğrafya, İran'ın kuzey-doğusunu kapsayan Bocnurd, Şirvan, Kuçan, Daragaz, Kalat, Esferayen gibi bölgelerdir.

Türk lehçelerinin güney-batı kolunda yani Oğuz grubunda yer alan Horasan Türkçesi, Gerhard Doerfer'in çabalarıyla toplanılan dil ve halk bilimi malzemeleri ile birlikte daha da bir önem kazanmıştır. Yapılan derlemeler sonucunda Şeyh-Teymur, Bocnurd, Mareşk, Cogatay, Zeyarat, Zourom, Asadlı, Kuçan, Guçgi, Kalat, Şirvan, Lutfabad, Anau, Harve, Hokmabad, Soltanabad, Hasar, Esferayen, Şurak, Çaram-Sarcam, Olya, Douga, Bam-Safiabad, Nohur, Ruhabad, Kara-Bag, Pır-Komac, Daragaz ve Manış gibi Horasan Türkçesi Ağızları bulunmuştur.

Gerhard Doerfer, Horasan Türkçesinin Oğuz grubunun doğu kısmını oluşturduğunu ileri sürmüştür; ilk defa dile getirilen bu düşünceye o dönemde kuşkuyla bakılmış; fakat günümüzde ise doğruluğu Türkoloji çevrelerince kabul görmüştür.

* Niğde Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Yüksek Lisans Öğrencisi-NİĞDE

Oğuz grubunun doğu kolunda yer alan Horasan Türkçesi, gramer yapısı bakımından Oğuz grubunun kuzey kolunda yer alan Türkmen Türkçesi ile birçok benzerlik göstermektedir. Bunun yanı sıra batı kolunda yer alan Türkiye Türkçesi ve özellikle de orta kısımda yer alan Azeri Türkçesi ile benzerliğe sahiptir. Bu bağlamda Horasan Türkçesi için Oğuz grubunun batı ve kuzey kolları arasında köprü görevi gördüğü söylenebilir.

Horasan Türkçesinin konuşulduğu alanlar dağlık ve merkezî yerlere uzak olduğundan konuşulan lehçe çok fazla tahrip olmamış ve aslını korumayı başarmıştır. Hatta birçok Türk yazı dilinde bulunmayan *kata* “büyük”, *toggar* “hizmetçi”, *day* “duvar”, *sürçek* “hikâye”, *negşe* “plan”, *köyüş* “ayakkabı” gibi kelimeler bu grupta kullanılmaktadır.

Horasan Türkçesi üzerine birçok bilim adamı çalışma yapmıştır. Bunlar arasında başta Gerhard Doerfer, öğrencileri Semih Tezcan, Sultan Tulu, Fuat Bozkurt ve ayrıca Wolfram Hesse, Cevat Heyet, Seyyid Ali Mir Niya gibi Türkologlar sayılabilir. Yapılan çalışmaların birçoğu Almancadır. Horasan Türkçesi ve edebiyatı üzerine elimizdeki eser dışında şu çalışmalar vardır:

Doerfer, Gerhard, *Lexik und Sprachgeographie des Chaladsch*, Wiesbaden 1987

Doerfer, Gerhard, *Grammatik des Chaladsch*, Turcologica, Wiesbaden 1988

Doerfer, Gerhard, “Chorasantürkisch aus dem Türkenkessel”, *Central Asiatic Journal*, 1992

Doerfer, Gerhard, W. Hesse, *Südghusische Materialien aus Afghanistan und Iran*, Wiesbaden 1989

Doerfer, Gerhard, W. Hesse, *Ravanyar, Jamshid, Oghusica aus Iran*, Wiesbaden 1990

Doerfer, Gerhard, S. Tezcan, *Folklore-Texte der Chaladsch*, Turcologica, Wiesbaden 1994

Doerfer, Gerhard, *Wörterbuch des Chaladsch (Dialekt von Xarrab)*, Budapest 1980

Doerfer, Gerhard, “İran’da Bir Dilbilim Araştırma Gezisi”, *TDAY-Belleten*, Ankara 1971-1975

Heyet, Cevat, “Torki-ye Horasani”, Varlık 1989

Tulu, Sultan, *Chorasantürkische Materialien aus Kalat bei Esfarayen, İslamkundliche Untersuchungen*, Berlin 1989

Tulu, Sultan, *Horasandan Masallar ve Halk Hikayeleri*, Ürün yay. Ankara 2005

Tulu, Sultan, *Bocnurd’dan folklor derlemeleri*, Ürün yay. Ankara 2005

Horasan Türkçesinin eski yazılı bir metni tam anlamıyla bulunmadığından Horasan Türkçesi üzerine yapılan değerlendirmeler sadece Gerhard Doerfer ve öğrencilerinin bölgede yaptığı derlemeler çerçevesinde kalmıştır. Yapılan bu değerlendirmelerde Horasan Türkçesinin 9 kısa, 9 uzun ünlüye (a, ä, ı, e, u, ü, i, ö, o; ā, ē, ō, ī, ū, ū, ö, i, ä) sahip olduğu ve bulunan uzun ünlülerin ise aslî olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca Horasan Türkçesi aslî sözcükleri “h” ve “q” sesini de korumuştur.

Tanıttığımız *Chorasantürkisch* adlı eser, G. Doerfer ve W. Hesse tarafından daha önce Horasan bölgesinde yer alan Lutfabad’dan elde edilen halk bilimi örnekleri dikkate alınarak kaleme alınmıştır. Eser Almanca olarak yazılmıştır.

Eser bir sözlük niteliğinde olup aynı zamanda Horasan Türkçesi ağızlarının gramer yapısını da bizlere sunmaktadır. Çalışma “giriş” ve “içindekiler” kısmından sonra yedi bölüme ayrılmıştır.

İlk bölümde yedi başlık altında Horasan Türkçesinin tarihi, edebiyatı, ağızları, ağızlarının hangi enlemlerde yer aldığı, gramer özellikleri ve yapılan derlemelerde yer alan kaynak kişilerin kimler olduğu hakkında bilgi verilmektedir.

İkinci bölüm kendi içinde iki başlığa ayrılmaktadır. İlk olarak “Prädikatssuffixe” başlığı altında Türkiye Türkçesi, Azerbaycan Türkçesi, Güney Oğuzca, Türkmen Türkçesi, Horasan Türkçesi, Özbek Türkçesi, Eski Türkçe gibi gramer yapıları, şahıs ekleri bakımından karşılaştırılmış ve daha sonra da aynı yöntem Horasan Türkçesindeki ağızlarda uygulanmıştır. İkinci olarak Doerfer ve Hesse “Tempora” başlığı altında Horasan Türkçesini coğrafi konumuna göre beş gruba ayırmış ve Horasan Türkçesi ağızlarını geçmiş zamanın hikâyesi, gereklilik kipi ve dilek kipleri şeklinde vermişlerdir.

Sayfa sayısı bakımından en hacimli olan üçüncü bölüm, kendi içinde dört başlığa ayrılmıştır.

İlk başlıkta maddeler halinde 735 Farsça kelime alınmış ve bunların karşısına da Almanca karşılıkları verilmiştir. Daha sonra da bu 735 Farsça kelimenin ayrı ayrı Horasan Türkçesi ağızlarındaki karşılıkları yine maddeler halinde verilmiştir. İkinci başlıkta, Horasan Türkçesi ağızlarının iyelik eklerinin isim hal ekleriyle çekimleri örnek kelimeler verilerek gösterilmiştir. Üçüncü başlıkta ise Horasan Türkçesi ağızlarındaki şahıs zamirlerinin isim hal ekleri ile çekimleri verilmiştir. Son başlıkta Horasan Türkçesindeki her ağzın şahıs ekleri, geçmiş zaman ekleri, istek bildiren ekler ile gereklilik bildiren ekler cümle içinde örneklerle gösterilmiştir.

Eserin “İndeksler” bölümünde önce Almanca- Farsça ardından Farsça-Almanca biçimindeki kelime dizini alfabetik sıralamayla verilmiştir. Üçüncü olarak Horasan Türkçesi ağızlarının kelime dizini yapılmıştır. Son olarak Eski Türkçeye göre yapılan kelime dizininde Almanca karşılıklar verilerek bunların karşılıklarına hangi ağızlarda bulunduğu yazılmıştır. Ayrıca bu son kısmın başında Eski Türkçe olarak kabul edilen Orhun Türkçesi, Karahanlı Türkçesi ve Harezmi Türkçesi gibi yazı dillerinin isimleri de verilmiştir.

Beşinci bölümde sadece İran’ın Kuçan ağzı üzerinde durulmuştur ve yazarlar Kuçan ağzı hakkında üç farklı bilgi vermişlerdir. Bu bölümde ilk olarak 735 Farsça kelimenin bu İran ağzındaki karşılığı numaralandırma yöntemiyle verilmiştir. Daha sonra Kuçan ağzındaki hal eklerinin, geçmiş zaman ekinin, istek kipinin, gereklilik kipinin çekimlenmiş biçimleri verilmiştir. Bu bölümün en sonunda ise 735 Farsça kelimenin Kuçan ağzındaki karşılığı alfabetik sıralamayla verilerek kelime dizini yapılmıştır.

Elimizdeki kitabın altıncı bölümünde yazarlar, bu çalışmayı yaparken kaynak olarak kullandıkları çalışmaların alfabetik biçimdeki bibliyografalarını vermişlerdir.

Kitabın son bölümü olan yedinci bölümünde ise Horasan’ın haritası yer almaktadır.

Horasan Türkçesi ağızları hakkında başlıca kaynak olma niteliği taşıyan eser, bu alanda çalışma yapmak isteyen araştırmacılar açısından kaynak niteliği taşımaktadır.

Kaynakça

- GÖZAYDIN, Nevzat, “Doerfer, Gerhard- Wofram Hesse: Chorasantürkisch Wörterlisten, Kurzgrammatiken, Indices”, *Bilge Dergisi*, 1994.
- ÖLMEZ, Mehmet, “Prof. Dr. Gerhard Doerfer’in Doğumunun 80. Yılı ve Gerhard Doerfer Bibliyografyası”, *TDAY-Belleten*, Ankara 2000.
- ÖLMEZ, Mehmet, “Gerhard Doerfer’in Ardından”, *TÜRK DİLİ Dil ve Edebiyat Dergisi* S.626, Ankara 2004.
- TULU, Sultan, “Gerhard Doerfer/Wolfram Hesse. *Türkische Folklore-Texte aus Chorasana*”, Çankaya Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi, *Journal of Arts and Sciences* S. 5, Ankara 2006.
- ZEMİNE, Ziyayeva, “Horasan Ağızları”, *Journal of Qafqaz University*, S.18, 2006.

Ölmez, Mehmet, **Tuwinischer Wortschatz Mit Alttürkischen und Mongolischen Parallelen (Tuvacanın Sözcükleri Eski Türkçe ve Moğolca Denkleriyle)**, Wiesbaden,2007, 507 s.

Özüm SUBAŞI*

Tarih boyunca çeşitli kavimlerin egemenliği altında yaşayan Tuvalar 1944'ten sonra SSCB'ye katılmıştır. 1990'da Sovyet Birliği'nin dağılmasıyla Rusya Federasyonunda Tıva Arat Respublika adıyla özerk bir cumhuriyet kurmuşlardır. Büyük çoğunluğu Güney Sibirya'da yaşayan Tuvalar, Rusya'ya bağlı özerk Tuva Bölgesinde yaşamaktadırlar. Ayrıca Moğolistan ve Çin'de de yaşayan Tuvalar vardır.

Okuma yazma oranının çok yüksek olduğu Tuvalarda bugün Kiril asıllı Tuva alfabesi kullanılmaktadır. Daha önceki dönemlerde Tuva aydınları tarafından Moğolca ve Uygur harfli Moğol yazısı kullanılmıştır. 1930 yılından sonra Latin harflerine dayalı bir alfabe kullanmışlarsa da bu fazla uzun sürmemiştir. Bugünkü Tuva Alfabesi Kiril alfabesine dayalı bir yazıdır:

А а	a	И и	i	П п	p	Ч ч	ç
Б б	b	Й й	y	Р р	r	Ш ш	ş
В в	v	К к	k	С с	s	Щ щ	şç
Г г	g	Л л	l	Т т	t	Ъ ъ	'
Д д	d	М м	m	У у	u	Ы ы	ı
Е е	e, ye	Н н	n	Ү ү	ü	Ь ь	'
Ё ё	yo	Ң ң	ñ	Ф ф	f	Э э	e
Ж ж	j	О о	o	Х х	h	Ю ю	yu
З з	z	Ө ө	ö	Ц ц	ts	Я я	ya

* Niğde Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Yüksek Lisans Öğrencisi-NİĞDE

Ses özellikleri ve ses bilgisi açısından bakıldığında, Eski Türkçe sözcüklerdeki çok heceli sözcüklerin sonunda görülen –g sesinin korunmasıyla (**ajıg**: acı, ekşi; **sarıg**: sarı) komşu Türk dili Hakaşçayla, Çin’de konuşulan Sarı Uygurcayla, Fuyü Kırgızcasıyla ve bir ölçüde de Halaççayla benzerlik gösterir. Ayrıca Tuvaca, Eski Türkçedeki söz içi ve söz sonu /d/ sesinin /t/ ve /d/ olarak korunması açısından Yakutçaya yakın bir dil olarak kabul edilir. Eski Türkçede /y-/ ile başlayan bütün sözcükler Tuvacada /ç-/ ile başlamaktadır. (**çadag** > yadağ (ET), **çer** > yir) (Ölmez, 1996 ve 2001).

Tuvacada 8 ünlü bulunur. Diğer Türk lehçeleri ile karşılaştırıldığında Tuvacada tek bir e sesi görülür. Yani Tuvacada kapalı e açık e ayrımı yoktur. (Ölmez, 1996 ve 2001).

Gırtlaksızlaşma, Tuvaca ünlülerde ayırt edici bir özellik olmaktadır. Bugünkü Tuvacanın yazımında gırtlaksızlaşma Kiril alfabesindeki (б) “yumuşatma” işareti ile gösterilir. (аѡ → a’ : at, дѡш → dü’ş : öğle, öğle vakti). (Ölmez, 1996 ve 2001).

Tuvaca üzerine yapılmış sözlük çalışmalarına bakıldığında; Tuvaca ilk sözlük çalışması Katanov’un “*Opıt izsledovaniya uryanhayskogo yazıka, s ukazaniyem glavneyşih rodstvennih otnoşeniy ego k drugim yazıkam tyurkskago kornya*” başlığındaki (Uryanhay Dili Üzerine Denemeler ve Türkçe Kökenli Diğer Dillerle Akrabalık İlişkisi) çalışmasıdır.

Tuvaca sözlük adıyla yapılan ilk çalışma 1932’de Kızıl’da Latin harfleriyle yayımlanan Tıba-orustıj toyul pijii (*Тувино – Русский Словарь*) başlıklı Tuvaca- Rusça sözlüktür.

Tuvinsko – Russkiy Slovar, Tuva’nın Sovyetler Birliği’ne katılmasından sonra Pal’mbah editörlüğünde yayımlanan ve çağdaş sözlükçülük yöntemlerine göre hazırlanan bir sözlüktür. Bu sözlüğü Tenişev editörlüğünde aynı adla yayımlanan sözlük izlemiştir. Fakat bu sözlükte Pal’mbah’ın sözlüğüne göre 2000 yeni madde başı vardır. (Ölmez, Mehmet, Tuwinischer Wortschats Mit Alttürkischen und Mongolischen Parallelen (Tuvacanın Sözvarlığı Eski Türkçe ve Moğolca Denkleriyle), Wiesbaden, 2007)

İlk Rusça – Tuvaca sözlük Pal’mbah editörlüğünde 1953 yılında hazırlanmıştır. (*Russko-Tuvinskiy Slovar*).

Tuvaca – Rusça ve Rusça – Tuvaca sözlüklerin dışında 1967 yılında Tuvacanın yazım sözlüğü yayımlanmıştır. Ayrıca Sovyetler Birliği döneminde Latin alfabesiyle siyasî konulara ilişkin terim sözlükleri de hazırlanmıştır. (Ölmez, Mehmet, Tuwinischer Wortschats Mit Alttürkischen und Mongolischen Parallelen (Tuvacanın Sözvarlığı Eski Türkçe ve Moğolca Denkleriyle), Wiesbaden, 2007)

1971 yılında Rassadin, Tuvaca sözcüklerin etimolojisi hakkında “*Tofalarcanın Sesbilgisi ve Sözvarlığı*” adlı çalışmasını yayımlamıştır (*Etimologičeskiy Slovar’ Kornevih Osnov Sovremennogo Tofalarskogo Yazıka*). Rassadin’in ayrıca Tuvaca örneklere yer verdiği diğer çalışması da Sibiry Türk dillerindeki Moğolca unsurlar üzerinedir. (Ölmez, Mehmet, Tuwinischer Wortschats Mit Alttürkischen und Mongolischen Parallelen (Tuvacanın Sözvarlığı Eski Türkçe ve Moğolca Denkleriyle), Wiesbaden, 2007)

Farklı yönleriyle Tuvaca sözcüklerin etimolojileri hakkındaki başka çalışmalar hazırlayanların başında W. Radloff gelmektedir. Radloff, (Versuch eines Wörterbuches der Türk-Dialecte, I-IV). Türk lehçeleri üzerine hazırladığı karşılaştırmalı sözlüğünde Tuvaca hakkında örneklere yer verilmiştir. Radloff’tan sonra Sevortyan (Etimologičeskiy slovar’ tyurkskih yazıkov) ve Räsänen (Materialien zur Morphologie der türkischen Sprachen) de hazırlamış oldukları sözlüklerde Tuvaca örneklere yer vermişlerdir. (Ölmez, Mehmet, Tuwinischer Wortschats Mit Alttürkischen und Mongolischen Parallelen (Tuvacanın Sözvarlığı Eski Türkçe ve Moğolca Denkleriyle), Wiesbaden, 2007)

Sovyet Birliği dönemi dışındaki çalışmaların başında Krueger’in “*Tuvan Manual*” adlı kitabıdır. Kitapta Tuvalardan, Tuvacadan bahsedilmiş ve seçme metinlere yer verilmiştir. Ayrıca kitapta bir de Tuvaca – İngilizce sözlük de yer alır. (Ölmez, Mehmet, Tuwinischer Wortschats Mit Alttürkischen und Mongolischen Parallelen (Tuvacanın Sözvarlığı Eski Türkçe ve Moğolca Denkleriyle), Wiesbaden, 2007)

Türkiye’de ise, Ekrem Arıkoğlu’nun (*Tuva Türkçesi Sözlüğü*, E. Arıkoğlu, K. Kuular, TDK, Ankara, 2003) sözlüğü Tuvaca yayınlanmış sözlükler arasındadır.

Tanıtmış olduğumuz bu sözlük, Mehmet Ölmez’in 2007 yılında yayınlamış olduğu “*Tuwinischer Wortschatz min alttürkischen und mongolischen parallelen*” (Tuvacanın Sözcükleri Eski Türkçe ve Moğolca Denkleriyle) Tuvaca sözlüğüdür. Ölmez sözcükleri 1955 ve 1968 yıllarında yayımlanmış Tuvaca-Rusça sözlüklerden seçmiştir. Bazı örnekleri ise Kruger’in *Tuvan Manual* adlı eserinin sonundaki sözlüğünden yararlanmıştır. Ölmez, sözlükte ilk olarak Eski Türkçe ile benzerlikleri tespit etmeye çalışmış, Tuvaca’da yaşayan Eski Türkçe sözcüklerin denklere yer vermiştir. İkinci olarak Tuvacadaki Moğolca sözcüklerin yeri, oranı tespit edilmiş, Moğolca kökenli sözcüklere yer verilmiştir.

Sözlükteki kelimeler Türk alfabe sistemine göre sıralanmıştır. Sözlükteki eylemler yalın haldedir. Tuvaca sözlük kısmında ise eylemler sıralanırken yalın halde verilmiş hemen arkasından eylemlerin –ar/ -er, -ır/ -ir, -ur/ -ür eylemlik eki almış biçimleri verilmiştir.

Sözlük yedi bölümden oluşmuştur. Birinci bölüm giriş kısmıdır. Bu bölümde Ölmez genel hatlarıyla Tuvalar ve Tuvaca hakkında bilgiler vermiş, sözlüğün düzenlenişi üzerinde durmuştur. Giriş kısmı hem Almanca hem de Türkçe yazılmıştır.

İkinci bölüm kaynakça kısmıdır.

Üçüncü bölümde sözlükte kullanılan kısaltmalar açıklanmıştır.

Dördüncü bölüm “Tuvaca-Türkçe-Almanca Sözlük” kısmıdır. Sözlüğün bu kısmı 4450 madde başı içermektedir. Madde başları Tuvaca olup karşılıkları Türkçe ve Almanca şeklinde verilmiştir. Ayrıca kelimelerin etimolojileri de yazılmıştır. Kelimelerin etimolojileri verilirken sözcük hem Eski Uygurca metinlerde, hem de İslamî dönem metinlerde görülüyorsa ET kısaltmasıyla gösterilmiştir. Eğer yalnızca runik harfli yazıtlarda geçmişse Orh., Eski Uygurcada görülmüşse Uyg., Orta Türkçe metinlerde görülmüşse geçtiği metni gösteren MK veya KB kısaltmasıyla gösterilmiştir.

Beşinci bölüm Türkçe-Tuvaca sözlük kısmıdır. Ölmez, bu kısmın tam bir Türkçe-Tuvaca sözlük olmadığını söyler. Bu bölümün Tuvaca-Türkçe-Almanca bölümünün dizini gibi kabul edilebileceğini söyler.

Altıncı bölüm Almanca-Tuvaca sözlük bölümüdür. Bu bölüm de bir dizin niteliği taşır.

Yedinci kısım dizinler bölümüdür. Dizinler kısmında:

1- Tuvacanın sözcüklerinin Tarihî Türk Lehçeleri olan Ana Türkçe, Eski Türkçe, Harezmi, Kıpçak, Çağatay, Osmanlı Türkçelerindeki karşılıkları,

2- Tuvacanın sözcüklerinin günümüz Türk lehçelerinden Altay, Azerî, Başkurt, Çulum, Çuvaş, Dolgan, Genel Türk, Hakas, Halaç, Karaçay, Karagaş, Karakalpak, Karay, kazak, Kırgız, Kırım, Kızıl, Kumuk, Lebed, Nogay lehçelerindeki karşılıkları,

3- Tuvacanın sözcüklerinin Altay dil ailesinden Mancu, Solon, Evrenki dillerindeki karşılıkları,

4- Tuvacanın sözcüklerinin Moğol dillerinden Bayrut, Halhal, Kalmuk, Klasik Moğol, Orta Moğol ve Ordos dillerindeki karşılıkları,

5- Tuvacanın sözcüklerinin Arap, Çin, Tibet, Ural dilleri (Samoyet) ve Hint-Avrupa dillerindeki (Almanca, Farsça, Fransızca, İngilizce, Latince, Rusça, Sanskrit, Soğd ve Yunanca) karşılıkları verilmiştir.

6- *Tuwinischer Wortschatz Mit Alttürkischen und Mongolischen Parallelen. Tuvacanın Sözcükleri Eski Türkçe ve Moğolca Denkleriyle* adıyla yayımlanan sözlük, içerdiği sözcük malzemesi ve Eski Türkçe ve Moğolca denklileriyle, Tuvaca ve Altaistik çalışmalarına katkı sağlayan, bundan sonraki çalışmalara ışık tutacak bir çalışma olmuştur. Prof. Dr. Mehmet Ölmez’e böyle bir kapsamlı Tuvaca sözlüğü Türkolojiye kazandırdığı için teşekkür ediyor, alanla ilgili yeni çalışmalarını bekliyoruz.

II. Uluslararası Türkoloji Sempozyumu Varşova'da Yapıldı

Öztürk EMİROĞLU*

Polonya'nın başkenti Varşova'da, 12-14 Eylül 2012 tarihleri arasında Varşova Üniversitesi Şarkiyat Fakültesi Türkoloji ve Orta Asya Halkları Bölümü tarafından Çağdaş Türkoloji'nin Başarı ve Zaafları genel başlığı altında II. Uluslararası Türkoloji Sempozyumu düzenlendi. Sempozyum, Varşova Üniversitesi Şarkiyat Fakültesi'nin kuruluşunun 80. yılı etkinlikleri çerçevesinde gerçekleştirildi. Birincisi, 22-23 Haziran 2010'da aynı bölüm tarafından, Dünya Türkolojileri İçin Türk Edebiyatı Tarihi Nasıl Yazılmalıdır genel başlığı altında organize edilen sempozyuma Polonyalı ve Türk bilim insanları katılmıştı. İkincisine Türkiye'den ve Polonya'dan bilim insanlarının yanı sıra Almanya, İsveç, Litvanya, Kazakistan, Azerbaycan, Arnavutluk olmak üzere 8 ülkeden araştırmacılar katıldı.

Organizasyon komitesi sempozyumun amacını; Türkiye ve Türkiye dışındaki Türk topluluklarının dili ve kültürü üzerine yapılan çağdaş Türkoloji eğitimi ve araştırmalarına katkı yapmak olarak belirlemiştir. Türkolojide temelde dil ve edebiyat üzerine araştırmalar sürdürülse de disiplinlerarası alanları kapsayan incelemelerin daha fazla yapılması gerektiği ortaya çıkmaktadır. Bu sebeple ilk sempozyumda üzerinde durulan, yabancılar için Türk edebiyatı tarihi yazma konusu bu sempozyumda genişletilmiş ve disiplinlerarası hüviyet kazandırılmıştır. Toplam 23 oturumda sunulan bildiriler genel olarak

* Doç. Dr., Varşova Üniversitesi Şarkiyat Fakültesi Türkoloji ve Orta Asya Halkları Bölümü - POLONYA

1. Dil ve Edebiyat
2. Tarih ve Siyaset
3. Geleneksel ve Modern Türk Kültürü
4. Toplumsal Yaşam
5. Mimari, Müzik, Resim gibi görsel ve plastik sanatlar
6. Ticaret ve Ekonomi
7. Türkoloji Alanında Eğitim ve Bilimsel Çalışmalar
8. Türkoloji Alanındaki Bilimsel Çalışmaların Uluslararası Organizasyonu ve Finansmanı konularını içermektedir.

Üç gün süren sempozyumun açılış ve kapanış oturumuna Türkiye Büyükelçisi Prof. Dr. Yusuf Ziya Özcan da katılmış büyük bir ilgi ile toplantıları takip etmiştir. Yine Varşova'daki Azerbaycan Büyükelçiliği sempozyuma destek olmuş ve sempozyum içerisinde özel bir Azerbaycan paneli düzenlenmiştir.

2012 Yazar Adı Dizini Kış - Yaz (Sayılar: 5-6) 2012 Index of Authors Winter-Summer (Volumes: 5-6)

- Akçay, Yusuf..... Kış, s.5, ss. 125-140
Kur'an'ın İlk Türkçe Tercüme ve Mustafa Bin Muhammed'in İhlâs Suresi Tefsiri
The First Turkish Translation of Qur'an and Interpretation of Surah Al-Ikhlâs by Mustafa bin Muhammed
Winter, vol.5; pp. 125-140
- Altunyay, Korhan Kış, s.5, ss. 193-219
Amat Romanında Postmodern Üslup
Postmodern Style at The Amat's Novel
Winter, vol.5; pp. 193-219
- Aydın, Erhan Kış, s.5, ss. 251-272
Küli Çor Yazıtı ve Yazıtla İlgili Sorunlar Üzerine Notlar
Küli Çor Yazıtı ve Yazıtla İlgili Sorunlar Üzerine Notlar
Winter, vol.5; pp.251-272
- Ceyhan, Adem Kış, s. 5, ss. 51-92
Sade Nesir Örneği Bir Vecize Derlemesi : Nesrî'l-leâli'nin Mütercimi Meçhul Bir Tercümesi
An Unknown Prosaic Translation of Nesrî'l-leâli
Winter, vol. 5, pp. 51-92
- Çapan, Pervin Kış, s.5, ss. 109-123
XVIII. Yüzyıl Tezkirelerinde Şaka, Takılma ve Alay Düşkünlüğü Üzerine
Addiction Of Joking, Teasing And Mocking In 18th Century Tezkires
Winter, vol.5; pp. 109-123
- Donuk, Suat Yaz, s.6, ss. 119-138

Mürâca'a Dedim-Dedili Şiir midir? Divanlara Müracaat...

Does Müraca'a a Poet Called as "I Said-He Said"? Asking to Collected Poems..
Summer, vol.6; pp. 119-138

Durmaz, Setter Yaz, s. 6, ss. 79-118

Çâkerî Sinan ve "Yûsuf u Züleyhâ" Mesnevîsi

Chakeri Sinan And His "Yusuf And Zulaikha" Masnavi
Summer, vol.6; pp.79-118

Güler, Kadir Yaz, s.6, ss. 163-171

Buhûrî-zâde Mustafa 'İtrî ve Yetiştigi Çevre

Buhûrî-zâde Mustafa 'Itrî And The Century He Lived In And His Environment
Summer, vol.6; pp.163-171

Gülhan, Abdülkerim Kış, s.5; ss. 9-42

Bir İnşâ-i Merğûb'dan Hareketle XVIII. Yüzyılda Yazışma ve Sözleşme Örnekleri

Writing And Contract Examples From 18th Century On The Basis of A Prosic Work 'İnşa-i Mergub'
Winter, vol.5; pp. 9-42

Haksever, Halil İbrahim Kış, s. 5, ss. 43-50

İnşâ Sanatına Genel Bir Bakış

A General Overview On The Art of İnşa
Winter, vol. 5, pp. 43-50

Karakuş, Neslihan Yaz, s. 6, ss. 231-247

Asım'ın Nesli, Bugüne Tesirleri ve Eğitim Değeri

Asım's Generation, Influence To Today And Educational Values
Summer, vol. 6, pp. 231-247

Koç, Emel Kış, s.5, ss. 179-192

Hermeneutik Felsefe Geleneğinde Dil, Kültür ve Çokanlamlılık Üstüne

Hermeneutik Felsefe Geleneğinde Dil, Kültür ve Çokanlamlılık Üstüne
Winter, vol.5; pp. 179-192

Koçak, Ahmet Kış, s.5, ss. 221-249

Tarih ve Medeniyete Roman Üzerinden Yolculuk : "Ahmed Metin ve Şirzad Yahud Roman İçinde Roman"

Journey Through Roman History And Civilization: "Ahmed Metin ve Şirzad Yahud Roman İçinde Roman"
Winter, vol.5; pp. 221-249

Koncu, Hanife Yaz, s.6, ss. 9-57

Ashâb-ı Kehf Metinlerine Bir Bakış ve Yûsuf-ı Meddâh'ın Ashâb-ı Kehf Mesnevîsi

A Look into Texts of Ashâb-ı Kehf and Ashâb-ı Kehf Masnavi of Yûsuf-ı Meddâh
Summer, vol.6; pp.9-57

Maden, Fahri Yaz, s.6, ss. 59-77

Türk Dilinin Sadeleşmesinde Âkif Paşa'nın Rolü

Simplification Of The Turkish Language The Role Of Aqif Pasha
Summer, vol.6; pp.59-77

Özdemir, Hikmet Yaz,s.6, ss. 139-154

Nâbi'nin Kırk Hadis Tercümesi

Fourty Hadith Interpretation of Nabi
Summer, vol.6; pp. 139-154

Selçuk, Bahir Kış, s.5, ss. 93-108

Nihâlistan ve Meşâkku'l-Uşşak Çerçevesinde Nergisî'nin Hikâyeciliğine Genel Bir Bakış

A General Looking at Nergisî's Story Writing Within The Scope of Nihâlistan and Meşâkku'l-Uşşak
Winter, vol.5; pp. 93-108

- Subaşı, Derya Adalar Kış, s. 5, ss. 273-284
Türkçe Sözlükte Yer Alan Arapça Etken-Edilgen Ortaç Görünümlü Sözcükler
Arabic Words in Turkish Dictionaries That Look Like Active-Passive Participle
 Winter, vol. 5, pp. 273-284
- Uysal, Başak Kış, s. 5, ss. 141-170
Yunan Nesrinde Türklük, Müslümanlık ve Türk Kültürü Algısı: Kazancakis Örneği
Turks, Turkish Culture And Muslimism in Prose of Greek : Pattern of Kazantzakis
 Winter, vol. 5, pp. 141-170
- Yekbaş, Hakan Yaz,s.6, ss. 173-230
Ramazanı Divan Şiiri Metinlerinden Okumak
Reading The Ramadan From The Diwan Poetry
 Summer, vol.6; pp. 173-230

2012 Makale Adı Dizini Kış-Yaz (Sayılar: 5-6)
2012 Index of Articles Winter-Summer (Volumes: 5-6)

- Amat Romanında Postmodern Üslup** Kış, s.5, ss. 193-219
Postmodern Style at The Amat's Novel
 Winter, vol.5; pp. 193-219
- Ashâb-ı Kehf Metinlerine Bir Bakış ve Yûsuf-ı Meddâh'ın Ashâb-ı Kehf Mesnevîsi** Yaz, s.6, ss. 9-57
A Look into Texts of Ashâb-ı Kehf and Ashâb-ı Kehf Masnavi of Yûsuf-ı Meddâh
 Summer, vol.6; pp.9-57
- Asım'ın Nesli, Bugüne Tesirleri ve Eğitim Değeri**Yaz, s. 6, ss. 231-247
Asım's Generation, Influence To Today And Educational Values
 Summer, vol. 6, pp. 231-247
- Bir İnşâ-i Merğûb'dan Hareketle XVIII. Yüzyılda Yazışma ve Sözleşme Örnekleri** Kış, s.5; ss. 9-42
Writing And Contract Examples From 18th Century On The Basis of A Prosic Work 'İnşa-i Mergub'
 Winter, vol.5; pp. 9-42
- Buhûrî-zâde Mustafa 'İtrî ve Yetiştigi Çevre**Yaz, s.6, ss. 163-171
Buhûrî-zâde Mustafa 'İtrî And The Century He Lived In And His Environment
 Summer, vol.6; pp.163-171
- Çâkerî Sinan ve "Yûsuf u Züleyhâ" Mesnevîsi** Yaz, s. 6, ss. 79-118
Chakeri Sinan And His "Yusuf And Zulaikha" Masnavi
 Summer, vol.6; pp.79-118
- Hermeneutik Felsefe Geleneğinde Dil, Kültür ve Çokanlamlılık Üstüne** Kış, s.5, ss. 179-192
Hermeneutik Felsefe Geleneğinde Dil, Kültür ve Çokanlamlılık Üstüne
 Winter, vol.5; pp. 179-192

İnşâ Sanatına Genel Bir Bakış K1ş, s. 5, ss. 43-50

A General Overview On The Art of İnşâ

Winter, vol. 5, pp. 43-50

Kur'an'ın İlk Türkçe Tercümeleri ve Mustafa Bin Muhammed'in

İhlâs Suresi Tefsiri K1ş, s.5, ss, 125-140

The First Turkish Translation of Qur'an and Interpretation of Surah

Al-Ikhlâs by Mustafa bin Muhammed

Winter, vol.5; pp. 125-140

Küli Çor Yazıtı ve Yazıtla İlgili Sorunlar Üzerine Notlar K1ş, s.5, ss. 251-272

Küli Çor Yazıtı ve Yazıtla İlgili Sorunlar Üzerine Notlar

Winter, vol.5; pp.251-272

Mürâca'a Dedim-Dedili Şiir midir?

Divanlara Müracaat..... Yaz, s.6, ss. 119-138

Does Müraca'a a Poet Called as "I Said-He Said"? Asking to Collected Poems

Summer, vol.6; pp. 119-138

Nâbi'nin Kırk Hadis Tercümesi Yaz,s.6, ss. 139-154

Fourty Hadith Interpretation of Nabi

Summer, vol.6; pp. 139-154

Nihâlistan ve Meşâkku'l-Uşşak Çerçevesinde Nergisi'nin

Hikâyeciliğine Genel Bir BakışK1ş, s.5, ss, 93-108

A General Looking at Nergisi's Story Writing Within The Scope of Nihâlistan

and Meşâkku'l-Uşşak

Winter, vol.5; pp. 93-108

XVIII. Yüzyıl Tezkirelerinde Şaka, Takılma ve

Alay Düşkünlüğü Üzerine K1ş, s.5, ss. 109-123

Addiction Of Joking, Teasing And Mocking In 18th Century Tezkires

Winter, vol.5; pp. 109-123

Ramazanı Divan Şiiri Metinlerinden Okumak Yaz,s.6, ss. 173-230

Reading The Ramadan From The Diwan Poetry

Summer, vol.6; pp. 173-230

Sade Nesir Örneği Bir Vecize Derlemesi : Nesrî'l-leâli'nin

Mütercimi Meçhul Bir Tercümesi K1ş, s. 5, ss. 51-92

An Unknown Prosaic Translation of Nesrî'l-Leâli

Winter, vol. 5, pp. 51-92

Tarih ve Medeniyete Roman Üzerinden Yolculuk : "Ahmed Metin ve Şirzad

Yahud Roman İçinde Roman" K1ş ,s.5, ss. 221-249

Journey Through Roman History And Civilization : "Ahmed Metin ve Şirzad

Yahud Roman İçinde Roman"

Winter, vol.5; pp. 221-249

Türk Dilinin Sadeleşmesinde Âkif Paşa'nın Rolü Yaz, s.6, ss. 59-77

Simplification Of The Turkish Language The Role Of Aqif Pasha

Summer, vol.6; pp.59-77

Türkçe Sözlükte Yer Alan Arapça Etken-Edilgen Ortaç

Görünümlü Sözcükler K1ş, s. 5, ss. 273-284

Arabic Words in Turkish Dictionaries That Look Like Active-Passive Participle

Winter, vol. 5, pp. 273-284

Yunan Nesrinde Türklük, Müslümanlık ve Türk Kültürü Algısı:

Kazancakis Örneği..... K1ş, s. 5, ss. 141-170

Turks, Turkish Culture And Muslimism in Prose of Greek : Pattern of Kazantzakis

Winter, vol. 5, pp. 141-170

Dil ve Edebiyat Araştırmaları

Yayın İlkeleri

Dil ve Edebiyat Araştırmaları, dil ve edebiyatı alanında yapılan akademik çalışmaların yayımlandığı hakemli bir dergidir. Makalelerin yayımlanabilmesi için, daha önce başka yerde yayımlanmamış veya yayımlanmak üzere kabul edilmemiş olması gerekir. Daha önce başka bir yerde yayımlanmış yazılara dergimizde kesinlikle yer verilmemektedir. Bilimsel bir toplantıda sunulmuş bildiriler, ancak basılmamış olması halinde ve bu durumun açıkça belirtilmesi şartıyla kabul edilebilir.

Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi Kış/Ocak ve Yaz /Ağustos olmak üzere yılda iki sayı yayımlanır. Her yıl derginin bir önceki yıllık dizini hazırlanır ve Kış/Ocak sayısında yayımlanır. Dergi, Yayın Kurulu tarafından belirlenen yurt içi ve dışındaki kütüphanelere, uluslararası indeks kurumlarına ve abonelere, yayımlandığı tarihten itibaren bir ay içerisinde gönderilir.

Yazıların Değerlendirilmesi

Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi'ne gönderilen yazılar, önce Yayın Kurulu tarafından incelenir. Yayın için teslim edilen makalelerin değerlendirilmesinde akademik tarafsızlık ve bilimsel kalite en önemli ölçüttür. Değerlendirme için uygun bulunan yazılar, ilgili alanda iki hakeme gönderilir. Hakemlerin isimleri gizli tutulur ve raporlar beş yıl süreyle saklanır. Hakem raporlarından biri olumlu, diğer olumsuz olduğu takdirde yazı, üçüncü bir hakeme gönderilebilir veya Yayın Kurulu, hakem raporlarını inceleyerek son kararı verebilir. Yayımlanma aşamasına gelmiş, anılan süreçlerden geçmiş olan yazılarda hakem raporları olumlu olsa bile, dil ve üslup problemleri, kompozisyon bütünlüğündeki zayıflıklar, konu birliğindeki kopukluklar veya akademik etiğe uymayan talep ve davranışların farkedilmesi durumunda ilgili yazılar Yayın Kurulunun kararıyla yayın sırasından çıkarılır. Yazarlar,

katılmadıkları hususlar varsa, gerekçeleriyle birlikte itiraz etme hakkına sahiptirler. Yayına kabuledilmeyen yazılar, yazarlarına iade edilmez. Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi'nde yayımlanması kabul edilen yazıların telif hakkı Dil ve Edebiyat Derneği'ne devredilmiş sayılır. Yayımlanan yazılardaki görüşlerin sorumluluğu yazarlarına aittir. Yazı ve fotoğraflardan, kaynak gösterilerek alıntı yapılabilir.

Yazım Dili

Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi'nin yazım dili Türkiye Türkçesidir. Ancak her sayıda derginin üçte bir oranını geçmeyecek şekilde yabancı dilde ve diğer Türk lehçeleri ile yazılmış yazılara da yer verilebilir.

Yazıların Gönderilmesi

Yazım ilkelerine göre hazırlanmış çalışmalarınızı ded.arastirmalari@gmail.com veya bilgi@dilveedebiyatarastirmalari.com mail adreslerine gönderebilirsiniz. Yazılar derginin yayım tarihinden en az 30 gün önce gönderilmelidir.

Yazım Kuralları

Makalelerin, aşağıda belirtilen şekilde sunulmasına özen gösterilmelidir:

1. Başlık: Başlık yalnızca ilk harfleri büyük olacak şekilde 14 punto büyüklüğünde ve **koyu** harflerle yazılmalıdır. Başlıkta en fazla 10 kelime yer almalıdır.

2. Yazar ad(lar)ı ve adres(ler)i: Yazar(lar)ın ad(lar)ı ve soyad(lar)ı **koyu**, adresler ise normal ve eğik karakterde harflerle yazılmalı; yazar(lar)ın görev yaptığı kurum(lar), haberleşme ve e-posta adres(ler)i im işaretiyle birlikte dipnotta açıkça belirtilmelidir.

3. Özet : Makalenin sonunda, konuyu kısa ve öz biçimde ifade eden ve en az 150, en fazla 300 kelimedenden oluşan Türkçe ve İngilizce özet bulunmalıdır. Makalenin başlığı her iki özetde de belirtilmeli özet içinde, yararlanılan kaynaklara, şekil ve çizelge numaralarına değinilmemelidir. Özetlerin altında bir satır boşluk bırakılarak, en az 5, en çok 8 sözcükten oluşan anahtar kelimeler verilmelidir.

4. Ana Metin : A4 boyutunda (29.7x21 cm.) kâğıtlara, MS Word programında, *Times New Roman* veya benzeri bir yazı karakteri ile, 12 punto, 1.5 satır

aralığıyla yazılmalıdır. Sayfa kenarlarında 2.5 cm . boşluk bırakılmalı ve sayfalar numaralandırılmamalıdır. Yazılar 7.000 (yedibin) kelimeyi geçmemelidir. Metin içinde vurgulanması gereken kısımlar, koyu değil eğik harflerle yazılmalıdır. Metinde tırnak işareti+eğik harfler gibi çifte vurgulamalara yer verilmemelidir.

5. Bölüm Başlıkları: Makalede, bütün başlıklar yalnızca ilk harfleri büyük olacak şekilde yazılmalıdır. Ana başlıklar (ana bölümler, kaynaklar ve ekler) 14 punto ve koyu karakterde; ara başlıklar 13 punto ve koyu karakterde, alt başlıklar ise 12 punto ve koyu karakterde yazılmalı; alt başlıkların sonunda iki nokta üst üste konularak aynı satırdan devam edilmelidir.

6. Tablolar ve Şekiller: Tabloların numarası ve başlığı bulunmalıdır. Tablo çiziminde dikey çizgiler kullanılmamalıdır. Yatay çizgiler ise sadece tablo içindeki alt başlıkları birbirinden ayırmak için kullanılmalıdır. Tablo numarası üste, tam sola dayalı olarak dik yazılmalı; tablo adı ise, her sözcüğün ilk harfi büyük olmak üzere eğik yazılmalıdır. Tablolar metin içinde bulunması gereken yerlerde olmalıdır. Şekiller siyah beyaz baskıya uygun hazırlanmalıdır. Şekil numaraları ve adları şeklin hemen altına ortalı şekilde yazılmalıdır. Şekil numarası eğik yazılmalı, nokta ile bitmeli. Hemen yanından sadece ilk harf büyük olmak üzere şekil adı dik yazılmalıdır.

7. Resimler: Yüksek çözünürlüklü, baskı kalitesinde taranmış halde makaleye ek olarak gönderilmelidir. Resim adlandırmalarında, şekil ve çizelgelerdeki kurallara uyulmalıdır.

8. Dipnot ve Kaynakça: Alıntılar tırnak içinde verilmeli; beş satırdan az alıntılar satır arasında, beş satırdan uzun alıntılar ise satırın sağından ve solundan 1.5 cm içeride, blok hâlinde ve 1,5 satır aralığıyla 1 punto küçük yazılmalıdır. Dipnot ve Kaynakça gösteriminde hangi sistem tercih edilmişse (CMS veya MLA) genel kurallarına dikkat edilmelidir.

Yazışma Adresi

TÜRKİYE DİL VE EDEBİYAT DERNEĞİ
Feshane Cad. Nu : 3
34050 Eyüp / İSTANBUL
Tel : 90 212 581 69 12
Faks : 90 212 581 12 54
www.ded.org.tr
www.dilveedebiyatarastirmalari.com

